

■ Bölüm

Antalya

Kültür - Sanat ve Edebi Hayat

Antalya

358

Dünden
Bugüne
Antalya

Antalya

VIII. KÜLTÜR-SANAT ve EDEBİ HAYAT

SANA, BANA, VATANIMA,
ÜLKEMİN İNSANLARINA DAİR

...Kadınlar bilirim ülkeme ait

Yürekleri Akdeniz gibi geniş, soluğu Afrika gibi sıcak

Göğüsleri Çukurova gibi münbit

Dağ gibi oturlar evlerinde

Limanlar gemileri nasıl beklerse

Öyle beklerler erkeklerini

Yaslandın mı çınar gibidir onlar, sardın mı umut gibi...

Müslüman yürekler bilirim daha

Kızdı mı cehennem kesilir, sevdi mi cennet

Eller bilirim haşin hoyrat mert

Alınlar görmüşüm ki vatanımın coğrafyasıdır

Her kırışığı sorulacak bir hesabı

Her çizgisi tarihten bir yaprağı anlatır...

Erdem BAYAZIT (1939-05/07/2008)²⁰⁹

209- Kaynak: <http://www.siraze.net/antoloji/erdembeyazit/sana-bana.htm>-(19/02/2009)

A. KÜLTÜR HAYATI

1. HALK KÜLTÜRÜ (GEÇİŞ DÖNEMLERİ)

A. BAYRAMLAR

1. Ramazan Bayramı

Hüseyin ÇİMRİN²¹⁰

Bayram hazırlığı Ramazan ayının on beşinden sonra başlar, arife günü akşama kadar devam eder. Bu süre içinde her aile çocuklarına yeni elbise, ayakkabı, gömlek, şapka gibi giyecekler alır. Bayram hazırlığı sırasında her aile, el öpmeye gelecek yakın, dost ve komşu çocuklarına verilmek üzere birçok mendil ve birkaç kilo kâğıtlı şeker alır. Yakınlarından yeni evlenecek veya evlenmiş olanların hediyeleri unutulmaz. Bilhassa arife günü, şekerçi, ayakkabıcı ve giyim eşyası satan dükkânlar alışveriş yapan insan toplulukları ile dolar taşar. Bayram günü bayram namazı ile başlar. Erkekler bayram namazında iken evde kadınlar ve çocuklar yeni elbiselerini giyerek beklerler. Erkekler, camideki arkadaşları ile bayramlaşmadan sonra, eve gelerek evde aile fertleriyle bayramlaşırlar. Küçükler, büyüklerin ellerini, büyükler de küçüklerin gözlerinden, yanaklarından öperler ve "Allah daha nice bayramlara yetiştirsin. Allah her günümüzü bayram etsin, ananızla, babanızla yaşayın" gibi dilekte bulunurlar. Bayramın ilk gününden başlayarak yakınlar, dostlar, komşular bayram tebriki için birbirlerini ziyaret ederler. El öpen çocuklara mendil, şekerleme ve bazen de para hediye edilir. Bayramda yaşlı kimseleri ziyaret ederek, gönüllerini almak bayram günlerinin en güzel özelliğidir.

1.1. Ramazan Davulcuları

Geceleri ve bayram günlerinin ilk günü davulcular sokaklardan geçerek, davullarıyla kapı kapı dolaşarak her kapının önünde dizeledikleri manileri bir ahenkle söylemeleri, bahşiş toplamaları büyük bir ilgiyle seyredilir. Ramazan davulcularının sahur vaktinde veya bayram günlerinde kapılarda okudukları manilerden derleyebildiklerimizi örnek olarak alıyoruz:

210- Kent Tarihçisi

Paşa Camisi direk ister
Söylemeye yürek ister
Benim gözüm toktur ama
Arkadaşım börek ister.

Geze geldim geze geldim
İnci mercan dize geldim
Komşular sahur vakti
Arzulayıp size geldim

Besmeleyle çıktım yola
Selam verdim sağa sola
Sevgili Mehmet Beyim
Ramazanınız mübarek ola

Şekerim var ezilecek
Tülbentten süzülecek
Bahşışimi verin beyim
Çok yerim var, gezilecek

Davulumun ipi kaytan
Sırtımda kalmadı mintan
Bahşışimi çokça verin,
Yoksa hemen giderim.

Merdane beyim merdane
İnciler takın gerdana
İki gözüm beyim
Mahalle içinde bir tane

Güller geldi, güller geldi
Bahçeye bülbüller geldi
İki gözüm komşularım
Her seneki kullar geldi

2. Kurban Bayramı

Kurban Bayramı'nı, Ramazan Bayramı'ndan ayıran tek özellik bu bayramda kurban kesilmesidir. Kurban Bayramından bir hafta öncesinden bayram gününe kadar, ekonomik durumu iyi olanlar şehre getirilen koyun ve keçi sürüleri arasında dolaşır. Kurbanlık koyun veya keçi alındıktan sonra yürütülerek götürülmez, bir arabayla veya bir hamalın sırtında taşınır ve sahibinin evinde kadınlar ve çocuklar tarafından sevinçle karşılanır.

Bayram namazından çıkıldıktan sonra herkesin evine gelerek kurbanını kestirir.

Kesilen kurbanın eti, kurban kesmeyen komşulara ve akrabalara dağıtılır. Kurban eti hiçbir zaman reddedilmez, "Allah kabul etsin" diyerek alınır. Kurban kesilince aile erkeğinin işaret parmağını kana batırarak evdeki çocukların kaşları arasına basması, adak kurbanlarına özgü bir gelenek olmasına rağmen, Kurban bayramlarında da uygulanmaktadır.

Kurbancı, koyunun üç ayağını, iki arka, bir ön sol olmak üzere bağlayıp yüzünü kibleye çevirir. Kulağı ile gözünü kapatır ve kazılan çukura kanı akacak şekilde yatırılır ve:

*Fermanı Celil
Kurbanı Halil
Fedai İsmail
Delili Cebrail*

*Süphan Allah
Elhamdülillah
Allahü Ekber
Vallahi Ekber
Velillahil-hamel*

Destur iman, destur şah diye dua eder ve bıçağın yan tarafını koyunun boğazına tutarak "Ya Allah, Ya Muhammed" diyerek üç defa sıvazlar ve bıçağı sürterek keser.

3. Hıdrellez

Hıdrellez, Anadolu'nun diğer yörelerinde olduğu gibi 6 Mayıs günü yapılır. Bu gün ayrıca "bahar"ın başlangıcı olarak kabul edilir ve kutlanır. Yaygın bir inanışa göre, ölümsüzlüğe erişmiş iki peygamber, Hızır ile İlyas Aleyhisselam yılın bir günü buluşup görüşürler. İşte bu buluşmanın günüdür "Hıdrellez" adını da iki peygamberden, Hızır ile İlyas'tan almıştır.

Hızır Peygamber, herkesin yardımına koşan, herkese iyilik yapmayı seven bir kişidir; baharın müjdecisidir. Allı, morlu, pembeli, sarılı bahar çiçeklerinden örülmüş cüppesi vardır. Al renkli külâhı baharın çimenlerini andıran zümrüt yeşili sarığının ucu, nurlu yüzünü ve aksakalını okşar. Geçerken kırmızı yemenisi ile bastığı yerlerde renk renk çiçekler açılır. Elindeki asanın dokunduğu fidanlarda gül biter, dallarında bülbüller öter. Baharın ılıkılığı bütün canlıları sevgiye sürükler.

Antalya Bölgesi'nde halk Hıdrellez'i mesire yerlerinde karşılar. Bir gün önceden hazırlanmış köfteler, dolmalar, börekler, etli peynirli pideler, helvalar sepetlere doldurulur. Çoluk-çocuk, kadın-erkek, genç-ihtiyar herkes mesire yerlerine akın eder. Orada kuzular çevrilir. Bereketli sofralarda yemekler yenir, çaylar demlenir. Büyük küçük oyunlar oynarlar.

5-6 Mayıs gecesi sokaklarda eski hasırlar yakılır, konu-komşu "Mart içeri pire dışarı" diyerek yanan hasırların üstünden atlarlar. Alev atlayanın paçasına veya eteğine dokunmazsa, niyetinin yüce Tanrı'nın nezdinde kabul olduğuna işarettir. Paçası yananlar için "Niyeti kötü" diye alay ederler. Bu, yanık hasırlar üzerinden atlamak, uğurlu bir ilkbahara işaret sayılır.

Yine Hıdrellez'den bir gün önce komşu kadınlar ve kızlardan toplanan küpeler, yüzükler, düğmeler v.b. bir toprak çömleğin içine konur, çömleğin ağzı temiz bir bezle sıkıca kapatılarak bir kilitle kilitlenir. Ak-

şam vakti çömlek bir gül ağacının dibine bırakılır. Hızır Peygamber'in o çömlek içindeki ufak eşyaların sahiplerine büyük kısmetler getireceğine inanılır. Ayrıca bu amaçla o gece gül ağaçlarının dibine arzularını (yeni ev, araba v.b.) simgeleyen şekiller bırakanlar bugün dahi görülmektedir.

Hıdrellez sabahı yaşlı bir kadın tarafından gül ağacının dibindeki çömlek alınır ve genç kızların başları üzerinde gezdirilir. Yaşlı kadın daha sonra kızlara "Kısmetiniz bu çömlek gibi açılsın" diyerek çömleğin ağzını kapatan bezi ve kilidi açar. Kızlardan biri elini çömleğe sokup bekler. Yaşlı kadın veya görevlendirilen kızlar bir mani okur, kız maninin sonunda eline geçen küpe, yüzük veya düğmeyi sahibine verir. Okunan niyet ise, çıkacak eşyanın sahibine aittir. Antalya yöresinde niyet manisi olarak yüzlercesi arasından şunları seçtik:

*İndim çeşme akmıyor
Yar yüzüme bakmıyor
Hep çiçekler açılmış
Yarem gibi kokmıyor*

*Yemeninin yeşili
Sil gözünün yaşını
Bana müjdelersun
Şimdi buldum eşimi*

*Karanfilim sarkarım
Açılmaya korkarım
Yar kapıdan girince
Ölü olsam kalkarım*

*Kokular boyanmıyor
Ah gülüm uyanmıyor
Yar aklıma gelince
Yüreğim dayanmıyor*

*Yemenim turalıdır
Kenarı oymalıdır
Dostlara haber verin
Sevdiğim buralıdır*

*Çekmecenin kilidi
Üstünde güller bürüdü
Sen orada ben burda
Olan ömrüm çürüdü*

Yukarıda anlatılan pratiklerden başka, Antalya'ya özgü diğer bir Hıdrellez kutlama şekli vardır. Antalya'nın genç kız ve kadınları 6 Mayıs sabahı erkenden, namaz vaktinden önce, bir deniz motoru ile kıyından açılırlar. Beraberlerinde getirdikleri çiçekleri, üzerine dileklerini yazdıkları kâğıtları sabah ezanı okunurken denize atarlar. Bu arada dileklerinin yazılı bulunduğu kâğıtları şişe içine koyup atanlar da vardır.

Foto:A.Kerim ATILGAN-Akseki/2009

Hidrellez baharın hatta yazın başlangıcı sayıldığından eskiden kayıkların o gün suya indirilmesi adet olmuştu. Kışın başlangıcı sayılan kasım ayında karaya indirilmiş kayıklar, o gün denize indirilince, Antalya limanı adeta süsleniverirdi. Bugün de bu töreye bazılarının uymaktadır.

Antalya'nın Hidrellez günlerinin en ünlü köşeleri eskiden Antalya Karaalioğlu Parkı, Bahçearası, Lara yolu idi. Hemen bütün Antalya halkı bu yerleri doldururdu. Bugün, ulaşım kolaylaştığı için, halk Düzlerçamı Ormanı Parkı, Düdenbaşı Şelalesi, Termessos, Kemer sahil yolu gibi mesire yerlerine ilgi göstermekte, Hidrellez günü bu yerler bugün dahi dolup taşmaktadır.

B. İNANISLAR

Antalya ve yöresinde Türkiye'nin diğer yörelerindeki gibi boş inançlar önemli bir yer tutmaktadır. Doğal yapı, gelişmemiş ekonomik koşullar, eğitim, iletişim ve ulaşım hizmetlerinin yetersizliğinden kaynaklanan bu tür inançlar özellikle kırsal alanlarda etkilidir. Ancak, giderek etkisini yitiren bu inançlar, salt birer folklor ögesi olarak varlıklarını sürdürmektedirler.

*Sağ avucun kaşınması para alınacağına, sol avucun kaşınması para verileceğine işarettir.

*Eli soğuk olanın kalbi sıcak olur. Bu kimselerin sevgileri derindir.

*Gece tırnak kesmek uğursuzluk getirir. Kesilen tırnak parçaları gelişigüzel atılmaz. Ocakta yakılır ve "Dünyada kül, Ahrette gül" denir.

*Parmak çıtlatmak, şeytanlara tespih çektiirmek sayılır.

*Ayağının altı kaşınan kimse, ya yeni ayakkabı alacak veya uzun yola çıkacağına inanılır.

*Düztabanlık uğursuzluk sayılır. Halk hoşlanmadığı kimselere bu nedenle "düztaban" der.

*Üzerinden atılan kimsenin boyu kısa kalır. Uzaması için bir kez daha atlanması gerekir.

*Ayakkabılar çıkarıldıktan sonra, ayakkabılar üst üste gelmişse, eve misafir geleceğine inanılır.

*Burunun kaşınması kedere işarettir.

*Çekilen diş, dama atılır veya bir duvar deliğine sokulur.

*Kulağı çınlayan kimsenin, başkası tarafından anıldığına işaret sayılır.

*Kulağı kızaran kimsenin, arkasından kötülüğü konuşulduğu kabul edilir.

*Kulağı uzun olanın, uzun ömürlü; büyük olanın bahtı açık; küçük olanın eşinin güzel olacağına inanılır.

*Tokuşan kimsenin kel olacağına inanılır. Bu nedenle tesadüfen kafaları birbirine tokuşan kimse, bunu bir daha tekrarlayarak bundan kurtulmaya çalışır.

*Uçan kuşun pisliğinin insan üzerine düşmesi nasip geleceğine işarettir.

*Kesilmiş saça basan kimsenin başı ağrır.

*Mavi gözlerin bakışı, nazarlıdır.

*Sağ gözü seçiren kimse sevinçli, sol gözü seçiren kimse kederli haber alır.

*Gece aynaya bakan deli olur.

*Gece saçlarını tarayan gurbete düşer.

*Kapı eşiğine oturan iftiraya uğrar.

*Uyurken ellerini bacaklarının arasına koyan kişinin kısmeti kesilir.

*Kedi öldürenler ancak yedi camiye süpürge asarlarsa gınahtan kurtulurlar.

*Cuma günleri temizlik yapıp dikiş dikenlerin kısmeti kesilir.

*Salı, cumartesi, cuma ve ayın son çarşambası çamaşır yıkamak uğursuzluk getirir.

*Sabun, başkasına el üstünde üç kez "tuh" denerek verilir. Çünkü ölü yıkayıcılar sabunu avuç içinde verirler.

*Nisan yağmurları başladığında başı açık dışarı çıkıp ıslanmak uğurludur. (Yaygın)

*Kurşun Dökme: Bunu genellikle kadınlar yapar. Birisi hastalanırsa, hemen kurşun dökücü kadın çağrılır. Bu kadın bir tavanın içine biraz kurşun atarak tavada eritir ve içinde su bulunan bir tası hastanın başı üstünde tutarak erimiş kurşunu suyun içine döker. Bunu 5 ila 7 kez tekrarlar.

*Hastaya ya giyeceği gömleğe ve bir bardak suya veya kırk bir üzüm tanesine 41 kez Yasin Suresi okunur. Hasta sahibi okuyuculara bir yemek verir.

C. GELENEKLER (Doğum, Askerlik, Evlenme, Ölüm)

C.1. Doğum ve Çocuk Üstüne Gelenekler, İnançlar

Çocuk, Anadolu'nun diğer yörelerinde olduğu gibi, Antalya bölgesinde de ailelerin evlilikten beledikleri ilk şeydir denebilir. Çocuk, aile mutluluğunun temel taşı sayılır. Çocuğu olmayan aileler, ne kadar mutlu olurlarsa olsunlar, yine de aile mutluluğuna gölge düşüren bir eksikliği olduğu kabul edilir. (Özellikle kadınlar, evlenince bütün mutluluklarını çocukta arar buna kavuşamayınca da mutlu olduklarına bir türlü inanmak istemezler.

Antalya'da geleneksel usullerde doğum ve çocuk ile ilgili birçok uygulama ve pratik eskiye oranla terk edilmiştir. Örneğin köy ve mahalle ebelerine doğum yaptırmak artık yerini modern sağlık kuruluşlarında doğum yapmaya bırakmıştır. Yine de halk arasında şu

inançlar hala yaşatılır;

- Hamilelik esnasında kadının bedeni zayıf olursa doğacak çocuğun kız olacağı tahmin edilir.
- Hamile kadının sağ bacağı ağır ve biraz şişerse doğacak olan çocuğun erkek olacağına inanılır.
- Yeni doğan çocuk tuzlanmazsa bedeni ve ağzı kokar.
- Yeni doğan çocuk çabuk büyüsün diye yıkanırken bir kere bacakları yukarı getirilerek döndürülür.
- Loğusanın başına al bağlanır.
- Çocuğun adı konurken bir kurban kesilir. Kadınlar çağrılır, yemek verilir. Bu davete gelenler çocuk için çamaşır getirirler.
- Doğan çocukları yaşamayan aileler yeni doğan çocuklarının yaşamasını temin için adını; Durmuş, Durdu, Dursun, Yaşar, Baki koyarlar.
- Çocuğun dişi çıktığı zaman annesi tarafından buğday ve mısır kaynatılarak komşu kadınlar davet edilir. Bu uygulamaya Antalya'da "Diş Köllesi" adı verilir.
- Sesi güzel olsun diye çocuğun göbeği uzun kesilir.
- Zayıf ve cılız çocuklar kuvvetli olsun diye cenaze önünden geçirilir.
- Çocuk altı aylık olana kadar tırnakları kesilmez. İlk tırnağı kesileceği gün, eli babasının cebine üç defa sokulur.
- Altı aylık kız çocuklarının ellerine kına yakılır. Bu konu için kadınlar toplanıp eğlence yaparlar ve çocuğun kınalı avucuna para koyarlar.

C.2. Askere Uğurlama

Askere gitme, yurdumuzun diğer yörelerinde de olduğu gibi, aile içinde ve yakın akrabalar arasında önemli bir olay olarak kabul edilir. Askere gidecek kişi, gitmeden önce tüm akraba ve yakınlarını ziyaret eder. Bu ziyaretler sırasında kendisine hediyeler ve harçlık verilir. Evinden ayrılmadan bir önce akşamı arkadaşları arasında davullu-zurnalı eğlence düzenlenir.

Evinden, köyünden ayrılacağı gün tüm yakınları ve köy halkı arkasından su döker, ardından ayna tutulur helalleşilir. Yanına eskiden daha önceden dikilen asker torbası verilir. Bunların içinde daha önceden hazırlanan kuru yiyecekler konurdu. Bugün bunun yerine hazır pastalar, çörekler verilmektedir. Fakat halen uygulanmakta olan bir gelenek hazırlanan bir çörek veya peksimetin askere giden kişiye ısırtılarak, yarısının askerden dönünceye kadar saklanmasıdır. Çeşitli yörelerde, çeşitli usullerle uğurlamalar yapılmaktadır. Ardından yağ dökülen, kurban kesilen, adak adanan, helva yapılan adetler her yörede başkalık göstermektedir. Bunlardan derlenen bir örnek şöyledir: Kur'an okutulur, dua edilir. Bir ibrik su alınır. Bu

su iyi kalpli bir kadın tarafından askere gidenle birlikte yürünerek, bitinceye kadar dökülür. Kadın suyun bittiği yerden geri döner. "Haydi, yolun açık olsun" denir ve uğurlanır.

C.3. Evlenme Adetleri

C.3.1. Kız İsteme

Evlenme çağına gelen oğlu için anne ve baba önce çevresinde kız aramaya karar verir. Bütün akrabalarının da fikrini alarak genç kızı olan eve tanışsın tanışmasın kız görmeye gidilir. Bir günde 2-3 kız görmek için ziyaretler yapılır. Bütün görülmüş olan genç kızlar içinde bir tanesi üzerinde karar verilir. Artık kız isteme işlemine geçilir. Erkek evinin sözcülüğünü alan kimse, kızı anne ve babasından ister. Bu isteme daha ziyade Perşembe, Cuma günlerine denk getirilir. (Dini yönden hayırlı günler kabul edilir.)

Kız ailesinden istenir ve söz almak için belirli bir gün kararlaştırılır. Bu aradaki zaman içinde kız ailesi karşı taraf hakkında soruşturma yaparak evet veya hayır der. Evet, cevabı verince her iki tarafın akraba ve dostları toplanarak "söz kesimi" veya "şerbet içme" denilen tören yapılır. Belirlenen günde erkek evi tarafından masrafı görülerek ve kız için "nişan kofası" hazırlanır. Hazırlanan bu hediyeler kızın evine gönderilir. Gelen hediyeler kızın arkadaşlarına ve tanıdıklarına bir masa üstüne serilerek gösterilir. İki taraf arasında kararlaştırılan bir günde de; yalnız erkekler toplanarak dini yönden de duası yapılarak "söz kesme" töreni yapılır. Sonunda limonata ikram edilir. İkram edilen limonatadan oğlan evine en önce kaçırarak damada içiren kimse bahşiş alır. Tören dağılırken gelen misafirlerin bir kısmı özellikle damadın arkadaşları kız evinden bazı eşyaları gizlice alırlar. Kaçırılan bu eşyalar da damada bahşiş karşılığı verilir. Sonrada ev sahibine iade edilir. Bu olaylar çevrede geniş tepki yaratır. Günlerce bu hususta konuşmalar devam eder.

C.3.2. Nişan

Söz kesme töreni sonunda nişan töreni yapılır. Bu tören her iki tarafın anlaşmasına göre ayarlanır. Basit olarak aileler arasında sade bir tören olabileceği gibi bir nişan töreni de düzenlenebilir. Âdete göre nişan için bir salon tutulur. Sadece kadınlar toplanır. Nişanı olacak kızı yüksek yere oturturlar. Her iki tarafın akraba ve dostları toplanırlar. Çalgı takımı nişan salonunu görmeyecek şekilde yerini alır. Özellikle bu tören gündüz yapılır. Herkes oynar; oyunlar genellikle hareketli ve tek olarak oynanan yerel oyunlardır. Bu arada yaşlı hanımların oynadığı zeybek de oldukça ilgi çekicidir. Eğlencenin sonuna doğru nişan merasimi yapılır. Müzik eşliğinde kayınvalide nişan yüzüğünü ve kendi nişan hediyesini takar. Arkasından bütün oğlan evi kendi hediyelerini renk renk kurdeleler ile takarlar. Sıra

kız evine gelir. Onlarda nişan hediyelerini takınca artık nişan takılan genç kızın oynaması gerekir. Bu arada bütün gözler üzerindedir. Çünkü bütün kolları, boyunu, parmakları, göğsü çeşit çeşit altın ziynetlerle dolmuştur. Ayrıca altın yerine para takanlarda bulunur. Bu merasim tamamlanınca tören biter, kız evine gidilir. Bütün bu takılan eşyaların saklanması gerekir. Takılan her hediye kimin tarafından da takıldığı öğrenilir. Çünkü takılan bu hediyelere yeri ve zamanı geldiğinde karşılık vermek adettir.

C. 3. 3. Kına Gecesi

Düğün Antalya'da üç gün sürer. Antalya'da düğün, kız evinin büyük bir masrafa girmesi olarak kabul edilir. Çünkü kız evi bütün eşyayı yapmak zorundadır. Bunun karşılığında erkek evi sadece gelinlik kıyafeti ve çok az eşyayı yapar. Birinci gün kız evinin hazırlanmış olduğu çeyiz erkek evinin gönderdiği arabayla gelinin oturacağı eve götürülür, bu da başlı başına bir törendir. Eşya taşımak için tutulan araba ve taşıyıcılara mendil, havlu, yazma gibi hediyeler verilir. Davul ve zurna önde olmak kaydı ile caddelerden geçilerek gelin evine eşyalar indirilir. Aynı gün veya ertesi günü kız evinin yakınları kız çeyizini eve yerleştirirler. Bu tören hafta başına denk getirilir. Çarşamba günü veya hafta ortası her iki tarafın akrabaları ve kızın arkadaşları hamama giderler. Buna "gelin hamamı" denilir. Hamamda yıkanılır ve renk renk mumlar yakılır. Törenle hamamdan çıkarılan geline pullu yazmalar örtülür. Hamamın içinde ve dışında dolaştırılır. Aynı günün akşamı bu kına gecesi yapılır. Şimdilerde bu tören cumaya veya cumartesiye denk getirilir. Kına gecesinde mahalli çalgılardan yararlanılarak bir eğlence yapılır. Bu eğlence kına hazırlanır. Yaşlı bir kimse tarafından - sağ ise kızın anneannesi tercih edilir- kınası yakılır. Kız ortaya oturtulur, başına pullu kırmızı bir yazma örtülür. Mahalli çalgılarla kıza ait maniler söylenir. Gaye kızı ve yakınlarını ağlatmaktır. Bu anda kızın el ve ayaklarına kınası yakılır. İstenirse yarım saat sonra yıkanır ya da sabaha kadar öyle kalır. Bu eğlence kızın ağlatılmasını takiben biraz daha sürdürüldükten sonra bitirilir.

Kına Gecesi Manileri

Altın tas içinde kına kesilsin
Görümceler etrafına dizilsin
Gelinim kınan kutlu olsun
Bundan dirliğin tatlı olsun.

Dağdan keserler ıslığı
Hani bu kızın yastığı
Gelinim kınan kutlu olsun
Bundan dirliğin al olsun.

Dağdan keserler gürgeni

Önünde mumlar yanası
Gel gelinin kaynanası
Gelinim kınan kutlu olsun

Kızım bu bahçeler senin mi?
İçinde gezen yârın mı?
Yarın ayrılık günün mü?
Gelinim kınan bol olsun

Binen atın alçısına
Düşer yolun koncasına
Selam edin amcasına
Ah kızım kınan kutlu olsun

Geline bakın geline
Kınalar yakın eline
Mendiller sokun beline
Sürmeler çekin gözüne

Kız anasının kadını
Ağlama kızım ağlama
Beni yolda eğleme
Biner atın iyisine
Düşer yolun kuyusuna
Selam edin dayısına
Ah kızım kınan kutlu olsun
Annesi kızın annesi

Elinde mumlar yanası
Yakınıyor gelinin kınası
İşte budur bunun edası

Atladı gitti eşiği
Sofrada kaldı kaşığı
Gidiyor da evlerin yakışığı

A canım da kız gelin oluyor
Annesi kızsız kalıyor
Komşular ıssız kalıyor

Elimi koydum taslara
Kolumu kesti testere
Mevla'm şirin göstere
A canım da kız gelin oluyor
Annesi kızsız kalıyor
Testisi susuz kalıyor

Geline bak geline
Kınalar yakmış eline
Yarın sabah gider kendi evine
A canım da kız gelin oluyor
Annesi kızsız kalıyor
Komşular ıssız kalıyor.

C.3.4. Düğün

Kına gecesinin ertesi günü düğün yapılır. Düğün genel olarak Perşembe veya pazar gününe tesadüf ettirilir. Geleneksel olarak yalnız kadınlara yapılır. Bazı aileler düğün yerine nikâh töreni ile birlikte bir kutlama yaparak olayı bir defada bitirirler. Bazı ailelerde düğünden birkaç gün veya bir hafta önce her iki ailenin yakın fertleri ile kız evinde nikah töreni yaparlar. Düğün gecesi toplanan halkın bütün gözleri gelinlik kızdadır. Bu arada kıza dikilen gelinlik, neler alınmış, neler dikilmiş hep söz konusu edilir. Kız çeyizinin oğlan evine gitmesinden hemen sonra, kız evine oğlan evinden "düğün kofası" gönderilir. Bunda gelinlik, mantodan, iç çamaşır ve tuvalet takımlarına kadar her şey vardır. Nişan kofasında olduğu gibi sergilenerek halkın görmesine bırakılır. Nişan veya düğünden önce "urba görme" veya "asbab görme" olarak adlandırılan ve bir kısmı kofaya konulacak eşyalar birlikte çarşı pazar gezilerek alınır. Evlenecek genç kıza en az 3-5 takım elbise, ayakkabı, terlik ve iç çamaşırı alınır. Kofa gönderme işi geleneksel bir uygulamadır. Kofanın gönderileceği gün önceden haber verilir. Kız evi, komşu ve tanıdıklara haber verir. Gelen kimseler eşyaları görür. Kofa, geniş bir sepet içinde gayet süslü eşyalar yerleştirilerek üzeri kırmızı tülden örtülerek hazırlanır. Fakir bir kimse tarafından alınan bu kofa taksi veya bir arabayla kız evine götürülür. Kız evine kofayı teslim eden kişiye hediye verilir. Aynı şekilde kız evi de damada ait hediyelerini bu şekilde bir kofa hazırlayarak erkek evine gönderir. Düğün, düğün salonlarında yapılır.

Düğünü idare eden bir şahıs bulunur. Buna bazı ilçelerde "kâhya" veya "kia" denir. Misafirler belli bir saatte toplanır. Çalgı eşliğinde oyunlar oynanarak bu düğün töreni eğlenceli bir şekilde devam ettirilir. Bu düğünü idare eden kimse misafirleri sıra ile oyuna kaldırır. Gelin her arkadaşı ile ayrı ayrı oynar. Damat ve gelin salondan ayrılırken başlarına para, şeker, leblebi gibi şeyleri avuç avuç atarlar. Salona gelmeden önce taksi ve otobüslerle her iki tarafın misafirleri şehir içinde dolaştırılır. Aynı şe-

kilde salondan çıkarken de taksi ve otobüslerle misafirleri evlerine götürürler. Gelin ile damat oturacakları eve götürülerek damadın arkadaşlarınınca gerdeğe sokulur. Burada sırtına vurmak adettir.

Günümüzde geleneksel kesimde bu adetler sürdürülse de özellikle kent kesiminde kendi evleneceği kişiyi kendinin bulması adetleşmeye başlamıştır.

C. 4. Ölüm

Antalya Bölgesi'nde de Anadolu'nun diğer bölgelerinde olduğu gibi ölüm üzerine inanışlar ve gelenekler büyük bir benzerlik gösterir. Ölüm, Allah'ın emridir ve ona karşı gelinmez. "Az yaşa, çok yaşa, akıbet gelir bir gün başa" diyerek, halk ölümüne çare olmadığını anlatmaya çalışır. "Ölümün ecele faydası yok", "korkunun ecele faydası yok", "ölüm gelmiş bedene, baş ağrısı bahane", "ölüm geliyor demez", "ölümün vakti saati olmaz", "ecelin ne zaman ve nerede geleceği belli olmaz" gibi deyimler, halkın ölümüne karşı durulamayacağı vurgular.

Halk, ölümüne karşı konulamayacağını bilir, ancak henüz ölmemiş olanlar hakkında ümidini de yitirmek istemez. Hastalığın uzaması her ne kadar ölüm işareti sayılsa bile, ölüm gerçekleşinceye kadar hastadan ümit kesilmez. "Çıkmayan canda ümit vardır", "Allah'tan ümit kesilmez" gibi deyimler bu yaşama ümidini belirtir.

Yaşlılık, çaresiz hastalık gibi nedenlerle ölen kimselerin ölümleri olağan sayılır. Ancak hiç beklenmedik bir anda, bir kaza sonucu ölenlere de "Dünyada gün görmeden genç yaşta gitti", "Olan çocuklarına oldu", "Yazık oldu" diyerek üzüntüler belirtilir. Savaşta ölenler ise "Şehit" olurlar ve ahirette onlara sorgu sual yoktur. Normal ölümlerde ise "ne mutlu, böyle ölüm dostlar başına" denir. Cuma ve diğer kutsal günlerde ölenler için ise "İyi birisi imiş ki, mübarek günde öldü" diyerek, ölen kişinin günahsız olduğuna inanılır.

Mezarlık Ziyareti, Aksu/Yeşilkaraman Köyü
(Foto:A.Kerim ATILGAN)-2008

Kimsesiz ve yoksul yaşlıların veya yatalak hastaların ölümü ise Allah'ın bir lütfu olarak kabul edilerek "Allah acıdı da, kurtuldu", "Allah çok çektiirmedi", "Ölüm onun için bir kurtuluş oldu" gibi deyimlerle normal karşılanır.

Yaşamlarında kötü yola sapanların başkalarına eziyet edenlerin ölümleri ise "Allah şerrinden kurtardı", "Su testisi suyolunda kırılır", "Dünya bir pislikten temizlendi" gibi sözlerle o kişiye duyulan halkın nefreti dile getirilmeye çalışılır. Çok küçük yaşlarda ölen çocukların ailesine "Allah anasına babasına uzun ömür versin", "Daha gençler, Allah bir daha verir" gibi teselli edici sözler söylenir.

Hastadan ümit kesilip, öleceğine inanılırsa, hastanın yakın akrabaları uzakta olsalar bile çağrılır. Hastaya yasin okunur ve ağzına zenzem suyu damlatılır.

Dini inanışa göre, insanın ruhu Allah'ın görevlendirdiği "Azrail" isimli melek tarafından alınır. Günahsız kulların ruhu, Azrail tarafından hiçbir acı çektilirilmenden günahlı kulların ise ölüm sırasında çok çektilirilerek alındığı halk arasında en çok kabul edilen inanmadır. Azrail çocukların canını alırken, onlara hoş göründüğü ve kolayca ve acı çektilirmeden ruhunu aldığına inanılır.

Ölüm olayından sonra cenaze, baş tarafı kıbleye gelmek üzere genellikle odanın ortasında hazırlanan bir karyola veya yer yatağına yatırılır. Ayaklarının başparmakları yumuşak bir bezle birbirine bağlanır. Gözleri açık ölmüşse gözkapakları kapatılır. Kolları yanlarına düzgün bir şekilde uzatılır. Ağzının açık kalmaması için çenesi bir bez parçası ile başına bağlanır. Üstü bir beyaz örtü ile örtülerek, karnının şişmemesi için kara saplı bir bıçak karnı üzerine konur. Cenaze erkek ise bir erkek, kadın ise bir kadın tarafından beklenir; cenaze gömülünceye kadar yalnız bırakılmaz. Cenazenin bulunduğu odaya karşı cinsi olanlar giremez. Gebe kadınlar ve küçük çocuklar odaya sokulmazlar. Cenaze odasında tütsü yakılır.

Öğleden sonra geç vakitlerde ve gece ölenlerin cenazeleri ertesi gün, sabah ve öğle vakitlerinde ölenlerin cenazeleri öğleden sonra ikinci vakti gömülür. Hiçbir surette cenaze hava karardıktan sonra kaldırılmaz. Cenazenin mümkün olduğu kadar çabuk kaldırılması, Antalya Bölgesi'nin sıcak iklimi nedeniyle gereklidir. Bu nedenle cenazenin erken kaldırılmasında çabukluk bir gelenek haline gelmiştir. Hatta "dügün ile cenaze beklemez" diye de bir söz bunu vurgular.

Ölümünden hemen sonra, ölünün ailesi, ölüm haberini yakın dostlarına birisi ile iletir. Kent merkezlerinde bugün bu duyuru, Belediye hoparlörü, gazete, vb. araçlarla yaptırılmaktadır. Köylerde genellikle caminin imamı minareden salah verdikten sonra ilan eder. Cenaze törenine katılmak, ölen kimseye gösterilen saygının bir belirtisidir.

Evde ölenin cenazesi evde, hastanede ölenin cenazesi hemen birkaç saat sonra gömülecekse hastanede yıkanır. Cenaze dinin gerektirdiği usullerle yıkanır, kefenlenir ve bir tabuta konur. Cenaze yıkanırken tütsü yapılır. Cenazenin öldüğü sırada üzerinde bulunan eşyalar da su ısıtma için kullanılan kazanın altına atılarak yakılması, Antalya Bölgesi'nde bazı ailelerce uygulanmaktadır.

Cenaze için alınan ve "Cenaze Levazımatı" adı verilen eşya ve malzemeler ile kullanış yerleri şöyledir:

Cenazeyi yıkayanlar için 2 çift takunya, yıkamak için bir sabun, üstlerinin ıslanmasını önlemek üzere ölü yıkayıcılarının bellerine saracakları iki adet fita (peştamal), cenazeyi yıkadıktan sonra kurulamak için iki adet havlu, mahrem yerlerinden gelecek akıntı ve kokuları önlemek için kullanılan pamuk, yıkama işinde kullanılacak lif, cenazenin toprak altında uzun süre çeşitli haşerelerden korumak için dövülerek ölü üzerine serpilerek kâfur, cenazenin hoş koku yayması için dövülüp yine ölü üzerine serilmek üzere karanfil, güzel kokması için gül esansı, cenaze yıkanırken çevreye koku vermek için yanık kömür üzerine atılacak günlük ve buhur, kadın cenazelerde ele yakmak için kına ve başına örtmek için "al" denen yazma, erkekler için 9 metre kadınlar için 12 metre kefen, mezarın kaybolmamasını sağlamak için baş ve ayakucu mezar tahtaları, cenaze sahibinin ölümün 52. gününe kadar her cuma pişirip, konu-komşuya dağıtacağı pişi üzerine atılmak üzere çöreotu.

Erkek cenazeleri genellikle, mahalle veya köy imam ve müezzinleri tarafından, kadın cenazeleri de "ölü yıkayıcı" adı verilen ve bu işi genellikle meslek edinmiş yaşlı kadınlar tarafından yıkanır.

Cenazenin namazı hangi camide kılınacak ise, cenaze oraya kadar eller ve omuzlar üzerinde götürülür. Tabutun taşınmasına yardımcı olmak büyük bir sevaptır. Cenaze yollardan geçirilirken, orada bulunanlar salın her kolundan sol baştan başlamak üzere kırkar adım taşıyarak sevap kazanmak isterler. Bunu yapamayanlar, ayakta hazır ol vaziyetinde durarak, vasıtalar durarak ölüye saygı gösterirler. Hiçbir kimse veya vasıta cenazeyi saygı nedeniyle sollayıp geçmez.

Cenaze camide musalla taşına konur ve cenaze namazından sonra, yine ya eller üzerinde veya bir cenaze arabası içinde mezarlığa götürülür. Cenaze, tabutsuz ve kefen bağları çözülerek, ayakları veya sağ tarafı kıbleye gelecek şekilde yatırılır. Bununla ilgili olarak şu deyim yaygındır: "Yattım sağıma! Döndüm soluma! Melekler şahidim olsun; Dinime, imanıma." Mezar, bir buçuk metre derinliğinde kazılır. Cenaze içine yatırıldıktan sonra, üstü tahta veya beton kapaklarla kapatılır. Cenaze gömülürken, üç kürek veya üç avuç toprak alıp mezara atmak sevap sayılır. Mezar üstüne atılan toprakla bir tümsek meydana getirilir

ve üzerine cenaze ile birlikte getirilen testi içindeki su bu toprak tümseğin üzerine dökülerek toprak sıkıştırılır. Bu gömme sırasında hafızlar tarafından Kur'an okunur ve gömülme işi bitince dua edilir ve mezarın başında telkin verilir. Anlatıldığına göre, ölü telkini duyar ve hemen uyanarak "Ah ben ölmüşüm" diyerek kalkmak isteyince başı mezara çarpar ve tekrar ölmüş. Mezarlıktan dönlürken, fakirlere sadaka dağıtılır.

Ölü çıkan ev bir iki hafta boyunca yalnız bırakılmaz. Geri kalanları teselli etmek ve onlara yalnızlıklarını unutturmak için ziyaretler yapılır. Hatta bazı yakın akrabalar ölü evinde yatıya da kalırlar. Uzakta bulunan tanıdık ve akrabalar eğer gelme imkânları yoksa mektup veya telgrafla başsağlığı dilerler. Ölü evinde üç gün aş pişmez, tüm yemekler, dost, akraba ve komşular tarafından getirilir. Ölümü izleyen haftalar içinde, ölenin elbiseleri fakirlere dağıtılır. Borçları ödenir, alacakları toplanır. Ölüye ait, saat, kordon, çakı, cüzdan ve tabaka gibi eşyalar hatıra olarak saklanır. (Ölünün yıkandığı yer ve öldüğü oda, bazı ailelerce 7 gün, bazılarınca ölüm tarihinden başlamak üzere 40 gün ışıktandırılır. Bu kırk gün içinde, Kur'an hatmettirilir, her cuma pişi pişirilerek komşulara dağıtılır. Hatim sonunda irmik helvası misafirlere ikram edilir. Halk tarafından cenazenin kırk günde, burnunun düşeceğine ve elli ikinci günü de bütün uzuvlarının dağılacağına inanıldığı için, elli ikinci günü lokma yapılarak dost ve komşulara dağıtılır. Elli ikinci gün genellikle mevlit de okutulur veya tevhit çekilir.

Mezarlarının kaybolmasını önlemek için ekonomik durumu iyi olan aileler, ölüm tarihinden kırk gün sonra mezarı yaptırırlar. Bu etrafı tuğla ile çıkılmış basit bir mezar olacağı gibi, mermerden anıtsal bir şekilde yapılanlar da vardır. Mezarların kitabelerinde ilginç dörtlükler, ölüm nedenleri belirtilenleri de vardır.

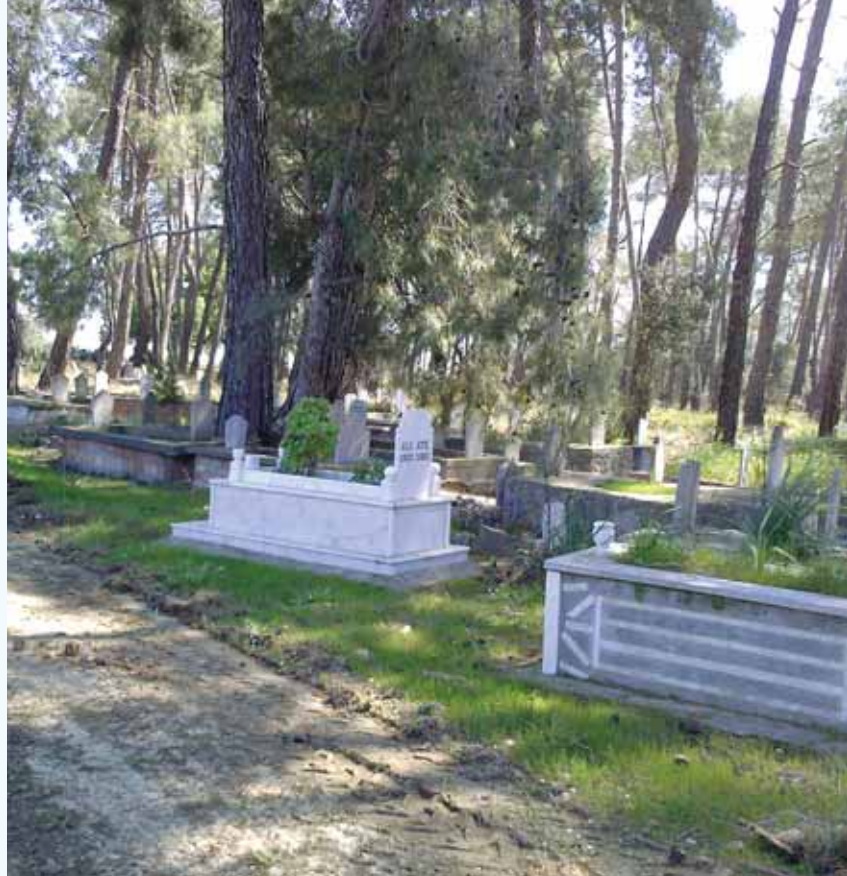
Mezarlar, ölünün çocukları ve yakınları tarafından genellikle Arife ve bayram günleri ziyaret edilir, dualar okunur, sadakalar verilir.

* Ölü geçerken hemen ayağa kalkılmazsa ölünün ağırlığı basar.

* Ölü evden çıktıktan sonra, giysileri "Bu artık son olsun!" diyerek ardından atılır; ayakkabıları dışarı kapı önüne konur.

* Ölü yıkanırken uyuyanlar uyandırılır. Çocuklar kucağa alınır.

(Bkz.) Halk Kültürü ile ilgili, olarak kitabımızın "1.Cilt- VI-D-16-Kumluca- 2-Tarih, Kültür ve Ekonomi- 4-Kültür-1-Halk Kültürü" bölümünden de faydalanabilirsiniz.

Antalya - Aksu - Yeşilkaraman Köyü Mezarlığı
Foto: A. Kerim ATILGAN

2. MÜZİK VE OYUN KÜLTÜRÜ*

A. ANTALYA GELENEKSEL HALK SAZLARINA GENEL BAKIŞ

Antalya ili; kuzeybatısından; Muğla, Burdur, kuzeyinden Isparta, Konya; kuzey doğusundan Karaman ve Mersin illeriyle; güneyden de Akdeniz ile çevrelenmiş olup, Akdeniz Bölgesi'nin güneybatısında yer alır.

Gelişmiş olması nedeniyle çevre il ve ilçelerden (özellikle Burdur ve Isparta) sürekli göç alan bir kent haline gelerek, bu göçler ve komşularıyla olan bağlantıları bir kültürler mozaiki halini almasını sağlamıştır. Bu birikimin getirdiği iletişim/etkileşim ise müzik, giyim- kuşam, oyunlar vb. gibi kültürel zenginliği oluşturmuştur.

Bölgemizde olduğu gibi, ilimizde de yaşayan bu zengin kültürel yapı nedeni ile geleneksel giyim ve halk sazları tespit çalışmalarımız Korkuteli, Elmalı, İbradı, Alanya ilçeleri ve çevresindeki köylerde yoğunlaştırılmıştır. Buralarda yapılan derleme ve tespit çalışmalarına yörenin kaynak kişilerin verdiği bilgiler de eklenerek aşağıda anlatacağımız bilgilere ulaşılmıştır.

Antalya, Burdur, Isparta illeri ile Muğla'nın doğusu, Denizli'nin güneydoğusu, Afyon'un güneyini içine alan bölgeye 'Teke Bölgesi' adı verilmektedir. Antalya'nın büyük bir bölümünün Teke Bölgesi içerisinde yer alması nedeniyle bölgenin belirtilen illeri ile benzer özellikler gösterir. Ancak Teke Bölgesi dediğimiz bu bölge; Yörük yaşamının ve iskânının yoğun olduğu bir yerdir. Bölgede yüzlerce yıl sosyal ve kültürel kimliklerini geliştiren Yörükler yazın yaylada, kışın da sahilde sürdürdükleri konar-göçer yaşamın etkisiyle çok fazla iç içe girmiş bir kültürel yapı gösterir.

Bölgemize yeni yerleşmiş Sarıkeçili Yörüklerinin yanı sıra; Karakoyunlu, Karakeçili, Yeniosmanlı, Eski-yörük, Honamlı, Töngüçlü, Hayta, Çakalyörük aşiretlerinin iskân etmiş olmasından kaynaklı etkin bir Yörük kültürüyle karşılaşılır. Ancak bölgede yaşayan "Tahtacı" adı verilen Alevi Türkmenlerinin de yöre kültürü üzerinde azımsanamayacak bir etkiye sahip oldukları söylenebilir. Özellikle Kuzeyde bulunan Elmalı ve kuzeybatıda bulunan Kumluca, Finike ilçelerine yerleşen bu Türkmen aşiretleri de kendilerine has kültürel öğelerle bölge kültürüne önemli katkılarda bulunmuşlardır.

Korkuteli ilçesi, Teke Bölgesi'nde yer almakta olup, folklorun diğer konularında olduğu gibi müzik aletleri-müzikal yapı ve geleneksel giyim bakımından Yörük (konar-göçer) yaşamın tüm karakteristik özelliğini taşımaktadır. Zamanının çoğunluğunu hayvancılık ve göçle geçiren, avlanan Yörükler, giysilerini hayvansal ürünlerden oluşturmuşlar, doğa koşullarına ve ağır yaşam şartlarına karşı koyabilmek için bedeni koruyacak şekilde olmasına özen göstermişlerdir. Elmalı

ilçesi de Korkuteli gibi özellik taşımakla birlikte Tahtacı ve Bektaşî köylerinden kaynaklı kısmi bir Alevi-Bektaşî Türkmen yaşam biçimini karşımıza çıkarmaktadır. Hatta her yıl Haziran ayında yapılan ve büyük bir katılım ile gerçekleştirilen "Abdal Musa Şenlikleri" bu yaşayan kültürü daha da önemli kılmaktadır.

Antalya'nın kuzeydoğusunda yer alan İbradı, Akseki ilçeleri Konya kültüründen etkilenmiş olup, müzik yapısında, oyunlarında Konya etkisi göze çarpmakta, yüksek rakım nedeniyle geleneksel giyim tarzının da yine buna göre düzenlendiği görülmektedir.

Alanya, Antalya'nın bir kıyı ilçesi olup, tipik Akdeniz iklimi özelliğindedir. Selçukluların kışlık ikametgâhı olan Alanya (Alaiye) yerleşik yaşama uzunca bir zaman önce geçmiştir. Ancak Alanya'nın çevresinde, özellikle de yayla köylerinde konargöçer yaşamın izlerine rastlanmaktadır. Alanya merkezde ise iklimin etkisiyle daha rahat ve hafif bir giyim tarzıyla karşılaşılmalıdır.

B. ANTALYA YÖRESİ HALK ÇALGILARI

Antalya yöresinde kullanılan halk çalgıları çok çeşitli olup, yöre müziğinin zenginliğinin ve yöre insanının ürkekliğinin bir göstergesi niteliğindedir.

Bölgede kullanılan karakteristik sazlar sip-si, parmak curası, kabak kemane ve bağlamadır. Anadolu'nun hemen her yerinde görülen dilli ve dilsiz çoban kavalı Antalya'da da vardır. Yine Anadolu'da kapalı mekân dışındaki müziğin vazgeçilmez sazı zurna da görülür. Yayla(dağlık) bölgelerde kartalın kanat kemiğinden yapılan çığırtma isimli dilsiz kaval mevcuttur. Kapalı mekânlarda ritim aracı olarak darbuka, tef (def), zillimaşa, kaşık gibi sazlar; açık havada da vazgeçilmez biçimde zurnaya eşlik eden davul kullanılır. Ayrıca çift davul ve çift zurna orijinal bir armonikuyum yaratır.

Yukarıda değinilen halk çalgılarını daha ayrıntılı olarak incelemek gerekirse:

1. Sipsi

Halk çalgılarımızın üfleme ile (nefesli) çalman en küçük boylu çalgılarından birisi olup, Batı Akdeniz Bölgesinde özellikle teke yöresi; denilen Burdur, Isparta, Denizli, Muğla, Afyon ve Antalya'nın özellikle Korkuteli Elmalı dolaylarında en fazla da Burdur'da ve yaygın olarak kullanıldığı bilinmektedir. Özellikle Dirmil'de (Altinyayla), Acıpayam'da ve Çameli dolaylarında asker sevkıyatına düğünlere giden çalgılar açık havada zurna eşliğinde davul çalarken, kapalı yerlerdeki eğlencelerde ise sesinin zurna kadar rahatsız edici olmaması nedeniyle sip-siyi tercih ederler. Dolayısıyla da sip-si kapalı yer ve eğlencilerinin baş sazı olarak kabul gö-rür. (Foto-59)

Genellikle sazlıklarda yetişen su kamışı da denilen kargıdan yapılan sip-si, gövde ve ağızlık olmak üze-

re iki parçadan oluşur. Sesin çıkmasını sağlayan ve ağıza alma kısmına ağızlık, ağızlığın takıldığı ses perdelelerinin bulunduğu kısma da "gövde" (gödle) denilmektedir. Ağızlık yaklaşık 4-5 cm, gövde ise 15-25 cm arasında değişmektedir. Ayrıca çam dallarının filizlerinden, söğüt dallarından, içi boş ot ve çavdarlardan ve kartalın kanat kemiğinden yapılan sipsilere de rastlanılmaktadır.

Kutsal bir sınıfın sesi olarak kabul edilen sipsi hakkında anlatılan halk hikâyesi oldukça ilginçtir. "Hz. Ali bir gün çobanlardan birisine çok önemli bir sır verir ve bu sırrı kimseye anlatmamasını, söylememesini ister. Fakat çoban verilen bu önemli sırrı birilerine anlatma ihtiyacını duyarak bir gün sazlıkların, kargıların, kamışların bulunduğu bir çukura girip kendisine anlatılan bu sırrı burada anlatır. Çobanın bu anlattığı sırları orada bulunan sazlıklar, kargılar, kamışlar kulaqlarını açıp dinlerler. İşte bu denli oynak ve tiz sesli güzel ezgiler günümüzde sipsiden nağme olarak çıkan bu sırlardır."

1.1. Sipsinin Ses Perdeleri ve Ses Genişliği

Yöresinde önde beş, arkada bir olmak üzere toplam altı perdesi bulunmaktadır. Ancak radyolarımızda günümüzde kullanılan sipsilerin ses aralığı genişletilmiş, perde sayısı yediye çıkarılmıştır. Bazı yöre parçalarının çalınması için ek fa diyez perdesine ihtiyaç duyulmuştur. Bunun için radyolarda yedi ses perdeli sipsilerde kullanılmaktadır. Sipsinin ses genişliği 1,5 oktavdır. Yarım sesleri çıkarmak için perde bulunmadığından bu sesler nefes yardımıyla çıkarılır. Sipsiye ses olarak benzeyen çalgıların başında tulum gelmektedir. Bilindiği gibi tulum Doğu Karadeniz bölgesi halk çalgılarımızdandır ve çoğu zaman sipsi sesi ile ayırt etmekte güçlük çekilir.

1.2. Sipsinin Akort Durumu

Sipsinin kendine özgü ve çok ilginç bir akort lama sistemi vardır. Ağızlığın gövdeye geçen kısmındaki açılmış olan kapağın üzerine iplik dolanır. Böylece aşağı yukarı oynatmak suretiyle istenilen akort elde edilmiş olur. Yine ağızlığın üzerine açılan kanalın içine saç kılı geçirilerek, ayarlanmış akordun değişmemesi sağlanır.

1.3. Sipsinin Çalınma Şekli

Sipsi görünüm olarak küçük, çalınış itibarıyla çok zor olan nefesli hak çalgılarımızdan birisidir. Eksik perdeli oluşu çalınmasını bir kat daha güçleştirir. Ancak eksik perdeli olması yöre özelliğindendir. Yedi delikli sipsilerin, alttan iki deliği açık olmak üzere diğer delikler kapatılarak çalınır. Ağızlığın baş kısmı dil ile veya herhangi bir madde ile kapatılarak üflenir. Sipsinin kenar seslerinde devamlı olarak üstten beş delik (perde) kapalı olarak tutulur (arka delik dahil). En önem-

li özelliklerinden bir tanesi nefes alıp verme, yani sesi hiç kesmeden sürekli olarak nefes çevirme olayıdır. Bu nedenle sürekli çalındığı için sipsi çalanın dudakları yorulmaktadır ve ağızlık ile gövdenin birleştiği yere bazen zurnada olduğu gibi plastik bir maddeden lüle' denen araç geçirilir. Bunun görevi ise yorulan dudakları bir lüleye dayamak koşuluyla dinlendirmek ve daha uzun süre çalınmasını sağlamaktır.

Sipsi çalabilmek için önce güçlü bir nefese ihtiyaç vardır. Tiz ve ince seslere doğru normal şiddetinden daha güçlü bir nefes gerekmektedir. Aynı tonda ve şiddetle üflenildiği zaman sipsi çalınmaz ve yanlış ses çıkar. Genellikle sipsiyi çalan sanatçılar la mi çarpmasını sürekli yaparlar ki, bu da sipsinin yöresel özelliğindendir. En önemli özelliklerinden bir tanesi de sipsi çalınırken trillerdir. Genellikle lisesinden alt çene sürekli ve devamlı olmak üzere kaslar aracılığıyla titretilir ve üst ön dişler ağızlıkta bulunan hassas kapağa dokundurularak tril meydana getirilir. Trilsiz sipsi çalanlar yörede sipsi sanatçısı olarak kabul edilmemektedir. Eskiden Teke yöresinde delikleri ve ölçülere aynı olan iki sipsi yan yana iple bağlanarak çalınır, bu tip sipsilere 'çifte sipsi' denilirdi. Ancak bu tür sipsiler fazlaca kullanışlı olmadığından ve sesler tutmadığı için günümüzde kullanılmamaktadır.

Sipsi çalınırken ağızlık uzun süre ağızda kaldığı için ıslanmakta ve tutaklık (tutukluk) yapmaktadır. Tutaklık yapmasını önlemek için mahalli sanatçılar ilginç bir yöntem kullanmaktadırlar:

Kurutmak için öncelikle güvercin kanadındaki tüylerden ağızlığın içine sokularak ıslaklığın giderilmesi, aynı olay büyük tüy ile gövde kısmına da uygulanarak ses perdelerinin açılması sağlanır. Yine ağızlığın tıkanmaması ve ıslanma sırasındaki sesin değişmemesi için sipsinin ağızlık bölümüne açılan kanaldaki kapağın altına saç kılı geçirilir.

1.4. Sipsinin Yapılışı

Bilindiği gibi sipsi, Batı Akdeniz Bölgesinde yaygın olarak kullanılan halk çalgılarından birisidir. Kullanıldığı yörelerde sipsi yapan ve çalan kişiye göre değişmektedir. Bazı bölgelerimizde tek kamıştan yapılmakta olup, bu tür sipsilere 'Bucak Sipsisi' de denilmektedir. Yani ağızlık ve gövde kısımları tek parçadan oluşur.

1.5. Bucak Sipsisi

Bu tür sipsilerin ağızlarının bozulması halinde kullanımı sona ermektedir ve yörede yaygın değildir. Bu yüzden daha çok portatif ağızlıklı sipsiler kullanılır.

Yörede usta olarak sipsi çalabilen kişiler, çaldıkları sipsiyi kendi ustalık ve üslupları ile kendileri yaparlar. Sipsi yapan kişi 3-5 yıllık kurumuş olan, demir kargı da denilen içi boş 5-6-7 mm çapındaki (içten içe çap)

kargıyı keserek yapım için çalışmaya başlar. Söz konusu kargıların ekleri 20-21 cm olarak düzgün bir şekilde, keskin bir çakıyla her iki tarafından keser. Yukarıda da belirttiğimiz gibi sipsi, yapan ve çalan kişiye göre değişmektedir. Sipsi yapımcısı, düzgün şekilde kesmiş olduğu bu kargının üzerine elindeki çalgı ile açacak olduğu ses perdelerinin yerlerini ölçülü bir şekilde işaretler. Daha sonra 4 mm çapında, yuvarlak ve ucu sivri bir şişi ateşte kızdırarak, işaretlemiş olduğu ses perdelerinin üzerine yakarak deler. Bu işlem bittikten sonra herhangi bir kargıyı boydan boya dörde bölerek, delmiş olduğu kargının içine sokar ve deliklerdeki çapakların, pisliklerin temizlenmesi için de seri bir şekilde döndürülür. Temizlik işlemi bittikten sonra söz konusu parçayı içine çakarak gövdeyi ıslık sesi veriyor mu vermiyor mu diye üfler. Eğer düdüğü sesi gibi net bir ses alabiliyorsa, yapılan sipsi iyi olmuş demektir. Eğer ıslık sesi alınamıyorsa, alınincaya kadar yukarıdaki işlemler tekrar yapılır.

Meydana gelen kısım, sipsinin gövdesini oluşturmaktadır. Söz konusu gövdenin içi, zeytinyağı ile yağlanır. Böylece zeytinyağı kargı da vernik görevi göerek sesin net çıkmasını sağlar.

Sipsinin ağızlık kısmının yapılışı da kişiden kişiye değişir. 4 mm çapındaki ince ve içi boş boru yani kargı tek tarafı düzgün olacak şekilde çakı ile kesilir. Boruya dikey olacak 1-1,5 mm derinlemesine kanal açmak için hazırlık yapılır. Kesilen bu kargıya yatay olarak yaklaşık 3 cm.lik kanal açılır.

1.6. Sipsinin Ağızlık Kısmı

Açılan bu kanalın üzerindeki parçaya "ağızlık kapağı" denilir. Söz konusu kargının içinde çapak ve pislikler olduğundan, yine kesilmiş kargı ile içi temizlenir. Daha sonra bu kapağın üzeri keskin bir çakı ile az miktarda yani üzerinin kabuğu alınacak şekilde kazınır. Daha sonra ateşle kızdırılmış demir parçası ile ağızlık kapağının üzeri 2'şer mm arayla çok hafif bir şekilde yakılır. Bunun nedeni ise ağızlığın çalım sırasında tutaklık yapmasını önlemektir. Eğer ağızlık gövdenin boşluğuna geçmiyorsa keskin bir çakı ile hafif bir şekilde yontulur ve iç içe geçmesi sağlanır. Yapılan bu ağızlık bişkin (pişkin) olabilmesi yani sesin gür ve net çıkması için bazı işlemler yapılır:

Bir bardak yarısına kadar su ile doldurulur ve yapılan bu ağızlık suyun içine konularak iki gün bekletilir. Daha sonra çıkartılarak kurumaya bırakılır. Böylece de ağızlığın tutaklık yapmasını önüne geçilmiş olunur. Sipsi ağza alınarak çalman bir halk çalgısı olduğu için, haliyle ıslanacaktır. ıslanma sırasında ağızlığın sesi değişmektedir. Bu değişikliği önlemek için ağızlık suyun içinde bekletilir. Beklediği süre içinde yeterince su emer ve ağza alınıp çalındığı zaman ıslandığında kabarma veya ses değişikliğine meydan vermez. Ağızlık hem kesik (arık) hem de tarla kargısından yapıldı-

ğında iyi sonuç vermektedir. İyi bir ağızlık devamlı olarak 15-20 gün kadar çalındıktan sonra oluşur. Çünkü ıslanıp kuruyan ağızlık, bulunduğu ortama alışmış ve bundan sonraki günlerde değişime ayak uydurmuş, pişkin bir ağızlık olmuştur.

1.7. Sipsi üzerinde yapılan süslemeler

Genellikle Teke yöresinde sipsilerin, ağızlık ve kılıflarının üzerine çeşitli işlemleri süslemeler yapılır. Sipsinin yani gövdenin delik aralarına (perde aralarına) "Ala eğri" denilen çöğüre benzeyen dikenli bir ağaçtan bir kabuk geçirilir. Kabuk bu ağaçtan, gövdenin (sipsi gövdesinin) kalınlığına göre filiz kısmından kesilerek geçirilir. Görünüşte donuk yani kül renginde olan bu ağaç, üzeri çakı ile hafif bir şekilde kazındığı zaman altındaki kırmızı renk ortaya çıkmaktadır. Eski den sipsi gövdelerinin ve kılıflarının üzerine bu ağaçtan süs olarak kabuk geçirilir. Şimdi ise bu ağacın rengine benzeyen ve kolay bulunduğu için tercih edilen kiraz kabuğu kullanılmaktadır. Düzgün boğumlu filiz dallarından sipsinin gövdesine göre kesilen kiraz, perde aralarına yalnızca kabuğu gelecek şekilde kesilir ve kesilen bu kabuğun üzeri zedelenmeyecek şekilde hafifçe vurularak kabuğun ağaçtan ayrılması sağlanır. Ağaçtan ayrılan bu kabuğun içindeki ağaca özgü madde, söz konusu kabuğun birbirine sürtülmesi sonucu çıkarılır. Daha sonra temizlenmiş olan zar şeklindeki ki ince kabuk gövdenin perde aralarına yani delik aralarına zorlanarak geçirilir. Bu süre sonra söz konusu kabuk kurumuş olacağından gevşekliğini kaybederek gövdeyi sıkıca sarar. Böylece bir daha hiçbir şekilde oynama ve kayma olmayıp, bu kiraz kabuklarının da sese uzaktan yakından etkisi bulunmamaktadır.

Ağızlık kısmında, yukarıda değinilen ağacın kabuğundan süs olarak geçirilir. Ağızlığın kapağının üst kısmına gövdede uygulanan yöntemle kiraz kabuğu geçirilir. Yine ağızlığın gövdeye geçen kısmına da kiraz kabuğu geçirilir. Bu bir çeşit süs olmakla birlikte kapağın üzerine çıkarılıp indirilerek sesin değişimi de sağlanır. Yani bir tür akort olayı buradan yapılır.

Sipsi kılıfı, sipsinin kırılmaması için kalın ve içi boş kargıdan yapılır. Sipsi içine konulduktan sonra içi söğüt veya herhangi bir ağaçtan yapılan mantar şeklindeki tıpa ile kapatılır. Bu tıpanın kaybolmaması için de bir ucu da kılıftan iple bağlanır. Tıpanın üzerine hayvan ve kuş motifleri yapılır. Kılıfın üzerine ise gerek kiraz kabuğu geçirilir, gerekse yine hayvan, kuş ve yöre motiflerini yansıtan süslemeler yakılarak yapılır.

1.8. Sipsi ile Çalınan Yöre Ezgileri ve Ölçüleri

Batı Akdeniz Bölgesi (Teke Yöresi) halk oyunları ve halk müziği denilince, ağır zeybek oyunlarından çok Teke oyunları, kıvrak zeybek oyunları, sipsi havaları ve gurbet havaları akla gelmektedir. Sipsi ile çalman halk ezgilerinin oyunlu alanlarına "sipsi oyunları" da denil-

mektedir. Genellikle teke yöresinde sipsi ile çalman ezgilerin ölçüleri dokuz zamanlıdır. Örneğin 9/4, 9/8, 9/16'lık gibi Ancak şunu da belirtmekte yarar vardır. Dokuz zamanlı ölçülerin dışındaki ezgiler de çalınabilmektedir. Yani kısaca sipsinin karakterine ters düşmeyecek yöre ezgileri sipsi ile çalınmaktadır.

Teke yöresinde, daha doğrusu sipsinin kullanıldığı bölgelerde karakteristik olarak sipsiye benzeyen (ses olarak) cura bağlamayı gösterebiliriz. Bunun yanında orta boy tambura bağlama, divan bağlama, darbuka, def, sipsiye eşlik eden çalgılardır. Genellikle kabak kemane ile aynı yerde yalnız olarak kullanılmaz. Çünkü ses olarak kabak kemane ile aynıdır.

Mahalli sipsi sanatçıları arasında İsmail EVCİL, Mehmet Ali KAYABAŞ, Ömer TOSUN, Hüseyin DEMİR, Erol KANYILDIRAN, TRT Ankara Radyosu'ndan Ferhat ERDEM, İzmir Radyosu'ndan Şahin AKAY sayılabilir.

Foto 1- Kaval ve Sipsi

2. Kabak Kemane

Kabak kemane geçmişten günümüze kadar otantik görünüşünü korumuş bir halk çalgısıdır. Anavatani Orta Asya olup, oldukça yaygın olarak kullanılmaktadır. Yörelere göre işlev ve yapı bakımından bir takım farklılıklar göstermektedir.

En eski Türk kemençesine "ıklığ" adı verilir. "Ik" ok, "lığ" yay anlamına gelmektedir. Orta Asya'da bugünkü bağlamanın atası sayılan yaylı kopuz görülmektedir. Türkler kemane ve kemence kültürlerini üç kıta üzerine yaymışlardır. Yenisey'de "Ilyık" Altaylar'da "Yançak komus", Kırgızlarda "Kıl Kıyak", Türkmenlerde "Gıcak" gibi isimlerle anılmıştır. Azerbaycan'da ise kemenenin benzerine "Kamança" adı verilmektedir. Kamança gövde, sarp ve burguları ceviz ağacından yapılmış olup, üzerine geçirilen zar Hazar Denzinde yaşayan "Gelebıcin" adlı balığın derisinden elde edilir. Günümüz Anadolu kemenesi Teke yöresinde yaygın olup, bu sazın kullanımı çok eskilere dayanmaktadır. Yörede bu saza eskiden "İkli" denilirdi. Genelde üç telli olarak kullanılırdı. Bu sazın telleri daha önceden bağırıktan yapılırdı. Bundan dolayı bu saza "kirişlide" denirdi.

Bu yörede sayısı ve kullanımı azalmış bu ailede "tırnak kemane" de kullanılmaktadır. Tırnak kemane tek telden çalınmaktadır. Üst tele geçilmemektedir. Böyle olunca tırnak kemanede ses aralığı fazla olmayan ve daha çok teke havaları çalınmaktadır.

Kabak kemane, tırnak kemaneye göre yapı bakımından daha çok geliştiği için orkestralarda rahatlıkla kullanılmaktadır. Teke yöresinin çok yaygın ve içli bir sazı olup, yöre havalarına ve özellikle gurbet havalarına çok iyi kaynamış durumdadır. Kabak kemane yapılırken Su kabağı yukarı doğru incelen boğum altından kesilir ve üzerine yürek zarı veya deri geçirilir. Daha sonra kabağa ağaçtan sap (kol) monte edilir. Kemanenin aslı üç telli olup, daha geniş ses elde etmek için daha sonraları dördüncü bir tel ilave edilmiştir. Kabağın çapının büyük veya küçük olması elde edilecek sesin tiz veya pes olması sonucunu doğurur. İki eşik arası (üst ve alt eşik) normal şartlarda 32-33 cm. uzunluğunda olmalıdır. Ancak derinin az veya çok gergin olması bu uzaklığın değişmesinde etkindir. Şu anda kemanede normal bağlama telleri (çelik ve sıрма) kullanılmaktadır. Ancak kemenenin doğal yapısı ile orantılı olarak keman telleri de kullanılabilir. (Foto-61) Sazımız at kılıfından yapılmış yay ile çalınır. İyi, kaliteli ve gür ses elde etmek için kıllar üzerine reçine sürülür.

Yörede kabak kemane yapım ustaları Burdur'dan Ahmet ÇETİN, İzzet ÇILOĞLU, Tahsin YARAR, Abdil ACAR, Kemal ERFELEK yöredeki icracıları ise yine Burdurlu Faik İNCE, Ahmet TURGUT, TRT'den Salih URHAN ve İhsan MENDEŞ sayılabilir.

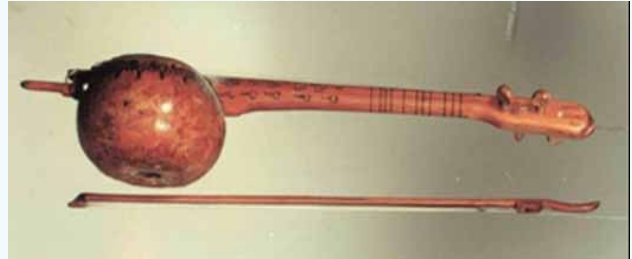

Foto 2 - Kabak Kemane ve Yayı

3- Kaval

Türk halk sazlarımızdan olan kaval nefesli çalgılar gurubuna girer. Genellikle erik ağacı ve benzeri sert, lifsiz ağaçlardan yapılmaktadır. Kavalın ön yüzeyinde yedi, arkada bir olmak üzere toplam sekiz perdesi (deliği) vardır. Kavaldaki sesler kromatik diziye sahiptir. Yani her perde aralığı yarım sestir. Bu da çeşitli ton ve makamsal ezgilerin kolaylıkla icra edilmesi demektir. Kaval, iki buçuk oktav ses genişliğine sahiptir. Dolayısıyla çeşitli seslerden icralar, göçürmeler (transpoze) mümkündür. Transpozenin veya bulunduğu sesten başka bir sese göçürmenin en büyük dezavantajı komaya sahip ezgilerin icrasındaki güçlülüdür. Bu tür ezgilerde enstrüman değişikliği yapmak yani kaval değiştirmek icracının işini kolaylaştırır.

Tarihsel gelişimi Etiler'e kadar dayanır. Yapılan arkeolojik kazı çalışmalarında Eti dönemine ait kemikten (Kartal veya uzun kanatlı kuşların kanat kemiğinden) yapılmış, perde (delik) sayısı üç-dördü geçmeyen kavallara rastlanmıştır olup bugün Anadolu'nun bazı yörelerinde kullanılan ve "Çığırma" ismiyle anılan kemik kavallara çok benzemektedir. Ancak çığırmanın perde (delik) sayısı atalarınınkinden daha çoktur. Çığırma, Elazığ ve Burdur'da halen kullanılmaktadır. Dilsizdir ve perde sayısı beş önde, bir arkada olmak üzere altıdır.

Anadolu'muzda kaval adı altında çeşitli çalgılar bulunmakta ve icra edilmektedir. Genel olarak kavallar dilli ve dilsiz olmak üzere ikiye ayrılır.

Dilli kavalların boyu dilsiz kavallara oranla kısa olup iki oktav ses genişliğine sahiptir. Delik aralığındaki sesler tamdır. Bu nedenle dizey ve bemollü parçaların icrası oldukça zordur. Tiz bir sese sahip olup taşıma ve çalma kolaylığından dolayı tercih edilir, özellikle kavala ilgi duyanlar için ilk önce dilli kavallar önerilir.

Orta öğretim kurumlarında blok flütün yanında halk müziği ezgileri için M.E.B. Talim ve Terbiye Kurulu tarafından söz konusu okullarda kullanılmak üzere bazı özel müzik aletleri yapan mağazalara dilli kaval siparişleri verilmiştir. Buda gösteriyor ki geleneksel halk çalgılarımızdan olan kavalı orta öğretim seviyesinde öğrencilere tanıtmak ve bu konuda bilgilennemelerini sağlamak amacıyla yararlı çalışmalar yapılmaktadır.

Dilli kavallardan boy ve perde sayısı olarak dilsiz kavallara benzeyen çeşidine "Horlatmalı Bolu Kavalı" denilmekte olup, Bolu dışında Tokat ve civarında da yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu kavalın icrası diğer bütün kavallardan farklılık gösterir. Güçlü bir sese sahiptir ve pes tonların hâkimi olduğu hortlatma sesi kullanılır.

Halk müziği icralarında genellikle dilsiz kavallar kullanılmaktadır. İcrası oldukça zor olup, ezgiye kattığı kendine has ses tonundan dolayı tercih edilir.

Dilsiz kavallarla icra edilen bazı ezgiler mevcuttur. Bu ezgiler ancak bu kavallarla icra edilebilir, örneğin "Kara Koyun" havası. Usta bir icracı için Kara Koyun havası, senfonik bir ses gibidir. Bu ezgiye ait hikâyeler halk arasında "Suya İndirme Havası" olarak bilinmektedir. Bu ezgilerin icrasında kullanılan kaval, birinci pozisyon olarak adlandırılır. Birinci pozisyon kavallarla genellikle uzun hava açışları çalınır.

Kavalın ses perdelerine halk arasında bazı isimler takılmıştır. Bunlar; kara koyun perdesi, dertli hava perdesi, teke zortlatması perdesi gibi. Türk halk müziği icrasında bugün kullanılan kavalın halk arasındaki ismi ÇOBAN KAVALI'dır. Önceleri daha ziyade çoban havaları (ezgileri) icra edilirdi. Ancak günümüzde gerek halk müziği ezgileri, gerekse bazı diğer müzik

türlerinin ezgilerinin icrasında kullanılmaktadır. Bu da gösteriyor ki kaval evrensel bir çalgı olma yolundadır. Kaval yapımıyla ilgili teknikleri ilerledikçe ve yapım usulları arttıkça bu çalgımıza olan ilgide artmaktadır.

Bugün Türk Müziği Bölümü olan konservatuvarlar da kaval öğrencileri yetiştirmekte ve bu çalgımızı icra eden bilgili, eğitilmiş, sanatçılar çıkmaktadır.

Foto 3 - Kaval ve Harbiliği

4- Bağlama-Cura-Parmak Curası-Üç Telli

Tüm Anadolu'da olduğu gibi Antalya'da da bağlama vardır. Orta tel mi telinde karar veren ve üst tel mi'ye çekilen bağlama düzenine yörede 'Avşar Düzeni' denir ve Avşar Beyleri gurbet havası ile Avşar Zeybeğinin düzenidir.

Orta telli do'ya çekip, tel do'da karar veren ve üst tel sol olan müstezat düzen ile Tefenni Zeybeği, Basbas Zeybeği gibi repertuar çalınır, ama alt telden itibaren la-re-sol sesleriyle akortlanan bozuk düzen çok yaygındır. Teke bölgesinin en karakter sağı sipsinin yanında mutlaka üç telli ya da parmak curası görülür.

Akort yönünden "Avşar Düzeni" daha çok kullanılmaktadır. Bu sazdan çıkan ezgiler, halk müziğinde bulunan ya da bulunması gereken çok sesliliğe güzel bir örnek olup, halk sanatçılarının parmak curasındaki irticalen kullandıkları armonik sesler konservatuvarlarda Türk Müziği çok seslendirilmesinde temel alınmaktadır.

Parmak cura diğer yöre sazlarına da iyi uyum gösterir. Adı üstünde bu saz, tezene kullanmadan, parmak darbeleriyle çalınmaktadır.

Tiskalamalı, vurmali, döğmeli, taramalı şeklinde çalma şekilleri bulunmaktadır. Parmak cura ile üç telli aynı işlevi görür. Arasındaki fark yapı bakımından üç telli, parmak curadan biraz büyüktür. Burdur Çavdır-KOZAĞAÇ köyünde yaygın olan cura türü dört telli curalardır. İşlevsel bakımdan ve günün şartlarına göre parmak curada birtakım değişiklik yapılmıştır. Tel sayısı yer yer çoğaltılmış, akort durumuna göre sapı kısaltılmıştır. Özellikle boğaz havalarında bu sazımız vazgeçilmezdir.

Otantik tavırlar, zeybekler, teke havaları ve gurbet havalarında ve özellikle de, cura-sipsi ikilisinde parmak cura (üç telli) başarı ile kullanılmaktadır.

Burdur'dan Faik İNCE, Fethiye'den Ramazan GÜNGÖR (Topal Ramazan), Burdur Kozağaçlı Habip ÖZYURT, Çörtenli Hüseyin KARAKAYA, Dirmilli Kadir TURAN bu konuda kaynak sanatçılardır.

Foto 4 - Cura

Foto 5 - Cura

5- Zurna

Diğer yörelerde olduğu gibidir. Ancak Trakya'da kullanılan kaba zurna ve Karadeniz'de kullanılan cura zurna Antalya'da görülmemektedir.

Açık hava sazı olup özellikle zeybek oyunlarına ayrı bir renk katmaktadır. Yörede çift zurna kullanılırken bir tanesi ana melodiyi çalmakta, diğeri ise dem tutmaktadır.

6-Davul-Darbuka-Def-Zilli Maşa Kaşık

Anadolu'nun diğer yörelerinde olduğu gibi bunlar ritim sazlarıdır. Davul açık havada zurnaya eşlik etmekte, çift zurna olduğu zaman da, çift davul kullanılmaktadır. Diğer ritim sazlar ise kapalı mekânlarda diğer sazlara eşlik etmektedirler.

7-Cümbüş

Diğer yörelerimizde karşılaşıldığı gibi olup yalnızca Alanya'da kullanılmaktadır.

Foto 6- Cümbüş

Foto 7- Cümbüş

Kaynak: Antalya Yöre, Oyun, Müzik ve Kostüm Araştırması - Antalya İl Milli Eğitim Müdürlüğü

Kaynak Kişi ve Kaynakça Listesi

- 1- Ayşe GÜZEL: Elmalı Yuva köyü 1934 doğumlu okuryazar.
- 2- Rahime GÖK: Elmalı Bozhöyük köyü 1950 doğumlu ilkokul mezunu.
- 3- Hulbi SAVRAN: Elmalı 1944 doğumlu ilkokul mezunu.
- 4- A.Rıza OKUMUŞ: Elmalı Yapraklı köyü 1931 doğumlu okuryazar.
- 5- Osman ŞEN (Hoca Osman): Elmalı Semahöyük köyü 1920 doğumlu eski yazı bilir okuryazar.
- 6- Feriha KOCAKULAK: Ormana/ İbradı.
- 7- Osman OSMAN: Ormana/İbradı.
- 8- Osman KAPLAN: Esenyurt Köyü /Korkuteli.
- 9- Osman Şefik DELİOĞLU: Korkuteli.
- 10- Taner EZGÜ, Burdur Folkloru, T.C. Başbakanlık Gençlik Ve Spor Genel Müdürlüğü, 1997/Ankara.

C. HALK OYUNLARI VE SEYİRLİK OYUNLARI

"Sen raksına dalarken için titrer derinden

Çiçekli bir sahnede bir beyaz kelebeğin

Bizim de kalbimizi kıvıldatır yerinden

Toprağa düz vuruşu dağ gibi bir zeybeğin"

F. Nafiz ÇAMLİBEL

1. HALK OYUNLARI (DANSLARI)

Hüseyin ÇİMRİN²¹¹

Antalya yöresi halk dansları, Antalya'nın komşu illeri Burdur, Isparta, Muğla ve İçel yörelerinde oynanan halk dansları ile "Teke Folkloru" diye adlandırılan bölgesel bir özelliğe sahiptir. Bölgede müzik alanında olduğu gibi halk oyunlarında da Yörüklerin etkisi ağır basar.

Halkevleri döneminde yapılan halkbilimi araştırmalarında, Teke Beyliği'nde sayıları yüzleri aşan halk dansı adı, bir o kadar da müzik melodisi ve türkü adı derlenmiştir. Yörenin danslarını; Mengi, Samah, Teke, Kaşık oyunları ve Zeybek gibi, dansçıların birbirlerine tutunmadan yürüttükleri danslar oluşturmaktadır.

Antalya'nın doğusundaki ilçelerde ise Konya kaşık havası, Boğaz havaları, Serenler Zeybeği, Anamur Yolları, Silifke'nin Yoğurdu, Cezayir havaları çalınır. Bu oyunlar tek tek veya toplu olarak da oynanır.

Özellikle Yörüklerin ilkbahar aylarında sahillerden yüksek yaylalara göçü ve sonbahar aylarında tekrar Antalya'nın sahil ovalarına kışlamak üzere dönmeleri, bu bölgenin oyunlarına, komşu yörelerden yeni bir akım ve ritim getirdiği gibi, o yörelere de birtakım danslar götürmüş ve o yöre folklorunda söz sahibi olmuştur. Örneğin Teke yöresi, bugün Antalya ili sınırları içinde yer almasına karşın bir teke oyunu ve Teke Zortlatması'nın, Yörüklerin yazladığı (Burdur-Isparta) bölgelerde oynanmakta olması, bunun en güzel örneğidir. Bu nedenle, halk dansları ve türküleri yönünden Antalya bölgesini özellikle Burdur, Isparta ve Muğla illerinden ayrı düşünmek mümkün değildir.

Bugün dahi kırsal alanlarda yaşayan halkın önemli bir bölümünü yerleşik Yörükler teşkil ettiğinden, bu bölgenin çoğu oyunlarında Yörüklerin davara ve doğaya olan tutkuları yansımaktadır. Türkülerinde teke, keçi, koyun, davar sözleri sık sık geçer. Açık hava, yeşil otluk, davar, bu göçebe halk için her şeydir ve bunlar onların bütün yaşantısıdır. Bu durum da yöre oyunlarında teke ve keçilerin kayadan kayaya sıçramaları kayadan kayaya sekmeleri gibi çok hareketli bir dans biçimini yaratmıştır. Bunun örneklerinden Teke Zortlatması denen bir oyun erkek keçinin (teke) çiftleşme za-

manı kızışarak dişisine çeşitli şaklabanlık ve gösterişli hareketlerle yaptığı cilveyi anlatır.

Bu oyunlar birkaçı istisna olmak üzere, karma oynanır. Bunlardan başlıcaları, Sarı Zeybek, Serenler, Teke Zortlatması (Yayla yolları) Alyazma, Avşar, İğnem Düştü Yerlere ve Kabardıç'tır. Bu oyunlarda da tekenin hareketleri görülür.

-Yörede Oyunlara Eşlik Eden Türküler

Şu Dirmilin Çalgısı, Cemilem, Sarı Zeybek, Haymanalı, Antalya'nın Mor Üzüümü, Karinom, Teke Zortlatması, Dirmilcik'ten Gider Yaylanın Yolu, Yayla Yollarında Yürüyüp Gider, Pampirin Bacaları, Hey Bostancı, Hadi Gari Sende Gel, Tahtalıkta Galbır Var, Kezban Yenge, Hanım Zühra, Erik Dalı, İğnem Düştü, Şişedeki Gül Yağı, Alyazma Zeybeği, Avşar Zeybeği, Serenler Zeybeği, Kazım Zeybeği, Basbas Zeybeği, Kuluman Zeybeği, Sabuncu Zeybeği, Kaba Ardiç, Harmandalı.

a. Teke Oyunları

Teke oyunları genellikle türkölü danslardır. Bu danslar boğaz havaları da denen, Teke havaları ile oynanmaktadır. Teke oyunları genellikle uzun hava denen guval (gurbet havası) ile başlar. Teke oyunlarının en önemlilerinden, tanınmışlarından, sevilenlerinden biri Teke Zortlatması'dır. Oyunlar çok hareketlidir. Teke oyunlarına, eşlik eden çalgılar bağlama, saz, kaval ve sipsi olarak isimlendirilen küçük kaval veya keçi kavalıdır. Açık havaların sazı davul ve zurnadır.

Teke Zortlatması'nın çok hızlı oynanan bir kısmına da Dattiri denmektedir. Boğaz havası, Teke Yörüklerinin gırtlaklarının üzerine parmakla bastırarak çıkartıkları ezgilere denilmektedir.

Teke oyunlarının yaygın olduğu Antalya, Burdur ve Isparta illeri eskiden Hamidoğulları'nın bir bölümü olan Teke Beyliği sınırları içinde yer aldığı için bu oyunlara bu isim verilmiştir. Bu oyunların bazılarının isimleri şunlardır: Alyazma, Dımdımı, Döneley, Kabardıç, Serik Kıvrak Zeybeği, Karinom, İlimon, Serenler Zeybeği, Teke Oyunu, Teke Zortlatması. El, kol ve ayak hareketleriyle çok çabuk ve canlı olarak oynanan bu oyunların çoğu türkölüdür.

-Teke Zortlatmasının Doğuşu

Oynayanlara ve adı geçen bölgede yaşayanlara göre, bu ad, teke adı verilen erkek keçinin hareketlerini yansıtmıştırdan dolayı verilmiştir. Zortlatma; sıçrama, hoplama anlamına gelir. Oyunun sekme, arkaya hızla dönerek yürüyüp kaçma, direnme ve korku dolu ani sıçramalar gibi figürleri tekenin hareketleri ile büyük bir benzerlik gösterir. 9/8'lik usulün sanat müziğindeki aksak ve raks aksağı olarak bilinen şeklinin 9/16'lık türevi Teke Zortlatmasının en belirgin unsuru dur.

Teke Zortlatması'nın doğuş yeri, Yörüklerin yaşadığı dağlık yörelerdir. Çok hareketli, hafif sıçranaarak oynanan bir oyundur. Sonbahar mevsimi tekelelerin çiftleşme zamanıdır. Bu mevsimde sürü içindeki tekeler, dişilerine kur yaparak, hoplarlar, zıplarlar. Taştan taşla ritmik hareketlerle, coşku içinde zıplayan tekeyi gören çoban da, bu hareketlere kendini kaptırarak, o da sürüdeki tekelerin hoplayıp zıplamalarına uygun bir ritimle hoplayıp zıplamaya başlar. Sekerek, taşlarda sesler çıkararak yapılan bu zıplayışlara, sonraları bir müzik de uydurulur. Bu müzik ve dans daha sonraları daha da geliştirilerek Teke Zortlatmaları ortaya çıkmıştır. Ayaklarla topuk vurma, diz çökme, yalpa yapma hareketleri oyunun ana devinimleridir.

Bu oyun iki bölümden oluşmaktadır. Oyuna başlamadan önce bölgede guval denilen bir kaval havası çalınır. Bir uzunhava olan guval, ezgi ile karışık söyleyişi ve ağlayışı yansıtan bir ağıttır. Isparta çevresindeki Yörüklerde Garip, Kerem, Afşar ve ninniler guval olarak okunur. Guvaldan sonra çok hızlı bir ritimle asıl zortlatmalara geçilir. Başlangıç havası "Teke dağlarım duman bürüdü" sözleri ile başlar. İkinci faslın ilk oyununu ise "Ardıcın iyisi özünden olur"dur. Ağırlama kısmının bulunmadığı teke zortlatmalarında 'yeldirme veya yelleme'de oyun başlar. Kollu, kolsuz, sağ kol havada yürümelerle, sol kol havada iken çökme ve el çırpma bittikten sonra hoplatmaya geçilerek hızlı bir şekilde bu figürler tekrar edilir.

b. Oyun Havaları

Teke oyunları ağır ve kıvrak zeybekler kırık havalar, uygulamalı oyun havaları ve Teke oyunlarının tümünü içerir.

1. Zeybekler:

Zeybek halk dansları genel olarak Batı Anadolu'ya dağılmıştır. Zeybek tek kişi, iki kişi ya da grup olarak oynanmaktadır.

1.1. Teke Zeybeği:

Ege Bölgesinden bütün Akdeniz Bölgesine yayılan bu halk oyunu türü Anadolu köylüsünün niteliklerini, özelliklerini taşır. Teke Zeybeği'nde başlıca figürler, çiftli yürüme, tekil yürüme, dönme, çökme ve dönerek çökmeden oluşur. Teke Zeybeği, 9/8'lik ölçüyle çalınan en hızlı zeybek türü olup Sarı Zeybek, Şu Dirmilin Çalgısı, Haymanalı, Kozağaç Zeybeği gibi çok değişik ezgileri vardır.

Zeybekler işlemeli şalvar, kuşak, üste cepken, başa börk giyer veya fes üzerine çevre sararlar. Silahlık, tozluk, yemeni veya çizme giyerler. Zeybek, meydanlarda davul, zurna (şimdilerde gırnata-klarnet) ile kapalı yerlerde cura, bağlama, divan sazı ve dümbel-

lek eşliğinde oynanır. Teke Zeybeği olarak Tek Zeybek, Haymanalı, Sarı Zeybek en tanınmışlarıdır. Genellikle el hareketleri, ayak hareketlerine uydurularak oynanan Teke Zortlatması'nın ağır oynanan şeklidir.

1.2. Ağır Zeybekler:

Zeybek oyunlarının en karakteristik oyunlarından olup, ağır bir tempoda oynanan cesaret ve sağlamlığın ifadesi olan oyunlardır. Ege zeybeklerine göre yörenin hareketliliği ve çevikliğini yansıtan bir tavırda oynanır. Alyazma, Çay benim çeşme benim, Gölhisar, Tefenni ve Gaz Amad (Kaz Ahmet) zeybekler bu türdendir. Uygulamalı ağır zeybekler genellikle Antalya'nın hemen bütün köylerinde oynanır. Alyazma, Kaz Ahmet Zeybeği bunların en tanınmışlarıdır.

1.3. Kıvrak Zeybekler:

Daha hareketli bir zeybek türüdür. Bölgeye has bir karakteri vardır. Parmak şıklatma, diz ve topuk vurma en belirgin özelliğidir. Bir çeviklik ve ataklık vardır. Serenler Zeybeği, Bucak Serenleri bu tür oyunlardan-
dır.

1.4. Kırık Zeybekler:

Kıvrak zeybeklere benzer bir türdendir. Oyun içindeki eğilip, bükülme, diz kırma figürlerinden dolayı bu adı alır. Tefenni ve Denizli taraflarında oynanan bir türdür. Karaağaç, Sarı Zeybek, Kırık Tavas zeybeği bu türdendir.

1.5. Kesinti Zeybekleri:

Hüzün veren acıklı havaların sonuna eklenen genellikle kırık veya kıvrak zeybektürleridir. Gurbet havalarının arkasından oynanması ile bu özelliği alırlar. Kazım zeybeği, Kazım ağıtının sonunda, Avşar zeybeği de Avşar Beyleri'nin arkasından oynanan örneklerdir.

1.6. Kadın Zeybekleri:

Kadın oyunları genellikle kadın tefçiler eşliğinde oynanır. Kadın oyunlarında saz bulunmadığı hallerde leğen de çalınmaktadır. Tefçi kadınlar aynı zamanda türkücü ve oyuncu kadınlardır. Kadın oyunlarına ufak oyun, ince oyun, zenne oyunu ve kırık oyun da denmektedir.

Kadın oyunları düz oynanan oyunlardır. Zeybek tavrından ziyade kırılma, sallanma ve omuz hareketleri ile kırık zeybek türü hızlı oynanan oyunlardır. "İğnem Düştü Yerlere" en belirgin oynanan örneklerindendir.

1.7. Serenler Zeybeği:

Kıvrak ve özel figürlerle oynanan bu oyundaki yere çift diz vuruş, başka bir yörenin zeybeğinde görülmez. Eğer söz söyleniyorsa oynananlar gezelemektirler. Söz bitince oyun kısmı başlar.

Teke zeybeklerinden biraz daha yavaş oynanmakla birlikte oldukça zor ve değişik figürleri vardır. 9/8'lik ölçüyle oynanan bir kesinti zeybeğidir.

Bazı yörelerde davul zurna ile çalınır. Aslında Serenler Zeybeği, özel tezene vuruşu, başparmak boğması ve çift dizili figürle zeybeklerin en değişik bir türüdür. Atatürk'ün 6 Mart 1930'da Antalya'yı ziyaretleri sırasında, köşkünün bahçesinde düzenlenen gösteride, oyunun güzelliği karşısında duygularını dile getirerek "Bu öyle yaman bir oyun ki, aynısını Ankara'nın Kostak oyununda da görmek mümkündür" demiştir.

Serenler serenler, yüksek serenler (of)
Ben gidiyorum mamur olsun viranlar (of)
Ahret hakkın helal eylen yarenler (of)

Aman Allah nedir bunun çaresi
Yaktı beni kaşlarının karası

Şu Burdur'dan gece geçtim, görmedim (of)
On yerimden hançer yedim, ölmedim (of)
Baş çeşmeden sular içtim, kanmadım (of)

Serenler'in dışında da Çiftlik Zeybeği, Avşar Zeybeği ve Kazım Zeybeği gibi kıvrak türleri vardır. Avşar Zeybeği ile Kazım Zeybeği türünde olanlara Kesinti Zeybeği de denilmektedir. Kesinti, hüznü havalının sonuna yapılan eklerdir.

1.8. Alyazma Zeybeği:

Alyazma Zeybeği, 9/4'lük ölçü ile oynanır. Serenler zeybeğinden daha ağırdır. Kesinti zeybeği olup, söz söylenirken müzik ritmine uygun olarak gezeleme yapılmakta, söz bitince de oyuna girilmektedir.

1.9. Avşar Zeybeği:

9/4'lük ölçü ile oynanır. Yörede çok sevilen ağır zeybeklerdendir.

2. Alanya Zeybek Oyunları

Alanya, zeybek ve kaşık oyunları yöresi içinde yer alır. Kent içinde zeybek, kırsal kesimde kaşık oyunlarına ilgi çoktur. Zeybek burada bir kişi tarafından oynanır. 9 vuruşlu, aksak ölçülüdür. Alanya'da zeybek oyunları, genelde aksak ve ağır aksak usulde oynanır. Bunlar Eygaziler (Alanya Gelin Alma Havası), Hasbahçe Zeybeği, Oba Zeybeği, Osman Zeybeği ve Hacıbekri Zeybeği'dir. Çalılımlı vücut hareketleri, özellikle yere diz vuruşlar bu zeybeğin köklü figürleridir. Bu oyunlardaki çalgılar kemane, klarnet, saz, cümbüş, tef, davul ve darbukadır.

Alanya, Gazipaşa gibi yerler, çevresindeki komşu yerleşimlerden etkilenmiştir. Bu ilçelerde Konya Bozkır Oyunları, Anamur ve Silifke Oyunları, Antalya Teke Yöresi oyunları da oynanır.

Antalya'nın batısındaki Kumluca ilçesi ve kırsalın-

da grup oyunları yerine ferdi oyunlar oynanır. Burada en meşhur oyun Teke Zortlatması'dır. Yayla Yolları, Çiftetelli ve Kırmızı Gül oyunları ile Muğla ve Ege yöresinin oyunları oynanır.

c. Gurbet Havaları

Gurbet havaları, Teke oyunlarından önce çalınır. Serbest ve ölçüsüz olan bu gurbet havaları, üzüntü, ayrılık, hasret konularını işler. Güllük Dağı, Ali Bey, Gurbet, Yol Havası, Ümmü bunlardan birkaçıdır.

d. Kabaardıç

İki vuruşlu kırık hava türünde bir oyundur. Kollarından çok ayak, özellikle topuk hareketleri oyuna egemendir. İki vuruşlu bir ritme sahip olması, diğer oyunlardan ayıran bir özelliktir. Yörede değişik tavır ve üslupta oynanan bu oyun "Çoban oyunu" olarak bilinir. Bu nedenle yörenin tek oynanan oyunlarından. Ancak günümüzde halk oyunları gruplarına toplu olarak oynatılmaktadır.

e. Dıdıdımı (Dıdıdan)

Bölgede kadınlar da, Teke yöresi oyunlarını güzel bir şekilde tepsi, tencere kapağı, leğen, def ve dümbek gibi ritim sazları ile kapalı yerlerde oynarlar. Bu tür Teke Zortlatması'na "Dıdıdımı" denir.

Sonuç olarak Antalya yöresinde oynanan halk oyunlarının en önemlilerini Teke oyunları ve Zeybekler teşkil eder. Bu halk oyunlarının isimleri şöyledir: Alyazma, Dıdıdımı, Döneley, Gökte de Yıldız Yüzaltmış, Gölhisar Zeybeği, Mengi, Peşrev Oyunu, Sallama, Sektirme, Serik Kıvrak Zeybeği, Yayla Yolları, Teke Zortlatması, Zeybek Gezellemesi, Serenler Zeybeği, Süpürgeci Yoncadan.

Bir de, Alanya ve Gazipaşa dolaylarında oynanan Sema ve Bengi oyunları vardır. Bu oyunlar dinsel özelliği bakımından ilginçtir. Bu oyunun elemanları bir daire biçiminde dönerlerken, el ve kol hareketleriyle Tanrı'ya dua ederler. Bengi, Sema ve Kırklar olarak bilinen bu oyunların dağ köylerindeki Yörükler tarafından da oynandığı tespit edilmiştir.

f. Teke Beyliği Yöresinde Saptanmış Halk Dansları'nın Adları

Alyazma, Dimidimi, Döneley, Gökte de Yıldız Yüzaltmış, Gölhisar Zeybeği, Hasanbeyli Zeybeği, Haymanalı, Kabardıç, Kaşık Oyunu, Mengi, Peşrev Oyunu, Sallama, Sektirme, Serik Kıvrak Zeybeği, Yayla Yolları, Ağır Aydın Zeybeği, Al Yazmanın Oyası, Avşar Beyleli Zeybeği, Ayol, Bergama Zeybeği, Bin Gidelim, Emin oğlu, Burdur Zeybeği, Ciğeri Kediler Yedi, Çakıcı, Çamaşır Yıkama, Develi, Dıdıdan, Gemilerde Talim Var, Gıcır Gıcır, Honamlı Boğazları, Hopala, İlimon, İzmir Zeybeği, Kabardıç (Aziziye köyünde), Kazım Zey-

beği, Kestirme, Keşani, Lili Menekşeli-Menevşeli, Pencereden Bakiver, Püskürtme, Sarhoş Zeybeği, Sepetçi-oğlu Zeybeği, Serenler Zeybeği, Süpürgesi Yoncadan, Teke Zortlatması, Zeybek Gezelemesi, Asi Zeybek, Aykırı Oyun, Bidenem, Kaşıklı Sallama, Kesik Zeybek, Sepetçi-oğlu Zeybeği, Serenler Zeybeği, Teke Zortlatması, Yörük kızı Oyunu, Yürüme-Yürütme.

g. Antalya Halk Oyunlarının Ana Figürleri

g.1. Teke Zeybeği:

- 1) Adım Cümlesi: Koşma Figürü
- 2) Adım Cümlesi: Koşma Adım Cümlesi Dönüşü
- 3) Adım Cümlesi: Beşli Figür
- 4) Adım Cümlesi: Beşli Adım Cümlesi Dönüşü
- 5) Adım Cümlesi: Beşli Adım Cümlesi Çökmesi
- 6) Adım Cümlesi: Beşli Adım Cümlesi Dönerek Çökmesi
- 7) Adım Cümlesi: Altılı Figür
- 8) Adım Cümlesi: Altılı Adım Cümlesi Dönüşü
- 9) Adım Cümlesi: Altılı Adım Cümlesi Çökmesi
- 10) Adım Cümlesi: Çapraz Figür

g.2. Teke Zortlatması:

- 1) Adım Cümlesi: Tekli Yürüme Figürü
- 2) Adım Cümlesi: Tekli Savrulma Figürü
- 3) Adım Cümlesi: Çiftli Yürüme Figürü
- 4) Adım Cümlesi: Çiftli Savrulma Figürü
- 5) Adım Cümlesi: Diz Vurma Figürü
- 6) Adım Cümlesi: Ayak Çekme Figürü
- 7) Adım Cümlesi: Koş Koş Figürü
- 8) Adım Cümlesi: Dönüş Figürü

g.3. Kız Sürtmecesi (Kezban Yenge):

- 1) Adım Cümlesi: Temel Figür
- 2) Adım Cümlesi: Yanlara Savrulma Figürü
- 3) Adım Cümlesi: Yanlara Dönerek Savrulma Figürü
- 4) Adım Cümlesi: Öne Arkaya Savrulma Figürü
- 5) Adım Cümlesi: Toplama Figürü
- 6) Adım Cümlesi: Yavaş Dönüş Figürü
- 7) Adım Cümlesi: Hızlı Dönüş Figürü

g.4. İğnem Düştü Kız Oyunu:

- 1) Adım Cümlesi: Yürüme Figürü

- 2) Adım Cümlesi: Ağır Dönüş Figürü

- 3) Adım Cümlesi: Hızlı Dönüş Figürü

- 4) Adım Cümlesi: Çökme Figürü

g.5. Alyazma Zeybeği:

- 1) Adım Cümlesi: Başlangıç Figürü
- 2) Adım Cümlesi: Dönüş Figürü
- 3) Adım Cümlesi: Tek Diz Figürü
- 4) Adım Cümlesi: Çift Diz Figürü
- 5) Adım Cümlesi: Ayak Çekme Figürü
- 6) Adım Cümlesi: Yere Oturma Figürü
- 7) Adım Cümlesi: Bitiriş Figürü

g.6. Avşar Zeybeği:

- 1) Adım Cümlesi: Başlangıç Figürü
- 2) Adım Cümlesi: Dönüş Figürü
- 3) Adım Cümlesi: Tek Diz Figürü
- 4) Adım Cümlesi: Çift Diz Figürü
- 5) Adım Cümlesi: Üç Diz Figürü
- 6) Adım Cümlesi: Ayak Çekme Figürü
- 7) Adım Cümlesi: Teh Teh Figürü
- 8) Adım Cümlesi: Bitiriş Figürü

g.7. Serenler Zeybeği:

- 1) Adım Cümlesi: Başlangıç Figürü
- 2) Adım Cümlesi: Tekli Dönüş Figürü
- 3) Adım Cümlesi: Tek Diz Figürü
- 4) Adım Cümlesi: Çift Diz Figürü
- 5) Adım Cümlesi: Ayak Çekme Figürü
- 6) Adım Cümlesi: Atılma Figürü
- 7) Adım Cümlesi: Dönerek Atılma Figürü
- 8) Adım Cümlesi: Çiftli Dönüş Figürü

("Antalya ve Yöresi Köy Düğünleri" Antalya Tarih ve Kültür Kongresi, Nisan 1992)

h. Samah

Antalya yöresinde yüzyıllardır ormanda ağaç biçme ve ağaç ekme işlerinde çalışan ve "Tahtacı" olarak isimlendirilen göçebe oymaklardan oluşan Alevi Türkmenlerin dini törenlerinde döndükleri dinsel bir dans türüdür. Anadolu Alevilerinin dinsel törenleri olan cemlerdeki "Oniki Hizmet"ten biri olan samah, inanca göre ilk olarak Kırklar Cemi adı verilen ve günün birinde dünyayı düzelteceklerine inanılan, aralarında Hz. Muhammed ile birlikte Hz. Ali ve Hz. Fatma'nın

da bulunduğu kırk kişinin gizli toplantısında yapılmıştır. Tarihsel süreçte, dinsel törenlerde yapılan raks, Şamanizm'den Anadolu Aleviliğine uzanan çizgide varlığını korumuştur.

Samahlar, Alevi topluluklar tarafından dini sere-monilerde oynanan zarif, yumuşak ve ince bir danstır. Fakat son yıllarda halka açık gösterilerde de yapılmaya başlamıştır. Müzik yapısı çok özel ve zengin, figür yapısı çok farklıdır. Samahın müzik ölçüsü 5/8, 7/8 ve 9/8'dir ve geleneksel enstrümanları saz (bağlama) dır. Samahlar şu aşamalardan oluşur.

- Ağırılama (eğlence ve toplantı),
- Yürütme
- Yeldirme (Pervane),
- Ağırılama
- Dua

Samah yapılacağı zaman büyük bir oda seçilir. Erkekler bir tarafta, kadınlar bir tarafta toplanıp otururlar. Samah yapanların sayısı konusunda çoğunlukla bir sınırlama yoktur ancak oynayan kişi sayısı çift olmalıdır. Zakir ya da Sazandar denen sazıcı, samah havasını çalmağa başladığı sırada kadınlardan biri kalkarak bir erkeğe niyaz eder. Niyaz etmek erkeği dansa davet etmek demektir. Niyaz kadın ve erkeğin ellerini diğerinin omuzlarına koyarak birbirlerine kucaklaşır gibi üç kez yaklaşmaları suretiyle yapılır. Bu suretle kadın erkek samaha kalkarlar.

Samahı samahçılar birbirlerini tutmadan ve birbirlerine dokunmadan, daire şeklinde dizilerek ya da karşılıklı durarak yaparlar. Tahtacılar belirli geceler toplanarak "erkân" sürerler. Samaha duruş, kadın ve erkeğin selamlaşmasıyla başlar. Samaha davet, yörelere göre farklılık gösterir. Kimi yörelerde kadın erkeğin elinin içini öper, kimi yörelerde ise kadın erkeğin sağ omuzuna niyaz eder. Kadının erkeğin ayağına niyaz ettiği yöreler de vardır. Omuz omuz ve cemel cemal (yüzyüze) niyazlaşma da yapılır.

Samahlar ağır ve hareketli olmak üzere iki kısımdır. İlk bölüme Ağırılama, hareketli bölüme ise Yürütme ya da Yeldirme denilir. Ağırulamada erkek kollarını sağa sola hareket ettirir. Kadın da, kollarını omuz hizasından yukarı kaldırmamak koşuluyla, erkek gibi sağa sola hareket ettirir. Her ikisinin ayakları da birbirine uyarak bir ileri, bir geri gider, gelir.

Bu törenlerde, "Erkân Meydanı", "Düvaz-ı İmam (Oniki İmam) Nefesi" ile açılır:

*Medet, mürvet dedim kapına geldim
Muhammed Mustafa, Ali gel yetiş
İsyan deryasına gark olup kaldım
Hünkâr Hacı Bektaş Veli gel yetiş*

Şu benim halimi Pirime bildir

*Gönlümün evini nur ile doldur
Cesedim ölmeden nefsimi öldür
Hatice, Fatıma, ulu gel yetiş,*

*Bir yanımda nefs-i emmârem azar
Bir yanda vesvese çok hile düzer
Melek günahımı yazmada bezer
Şah Hasan, Hüseyin, dolu gel yetiş*

*Yezid'in elinden müşkül halimiz
Münafıklar faş eyledi yolumuz
El-aman Yâ Zeynel sen tut elimiz
Muhammed Bâkır'ın dili gel yetiş*

*Tamaha aldanma geziyor her bar
Hırsla, nefse fırsat verme ya Cebbâr
Sana sığınmışız Vahid-ül-Kahhar
Car günümdür Câfer eli gel yetiş*

*Dağlarca günahım gel vurma yüze
Tamu'nun odunu gösterme bize
Musa Kâzım ile Şah İmam Rıza
İmam Takî, Nakî Ali gel yetiş*

*Tevbekârım muhabbetim bu yolda
Mürüvvet dilerim kusurum elde
Göster cemâlini eyleme darda
Askerî gönlümün gülü gel yetiş.*

*Masum-u paklardan erişe himmet,
Sana sığınmışım Mehdi Muhammed,
Sarı Saltık Kızı Deli gel yetiş.*

Noksani arzeder didar-ı cennet,

Bundan sonra, zakir diğer nefeslere geçer. Zakirler tarafından okunan nefes, deyiş ve düvazlardan sonra dede, samah duasını okur, "Bismi Şah Allah Allah, Üçler, Beşler, Yediler, Kırklar aşkına, Allah, Muhammed, Ali, Hünkâr Hacı Bektaş Veli huzurunda samahımız vardır. Gerçek erenler demine hû..."

Katılanların isteklerine göre, erkek veya kadınlardan seçilmiş olan saki, her nefesin sonunda, orada kilelere içki sunar. Nefesler bitince, sazıcı samah çalmağa başlar ve sıra "Pervane" adı verilen oyuncuların oynamasına gelir. Bundan sonra samah dönecek olanlar niyazlaşırlar. Önce bir can (meclise katılan erkekler can, kadınlar bacı diye anılır) ayağa kalkar ve kendisiyle "pervaz" etmesini istediği bacının önünde el ayak bağlar. Bu duruşa "dara durmak" denir; sağ kol, sol kolun üstünde göğse kavuşturulur ve sağ ayağın başparmağı üzerine konur. Bacı da hemen ayağa kalkar ve başındaki yazmayı uçlarından tutarak erkeğin başından aşağı geçirip beline bağlar. Ellerini erkeğin omuzlarına koyarak sağ ve sol omuzlarından öper. Erkek de kadını iki omzundan kucaklayarak alından öper. Daha sonra müziğe uyarak birbirlerine el değdirmekten ve dedeye arkalarını dönmeden oynamaya başlarlar. Samah esnasında kollar sıra ile sağ ve sol yanla-

ra kalkar. Avuçlar yere bakar ve boş kalan el göğse konur. Ayaklar da, çelmeler (sağ ayak, sol ayağın üstüne doğru atılarak sola dönüşler) yapar.

Oynarken coşan çiftler ve çevredeki canlar “şah... şah... şah” diye el çırpırlar. Samah bitince erkek ve kadının başlangıçtaki gibi niyazlaşarak birbirlerinden ayrılırlar ve yerlerine otururlar.

Çiftlerin isteği üzerine dede bir “Hayırlı Gülbengi” (dua) çeker:

“Allah Allah, çerağımız ruşen, erenler durağı gülşen ola.. Niyazlarımız pervazlarımız kabul ola. On iki imam, ondört masum-u paklar gözcümüz, kılavuzumuz ola. Gerçekler demine devranına hu diyelim hu...”

Samah dönen çiftlerin sayısı giderek artar ve sonunda oradaki mecliste bulunan tüm can ve bacılar hep birlikte “Kırklar Samahı” na başlarlar. Kırklar Samahı, genellikle sabaha kadar devam eder ve meclistekiler sabah gün doğmadan dağılır.

Samahların son dörtlüğünde (Şah beyiti) söz sahibinin adı geçtiğinde, cemde bulunanlarca sağ el dudağa değdirilmek suretiyle niyaz edilir. Samah bittiğinde samahçılar oldukları yerde, sağ ayak başparmağı sol ayak başparmağı üzerine, sağ el sol el üzerine gelecek şekilde göğüs üstünde bağlanır. Vücut hafifçe öne doğru eğilir. Oturanlar da aynı şekilde secde durumuna gelirler. Hünkâr Hacı Bektaş devranına hu...” diyerek samahın bitiş duasını yapar. Herkes doğrulur, niyazlaşmaya geçilir. Niyaz, en büyüğe eğilmek ve secde etmektir. Tanrıdan sonra en büyük insandır. Bu nedenle her insan diğerinin kıblesini oluşturur. İnsana secde etmek Tanrı’ya secde etmek demektir. Allah bile güzellere âşıktır.

Semahlarda yapılan el hareketleri ve bazı duruş biçimlerinin görüntü dışında iç anlamları vardır. Bir el yukarı bakarken diğer elin toprağa baktığı duruş biçimi, Hak’tan alınan halka verilmesini ifade eder.

2. SEYİRLİK OYUNLARI

a. Düşünlerde Oynanan Bir Seyirlik Oyun

- Herdem Oyunu

Daha çok Elmalı yöresindeki düşünlerde görülen Herdem Oyunu, genellikle salı gününe rastlayan çeyiz görme töreni sırasında kadınlar arasında oynanır. Oyuncuların üçü kadın, diğerleri kızdır. Kızlar, kız ve oğlan evlerini temsil etmek üzere iki gruba ayrılırlar. Kadınlardan biri dedeyi, biri kız anasını, diğeri de oğlan elçisini temsil eder. Dede rolündeki kadın, başında sarığı, yanında asası ve elinde tespihiyle bir köşede yerini alır, kız anasını oynayan kadın, onun yanına yün eğirir.

Elçi atını kişneterek sokak kapısına gelir. An-

cak kapıdaki köpek kendisini içeriye sokmamaktadır. Dede ile karısı (kız anası) köpeğin havlamalarını duymazlıktan gelirler. Elçi, köpekten güç bela kurtulup içeri girmeyi başarır. “Filancanın filanca oğluna filanca kızını vereceksin” diyerek geliş nedenini açıklar. Dede yine duymamalıktan gelir ancak bu arada karısı kendisine ne istediklerini anlatır. O zaman da “düşünelim, bakalım” der. Elçi bir süre sonra yine gelir ve sözlerini tekrarlar. Dede “Düşünelim, dostlara akrabalara danışalım” diyerek elçiyi savar. Elçinin üçüncü gelişinde dede, “verdim gitti” der demez, o sırada gruplara ayrılmış kızlar ortaya çıkarlar. Oğlan evini temsil eden kızlar, Herdem Türküsü’nü söyleyip oynayarak kız evini temsil eden kızlara yaklaşırlar:

*Herdem herdem
Siz kız evi, biz oğlan evi
Kalyoncunu alakoydum
Yarı yola koyakoydum
Herdem Herdem*

Türkü bitince, kızlar geri dönüp, unutilan eşyayı getirirler. Daha sonra türküye tekrar devam ederler:

*Herdem herdem
Siz kız evi, biz oğlan evi
Çarşafını alakoydum
Yarı yola koyakoydum
Herdem Herdem.*

Kızların unutilan eşyaları getirmeleriyle oyun sürer. Türkünün en son bölümünde, unutilan eşya duvaktır. Duvak da getirilince türkü sona erer. Gelinin duvağı örtüldükten sonra, erkek evini temsil eden kızlarca kaçırlmasıyla oyun son bulur. (Hasan Yılmaz, Türk Folklor Araştırmaları S. 80,1956)

b. Elmalı’da Zekir Oyunları ve Cezaları

Yurdumuzun çeşitli yörelerinde fincan oyunu olarak bilinen oyun, burada “Zekir Oyunu” adını alır. Yalnız bu oyunda fincan yerine “demir” adı verilen çakmak demiri saklanır.

Oluşturulan iki takımdan biri demiri ortadaki onbir mendilden birinin altına saklar. Karşı takım oyuncularını sırasıyla “güman” larını, yani tahminlerini bildirirler. Demiri saklayan takımdan bir oyuncu “şimşir” adı verilen bir çubukla mendilleri kaldırır. Gümanı doğru çıkan oyuncu “Arza” olur ve takımına sayı kazandırır. Oyunu, 51 sayı toplayan takım kazanır. Zekir oyununun en ilginç yönü yenik düşen takıma verilen cezalardır. Bunların her biri kendi başına bir oyun oluşturur:

b.1. Deve Çekme

Yenik takımın oyuncuları ipe birbirine bağlanır. Boyunlarına ve ellerine büyük çanlar takılır. Oluşturulan bu kervan ev ev dolaştırılır. Kapısının önünde durdukları evden kendilerine çerezler verilir.

b.2. Tekerlemeler

Yenik takım oyuncularını diz çöküp otururlar. Yenik takımdan birinin söylediklerini birbirlerine söyleyerek tekrarlarlar. İlk turda, oturan oyunculardan her biri yanındakine "Ben sana ne dedim?" diye sorar, o da "Sar-noniko" cevabını verir. İkinci turda verilecek cevap biraz daha uzar: "Sar-nonika değil, yağlı ete bol soğan dornaniko değil, al onu koy dolaba kitleniniko" dur. Bunu başka tekerlemeler izler.

b.3. Tıraş Etme

Kazanan takımın biri berber, yenik takımdan biri müşteri olur. Berber, önce elindeki çubuk ve maşayla müşterinin saçlarını çekiştirerek saç kesme taklidi yapar. Ardından ayran ya da yoğurtla yüzünü sabunlayıp maşanın kenarıyla tıraş eder. Tıraş ederken yüzüne pudra yerine kömür tozu sürer.

b.4. Palto Diktirme

Kazananlardan iki kişi terzi, yitirenlerden biri de müşteri olur. Terzilerden biri ölçü alırken öbürü de paltoyu getirir. Çırağın elinde bir sürühi su vardır. Palto zorla müşteriye giydirilir. Kolları yukarı kaldırılır, sürühinin içindeki su paltonun kolundan içeriye dökülür.

*Kaynak: Hüseyin Çimrin, Antalya Folkloru, ATSO Yayını, Temmuz 2008-Antalya

D. HALK AŞIKLARI (OZANLARI)

*Fırtınayı andıran orkestra sesleri
Bir ürperiş getirir senin sinirlerine
Istırap çekenlerin acıklı nefesleri
Bizde geçer en yanık bir musiki yerine*

F.Nafiz ÇAMLİBEL

İlimizde kendi sahasında faaliyetini icra eden halk ozanları, serbest mesleklerinin yanında bu sanatlarını da çeşitli kültürel faaliyetlerde halkımıza sunmaktadır. Biz burada kıt kanaat da olsa bu mesleklerini bırakmayıp yürüten ve kültürümüze katkı yapan halk ozanlarımıza teşekkür ediyor, ilimizde yaşayan bazı halk aşıklarımızın isimlerini aşağıda belirtmek istiyoruz.

ADI SOYADI	MAHLASI	DOĞUM YERİ	TELEFONU
Selahattin KAZANOĞLU	Kazanoğlu	Erzurum	0535.3615536 0242.3346071
Kaya ÖZLÜK	Keskinli Haydari	Kırıkkale-Keskin	0554.7155218 0242.3314904
Hüseyin YORULMAZ	Ozan Seyfili	Erzincan	0536.7661239
Necati AKSAKAL	Necati	Erzurum	0543.3076622
Burhanettin DEMİR	Aşık Burhani	Erzurum	0242.3310017
Muhlis KOCAMAN	Kocaman	Bayburt	0535.5049209

Halk Aşıkları (Ozanları) Muhlis KOCAMAN, Selahattin KAZANOĞLU -31/03/2008

Kumluca - GödeneYaylası / Akçağıl Mh. (Foto:A.Kerim ATILGAN-28/02/2009)

3- YAYLA KÜLTÜRÜ

... "Yazlar bilirim memleketime özgü

Yiğit köy delikanlılarının

İncir çekirdeği meselelerle birbirlerini kurşunladıkları

Birinin ölü dudaklarından sızan kan daha kurumadan

Üstüne cehennem güneşlerde göğermiş mor sinekler konup kalkan

Diğeri kan ter içinde yayla yollarında

Mavzerinin demirini alnına dayamış

Yüreği susuzluktan bunalan

İçinden mahpushane çeşmeleri akan

Ansızın parlayan keklikleri jandarma baskını sanıp

Apansız silahına davranan

Nice delikanlıların figüranlık yaptığı

Yazlar bilirim memleketime özgü..."

Erdem BAYAZIT (1939-05/07/2008)²¹²

YAYLACILIK, YAYLA KÜLTÜRÜ ve ANTALYA YAYLALARI

1. Yaylacılık ve Yayla Kültürü

Dr. Cemali SARI²¹³

Leidenfrost ve Pascher (1969), göçebe hayvancılığa dayalı yaylacılığın temelini Taş Devri sonlarına doğru (M.Ö. 5000-1700) Kuzey Avrupa'nın ve Kuzey Asya'nın ağaçsız steplerinde, ağaçsız yayla çayırlarında ve bozuk melez ile çam ormanlarında, ayrıca kısmen de yaylaların yapraklı ağaçlarıyla kaplı ormanlarında atıldığını belirtmektedirler. Bu dönemde araziden faydalanma asıl olarak yaylacılık ve otlakçılıkla olmakta, alçak yerlerdeki kışlama ise arzu edilmeyen bir zorunluluk olarak görülmekteydi. Hayvan sürüleri ve yaylalar, çobanların malıydı ve yaz mevsimi sonunda hayvan sürülerinin bir kısmı satılıyor, diğer bir kısmı ise yabancı kışlaklara yerleştiriliyordu.

Anadolu'da Türk boyları gelmeden önce göçebelik bulunmuyordu. Anadolu'ya gelen göçebe Türk boylarından bir kısmı istilalara uğramış ve çöküntü halinde olan Bizans İmparatorluğuna ait harap olmuş, emniyet ve asayişi kalmamış kentlerine yerleştikleri halde, çoğunluğu göçebe hayat tarzını sürdürmüştür (Emiroğlu, 1977a).

212- Kaynak: <http://www.siraze.net/antoloji/erdembeyazit> (19/02/2009)

213- * Akd. Üniv. Eğitim Fakültesi Öğr. Üyesi

Türk boylarının Orta Asya steplerine uyumun gereği olan göçebe hayat tarzını Anadolu'da da devam ettirmeleri şu nedenlere dayandırılmaktadır (Hütteroth'a atfen Sirel ve Yılmaz, 1997):

13. ve 14. yüzyıldaki Türk göçleri daha çok Anadolu'nun kıyı bölgelerine yönelik olmuştur. Ancak kıyılar her ne kadar ideal bir kışlak yeri olsa da, bir yandan şiddetli yaz sıcaklığı ve sıtma tehlikesi, öte yandan Osmanlı döneminde ülkedeki emniyetsizlik ile bireylerin güvenliklerini sağlamak için ulaşılması güç dağlarda geri çekilmenin daha kolay olması, kıyı bölgelerinin sürekli bir yerleşime konu olmasını engellemiştir. Ayrıca dağlık alanların özellikle orman sınırı altındaki bölümleri, az eğimli ve su açısından zengin yerleri ile iyi olanaklara da sahipti. Böylece yaz mevsiminde yüksek dağlık alanlardaki yaylalar ile kışın ılık ovalardaki kışlaklar arasında gerçekleşen göçebe hayvancılığa dayalı yaylacılık şekli ortaya çıkmıştır. Günümüzde bu şekildeki göçebe hayvancılığa dayalı yaylacılık, Akdeniz çevresinde kalıntı halinde görülebilen bir gelenek haline gelmiştir ve Beyrut, Cezayir ve Torosların güneyinde az sayıda çadırılık gruplar tarafından sürdürülmektedir.

Değişik anlamlara gelen yayla sözcüğü, hem bir fiziki ve hem de beşeri coğrafya terimidir. Fiziki coğrafya terimi olarak yayla (plâto), akarsularla derin bir şekilde yarılmış, yüksek veya yüksekçe düzlüklerdir (İzmir, 1992:339). Beşeri coğrafya terimi olarak yayla ve yaylacılık, daha değişik anlamlar ifade etmektedir:

Eski Türklerde yayla veya yaylak (Orhun yazıtlarında), yazları oturulan yer, yani kışlak teriminin karşılığıdır (Ögel, 1978: 23-24). Orhun yazıtlarına göre, bu terim yer olarak, hayvanların otlatıldığı yüksek düzlük ve dağlar anlamına gelir.

Emiroğlu (1977b:16-17)'nin bildirdiğine göre; Alagöz tarafından göçebe hayvancılığa dayalı olan yayla, köy sürülerinin yazın en sıcak devresinde çıkıp uzun süre kaldıkları dağ merası şeklinde tanımlanmıştır. Darkot, ot sağlamak amacıyla, hayvan sürülerinin dağ sıralarındaki yamaç ve düzlüklere yayılmasından yayla teriminin türetildiğini belirtmektedir. Tunçdilek ise; daha çok yüksek mahallerde yer alan yaylaların tarım yapmak, hayvan otlatmak ve bunların dışında kazanç sağlayan başka işlerde uğraşmak amacıyla gidilen, köyden ayrı, fakat köye sosyo-ekonomik bağlarla bağlı, çoğu kez köyün ortak mülkiyetinde olan geçici yerleşim yeri olarak tanımlamaktadır.

28.02.1998 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren 4342 Sayılı Mera Kanunu'nda ise yayla; çiftçilerin hayvanları ile birlikte yaz mevsimini geçirmeleri, hayvanlarını otlatmaları ve otundan yararlanmaları için tahsis edilen veya kadimden beri bu amaçla kullanılan yerdir şeklinde tanımlanmıştır.

Ülkemizin yazı sıcak geçen bölgelerinde görülen

ve nüfus artışı, tarım ve sanayideki gelişmeler, gelir düzeyi ve yaşam standartlarındaki artış gibi nedenlerle günümüzde oldukça yaygınlaşan ve özellikle kent- sel nüfus tarafından çıkılan yerler de bulunmaktadır. Buralara da yayla denmektedir. Ancak yazın sıcağın kaçıp serinlemek amacıyla çıkılan bu tür yazlık yerleşim yerleri yani sayfiye yerleri özelliğine sahip yaylalardır.

Yayla ve göçebe hayvancılıkla ilgili bulunan yaylacılığı ise Emiroğlu (1977a); yaz mevsiminde ve en sıcak aylarda insan ve hayvanların yaylaya gitmeleri, orada bir süre kalmaları ve ekonomik faaliyetlerde bulunmaları şeklinde tanımlamış ve bu faaliyete katılan insanların yaylalarda ve esas yerleşim yerlerindeki faaliyetlerinin, ekonomik hayatlarının bir bütün olarak yaylacılık adı altında mütalâa edildiğini belirtmiştir.

Bu soysal ve ekonomik faaliyet, yani yaylacılık ekonomisi ve yaylacılık gelenekleri, bugünkü Anadolu Türklerine, Orta Asya Türk Devletleri ve toplumlarından miras kalmıştır (Doğanay, 2001:274). Yüzyıllar öncesinin Orta Asya Türk'ünün yaşam biçimi olan bu işleyiş, Yörük grupları tarafından Anadolu'ya sokulmuş, yeni yurt olan bu sahada, Asya kıtasının özelliklerini yansıtan bir ortamın bulunmasıyla varlığını sürdürmüştür.

Bugün büyük bir ekseriyetle yerleşik hale gelmiş olan Anadolu insanı, kışı geçirdikleri alçak ve sıcak kuşak ile yazın çıktıkları yüksek ve serin kuşak arasında, hem kültürüyle hem de geçim tarzıyla ilgili yer değiştirmektedir. Yaylacılık faaliyetleri ve yayla yerleşmeleri iki kuşak arasındaki yükselti farkı ve bunun bitkilerin yetiştirme devresine etkilerine bağlı şekilde, hayvancılık yapmak gayesiyle vardır. Fakat ülkemizde yaylaya gidişlerin birçok yerde, özellikle Akdeniz Bölgesi'nde olduğu gibi, kıyı kuşağının bunaltıcı sıcaklarından kaçmak, hatta bayram vb. kısa süreli tatillerde dahi bu süreyi dinlenerek değerlendirmek amacıyla da yapıldığı bilinmektedir. Bunu yayla yerleşmelerinin bir başka tipi olarak ele almak, hayvancılıkla ilgisi olmadığını söylemek ve bunlara sayfiye yaylaları isminin vermek gerekir.

Türkiye'de yaylacılık amacıyla yaylalara göçme hareketi, genellikle dikey ritmik hareketler şeklinde olur. Göçme, belli bölgelerdeki köy, kasaba ve hatta kentlerle, yükseklerdeki plâto düzlükleri ve dağ yamaçları arasında cereyan eder. Bu hareket, yaylacılık terimlerinden olan yaylalara göçme hareketi (mezralara, komlara, bağ evlerine, rekreasyon merkezlerine olan yazlık göçmelerde burada hatırlanmalıdır), bölgeden bölgeye bazı değişiklikler gösterirse de; genellikle yılın Nisan ve Mayıs aylarında başlar; 15-20 gün içinde hareket tamamlanır; 3-4 ay yaylada kalınıp ekonomik faaliyetlerde bulunulduktan sonra, Ağustos sonları veya eylül ayı içinde devamlı yerleşme bölgelerine, yani alçak bölgelere dönülür.

Yayla göçlerine, hayvanlarla birlikte, daha çok kadın, çocuk ve çobanlar katılır. Gidişte boş götürülen yayık, tekne, teneke, varil, kazan gibi boş kap-kacak, dönüşte tereyağı ve peynir gibi hayvansal gıda maddeleriyle dolu olurlar.

Ülkemizde yaylacılık faaliyetleri Karadeniz, Akdeniz, Ege ve Doğu Anadolu Bölgeleri'nde yaygındır (Doğanay, 2001: 275). Zaten, gerçek yaylacılık faaliyet bölgeleri de, bu bölgelerdir.

Ülkemizde dikey ritmik yaylacılık göçlerinin konusu olduğu bir bölge de, Akdeniz Bölgesi'dir. Toroslar boyu boyunca bir yayla sahasıdır. İklimin yükseltiliyle birleşerek yaz ve kış mevsimleri arasında yarattığı tezat, Toroslar üzerinde özellikle davarın faydalanılabileceği bitki katlarının kademe kademe yayılışı, kıyı ovaları ile dağ ve platoları birbirine bağlayan yaylacılık faaliyetlerine imkân tanımıştır. Torosların yayla yerleşmeleri genelde keçi kılından elde dokunmuş çadırlardan meydana gelmektedir. Yazları yağışın son derece az düştüğü bu bölgenin ormana komşu yaylalarından, tomruk ve tahtadan yapılmış meskenlere de rastlanır ki, bunların üzerleri, tamamen açık da olabilmektedir.

Bölgedeki yayla yerleşmeleri; Nurdağları, Engizek ve Ahır dağları ile dolayları, Çatıksuyu çevresindeki Aladağlar ve Bolkar dağları, Antalya ovaları üçgeninin her iki yakasında; Toros sistemi kanatları üzerindeki bazı yörelerde toplanmıştır. Yaylalar ve bu arada yaylacılık yöreleri, genellikle 1.000 m.den sonraki Polye, dolin ve uvala gibi, karstik çanaklar içindeki su bulunan düzlüklerde önem kazanmıştır. Çadırlar buralarda kurulur; ya da kalıcı basit meskenler, buralarda yapılmıştır.

Bölgede yaylacılık faaliyetlerini, uygulanış bakımından, üç tipe ayırabiliriz (Doğanay, 2001: 276): Bir kısım yaylalar ve buralardaki yaylacılık faaliyetleri, tamamen rekreasyon amaçlı faaliyetlerdir. Bu yaylalara göçenler, yazları alçak bölgenin kentlerinden (Antalya, Alanya, Mersin, Tarsus, Adana, Kozan ve Ceyhan gibi) olmaktadır. Gününbirlik gidip dönenler de vardır.

Günümüzde büyük şehirlerde yaşayan insanların şehrin gürültüsü ve kirliliğinden kaçıp, doğal güzelliklere sahip sessiz alanları tercih etmelerinin doğal bir sonucu olarak, özellikle kıyı şeridindeki tatil köylerinin sıcak ve nemli havasına karşılık yaylaların çok çeşitli bitki örtüsüne sahip olması, ormanları, krater gölleri, ırmakları, dereleri, tarihi, kültürel ve arkeolojik değerleri, dağ ve doğa yürüyüşleri, rafting, kış sporları, av ve spor olta balıkçılığı, çim kayağı, şifalı suları, yayla şenlikleri ve el sanatları gibi değerleri taşıması nedeniyle bu bölgelerin çekim merkezi olmalarına olanak sağlamaktadır.

Bölgede bir başka yaylacılık faaliyet şekli, kırsal kesim köy yerleşmelerine ait yaylacılık faaliyetleridir.

Çıkış ve dönüş devreleri ritmik olarak cereyan eder. Toros sistemi dağları üzerinde bulunan bu yaylalarda, yer yer meskenler sabit olmasına rağmen, büyük çoğunluğu kıl çadır'dır. Rekreasyon amaçlı yaylalarda meskenler, genel olarak çağdaş meskenlerdir.

Bölgedeki bir üçüncü yaylacılık faaliyet şekli ise, göçebe Yörüklerin yaylacılık faaliyetleridir. Bu faaliyet, yılın Mart ayı sonunda kışlaklardan, önce yatay bir hareketle (göçme ile) Toros Dağları eteklerine yönelir. Bir süre sonra, yani Nisan ayı sonlarında, giderek dikey bir hareket kazanan göçler sonunda, Toros dağları yaylacılık bölgelerine ulaşılır. Bu göçler sonunda, zaman zaman yer değiştirilerek sürdürülen ekonomik faaliyetler, Eylül ayı sonlarında bitirilir ve önce etek ovalarına, Kasım ayı sonlarında da, kıyı ovalarına inilir (Göney, 1976: 135-136). Bu grup yaylacılık faaliyetinde, devamlı yerleşmelerden geçici yerleşmeler olan yaylalara ve oradan da sürekli yerleşmelere, düzenli bir göçme hareketi yoktur.

Coğrafi, tarihi, sosyal şartların oluşturduğu bu geniş yaylacılık hareketi ülkemizde yer yer özel karakterler gösterir.

Yayla meskenleri, yerleşik evler ve göçebe evler şeklinde olabilir. Kuşkusuz büyük bir çoğunluğu, yerleşik evler durumundadır. Bunlar da, bölgeden bölgeye çok değişik şekiller gösterirler. Plan bakımından, genellikle hayvancılık ekonomisinin gereklerine uydurulmuşlardır. Evlerin ek yapıları ahır, ağıl ve sütlük gibi bölümlerdir. Ancak bunlar, fonksiyonel açıdan en önemli eklentilerdir. Ailenin barınmasına yönelik bölüm ise, genellikle nihayet bir ocaklık, dar bir avlunun kenarında yüksekçe bir yatak sekisi gibi eklentilerden oluşur.

Bölgenin özelliklerine göre, meskenlerde yapı gereci taş (Akdeniz Bölgesi), kerpiç (İç Anadolu Bölgesi) ve ahşap-taş karışımı olabilir.

Yayla evleri, sahiplerinin ekonomik ve kültürel düzeyine göre, hem bölgeden bölgeye, hem de aynı yaylanın değişik meskenlerinde, kat durumu, oda sayısı ve iç konfor yönünden, büyük farklılıklar gösterir.

Yaz mevsiminde orta yükseklikteki dağlık alanları aşağı seviyelere göre ılıman iklimi, ekonomik nedenlerle yapılan yaylacılık faaliyetine, öncelikle yöre halkı tarafından yapılan rekreasyon işlevi kazandırmıştır. Büyük kentlere göç eden toprağını ve hayvanını satan yöre halkının, geleneksel olarak yaylaya çıkmayı devam ettirmeleri, çevredeki yerleşim birimlerinin rekreasyon gereksinimini karşılayan yaylaları uzak mesafelere açmış ve sadece tatil amacıyla yaylaya çıkan bir nüfus ortaya çıkarmıştır. Rekreasyon amacıyla yaylaya çıkan nüfusun ve yaylada tatil amaçlı ikinci konut sayısının artması, yaylalara altyapı ve üstyapı hizmetlerini gerekli duruma getirmiştir. Alt yapı hizmetlerinden yol, su ve elektrik olanaklarının sağlanması,

bu yaylalarda günlük rekreasyonel faaliyet alanı olarak faydalanan nüfusu da arttırmıştır.

Yaylaların çevre halk tarafından rekreasyon amacıyla kullanımı yaylacılık faaliyeti kadar eski olmakla beraber, turizme açılması oldukça geç olmuştur.

2. Antalya Yaylaları

Türkiye’de yaylacılık açısından geniş olanaklara sahip dağlarımızdan birisi de Toros Dağları’dır. Toros Dağları Alp Dağları sisteminin güney kanadına ait olup, geniş bir alana yayılırlar. Bu dağ kuşağının Antalya Körfezi’nin kuzeyinde kalan kısmı Batı Torosları oluşturur.

Batı Toroslar, sahip oldukları eşsiz güzellikteki manzaraları, gölleri, ormanları, yaylaları ve alpin çiçeklerle süslü çayırları bölge sakinlerini Nisan ayından başlayarak, Ekim ayına kadar kendisine çeker. Yöredeki tarımsal hayat tarzının karakteristik bir uygulaması olan yaylaya çıkma geleneği günümüzde yeni anlamlar yüklenerek sürdürülmektedir. Geleneksel yaylacılık faaliyetlerinde kullanılan yaylalar, günümüzde fonksiyonel değişime uğrayarak, insanların tatillerini geçirdiği sahalar niteliğini kazanmış ve turizm sektöründe değerlendirilmeye başlanmıştır. Bu sayede tatil anlayışları birbirine tamamen zıt olan iki farklı turist tipini aynı bölgede ağırlama olanağına sahip bulunan araştırma sahası, turizm sektöründe kendine önemli ayrıcalıklar sağlama durumundadır. Artık günümüzde Antalya yaylaları, yerli ve yabancı turistlerin uğrak yeri olmuştur:

2.1. Gömbe Yaylası

Gömbe yaylası (1.500 m.), Kaş sınırları içinde olup ilçeye 70 km uzaklıktadır. Kaş’tan Elmalı’ya doğru gidildiğinde, büyük bölümü çam ağaçlarından oluşan ormandan geçilerek asfalt bir yolla Gömbe’ye ulaşılır. Yaylaya, Kaş’tan Elmalı ve Gömbe dolmuşlarıyla çıkılabilir. Ayrıca seyahat acenteleri tarafından günübirlik Gömbe yaylası turları da organize ediliyor.

Gömbe, yaz aylarında kıyının bunaltan sıcağından rahatsız olup serin günler geçirmek isteyenler tercih ettiği bir yayla/köydür.

Gömbe yaylasının turizm çekiciliği doğal güzelliğidir. Akdağ’ın (3.000 m.) zirvesinden eriyen kar sularının 60 m yüksekten dökülmesiyle oluşan şelale Gömbe’den görülebilir. Bu çağlayan Uçarsu olarak adlandırılmaktadır. Uçarsu’yu daha yakından görmek için ilginç bir doğa yürüyüşü yapılabilir. Yolum tamamı yürüyüşe dahil edilebilir yada 6-7 km.si araçla gidilip sonra yolun kalan 1.5

Foto1: Yeşilgöl, Akdağ, Gömbe, Kaş

km. si yürünebilir. Yaylanın doğal güzelliği sadece bununla da bitmez. Uçarsu’ya ulaşma heyecanı doğaseverleri sarmış iken, hemen onun yanı başında küçük bir gölle karşılaşılması ise keşfetme heyecanını doruklara tırmandırır. Bu göl ise Yeşilgöl olarak adlandırılmaktadır. Büyük olasılıkla suyunun renginden dolayı yeşil göl denmiştir. Yeşilgöl (0.5 km²) oldukça küçük bir göldür. Gölün etrafında ağaç yok, ama çevresi çayırlarla kaplıdır. Kamp kurulabilir, piknik yapılabilir (Bkz. Foto 1).

Haziranın ilk haftasında Tekke köyünde düzenlenen Abdal Musa şenlikleri için gelenler Gömbe’ye (Uçarsu’ya) de gelerek dilek dileyip kurban keserler, sema törenleri ve folklor gösterileri yaparlar (Bkz. Foto 2).

Gelen turistler her türlü ihtiyaçlarını yayladan karşılayabilirler. Gömbe’de pansiyonculuk çok gelişmiştir. Toplam yatak sayısı 200’ü bulur.

2.2. Ördübek Yaylası

Ördübek yaylası (1.200 m.), Finike’nin kuzeyinde ilçe merkezine 47 km., Yazırköyü’ne 8 km uzaklıktadır. Finike-Elmalı karayolunun 41. km.sinden ba-

Foto 2: Uçarsu, Akdağ, Gömbe, Kaş

tiya dönülerek 6 km.lik asfalt bir yolla ulaşılır. Yaz aylarında Finike'den minibüslerle ulaşmak mümkündür.

Ördübek, Kumluca, Turunçova, Demre ve Yazır'dan çıkan yaylacılar tarafından kullanılır. Yazlık olarak kullanılan yaylada kış aylarında kimse kalmaz. Haziran başında yalaya çıkılmakta eylül ortalarına kadar burada kalınmaktadır. Ayrıca sadece hafta sonları için veya günübirlik gelip giden günlük işlerini takip eden nüfus ta azımsanmayacak kadar çoktur. Daha çok sayfiye amacıyla kullanılan yaylada nüfus, yaz döneminde yaklaşık 1.000 kişi kadardır. Hayvancılık ise Yazırköylülerince yapılmaktadır. Yazır'daki kışlaklarından çobanlar eşliğinde ayrılan sürüler, Ördübek ve Ernez yaylası ile çevredeki diğer yaylalarda (Kohu dağındaki) otlatılmaktadır.

Çok geniş alana yayılmış olan yayla yüzeyi dağ çayırları ve kır çiçekleri ile kaplıyken, etrafı karaçam, asırlık sedir ağaçları ve ardıc ağaçlarıyla çevrelenmiştir. Çoğunluğu çadır, 25 kadar da betonarme evin olduğu Ördübek yaylasında 300 hane bulunmaktadır (Bkz. Foto:3,4). Gedik ve Ağustos mevkiinde betonarme evler, Kaymakkestiren ve Daşoluk mevkiinde de çadırlar yoğunluktadır. Tahta barakalarda ve çardaklarda bakalların (2 tane), kiraathanelerin (3 tane) bir caminin de bulunduğu yaylada, elektrik vardır. Ördübek yaylasının suyu oldukça kıttır. Yaylada arazinin bir kısmı tapuludur.

Çok az sayıda yayla evinin olması, hiç bir alt yapının bulunmaması, bu harikulâde güzel olan yaylayı bakir kılmıştır. Sedir ağaçlarının gölgesinde, böcek ve kuş sesleri arasında trekking yapılabileceği gibi yakınında yer alan Arif köyünde bulunan antik Arikanda şehri, Çıgıkkara Tabiatı Koruma Alanı ve Avlan gölü yayla ziyaretinden sonra görülebilecek yerler arasındadır. Birkaç gün kalmayı düşünen ziyaretçiler çadır ve temel ihtiyaç malzemelerini getirmelidir.

2.3. Söbüce Yaylası

Söbüce, Yaşilyayla'nın kuzeybatısında (25 km),

Foto 3: Ördübek yaylası, sedir ağaçları içerisinde kurulmuş branda çadırlar, Finike

Foto 4: Ördübek yaylası, doğa ile uyumlu tarzda inşa edilmiş modern bir yayla evi, Finike.

Korkuteli'nin (53 km) en çok bilinen yaylalarından biridir. Antalya'ya 90 km uzaklıktaki yayla, Boz Musa dağı üzerindedir. Yayla burada 2.100 m. de genişçe bir düzlük arazide (4.000 bin dönümlük) kurulmuştur. Yükseltinin etkisiyle çok yıllık bitkiler, yerini alp çayırlarının yer aldığı otsu formasyona bırakır.

Söbüce yaylası Yörüklerce, Toroslar üzerinde yer alan Anamas yaylasından sonra en çok istenen, aranan yayladır (Seyirci, M., 2000: 97). Yaylaya; Güzeloba (Antalya), Döşemealtı (Antalya) ve Varsak'ta (Antalya) yaşayan Yeniosmanlı, Karakoyunlu, Honamlı aşiretleri çıkıyor. Söbüce yaylasındaki nüfusun çoğunluğunu Döşemealtı Beldesi Başköy'den Yeni Osmanlı Yörükleri oluşturmaktadır.

Söbüce yaylasının önemli özelliklerinden biri de topraklarının her aileye tapulu olmasıdır. Bu tapular ise 1896, 1898 ve 1900 (Hicri 1312, 1314 ve 1316) tarihilidir. Her bir kişiye 20'şer dönüm olarak 98 adet tapu kesilmiştir. Tapu sahiplerinin çoğunluğunu Başköylüler oluşturuyor. Fakat henüz kadastro geçmemiştir. Yaylada sabit meskenler yanı sıra plastik ve kıl çadırların da varlığı dikkat çekmektedir. Şu anda 80 tane betonarme ev vardır (Ağustos, 2006). Yaylacılardan edinilen bilgiye göre daha önceden 23 tane baraka adı verilen tahtadan yapılmış evin olduğu, betonarme evlerin büyük çoğunluğunun ise 2000 yılından sonra son 3-5 yıl içerisinde yapıldığı anlaşılmaktadır. Halen yapılaşma büyük bir süratle devam etmektedir. Çadırlarla betonarme evler iç içedir (Bkz. Foto: 5a, b). Kamuya ait bir caminin bulunduğu Söbüce'de, 20 tane beyaz çadır, 7 tane kara çadır olmak üzere toplam 27 tane çadır vardır. Elektrik ve telefonun olmadığı Söbüce yaylası, mevsimlik kullanılmaktadır. Yaz aylarında yaklaşık 4.000 kişinin yaşadığı yaylada, kış mevsiminde kimse kalmamaktadır. Kış döneminde yaylacıların yanlarında götürmedikleri eşyalar ise Yeşilyayla kasabası Belen mahallesinden bir bekçi tarafından korunmaktadır. Bu bekçi aynı zamanda yaz döneminde yaylada çobanlık yapmaktadır.

Foto 5a: Söbüce yaylası, Yeniosmanlı, Karakoyunlu, Honamlı aşiretlerinin çıktığı, Batı Torosların en güzel yaylalarından biri, Korkuteli.

Söbüce’de, hayvancılık son yıllarda oldukça azalmış durumdadır. Daha çok küçükbaş hayvan (özellikle koyun) beslenmektedir (Bkz. Foto: 6). Büyükbaş hayvanlar yaylada barınak olmadığı için kışlakta bırakılmaktadır. Küçükbaş hayvanlar sütlerinden ziyade daha çok kesim amacıyla beslenmektedir. Yaklaşık 400 dönümlük mera alanından kışlık ot biçilmekte, bunlar balyalar halinde hazırlanarak kamyon ve traktörlerle kışlaklara götürülmektedir. Ayrıca yaylada arpa ve buğday ekimi de vardır.

Foto 5b: Söbüce yaylası, bir kıl çadır, Korkuteli.

Köklü bir kültürü olan Yörüklerin hemen hemen en geç toprağa yerleştiği ve en yoğun yaşadıkları il Antalya’dır (Seyirci, M., 2000: 177). Oysa günümüzde yoğun olarak yaşanan bu yerlerde bu kültürün izlerine rastlamak nerdeyse mümkün değildir. Artık geleneksel yaylaya çıkma alışkanlığının yanı sıra sadece dinlenmek ve sağlıklı bir ortamda bulunmak amacıyla yaylaya çıkanların sayısı da artmaktadır. Hatta Söbüce’deki yaylacılarla görüşüldüğünde elektrik olması durumunda sürekli burada kalacaklarını belirterek yaylanın köy statüsü

Foto 6: Söbüce yaylası, bir yamaçta öğleyin toplanmış koyun sürüsü, Korkuteli.

sü kazanmasını talep etmektedirler.

Söbüce yaylası, Antalya'da geleneksel Yörük şenliklerinin düzenlendiği önemli yaylalardan birisidir. Her yıl ağustos ayının son haftasında yapılagelen (son üç yıldır yapılmıyor) Söbüce Yaylası Şenlikleri yayladaki en önemli sosyal organizasyonlardandır. Bu tür organizasyonların devamı yayla ve yaylacılık kültürünün tanıtılması ile birlikte büyük bir nüfus hareketine neden olduğu için yayla ekonomisini canlandırarak katkı sağlaması bakımından önem taşımaktadır.

2.4. Beydağı Yaylası

Erendağı ile Bakırlıdağı arasında, Alakır çayının çıktığı yerde Beydağı yaylası (2.030 m.) yer alır. Yayla, Kumluca'ya 82 km uzaklıktadır. Beydağı yaylası, çok sulaktır, bol ot ve çayırarla kaplıdır. Yayla yazın Antalya, Kumluca (ve köylerinden de) ve Finike'den çıkan yaylacıların hayvanlarının ez fazla kaynaştığı, toplandığı bir yerdir (Bkz. Foto: 7). Çayırıkların en geniş (19.000 dönüm kadarı) İmeciklilere aittir. Buna bitişik olarak Kumlucalıların da (Saricasu ve Güzören köylerinin) otlığı vardır. Otlığı çok önemlidir. Otlığın paylaşımından dolayı sık sık kavgalar bile yaşanmaktadır. Derme çatma basit meskenlerin yanı sıra hâkim yerleşmenin hâkim konut tipi, çadırlardır (Bkz. Foto: 8).

Yaylacılar nisan ayı sonu ile mayıs ayının ilk hafta-

Foto 8: Beydağı yaylası, Basit daimi bir yayla konutu, Dereköy, Kumluca.

sından itibaren Beydağı'na ulaşmaya başlar. Mayıs ayı sonuna kadar 15 gün içerisinde yaklaşık 40 ile 45 çadır kurulur. Beydağı yaylasında çadır yerleşmeleri ile birlikte çakma adı verilen ahşaptan yapılan derme çatma basit meskenler yanında 28 tane de betonarme bina vardır. Yaylada en çok küçükbaş hayvanların olduğu gözlenir. Ancak yayladaki ekonomik faaliyetler arasında son dönemlerde arıcılık da girmiştir. Yaz aylarının yoğun nüfuslu yaylalarından biri olan Beydağı yaylası, hayvancılık uğraşının dışında, Kumluca ve Finike'nin bunalıcı sıcaklarından bunalanların bir nebze olsun

Foto 7: Beydağı yaylası, Dereköy, Kumluca.

nefes alabilmek için kaçan insanların geldiği yerdir.

Yeni açılan yollar vasıtası ile yaylaya ulaşım çok kolaydır. Bu da, son zamanlarda Beydağı yaylasının gününbirlik gelip gidenlerini arttırmıştır. Elde edilen ürünlerin yayla dönüşüne kadar elde kalmamasının en büyük nedenlerinden biri de, ulaşımın kolaylaşmasından dolayı alıcıların yaylaya rahatlıkla ulaşmasıdır.

Nüfus azalmakla birlikte kışlağa dönüş ekim başlarına kadar sürer. Kar yağışının sıklıkla görüldüğü yaylada kışın kimse kalmaz.

Herhangi bir alt ve üst yapısı bulunmayan yaylada ziyaretçilerin ihtiyaç duyabilecekleri bütün malzeme ve gıdayı yanlarında getirmeleri gerekir.

2.5. Söğütçuması Yaylası

Torosların en güzel yaylalarından biri olan Söğütçuması yaylası, Kumluca'nın kuzeyinde, Katrandağı (1.350 m.) üzerinde yer alır. İlçe merkezine 52 km uzaklıktadır. Yayla, aynı zamanda Kuzca köyünün bir mahallesidir. Söğütçuması, Kemerliler ve Kumlucalılar tarafından kullanılır (Bkz. Foto: 9a, b).

Söğütçuması yaylasının suyu boldur, elektrik enerjisi ve telefonu vardır. Sayfiye amaçlı kullanılan yaylada, fırın, kır restoranı, lokanta, bakkal, kahvehane, demirci, marangoz, cami bulunur. Cuma günleri kurulan her türlü ürünün satıldığı büyük pazara çevre köyler ve kasabalardan da gelenler olur. Söğütçuması yaylasında Geleneksel Yağlı Pehlivan Güreşlerinin yapıldığı günler bir karnaval havasında geçer.

Turizm bölgelerine çok yakın mesafede bulunan Söğütçuması yaylası (Antalya 52 km., Kemer 28 km.) yaz aylarında oldukça ilgi görür. Yaz dönemi, gününbirlikçi ve hafta sonu gelip gidenlerle birlikte yaylada nüfus bazı günlerde 3.500 kişiye kadar ulaşır. Söğütçuması'nda kalış süresini büyük oranda okulla-

Foto 9a: Söğütçuması yaylası, Modern yayla konutları, Kuzca köyü, Kumluca.

Foto 9b: Söğütçuması yaylası, taş, ahşap ve kerpiçten yapılmış eski bir konut, Kuzca köyü, Kumluca.

rın kapanış ve açılış tarihleri belirler. Yayla sakinlerinin büyük çoğunluğu kış aylarında sahildeki konutlarına iner. Ayrıca yayladaki nüfusun bir kısmı da Alakır vadi-sine doğru, Keles ve Çulha mahallelerine göçer. Yaylada ancak bu dönemde 6-7 hane kalır.

2.6. Feslikan (Fesleğen-Üç köy) Yaylası

Feslikan, Antalya ve çevresinin en bilinen yaylasıdır. Yayla, Eren Dağı, Bereket Dağı ve Karadağ arasında uzanan ve yükseltisi 1800-2000 m. arasında değişen plato sahasının güney doğusunda konumlanmıştır. Antalya körfezinin batı kıyılarında yükselen bütün yaylaların merkezi durumundadır. Kuzeyinde Eren dağın yer aldığı yayla yerleşmesinin doğusunda Sakarpınarı ve Narpızlı, batısında Karçukuru, güneybatısında ise Tufa yaylası bulunur. Yayla yerleşmelerini birbirini bağlayan yolların geçiş güzergâhında yer alması Feslikan yaylasına özel bir önem kazandırmıştır.

Yayla, Antalya İli Merkez İlçe İdari alanı sınırları içinde yer alır. Yayla yerleşmeleri ile Antalya şehir merkezi arasındaki mesafe yaklaşık 44 km. dir. Ancak, Antalya Körfezi ile Beydağları arasında kısa mesafede oluşan büyük yükselti farkı nedeniyle bu yol yaklaşık 1 saatlik sürede kat edilebilir. Söz konusu yol tamamen asfaltla kaplıdır. Bugün Feslikan yaylasına özel otomobillerle çıkılabildiği gibi, Temmuz ve Ağustos aylarında her gün düzenli olarak minibüsler ile de ulaşmak mümkündür.

Feslikan yaylası günümüzde tipik bir kırsal rekreasyon yaylasıdır. Yaylacılık faaliyetine katılan nüfusun hemen hemen tamamı dinlenme ve serinleme amacıyla burada bulunurlar. Yayla Çakırlar, Bahtılı ve Hurma köylerinden çıkan yaylacılar tarafından kullanılmaktadır. Yaylaya son yıllarda Antalya'dan da yoğun bir yaylacı talebi söz konusudur.

Yayla şenlikleri adı altında etkinlikler ülkemiz yay-

Foto 10.a: Fesliken yaylası, her yıl Ağustos ayının ilk haftasının Cuma, Cumartesi ve Pazar günlerini içine alan dönemde yapılan şenlikler yapılmakta, Antalya.

lalarının birçoğunda yıllardır sürdürülmektedir. Bu organizasyonlarla yaylaların, yayla ürünlerinin tanıtımı yapılır, pek çok farklı yerleşmeden gelen insanlar kaynaşır, kurulan pazardan alış-verişler yapılır ve böylece kültürümüzün bir parçası olan yaylacılık faaliyetleri farklı amaçlarla da olsa sürdürülür. Ülkemizde yayla şenlikleri ve festivalleri denilince Doğu Karadeniz Bölümü yaylaları ilk olarak akla gelenlerdir. Ancak Akdeniz Bölgesi ve Toros dağlarındaki yayla şenlikleri de azımsanmayacak kadar fazladır. Adana, Mersin, Osmaniye ve Antalya yaylalarında da bu etkinlikler sürdü-

rılmektedir. Fesliken yaylası da bunlardan birisidir. 2005 yılından bu yana düzenlenen geleneksel Fesliken Yayla Şenlikleri Beydağları'na ve yaylalara yönelik ilgiyi arttırmış ve bu yaylaların tanıtımında önemli rol oynamıştır. Şenlikler boyunca ulusal düzeyde ünlü sanatçılar ve davetliler çağrılmakta, geleneksel yağlı pehlivan güreşleri sürdürülmekte ve toplu sünnet törenleri yapılmaktadır. Her yıl Ağustos ayının ilk haftasının Cuma, Cumartesi ve Pazar günlerini içine alan dönemde yapılan şenliklere yaylacı köy nüfusu değil, Antalya şehri ve yakın çevresinden 5000 dolayında ziyaretçi gelmektedir (Bkz. Foto: 10a, b).

Fesliken Yaylasının ana fonksiyonu dinlenme ve serinlemeye yönelik rekreasyonel faaliyetlere dayanır. Bu yüzden yaylaya çıkış ve iniş tarihleri sıcaklığın yıl içindeki seyri ile yakından ilgilidir. Ancak bu doğal etmen tek başına belirleyici değildir. Okulların açılış kapanış tarihleri, yıllık izinlerin kullanılma dönemleri, tarımsal faaliyetler gibi daha birçok etmen yayla takvimini yakından ilgilendirir.

Fesliken yaylasına çıkan nüfus miktarının artması yaylada bir takım problemlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu sorunlar temelde doğal kaynakların artan talepleri karşılayamayışından kaynaklanır. Bunların en belirginini ise su sorunudur. Bu sorun yeni su depolarının yapımı ya da Sakarınarı'ndan getirilecek su ile çözülebilir.

Foto 10.b: Fesliken yaylası, şenliklere Antalya şehri ve yakın çevresinden 5000 dolayında ziyaretçi gelmekte.

Ziyaretçiler temel ihtiyaç malzemelerini yayladan karşılayabilirler.

2.7. Salamut Yaylası

Salamut yaylası (2.000 m), Akseki'nin en güzel yaylalarından biridir. Yaylaya iki yoldan ulaşılabilir. İlki; Antalya'dan Akseki'ye devam eden karayolu bir müddet takip edildikten sonra Murtiçi köyünden sağa dönülür. Buradan Çukurköy, Çaltılıçukur (yol buraya kadar asfalt) ve Pınarbaşı köylerinden geçilerek Salamut yaylasına varılır. Diğerisi ise; yine Antalya-Akseki yolu üzerinden ilerlenir, Murtiçi köyü geçilir. Akseki'ye varmadan az evvel Geyran köyüne sağa sapılır ve Taşlıca, Güzelsu köy yolu (yol buraya kadar asfalt) takip edilerek yaylaya varılır. Her iki yoldan da yaylaya ulaşım yaklaşık 25 km kadardır. Gür sedir ormanları ile kaplı yaylanın suyu boldur. Salamut yaylası, Pınarbaşı ve Çaltılıçukur köylerinin yaylasıdır. Yayla Çukurköy'e 20 km., Çaltılıçukur'a 15 km uzaklıktadır.

Yaz aylarında yaylanın nüfusu oldukça artmaktadır. Bu mevsimde 25-30 haneye kadar yükselen nüfusun bazıları kış aylarında da yaylada kalmaktadır. Ancak bu sayı 5-6 haneyi geçmez.

Ekonomik uğraşının hayvancılık olduğu yaylada genelde küçükbaş hayvan besiciliği (özellikle keçi) yaygındır. Bir kısım aile de arıcılıkla uğraşır.

Yaylada kurulan bir jenaratör ile elektrik temin edilmektedir. Salamut yaylası, kamp kurmayı sevenler ve doğa yürüyüşlerinden hoşlananlar için zengin olanaklar sunmaktadır. Salamut, doğal güzelliklerinin yanı sıra yaylacıların konakladıkları ilginç çardaklar ve eski Türkmen obalarına ait kalıntıları ile de dikkat çekmektedir (Bkz. Foto: 11).

Foto 11: Salamut yaylası, yaylacıların konakladıkları çardaklar, Akseki.

Foto 12: Dereköy yaylası, yerli ve yabancı turistlerin ilgi odağı halinde olan yaylaya, jeep konvoyları ile safari turları düzenlenmekte Alanya.

Konaklamayı düşünen ziyaretçiler, yeme içme için çadır ve temel ihtiyaç malzemelerini yanlarında getirmelidir.

2.8. Dereköy (Türbelinas) Yaylası

Dereköy, Alanya'nın kuzeyinde, yükseklikleri 1.000 m. yi aşan Toros dağlarının sırtında kurulmuştur. Yamaçlara serpilmiş küçük küçük yerleşim birimlerinden oluşan köye, 30 km. lik asfalt bir yolla ulaşılmaktadır. Yol virajlı fakat asfalttır. Torosların iç kısmına doğru yaklaşık 1 saatlik otomobil yolculuğu ile çıkılır. Ulaşım sorunu olmayan yaylanın yaz nüfusu kış nüfusunun kat kat üstündedir.

Dereköyü genelde kışlıkçaların oturduğu çok eski bir yerleşim yeridir. Karamanoğulları zamanında Hurşitler Mahallesi adıyla Mahmutseydi köyüne ait olduğu bilinmektedir. 1. yüzyılda yaşayan Mahmutseydi köyünün kurucusu Seyyidi Mahmut'un kardeşi olan Mahmut Yusuf Narabi o zamanlar Hurşitler mahallesi adıyla anılan şimdiki Dereköy'ündeki türbede yatmaktadır (Akova, İ., 1999: 193; Çimrin, H., 2002: 182; Yetkin, H., 2002: 94, 95).

Kargı çayının aktığı vadisinin güney yamacında, çam ormanları içinde bulunan yayla, yerli ve yabancı turistlerin ilgi odağı halindedir. Dereköy'e jeep konvoyları ile safari turları düzenlenir (Bkz. Foto: 12). Konaklama ve yeme içme için temel ihtiyaçları yayladan sağlamak mümkündür. Ziyaretçilere kır kahveleri, bakkallar, sağlık ocağı, et yemekleri sunan lokantalar hizmet vermektedir (Bkz. Foto: 13). Yaylada alabalık üretimi yapan ve servis hizmeti veren Ceren (günlük ortalama gelen kişi sayısı yazın 250-300, kışın 30-40), Karakışla I-II (günlük ortalama gelen kişi sayısı yazın 50-60, kışın kapalı) ve Köprü

Foto 13: Dereköy yaylası, Ceren Piknik. Yaylada piknik adı verilen tesislerde turistlere konaklama, yeme içme gibi hizmetler sunulmakta (Alanya).

Piknik (günlük ortalama gelen kişi sayısı yazın 15-20, kışın kapalı) olmak üzere piknik adı verilen 4 tane turizm tesisi vardır. Bu tesislerden Ceren Piknik'e yaz sezonunda (nisan-kasım arası) haftanın her günü, kış sezonunda ise haftada 2-3 gün tur gelmektedir. Dereköy yaylasına, başta Show (her gün) olmak üzere Öger (haftada 2 kez), Tantur (haftada 2 kez), Reis (haftada 1 kez) ve Güllan (haftada 1 kez) adlı tur şirketleri safari turları düzenlemektedir. Otobüsler ve kiralık jeep-lerle yaylaya gelen turistler, yayla kahvesine oturup, halkla sohbet etmekte ve ayrılmadan önce köylülerin el ürünleri olan eşyaları satın almaktadırlar. Dereköy güzergâhı üzerinde Çinoğlu, Gedevet, Pınarbaşı, Mahmutseydi ve Türkteş yaylaları da ziyaret edilmektedir. Ancak bu tur güzergâhlarının içeriğinde genellikle yürüyüş yoktur. Yemek ve alışveriş molaları dışında turistler araçlarını terk etmemekte ve akşam Alanya'daki otellerine dönerek, turu tamamlamaktadırlar. Sadece alabalık tesislerindeki çar-
daklarda haftasonu tatillerinin geçirmek için Alanya'dan yerli turistler gelmektedir. Yukarıda adı geçen yaylalar grubunu yılda yaklaşık olarak 10-15 bin turistin ziyaret ettiği tahmin edilmektedir.

Üzümü, inciri, pekmezi ve pestili ile meşhur Dereköy yaylası, gününbirlik gezilere, piknik yapmaya, orman içinde yürüyüş yapmaya elverişlidir.

2.9. Gökbel Yaylası

Alanya'nın kuzeydoğusunda Gündoğmuş sınırında yer alan Gökbel yaylası, doğal güzellikleri ile yörenin en gözde yaylalarındandır. Akdağı eteklerinde kurulan, deniz seviyesinden 2.050 m yükseklikteki yayla, Alanya'ya 60 km uzaklıktadır (Bkz. Foto: 14). Gökbel yaylası, Ketsel beldesinde yaşayan halkın yaz aylarında göç ettiği yaylaların başında gelir. Ketsellilerin

yanı sıra yaylaya, Tosmur, Çitçilli, Çığlaklı kasabası ile Karakocalı köylerinden de çıkan olmaktadır. Yaz aylarını Gökbel'de geçiren hemen hemen herkesin yaylada ikamet edeceği bir evi vardır.

Sayfiye amacıyla kullanılan Gökbel yaylası, yörenin en kalabalık yaylasıdır. Torosların sırtındaki bu yaylada elektrik enerjisi ve içme suyu gibi temel ihtiyaçlar hiç sıkıntı çekmeden karşılanabilmektedir. Ama suyu biraz kıttır. Ancak bu sorun Çıplaklı'dan getirilecek su ile çözülebilir. Yaylada bir cami, iki mescit, iki restoran, bakkal ve kahvehane bulunmaktadır. Gökbel'de yaylacıların manar dedikleri küçük evler çok fazla iken günümüzde modern evlerin çoğaldığı görülmektedir. Kar yağışının olduğu yaylada evlerin çatıları çinkodan yapılmıştır.

Gökbel yaylasında cuma günleri kurulan pazar panayırı andırmaktadır. Gökbel'e yakın köy ve yaylalardan gelen satıcıların yanı sıra Gündoğmuş hatta Konya'dan bile gelenler olur. Orman üst sınırının yakarısındaki yaylada, geçmiş yıllarda hayvancılığın çok yaygın olmasına rağmen, günümüzde sadece iki ailede 10-15 küçükbaş (koyun, keçi) hayvan kalmıştır. Yaylaya çıkış zamanı okulların kapanış açılış tarihlerine bağlı olup, bu süre genelde 3-4 aydır. Gökbel yaylasında yaz nüfusu 1.500 kişiyi bulur. Nüfus hafta sonları daha da artmaktadır. Her aile kendi evinin önünde fasulye, domates, salatalık, kiraz gibi sebze ve meyve yetiştirir. Kışın ise yaylada kimse kalmaz.

Gökbel'de son iki yıldır yayla şenlikleri düzenlenmektedir. Yayla, yaz aylarında buz gibi havası ve doğal güzellikleriyle ziyaretçilerine doyumsuz bir yaz yaşatırken, Alanya'nın sıcağından kaçarak serin bir yaz

Foto 14: Gökbel yaylası, Alanya'nın kuzeyinde, Gündoğmuş sınırında yer alır, Alanya.

geçirmek için Gökbel'i tercih eden halk da aynı zamanda atalarından kalan Yörük kültürünün unutulmadan, çağlardan çağlara taşınmasına katkı yapmaktadır (Bkz. Foto: 15). Yaylanın tüm hizmetlerini karşılayan Ketsel Belediyesi bu tür şenliklerin organizasyonunu da üstlenmektedir.

Akdağ Kış Sporları ve Kayak Merkezinin de yapılması düşünülen Gökbel'de, topoğrafya kaya tırmanışı, yamaç paraşüdü için de son derece uygundur.

Buraya kadar adı geçen yaylalar kuşkusuz Antalya ilinin akla ilk gelen yaylarıdır. Ancak ilde daha bir çok yayla daha vardır (Bkz. Tablo 1).

Tablo 1'de adı geçen yaylalar, kuşkusuz Antalya'nın alternatif turizm kaynakları içinde akla ilk gelen yaylarıdır. Araştırma sahasındaki her yaylanın ayrı bir turizm potansiyeli mevcuttur. Sahada kıyı kesimine yakın olan yaylalar bunun avantajını kullanarak, çok yavaş da olsa turizm faaliyetlerine sahne olmaya başlamıştır. Bununla birlikte yaylaların değerlendirilmesi, çekiciliklerine oranla çok zayıftır. Araştırma sahasının kuzeyine doğru gidildikçe bu kullanımın daha da azaldığı ortaya çıkar.

Foto 15: Gökbel yaylası, ata sporu yağlı pehlivan güreşleri. Gökbel, Yörük kültürünün unutulmadan, çağlardan çağlara taşınmasına ev sahipliği yapmakta, Alanya.

Tablo 1: Araştırma Sahasının Turizm Çekiciliği Olan Yaylaları

Yayla Adı	İlçe Adı	Uzaklık (km.)	Yükselti (m.)	Kullanım Durumu	Kullanım Türü
Gömbe	Kaş	70	1.500	Yaz/Kış	Sayfiye
Ördübek*	Finike	47	1.200	Yaz	Sayfiye/Hayvancılık
Yeşilyayla*	Korkuteli	28	1.000	Yaz/Kış	Sayfiye/Hayvancılık
Söbüce*	Korkuteli	53	2.100	Yaz	Hayvancılık
Beydağı*	Kumluca	82	2.030	Yaz	Hayvancılık
Altınyaka*	Kumluca	27	950	Yaz/Kış	Sayfiye
Söğütçuması*	Kumluca	52	1.350	Yaz/Kış	Sayfiye
Üçoluk*	Merkez	40	1.500	Yaz/Kış	Sayfiye
Kartal	Merkez	48	2.000	Yaz	Hayvancılık
Karçukuru	Merkez	45	1.950	Yaz	Sayfiye/Hayvancılık
İkiz*	Serik	51	1.600	Yaz	Hayvancılık
Maşad*	İbradi	15	1.200	Yaz	Hayvancılık
Salamut*	Akseki	25	2.000	az/Kış	Hayvancılık
Morca*	Akseki	25	2.100	Yaz	Sayfiye/Hayvancılık
Çinoğlu*	Alanya	20	600	Yaz/Kış	Sayfiye
Dereköy	Alanya	30	1.000	Yaz/Kış	Sayfiye
Pınarbaşı*	Alanya	30	900	Yaz	Sayfiye

*Ziyaretçiler çadır ve temel ihtiyaç malzemelerini getirmelidir.

KAYNAKÇA

Akova, İ., 1999, "Alanya'nın Turizm Olanakları", İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Coğrafya Dergisi, S.:7, s.:183-208, İstanbul.

Çimrin, H., (2002), Antalya Tarihi ve Turistik Rehberi, Yaylacılık Matbaası, 5. Baskı, İstanbul.

Doğanay, H., (2001), Türkiye Turizm Coğrafyası, Çizgi Kitabevi Yayınları, 3. Baskı, Konya.

Emiroğlu, M., 1977a, "Bolu'da Yaylalar ve Yaylacılık", A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Yayın Numarası: 272, A.Ü. Basımevi, s.:238, Ankara.

Emiroğlu, M. 1977b, "Bolu'da Geçici Bir Yerleşme Tipi: Güzle", A.Ü. Coğrafya Araştırmaları Dergisi, S.8, s.97-120, Ankara.

Göney, S., (1976), Adana Ovaları, İstanbul Üniversitesi Yayın No:2162, Coğrafya Enstitüsü Yayın No:88, İstanbul.

3. Antalya İli Yaylaları Listesi

<u>İlçe Adı</u>	<u>Yayla Adı</u>	<u>Rakımı</u>	<u>İl/İlçe Merkezlerine Uzaklık</u>	<u>Yol Durumu/ Ulaşım (Asfalt /Stabilize/Ham Yol)</u>
Merkez	Feslikan	1200 m	35 km	Asfalt / yaz kış ulaşım var
Alanya	Aliefendi Yaylası	-	-	Stabilize / Ham
Alanya	Asmaca Köyü (Sıcanlı) Yaylası	-	-	Stabilize / Ham
Alanya	Bademağacı Yaylası	-	-	Stabilize / Ham
Alanya	Fakırcalı Yaylası	-	-	Stabilize / Ham
Alanya	İsbatlı Köyü Gevne Yaylası	-	-	Stabilize / Ham
Alanya	Karakocalı Yaylası	-	-	Stabilize / Ham
Alanya	Şihlar Gödreli Yaylası	-	-	Stabilize / Ham
Alanya	Türbelinas Yaylası	-	-	Asfalt
Alanya	Yaylalı Köyü Yaylası	-	-	Stabilize / Ham
Akseki	Göktepe	2000 m	32 km	Toprak yol yazın yol açık
Akseki	Ötoluk Şahapyurdu-Gamış	1500 m	75 km	Toprak yol, yazın yol açık
Akseki	Salmut, Evlek, Mocra	1700 m	75 km	Toprak yol yazın yol açık
Akseki	Geryan	1500 m	35 km	Toprak yol yazın yol açık
Elmalı	Çam Kuyuları	1450 m	145 km	Stabilize
Elmalı	Yuva Yaylası	1550 m	155 km	Toprak yol-yazın yol
Elmalı	Kildenli	1500 m	155 km	Toprak yol kışın
Elmalı	Kaynarca	1200 m	35 km	Toprak yol kışın Ulaşım
Elmalı	Akçay Yaylası	1250 m	40 km	Ham Yol
Elmalı	Yuva	1300 m	45 km	Stabilize
Finike	Hörübek	1500 m	50 km	Asfalt yol, toplu taşıma
Gündoğmuş	Alibeyler-Güneycik Köyü	-	-	Stabilize / kışın kapalı
Gündoğmuş	Göktepe Kalecik Köyü	-	-	Stabilize / kışın kapalı
Gündoğmuş	Serinkaya	-	-	Stabilize / kışın kapalı
Gündoğmuş	Susam Beli Karabul Köyü	-	-	Stabilize / kışın kapalı
Gündoğmuş	Karadere	-	-	Stabilize / kışın kapalı

İzbırak, R., (1992), Coğrafya Terimler Sözlüğü, MEB Yayınları, Öğretmen Kitapları Dizisi, No:157, İstanbul.

Leidenfrost, K., Pascher, O., (1969), Yaylacılık, (Çev. Dündar, M. ve Caner, H.), Ormanlık Araştırma Enstitüsü Yayınları, Muhtelif Yayınlar Serisi, Seri Numarası: 30, GİM-Güzel İstanbul Matbaası, s.:155, Ankara.

Ögel, B., (1978), Türk Kültür Tarihine Giriş I, Kültür Bakanlığı Yayınları, No:244, Ankara.

Seyirci, M., (2000), Batı Akdeniz Bölgesi Yörükleri, Der Yayınları, No:262, Kardeşler Matbaası, İstanbul.

Sirel, B.; Yılmaz, K. T., 1997, "Çukurova Bölgesi'nde Göçebeliliğin ve Yerel Toplulukların Orman Ekosistemi Üzerindeki Etkileri", XXI. Yüzyıla Doğru Sürdürülebilir Kalkınma İçin Ormanlık, XI. Dünya Ormanlık Kongresi (13-22 Ekim 1997), s.:6, Antalya.

Yetkin, H., (2002), Düünden Bugüne Alanya'da Yaşam, Çali Grafik Matbaacılık A.Ş., İstanbul.

<u>İlçe Adı</u>	<u>Yayla Adı</u>	<u>Rakımı</u>	<u>İl/İlçe Merkezlerine Uzaklık</u>	<u>Yol Durumu/ Ulaşım (Asfalt /Stabilize/Ham Yol)</u>
Gündoğmuş	Güneykaya	-	-	Stabilize / kışın kapalı
Gündoğmuş	Senir	-	-	Stabilize / kışın kapalı
Gündoğmuş	Merkez-Çaşır	-	-	Stabilize / kışın kapalı
Gündoğmuş	Köprülü	-	-	Stabilize / kışın kapalı
Gündoğmuş	Balkaya	-	-	Stabilize / kışın kapalı
Gündoğmuş	Kuruca Pembelik Köyü	-	-	Stabilize / kışın kapalı
Gündoğmuş	Kozağacı	-	-	Araç yolu yok
Gündoğmuş	Üzümlü	-	-	Stabilize / kışın kapalı
Gündoğmuş	Oğuz-Ortaköy Beldesi	-	-	Stabilize / kışın kapalı
Gündoğmuş	Barcın-Ortaköy Beldesi	-	-	Stabilize / kışın kapalı
Gündoğmuş	Asmaca-Çaltı Köyü	-	-	Stabilize / kışın kapalı
Gündoğmuş	Eskibağ	-	-	Stabilize / kışın kapalı
Gündoğmuş	Boranbolu-Akyar Köyü	-	-	Stabilize / kışın kapalı
Gündoğmuş	Boğazoluk-Akyar Köyü	-	-	Stabilize / kışın kapalı
Gündoğmuş	Tozlu-Karaköy-Beden	-	-	Stabilize / kışın kapalı
Gazipaşa	Gökkuzluk	1600 m	45 km	Yazın hergün otobüs
Gazipaşa	Günnercik	1650 m	60 km	Yazın hergün otobüs
Gazipaşa	Maha	1250 m	45 km	Yazın hergün otobüs
Gazipaşa	Kaş (Yeniköy)	1600 m	50 km	Yazın 2 günde otobüs
Gazipaşa	Yurt	1600 m	75 km	Yazın 2 günde bir otobüs
Gazipaşa	Barçın	1800 m	110 km	Yazın 2 günde bir otobüs
Gazipaşa	Çayır Yakası	1650 m	62 km	Yazın 2 günde bir otobüs
Gazipaşa	Şemsin	1600 m	70 km	Yazın 2 günde bir otobüs
Gazipaşa	Macar Yaylası	1950 m	70 km	Yazın haftada bir
Gazipaşa	Balca	1700 m	80 km	Yazın haftada bir
Gazipaşa	Akarca	1700 m	65 km	Yazın hergün otobüs
Gazipaşa	Ekinçalı	1650 m	50 km	Yazın hergün otobüs
Gazipaşa	Topsekisi	1650 m	55 km	Yazın hergün otobüs
Gazipaşa	Yarıca Akpınar	1700 m	50 km	Yazın hergün otobüs
Gazipaşa	Soğukoluk	1400 m	45 km	Yazın hergün otobüs
Gazipaşa	Belbaşı	1650 m	40 km	Yazın hergün otobüs
Gazipaşa	Berem	950 m	60 km	Yazın hergün otobüs
Gazipaşa	Darı Deresi	950 m	55 km	Yazın hergün otobüs
Gazipaşa	Sivaslıtaş	1500 m	55 km	Yazın hergün otobüs
Gazipaşa	Cinbiti	1650 m	65 km	Yazın 2 günde bir otobüs
Gazipaşa	Küllin	1650 m	65 km	Yazın 2 günde bir otobüs
Gazipaşa	Örüceoluk	1650 m	65 km.	Yazın 2 günde bir otobüs
Gazipaşa	Çataltaş	1650 m	65 km.	Yazın 2 günde bir otobüs
Gazipaşa	Soğukağar	1800 m	65 km	Yazın 2 günde bir otobüs
Gazipaşa	Akçal	1800 m	80 km	Yazın 2 günde bir otobüs
Gazipaşa	Karakütük	1800 m	55 km	Yazın hergün otobüs
Gazipaşa	Cavırkırıldığı	1600 m	60 km	Yazın hergün otobüs
Gazipaşa	Örcün	1650 m	57 km	Yazın hergün otobüs
Gazipaşa	Mıhrap	1700 m	60 km	Yazın hergün otobüs

<u>İlçe Adı</u>	<u>Yayla Adı</u>	<u>Rakımı</u>	<u>İl/ilçe Merkezlerine Uzaklık</u>	<u>Yol Durumu/ Ulaşım (Asfalt /Stabilize/Ham Yol)</u>
İbradı	Söğütleğen-Söbüce	950 m	20 km	Asfalt/Stabilize /ham yol
İbradı	Sülek-Elmaağacı	950 m	20 km	Asfalt/Stabilize /ham yol
Kaş	Gömbe Yaylası	2000 m	60 km	Asfalt yaz-kış minibüs
Kaş	Bezirgan Yaylası	800 m	44 km	Asfalt yazın minibüs
Kaş	Sütleğen Yaylası	1080 m	50 km	Asfalt Yazın minibüs
Kaş	Asaz Yaylası	1300 m	25 km	Asfalt minibüs Yok
Kemer	Beycik	650 m	35 km	Asfalt yaz kış minibüs
Kemer	Gedelme	670 m	17 km	Asfalt yol ulaşım özel
Kemer	Ovacık	950 m	29 km.	Asfalt yol ulaşım özel
Kemer	Yayla –Kuzdere	980 m	20 km	Asfalt yol ulaşım özel
Kumluca	Karagöl	1200 m	24 km	Asfalt-Yazın dolmuş
Kumluca	Göllü	1000 m	18 km	Asfalt yol ulaşım özel
Kumluca	Söğüt Cuması	1000 m	50 km	Asfalt yaz kış otobüs
Kumluca	Beydağları	1100 m	95 km	Ham yol ulaşım özel
Kumluca	Altınyaka	950 m	27 km	Asfalt yaz kış dolmuş
Kumluca	Kırkpınar	2300 m	90 km	Yaya yolu var
Kumluca	Akpınar	1700 m	75 km	Yaya yolu var
Kumluca	Gökpınar	1700 m	75 km	Yaya yolu var
Kumluca	Kerim Kuyusu	1700 m	75 km	Yaya yolu var
Korkuteli	Kartal	1800 m	30 km	10 km. si toprak yol
Korkuteli	Varsak	1500 m	20 km	Asfalt
Korkuteli	Söbüce	2000 m	50 km	20 km.si toprak yol
Korkuteli	Küçükköy	1800 m	50 km	Asfalt
Korkuteli	Duraliler	1500 m	40 km	Asfalt
Korkuteli	Yazır	1400 m	40 km	Asfalt/stabilize yaz kış
Manavgat	Göktepe	1950 m	140 km	
Manavgat	Merdivenli	1700 m	120 km	Asfalt/stablize
Manavgat	Ağaç Tepesi	1650 m	110 km	Asfalt/stablize
Manavgat	Dumanlı	2300 m	110 km	Asfalt/stablize
Manavgat	İbek	1600 m	145 km	Asfalt/stablize
Manavgat	Yenice Pazar	1500 m	160 km	Asfalt/stablize
Manavgat	Akdağ	1600m	150 km	Asfalt/stablize
Manavgat	Toka	1900 m	97 km	Asfalt/stablize
Manavgat	Ketenli	1600 m	150 km	Asfalt/stablize
Manavgat	Mezgit	1850 m	110 km	Asfalt/stablize
Manavgat	Çat Ayağı	1600 m	120 km	Asfalt/stablize
Manavgat	Sülek	1600 m	140 km	Asfalt/stablize
Serik	Ovacık	1200 m	30 km	Yaz kış ulaşım
Serik	Pınarcık	1500 m	20 km	Yaz kış ulaşım

4. GİYİM KÜLTÜRÜ

ANTALYA KADIN VE ERKEK GİYİM KUŞAMI

Giriş

Yrd. Doç. Öznur AYDIN^{214*}

Kadının giyimi, başından ayağına kadar takılarıyla da tamamlanan bir bütündür. Kadın nerede ne giyeceğini, neyi nasıl giyerek bir mesaj verebileceğini gelenekler ve kendi toplumunda iz bırakmış anlatım biçimleri yoluyla öğrenir ve uygular. Kadının bu konuda en büyük yardımcısı ise kendisinden bir önceki kuşaktır. Bölge özellikleri bu konuda önemli bir göstergedir. Anadolu'da bölgeler ve özellikler, o bölgede geçerli boyalar, dokumalar işlemler ve kesimlerde de kadın giyimini etkiler ve farklılıklar yaratır.

Kadın giyimini üç bölümde ele alabiliriz. 1) Sokakta ve çalışma sırasında giyim ve baş bağlama 2) Evde ve çalışma sırasında giyim ve baş bağlama 3) Özel günlerde giyim ve baş bağlama şeklindedir.²¹⁵

1. Anadolu'da Giyim Kuşamın Tarihi

Oğuz Türkleri Anadolu'ya gelmeden, onlarla Orta Asya'da ortak kültür mirasına sahip olan diğer uluslar, çoktan Anadolu'yu etki altına almaya başlamışlardı. Özellikle de Bizans çağını incelerken Karadeniz sahil bölgesi giysilerinin kuzey Yunanistan'a göç eden Rumlara aitmiş gibi gösterilmesi gerçeklere dayanmamaktadır. İskit ve Hun etkisi olarak burada yaşayan asırlarca var olan bir uygarlığın yansımalarıdır. Orta Asya'nın bu akraba kültürlerini Karadeniz'in kuzeyinden Balkanlara, oradan Orta Avrupa'ya yayıldığı görülmüştür. Ayrıca Bizans ordusunda ve halifelerin özel muhafız birliğinde paralı askerler olarak görev yapan Türkler tarafından bu bölgelere yayılmıştır.

Bizans kaynakları ve Bağdat yakınındaki eski yerleşme yeri olan Samarra'da yapılan kazılar sonucunda, bunu açıkça gösteren belge ve buluntular ortaya çıkmıştır.

Bununla beraber göçten sonraki yaşamlarında ise özellikle yerleşik yaşama geçtikten sonra bazı geleneklerde de bir takım değişimler söz konusu olma-ya başlamıştır.

Türklerin Anadolu'ya gelişleri ve İslamiyet'i kabul edişleri aynı zamana rastlamaktadır. İslamiyet'ten önce sahip oldukları Şamanist, diğer düşünce ve inançlar kolay terk edilememiştir. Bu arada Orta Asya'da aynı coğrafyayı paylaşan Çin'in günlük hayata yansıyan etkilerini de göz ardı etmemek gerekir. Bunlardan bazıları sürekli olarak korunmuş, bazıları ise İslami kurallar-

la bağdaştırılarak uygulanmıştır. Bütün bu inanç değişikliklerinin kıyafet ve aksesuarları yakından etkilediğini belirtebiliriz.²¹⁶

Türklerin sahip oldukları toplumsal yaşantı, elbette kıyafet gibi unsurlarda farklı uygulamaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bektaşilik ve Mevlevilik şehirli okumuş kesimlerin kıyafetlerini oluştururken, konar - göçer kırsal kesimden Türklerin kıyafetlerine ise "kilimli-çarıklı" denmesi ilginçtir.

Türklerin Anadolu'yu yurt tutmalarının sebeplerinden biri de, İran'ın güneyi, iç kısımlarındaki ve bu arada Arap yarımadasındaki Orta Asya ortamına uymayan sıcaklık ve diğer coğrafi koşullardır. Anadolu'ya gelmeden önce, İran kıyafetleri ile Türk kıyafetleri arasında çok büyük farklar oluşmamıştır. Tersine benzerlikler fazladır.

13. yüzyılda yazılan ve minyatürlerle zenginleştirilen Reşidüddin'in Camiüt- Tevarih kitabı kıyafet tarihimize açısından çok önemlidir. Kaşgarlı Mahmut'un eserlerinden öğrendiğimize göre Oğuz, Karluk, Çiğil, Kıpçak, Kençek ve Oğrak kılığında bahsedilmektedir.

Araştırmacılar Arap kaynaklarına dayanarak şu ifadeleri bize aktarmaktadırlar; Çoğunluğu Karluk Türk'ü olan kumandanların çifte kaftan giydikleri, çifte kuşak sardıkları ve başlarda "ikilil" denilen çifte taç taşıdıkları belirtilir. Kaftanları bol olmayıp vücutlarına oturan, göğüslerinde ise "şems" denilen parlak bir gerdanlık taşımaktaydılar.

Araştırmacıların varmış oldukları ortak bir kanıda gerek Selçuklukların Anadolu'dan önceki yerleşme bölgelerinde gerekse Anadolu'nun çeşitli yörelerinden elde edilen tasvirli belgelere göre oluşturulan repertuarlara yer verilmiştir. Bu kıyafetler İç Asya'da giyilenlerin benzeridir. 13. yüzyıl minyatürlerinden "Var-ka ve Gülşah" buna iyi bir örnektir.

1.1. Baş, Saç ve Başlıklar

Türk ve Türkmen başı; tasvirlerde yuvarlak olarak gösterilmiştir. Türk erkekleri Göktürk'lerden beri gelenek halinde saçlarını uzatır.

İbn-i Batuta, gezisi sırasında Alanya'da gördüğü Karamanoğlu Yusuf Bey'in uzun saçlarını siyah boyadığından, saç örgülerini bele kadar "sığan saç" olarak uzattığını yazılarında bahsederken, saç tümü ile uzatılmasa bile perçemi uzun bırakılırdı. Örülü erkek saçlarına "yulidi", kadın saçlarına ise "örgüç" denilirdi. Uzun saç modası Memlük dönemine kadar devam etmiş buna da "art saç" denilmiştir.²¹⁷

Kadınlar da başlık olarak sivri bir külah şeklinde-

214- Akdeniz Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi Dekan Yardımcısı, Geleneksel Türk El Sanatları

215- A. ALKAŞI, "Anadolu Gelini", Seyhan Grafik Sanatlar Matbaası, İlgi Dergisi, Sayı:89, İstanbul 1997, s. 9-11.

216- S. TÜRKOĞLU, *Tarih Boyunca Anadolu'da Giyim Kuşam*, İstanbul, 2002, s.138

217- S. TÜRKOĞLU, *Tarih Boyunca Anadolu'da Giyim Kuşam*, s.144-146.

ki **"boğtak"** ve Çağatayca **"kotos"** sözcüğü günümüze kadar gelişi **"hotoz"** olarak kullanılmıştır. Osmanlılar çeşitli başlıklara bu adı vermişlerdir. Baştan düşmemesi için çene altından bağlanan **"kebez"** ve bu bantlara ise **"sakalduruk"** denilmektedir. Börkler ise keçe ve çuhadan yapılır. Daha çok halk tarafından kullanılmıştır.²¹⁸

1.2. Takı

Türklerin Anadolu'ya gelirken beraberinde getirdikleri ve en çok kalıcı olan takı başlığı ise: Başlığa takılan tüyler ve songuçlardır. Bu gelenek saraydan halka kadar sevilerek kullanılmıştır. Anadolu Türkmen takıları olarak kullanılan bitkisel kaynaklı güzel kokulu, minik meyveler ve sertleştirilmiş kurutulmuş çiçeklerle ipliklere dizilerek kolyeler de yapmışlardır. Efes Artemisi'nin taşıdığı kolyelerden bazıları da bu karakterdedir.²¹⁹

1.3. İçe Giyilen Giysiler

Her şeyden önce Anadolu'ya ilk gelen Türklerin giysi ve giyinmek için kullandıkları sözcükler günümüzde farklılıklar taşımasına rağmen halen devam etmektedir. Birincisi **"Don"** dışı giyilen giysilerin tümüne **"don"**, giyinmek- kuşanmak anlamında ise **"donanma"** denilmektedir. Günümüzdeki anlamı ise sadece **"çakşır"** denilen kısa şalvar için kullanılan sözcüktür.

Türkler Selçuklu dönemin de ve öncesinde açılıp kapanan üst giysileri giymişlerdir. Uzunları, orta boyları ve kısalı vardı. Bazıları boyundan bele kadar iliklenirken, ilikleme işlemi süslü kaytan, örme yata bantlar ve üzerine eklenen biritler şeklindeydi. Kaftanlar diz altına, ya da uzun ayak bileklerine kadar olup Orta Asya'da kaba, çapan, gibi isimlerle halen giyilmektedir. Türk kaftanları arkadan yırtmaçsızdır. Kaftan ve cepken kollarının bazen giyilmeyip sarkıtıldığı, bunun bir gelenek halinde Osmanlı döneminde de sürdürüldüğünü bilmekteyiz. Dede Korkut masallarında da ak ve al kaftanın adı geçmektedir. Astarlı kaftanlara **"kapama"** yünden olanlara da **"çekrek kapa"** denilmektedir.²²⁰

1.4. Şalvar- Çakşır- Don

Diğer bozkır uluslarıyla beraber dünyada ilk kez ayrı, ayrı iki bacağı içine alacak şekilde vücudun alt kısmını saran giysiyi giyenler arasında, Hunluların da bulunduğunu söylemeliyiz. Pantolonun ilk kullanıcılarıdır. Persler, İskitler ve Hunlar'dır. Orta Asya'da deriden atlı göçebe kültüründe bu giysiler yaygındı. Eski Türklerde alta giyilen giysilere **"üm"** demişlerdir. Anadolu'da yaygın olarak bu isim kullanılmamıştır. Don, çakşır (dize kadar), potur (ağı dardır).

218- S. TÜRKOĞLU, *Tarih Boyunca Anadolu'da Giyim Kuşam*, s.146.

219- S. TÜRKOĞLU, A. g.k., s.148.

220- S. TÜRKOĞLU, A. g.k., s. 149-150.

Foto:1 Don, Serik-Karadayı Ö.Aydın 2005

Foto:2 İğne Oyalı Don Paçaları Serik-Karadayı Ö.Aydın 2005

Foto:3 İğne Oyalı Don Paçaları Serik Karadayı Ö.Aydın 2005

Foto:4 İğne Oyalı Don Paçaları Karadayı Serik Karadayı Ö.Aydın 2005

Zıpzıpka- zıvga (ağı körüklüdür), ağı geniş olanlar ise şalvardır.

Geleneksel donlar genel çizgileriyle pantolonu hatırlatır. Ancak uçkur (**kemer**) yeri çoğunlukla göbek altındadır. Don geniş kesilmiştir. Paçaları ayak bileğinde toplanıp büzülür; bürümcük gömlek ya da üç etek giysi altına giyilir. Don paçaları üzerine çoğunlukla çiçek işlemeli paçalıklar dikilir. Böylece, üç etek'in yan yırtmaçları açılınca çiçek işlemeli paçalıklar görünür. Don'a Anadolu'nun değişik yörelerinden farklı adlar verilmektedir. **Ayaklı, köncek, topdon, şalvar, paçalı don, tokurcum (Manisa), çatal don, şalvar.** İşte paçaları çiçek desenleri ile süslü bu donları kadına, evliliğin ilk günü giydirirler. Bu güne **"paça günü"** adı verilir. Paça pişirilerek konuklara sunulur. Geleneklerde don önemlidir. Kız dünyaya gelir gelmez çeyiz sandığına don konur, kızın donanması için çeyizleri içinde 20- 25 çift paçalık bulunur.²²¹

Şalvar Anadolu kadını vazgeçemediği giysidir. Bu giysi Türkler den öncede Anadolu'da var olduğunu gösteren belgeler vardır. İzmirli **"şalvar"**, Eskişehir'de **"dattiri"**, İç Anadolu'da **"don çağşır"**, **"çintıyan"**, Antalya'da **don şalvar**, Sinop'ta **paça, dizlik, adana şalvarı**, Ege'de **topan don, köncek, gök don, tuman** denilmektedir. 100 çeşit şalvar tespit edilmiştir. Karadeniz'de diz altından bağlanmakta, diğer yörelerde ise ağı dar olmaktadır. Türkmenlerde paça kısmına renkli ikinci kumaş eklenmiş veya hesap işi işlemelerle işlenmiştir. Hatta uçkur uçlarının işlemeleri de aynıdır.²²² Şalvar işlik giyildiği zaman uçkur bağlanır, bele ön tarafa işlemeli çevre sokulurdu. Antalya'daki tahtacılar genellikle şalvar yerine üç etek giyerlerdi.²²³

Göynek: Gömlek, denilmektedir, doğrusu gönlektir; gönderi, ten demektir. Gönlek çıplak tene giyilen giysidir. Erkek gömleklerinin eteği dizden yukarda kalır ve belden aşağı içdonunun içine sokulur, kadın gömlekleri ayak bileklerine kadar uzun olur. İnce, yu-

Foto:5 İğne Oyalı Don Paçaları Serik-Karadayı, Ö.Aydın, 2005

Foto:6 Don, Antalya Arkeoloji ve Etnografya Müzesi, Ö.Aydın, 2008

muşak bezlerden kesilirdi, gömleklik bezlerde ya düz beyaz veya beyaz üzerine kırmızı, sarı, mavi renklerin uçuk tonları ile ince çubuklu (çizgili) olarak dokunurdu. Bürümcükten dokunanlara "helali, helali gömlek" denilmektedir.²²⁴

Ketenden, ipekten, ham ipekten, bürümcükten yapılan gömleklerin ucu şalvarın içine çekilir, yakasına, kol ağızlarına iğne oyası geçirilirdi. Halk şairlerimizin, özellikle düğmeleri üzerinde durdukları bu gömlekleri, kızlar kendi tezgahlarında genç kızlık süresince kendi elleriyle dokurlardı.²²⁵

Cepken (Kebe) Libade, Fermene: Kısa ceke- te benzer üstlülklere de **"çekrek"** denmiştir. Çekmen de eski bir üstlüktür. Cepkenin bu sözcükten geldiği sanılmaktadır.²²⁶

Foto :7 Göynek Yakası , Antalya Arkeoloji ve Etnografya Müzesi, Ö.Aydın, 2008.

221- S.TANSUĞ. A.g.k.s.,26

222- S.TÜRKÖĞLU, a.g.m., s.55.

223- H. ÇİMRİN, a.g.k. , s. 57.

224- R. E.KOÇU, **Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü**, Sümerbank Kültür Yayınları:1, Başnur Matbaası, Ankara, 1967, s.125.

225- N. ARAZ, **Anadolu Kadının Giyim Sanatı**, Türkiye İş Bankası Kültür ve Sanat Dergisi, Yıl:2, Sayı:2, 1990, Ankara, s. 29.

226- S. TÜRKÖĞLU, A.g.k,s. 150.

Foto:8 Göynek Yakası Antalya Arkeoloji ve Etnografya Müzesi,Ö.Aydın, 2008.

Foto:9 Serik-Karadayı göynek yakası, Ö.Aydın,2005.

Anadolu'nun birçok yöresinde kadın ve kızlar kol- lu ve kolsuz cepken giymektedirler. Genellikle çuha ve kadifeden yapılanlar altın ve gümüş tellerle işlenmiştir. İlikli ve iliksiz örneklerine rastlanılmaktadır. Bit- kisel ve hayvansal motiflerin yanı sıra mimari özellik- te olanları da vardır. Cepkenlerin kısa oluşları kalın ku- şak bağlama geleneğinden ve bele takılan maden, ku- maş ve boncuk kemerlerin, üzerini örtme endişesin- den olabilir. Uzunlarına salta ya da sarka denilmekte- dir. **Libade** ise hırka ve kolsuz yeleklerdir.²²⁷

227- S. TÜRKOĞLU, *Anadolu Folklorunda Kadın Giysilerimiz*, Türkiye'miz Kültür ve Sanat Dergisi Yıl:24, S.73, 1994, İstan- bul. s.53.

Foto: 10 Antalya arkeoloji ve Etnografya Müzesi Et- nografya müzesi, Ö.Aydın,2008.

Foto:11 Gazipaşa- merkez, cepken, b.deniz, 2008

Foto:12 Gazipaşa merkez, b.deniz, 2008

Foto: 13 Antalya Arkeoloji ve Etnografya Müzesi Ö.Aydın, 2008

Foto:14 Elmalı Üçetek, A..Erden,1998

Foto:15 ÜçetekAntalya Arkeoloji Etnografya Müzesi, Ö.Aydın, 2008

Üç Etek: Üç etek üstlüklerin ilk örnekleriydi. Selçukluklarda bu örnekleri görmekteyiz ve bazı tasvirlerde bunların, günümüzdeki gibi bele toplandıklarına tanık olmaktadır. Dede Korkut masallarında da geçen "**ardı yırtuklu**" dan üç etek kastedilmektedir. Yakın zamana kadar, Anadolu kadınları arasında yaygın olarak giyilen ve bu giysi için İbn-i Bibi'de "**emir çasnigir**" eteklerini kemerine sokup, **Keykubadi külahı** başına koymuştur", denilmektedir. O dönemde erkekler tarafından da giyildiği anlaşılan üç etek giysilerden bahsedilmektedir.²²⁸

Üç etek; sarayda, beyliklerde, kasabalarda, köylerde erkekler ve kadınlar tarafından giyilmiştir.

Kıymetli kumaşlardan dikilmiş üşpeş entariler günümüzde halen sandıklarda ve müzelerde karşımıza çıkmaktadır. Gelinin ya da damadın üç etek kumaşı, düğünden aylarca önce sipariş olarak verilirdi.²²⁹ Balıkesir yöresinde Beyce ve Sarnıç köylerinde kumaş ve dikiş tekniklerine

228- S. TÜRKOĞLU, Ag.k.s. 151.

229- S. TANSUĞ, **Türklerde Çiçek Sevgisi ve Sümbülname**, Ak Yayınları Türk Süsleme Sanatları Serisi 14- 4, Grafik Sanatlar Matbaacılık. A.Ş. s.27

Foto:16 Üçetek, Antalya Arkeoloji ve Etnografya Müzesi, Ö.Aydın,2008

Foto:17 Antalya Arkeoloji ve Etnografya Müzesi, Ö.Aydın,2008

göre yörede değişik isimler alan üç etekler bulunmaktadır. Bunlar özel günlerde de giyilmektedirler. Bu yörede sarılı top, alı ipekli top, altıparmak desenli, mekikli, oymalı mekikli, zengin alacası olanlarını gelinler giymektedir.²³⁰Önde iki arkada bir peşi olan üç etek; entariye üç eteğe terk etmiştir. Her türlü işte ve her konuda kullanım rahatlığı verir. İstenirse belden itibaren ayrıık olan ön etekler kaldırılıp kemere sokulabilir. Önde ve arkada olmak üzere olan giysiler Alanya- Antalya Gazipaşa'da ve müzede bulunmaktadır.²³¹

Anadolu'nun birçok yerinde üç etekler; atlas şalvar, içine helali gömlek giyilen ve üç eteğin beline gümüş kemerle ön eteklerin uçları yürümeyi kolaylaştırsın diye kancalarla kemere tutturulurlar. Çizgili kumaşlardan veya seraser denilen işlemeli kumaşlardan yapılırdı.²³²

Entariler dört peşliler, dolamalar, topuk dövenler, papaze yakalar, dar kollar, kabartma kollar v.b.

230- N. ÖKTEN, Bülent KURTİŞOĞLU, "Sarnıç ve Beyce Köylerinden İki Çeyiz Sandığının Karşılaştırması", Motif Dergisi Yıl:8, 2002, s.4-7.

231- Sabahattin TÜRKOĞLU, Anadolu Folklorunda Kadın Giysilerimiz, Türkiye'miz Dergisi, Yıl:24, Sayı:73, 1994, İstanbul, s. 53-54.

232- N. ARAZ, Eski Türk Kadın Kıyafetleri, Sanat Dünyamız Dergisi Yıl:7, Sayı:19,1980, Tifdruk Matbaacılık Sanayi, A. Ş. İstanbul, s.11-14.

Antalya ve çevresinde kız ve kadınların giydiği giysiler üç etek, şalvar, daş dondu, kutri, merinos, çitari, bindallı, sıpır yaladı, sadife(kadife) bindallı gibi isimler alır.²³³

Kuşak: Orta Asya Türklerinde, kaftan üzerine çok yaygın bir gelenek halinde iki çeşit kuşak bağlandığı daha öncede belirtilmiştir. Kuşak "**kurşak**" kelimesinden gelmektedir. "**bel bağı**" da denir. Büyük komutanlar (Alp'ler) ve hükümdarlar deriden kemerler bağlarlardı. Bunlar ikili olduğu gibi rütbe de belirtirler, (hançer- torba vb.) nin takıldığı ve madeni süslemeleri olanları da vardır.

Anadolu erkeği ile kadınının kuşak bağlama geleneğinde belirgin bir fark göze çarpar. Erkekler bölgelere göre değişen fakat genellikle bel ve karın kısmını fir dolayı saran yer ,yer kasıklardan göğüs altına kadar genişliğe erişen kuşaklar takarlar. Bu tür kuşaklar kadınlarımız tarafından kullanılmaz. Arkalık ve önlük takarlar. Üçgen katlananları vardır. Anadolu'da bunun üzerine püskül eklenmiştir.

Hotoz: Eski Osmanlı "**baş hotozları**" çiçek şeklindeki elmas iğnelerle süslenirdi. Menekşe, iğne dalı menekşe, dallı menekşe iğne, kabak çiçeği iğne, yıldız çiçeği iğne Osmanlı devrine ait çiçek adlı takılar,

233- H. ÇİMRİN, Antalya Folkloru Gelenekler, Görenekler, Akdeniz Kitap Evi Yayınları, 1984 s.57.

Foto: 18, 19, 20: Darabulus Kuşak, Gazipaşa- Merkez, B.Deniz, 2008.

Foto 21: Alanya kuşağı, Antalya Arkeoloji ve Etnografya Müzesi Ö.Aydın, 2008

genellikle sekiz ayar altındandır. Üzeri elmas taşlarla süslenmiştir. Bazı elmaslı iğneler ise titrekli idi. Baş hareket ettikçe hafif, hafif titrerdi. Geleneksel gelin hotozunun çiçekli takılarından biri de **“kuşlu titrekli dal iğne”** dir.²³⁴

2. Geleneksel Giyimde Takının Önemi

Evlenen kızın düğün içinde baş giyimleri değişime uğrar. Düğünün bitimin de gerdek gecesi ertesinde, kızıktan kadınlığa geçişi simgeleyen kadın baş giyiminde, saç biçimi ve takıları da söz konusudur. Bu değişim hem bir geçişi simgeler hem de gelenek ve görenek töre gibi toplumsal kurallarla, inanışlarla ve törenlerle içi içedir. Kimi yörelerimizde giyim kuşamı tamamlayan takılarda alına sarkıtılan altın sayısı, gelinin evlilik yıllarını ya da çocuk sayılarını belirler. Türkmenlerde saçı ince örgülü başı beyaz örtülü olanlar bekâr kız, pembe ya da sarı ise sözlü, kırmızı ise evli ol-

duğunu ifade eder.²³⁵

Çeşitli güçlerden korunma, nazardan gözden sakınma ve dini inanışlar gibi sebepler yanında insandaki kendini beğendirmeye içgüdüğü sonucu ortaya çıkan süsleme ihtiyacı takının kullanım alanını genişletmiştir.

Genelde gümüş gibi madenler ile falefon, pirinç, bronz gibi alaşımlar veya sadece boncuklar kullanılmıştır. Akik, firuze, cam, opal, mercan, kehribar ile boynuzlar işçil (çilkak) gibi deniz veya yumuşakça kabuklar ile boynuzlar ve dişler, altın- gümüş paralar, altın taklidi penezlerde geleneksel takılarımızı süslemiştir.²³⁶

Başa giyilen altınla başlığa **terlik** denilmektedir. Anadolu'nun birçok yöresinde bu isimle tanımlanır. İki ayrı bezden birer parça keserek bir tarafı yüz diğer ta-

235- N. ARAZ, Türkmen Kadınlarında Baş Süsü, Tarla Dergisi, Yıl:3, Sayı:22,1/ 1968, s.5-6.

236- E. ULUMAY, Vazgeçilmez Tutku! Takı, Anadolu Folkloru Dergisi, Mart Yıl:5 s: 21, c.3 s.783- 784.

234- S. TANSUĞ, A.g.k ,s.22.

Malike Bileydi yöresel kıyafetiyle.

Foto:22 Malike Bileydi, *Antalyalılar Dergisi*, Sayı:5, 2003 s. 39

rafı da astar olarak dikilir. Terlik: ön kısmına zenginlik derecesine göre bir ya da iki sıra altın para dikilir. Her sırada 26 altın bulunur. Buna Bergama'da "**Koşar**" denir. Dikişine de "**Gayma**" denir.

Geleneksel halk takıları ise genelde baştan sona bir sanatkârın eseridir. Bu takılarda madenin işleniş ve bezemeleri yapımında değişik teknikler uygulanmıştır. Savatlama, gümüş kakma, telkari, hasır örme teknikleridir.

Sekeler, alınlıklar, küpeler, tepelikler ve halhal-lar²³⁷ Güneydoğu Anadolu'da en güzel şekli ile uygulanmıştır. Yıldız, çiçek, selvi, camii, çark- felek, hayat ağacı, mührü Süleyman, Hz. Fatma'nın eli, buket, saksı, yapraktır. En çok kemerlerde, yüzükler, döşlük ve göğüs takıları, gerdanlıklar, kıstılar, gıdıklıklar belikler saç takıları perişan denilen alın takıları, pazu bentler, tepelikler erkek kıyafetlerini tamamlamak amacıyla kul-

237- E. ULUUMAY, "Vazgeçilmez Tutku! Takı", s.783.

Burhanettin Kilit ve Neriman Hanım

Foto:23 Burhanettin Kilit ve Eşi Neriman Hanım, *Antalyalılar Dergisi*, Sayı:5, 2003 s. 38

lanılan kama, bıçak, hançer ve tüfeklerdir.

Ayrıca geniş tokaları olan kemerlerde beli korumaktadır. İşlik gözboncuğu ve mavi boncukta nazardan koruyacağına inanmaktadırlar.²³⁸

2.1. Gagaklı Takı

Türkmen ve Yörük takılarının madeni olanları çoğunlukla kancalıdır. Bu kancalara "**gagak**" adı verilir. "**Dulukçak**" hamaylı kösteklerdir.

2.2. Kancalı Tolular

Toplar ve "**döş takıları**" gelin göçürmede başa konan tören takılarıdır. 2 ve 3 gagaklı portatif süslemelerdir. Kolayca takılıp- kolayca çıkarılırlar. Daha çok köylülerin kullanmış olduğu bu takılardaki kanca dikkat edilmesi gerekir. Göçebe yaşam koşullarına uyan bir örnektir. Tozak ve sorguçların kullanım özellikleri

238- E. ULUUMAY, Ag.d, s.783-784.

Foto:24 Gazipaşa Merkez B.Deniz,2008.

Foto:25 Gazipaşa Merkez B.Deniz,2008.

Foto:26 Gazipaşa Merkez B.Deniz, 2008.

ile de benzerlik gösterir.²³⁹

2.3. Kemer ve Tepelikler

Eski Türklerde **“kuymak”** madeni eritmek, kuyum ise tunç dökümü anlamına gelen sözcüklerdir. Bu konuda çalışanlara ise kuyumcu denilirdi.

Kemer; giyim tamamlayıcılığının yanı sıra günlük kullanımı olan tütün, tabaka, çubuk, dikiş gereçleri, para ve silahları da üzerinde taşıyan önemli bir eşyadır. Kemerlerin yapısal gösterişi, mendil ve çevrelerde daha da artırılmaya çalışılmıştır. Kemer tokaları da ayrı bir özellik taşır. Kullanan kişinin varlığına göre altın, gümüşten hazırlanan bu tokaların üzerinde değerli ve yarı değerli taşlarda bulunmaktadır. 15-20 cm ve daha büyük ölçülerde görülen bu kemer tokalarına TOKURDAK ismi de verilmektedir. Tokaların üzerindeki Mühr-ü Süleyman motifi genelde nazara, büyüye karşı korunmak amacıyla işlenmiştir. Üzerindeki teknikler çoğunlukla kazıma, kabartma, telkari, kakma ve savat'dır.²⁴⁰

239- S.TANSUĞ, “Geleneksel Köylü Takıları ve Başlıkları” Türkiye’imiz Dergisi, Apa Ofset Basımevi, İstanbul, Sayı:48, 1986, s.12-17.

240- E.KIRTUNÇ, “Anadolu Kuyumculuğu Ürünlerinden Kemer ve Tepelikler”, Türkiye İş Bankası Kültür ve Sanat Dergisi, Ajans- Türk Gazetecilik ve Matbaacılık Sanayi A.Ş. Ankara, 1990, Yıl:2, Sayı:8, s: 76- 78.

Foto:27 Gazipaşa Merkez B.Deniz, 2008.

Hafif çukur ve dairesel olup fesin üzerine yerleştirilerek kullanılan takı çeşididir. Tepelikler fesin üzerine oturtularak da kullanılmaktadır. Dairenin etrafında sarkan zincirler, penezler, boncuklar takan kişiyi nazardan korumak amacıyla kullanılmaktadır. Bolluk ve bereketi simgelemektedir²⁴¹

Gümüş, altın yanında yaygın olarak daha az değerli başka alaşımlarla da hazırlanmış örnekleri bulunmaktadır. Fes, külah gibi kumaş yapılı başlıkların tepesine oturtulup kenarlarına da para zincir gibi sarkıt süsler eklenen tepelikler vardır. **“Gelin başı”** nda da kullanılmaktadır. Tepeliklerdeki süslemede ana parça plaka şeklindedir. İşlemeli yan parçalarla desteklenmektedir. Tepeliklerde genelde alına ve yüze sarkan hareketli parçalar şeklinde hatta uçlarında gümüş-altın paraların olduğu örnekler vardır.²⁴²

Urfa yöresinde başa takılan fes tacın üzerine tutturulur. Üst kısmı telkari işlemeli olup, çevresi gümüş paralardan oluşan saçaklarla süslüdür.

2.4. Yanak Döven

Fesin yanlarında yanaklara sarkıtılarak kullanılan dairesel üçgen ve sembolik şekillerde, zincir, penez ve

241- R.E KOÇU, Türk Giyim Kuşam Sözlüğü, Sümerbank Yayını, Ankara, 1969s.227-228.

242- E. KIRTUNÇ, “Anadolu Kuyumculuğu Ürünlerinden Kemer ve Tepelikler” s. 76-78.

Foto:28 Kemer Tokası, Antalya Arkeoloji ve Etnografya Müzesi Ö.Aydın,2008

Foto:29 gümüş kemer, Antalya Arkeoloji ve Etnografya Müzesi

Foto: 30 Deri, Gümüş Tokalı Kemer Ö. Aydın,2008.

Foto: 31,32,33,34,35 Gümüş Ve Bafon Tepelik Örnekleri Gazipaşa- Merkez B.Deniz, 2008

Foto:32

Foto: 33

Foto: 34

Foto: 35

boncuklarla süslü takılardır. Takıyı takan kişi yürüdükçe takıdaki zincir ve penezlerin hareketinden dolayı “**yanak döven**” ismi verilir.²⁴³

2.5. Saç Koru

Arkadan başın üzerine takılarak omuzlara kadar sarkan bu takı saç görünümü veren siyah ipekten, pamuktan yapılmıştır.

Foto:36, 37 Saç Koru Gazipaşa Merkez, B.Deniz,2008.

2.6. Tozuk (Tavuk- Kuş Tüyünden Gelin Başlıkları)

Yörede tavuk kuş tüylerinden yapılan süslemeye “**tozuk**” adı verilir. Nişandan bir gün önce horozların kuyruk ve kanatlarından en parlak tüyler ve mevsimine göre yetişen en güzel çiçekler toplanır. Al bezin üzerine oturtulan yüksekçe bir tepeliğe yerleştirilir. Yedi renk tül örtü tepeliğe bağlanır. Kadınların saç

243- S. TANSUĞ, “Türk Kadın Başlıkları”, Sanat Dünyamız Dergisi, Sayı:7, Yapı Kredi Bankası Yay., İstanbul., 1976.

Foto:38, 39 Tozuk, Gazipaşa-Merkez B.Deniz,2008.

şekilleri de evli- dul ve bekâr olduklarını anlatır. Kadın dul ve evlenmek istemiyorsa zülüflerini uzatıp saçlarının arasına karıştırır, başına da kare bir yazma tatar. Dul ama evlenmek zorundaysa, zülfünü uzatmaz ama kara yazmasını örter, beyazı genç kızlar, koyu renkli ve siyah olanları kadınlar, çok renkli ve kırmızıyı gelinler kullanır.²⁴⁴ Tozaklı gelin başı horozun parlak kuyruk tüyü ya da tavus tüyünden süslük olarak kullanılmaktadır.²⁴⁵

2.7.Takı, Terlik ve Tomaka

Türklerde takı takma ve başlık giyme geleneği, doğumla başlar. Ömür boyu sürer. Güncel hayatta ve özel törenlerde takının önemi büyüktür. Dil bağı

244- A. ALKAŞI, Anadolu Gelini, Sayı:89, İstanbul, 1997, s.11.

245- M.Emin AVŞAR, Halk Oyunları Müziği Giysileri Ve Düğün Gelenekleri İle Manisa, Arkadaş Matbaası, İzmir, 1984, s.38–45.

Foto: 40,41,42 Çeşitli Kadın Takıları, Antalya Arkeoloji ve Etnografya Müzesi, Ö.Aydın,2008.

(nişan takıları), sunma (kına gecesi), gelin göçürme günü baba evinden eşinin evine giderken kızın taktığı takılar "duvak günü", "paça günü" ve "başlık bağlama günü", yeni evli kadına takılan takılarda altınlı, gümüşlü, boncuklu takılardır. Bu takılar yüzük, bilezik, küpedir. Ayrıca tepelik, başlık, alın takısı, yüz çevresi takısı ve saç takısı ve boyun, göğüs, kalça, sırt takıdır. Altın, gümüş, boncuk dışında Türkmen ve Yörüklerde pul, düğme, bitki tohumları, deniz kabukları, kuş tüyleri, horoz tüyleri, kemikler kaz kıkırdağı, balık kemikleri, ağaç parçalarından hazırlanmış örneklerle çok zenginlik ve çeşitlilik göstermektedir. Bu takılar kadına maddi ve manevi bir güç sağlamaktır.

Manisa'nın çevre dağ köylerindeki kadın giysi ve takıları içinde yer alan mançın bez üzerine dizilmiş paralardan yapılma alınlıktır.²⁴⁶ Antalya'da Gazipaşa ve çevresinde **terlik** ismi ile bilinir. Takılar; sıra inci, altın para, gerdanlık, gümüş bağırlık, zülûf bastı şeklindedir. Saç şekilleri, boncuklu belikdir.²⁴⁷

3. Ayak Giysileri

Türkler Anadolu'ya geldiklerinde çoğunun ayaklarında değişik konçları olan çizmeler vardı. Ata binerken giydikleri altlıklar ayak ve dize kadar giyilecek en ideal giysinin de çizme olduğunu görmüşlerdi. Şalvarların alt kısmını da çizmenin içine sokuyorlardı. Türkmen boylarının karakteristik ayak giysisi olan "**etük**" günümüzde "**edik**" denilmektedir. Kadın pabuçlarına ise "**büküm edik**" denir. Bu kelimeler Oğuzca'dır. Kırmızı çizme veya edik en çok hükümdarlar ve komutanlar tarafından giyilmiştir. Halkta bunların basitini taklit etmişlerdir. Eski Türklerde çizme benzeri deri giysiler çeşitli renklerde ve üzerlerine deri parçalardan applike süslemeler vardır. Maraş ve Gaziantep'te bu gelenek günümüze kadar gelmiştir. Selçuklulardan önce ve daha sonra Türkler, deriden yapılma çarığı da yaygın olarak kullanmışlardır. Divan-ı Lügatüt Türk'de de "**çarukluk**", "**çarukladı**" çarık giyindi denilmektedir. 20. yüzyıla kadar yaşayan ilkel ayakkabı türüdür. Kadınlar ise ev içinde örme çedik veya terlik giymişlerdir.²⁴⁸

246- M. Emin AVŞAR, A.g.k,s.38.

247- H.ÇİMRİN, A.g.k, s. 57-60.

248- S.TÜRKOĞLU, "**Giyim Kuşamda Yeni Sentezi Anadolu, Türkler ve İslamiyet**", Anadolu'da Giyim Kuşam, İstanbul, 2002 s.134-154.

Foto:43 Çarık, Antalya Arkeoloji ve Etnografya Müzesi, Ö.Aydın, 2008.

3.1. Çarık

Son 40-50 yıldır kullanılmayan çarık kadın, erkek, çocuk için tek ayakkabı biçimiydi. Hitit kabartmalarında da rastladığımız çarıklar, sıgır ya da ham manda derisinden yapılan çarık iki kesimde yapılır. Deri ayağın biçimine göre ama daha büyük ölçülerde kesilir. Derinin kenarlar kıvrılır. Delikler açılır. Bu deliklerden geçen iplerle çarık ayak bileğine bağlanırdı. "**kara çarık**" adı verilir. İkincisi ise burnu yukarı doğru kalkıktır. Yanları deliklidir. Bu deliklerden deri şeritler geçer ve bu şeritler baldıra kadar sarılır. "**Dede burnu**" denir. Bu örnekler Hitit kabartmalarında, Asya'da Tanrıdağ ve Ural- İdil bölgesinde ve Balkan yarım adasında görülür.²⁴⁹

Ev içinde yün örme çedik, Karadeniz'de çapula, güneydoğuda cıstık, kundura, lapçin ve daha eski zamanlarda ise çarık giyilmiştir.²⁵⁰

249- N. ARAZ "**Anadolu'da Kadının Giyim Sanatı**" Türkiye İş bankası Yay. Kültür Ve Sanat Dergisi Yıl:2, Sayı:5, 1990, Ankara, s. 26-32.

250- S. TÜRKOĞLU, "**Anadolu Folklorunda Kadın Giysilerimiz**" Türkiye'miz Dergisi Yıl:24, Sayı:73, İstanbul, 1994, s.55-56.

Foto 44: Kısa Konçlu Çizme, Antalya Arkeoloji ve Etnografya Müzesi, Ö.Aydın, 2008.

3.2.Çorap

Ülkemiz kırsal kesiminde geleneksel yaşam içinde çorap; çeyizlerde yer alan örnekleri renk ve motifleri açısından zengindir. El eğirmesi yünden beyaz ya da doğal kahve renkli olanları vardır. Gül, kuş, hançer ve tabanca motifleri bulunur. Bunlar aşkı ve özlemi simgeler.²⁵¹ Antalya bölgesinde örülen yün çorapların nakış isimleri keçi tırnağı, beyaz zeminli, sıçan dişi, yan burgu, süpürgeli, çit- miti, mapushane yanışi, kelebek- kirman, gâvur kirmanı, ters makara, makaralı zülüflü, sarhoş bacağı, merdivenli 24 karalıdır.²⁵²

Foto:45,46 Çorap, Antalya Arkeoloji ve Etnografya Müzesi, Ö.Aydın, 2008.

251- İ. ÖZTÜRK, "Geleneksel Sanatlarımızdan Çorap" Anadolu Folkloru Dergisi Yıl:3 Sayı: 12, Cilt:2, s.491- 494.

252- H.ÇİMRİN, **Antalya Folkloru Gelenekler-Görenekler**, Akdeniz Kitap Evi, Antalya,1984,s.117-118.

4. Antalya'da Erkek Başlıkları

Başa giyilen; bordo fes, poşu (ipek).

Foto: 47 Fes, Antalya, Güler Doyran'ın eşinin dedesi, 1920'li yıllar

5. Antalya'da Kadın Başlıkları

Bordo fes, para çelgi, pullu şifon, renkli oyaly yazma. Yüz çevresine tomaka takan kadın, başı bağlı (evli) demektir. Tomaka çene altından ve yanaklar üzerinden yukarı doğru geçirilir. "İlmeçeri, sakandırak, sakal durak" isimleriyle de bilinir.

5.1.Çeki

Al ve yeşil krep, çeki adı verilen bu örtüler başa takılır. Çeşitli baş takıları takılır. Takılar başa kancalarla tutturulur. Bunlara gümüş zülüflük de denir. Bazı yörelerde "perişan" adı verilir. Baş bağlama günü yeni geline takılır. Al renk gelinliği, yeşil ise soyluluğu belirtir.

Gazipaşa köylerinde al veya yeşil kreplere "Çeki" adı verilmektedir. Al renk gelinliği yeşil ise soyluluğu belirtir.²⁵³

5.2. Saçbağı

Kadınlarda, fesin arkasına tutturularak bele kadar sarkıtılan, saç örgü aralarını süsleyen bir takıdır. Yapımında çeşitli irilikte renkli boncuklar ve yün bağcıklar-

253- S. TANSUĞ, **Türkmen Giyimi**, Ak yayınları, Türk süsleme sanatları serisi: 9, 1985, İstanbul. , s.20.

la geçirilen uzun şeritler halinde birden fazla sayıdadır. Bu şeritler bir araya getirilerek fese takılır.²⁵⁴

6. Antalya Yörük Giyim Kuşamı

Serik, Karadayı, Gebiz, Yörük düğünlerinde özel giysiler giyilirdi. Bu giysilere **“düğün sırtı”** ayaklarına ise yemeni giyilirdi. Ayaklarına pantolon olarak doku-dukuları donlar ile bellerine doladıkları ipekli kumaşlar vardır. Kadınlar **“meydani”** üç etek, bellerine taktıkları derhem adı verilen kumaşlar bağlarlar. Üç eteğin altına aynı kumaştan dikilen şalvarlar giyilir, bellerine ise dirhem kumaş bağlar. Bazı kadınlar peştamal denilen ipekli eteklik ve üzerinde işlemeli kebe giyerler. Başlarına oymalı ya da kirazlı örtüler takarlar. **“Kebe”** isimli önlük ve kepez adı verilen başına kuş tüyü ile süslenmiş duvak örtülür.

Foto :48,49 Cepken, Gazipaşa Merkez, b.deniz,2008.

Gelin oğlan evine gideceği zaman ata bindirilirken siyah bir yemeni giyer. Belinde ipek bir kuşak bulunur. Başına kuş tüyü ile süslenmiş bir duvak giydirilir.²⁵⁵

254- E. BEYZAT ÇAĞLAYAN **“Tokat Bölgesi Geleneksel Kıyafetleri”**, Kültür Bak. Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yay:133, Maddi Kültür Dizisi:3, Ankara, 1990, s.33.

255- E. KUMBUL, **Yörüklerde Çocuk Bakımı ve Eğitimi**, Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Pedagoji Kürsüsü Yayınlanmamış Bitirme Tezi, Ankara, 1981, s. 63-64.

Foto: 50,51 Gazipaşa Küçük Köyü Ali Alkan'a Ait Yün Pantolon, b.deniz, 2008.

Yörüklerin Giyim, Kuşam ve Araç Gereçleri ile ilgili Kullandıkları Sözcükler:

Aba: Ceket, abla, yağmurdan korunmak için koyunyunünden çoban giysisi.

Çepgen: Mintan içine giyinen giysi.

Çuhadirlik: Dize kadar olan pantolon şeklinde giysi.

Çaşır: Siyah koyunyunünden yapılan pantolona benzeyen giysi.

Çorap Taka: Örgü ipele yapılan şapka.

Derhem: Meydanî giysi üzerine bağlanan ipekten kuşak.

Dimi: Lastikli pantolona benzeyen giysi.

Dastar: Özel olarak dokunan yöresel başörtüsü.

Entari: Üç eteğin altına giyinen ince elbise.

Fistan: Basmadan yapılan kadın elbisesi.

Golan: Yünden örülerek yapılan ip.

Haba: Ceket.

Akınlik: Üzeri 20'lik altın, 30–40 altın ve incilerle işli baş sargısıdır. Başın alın kısmına fes üzerine sarılır. Evlenmiş kadınlar kullanır. Kulak üzerine gelecek şekilde "perişan" denilen gümüşler takılır.

Ayakkabı: Çarık ve yemeni dedikleri normal ayakkabıdır.

Başörtüsü, Çember: Kirazlıdır, kırmızı zeminli siyah puanlıdır.

Çorap: Beyaz yünden yapılmıştır.

Hırka: Kazak.

Göğüslük: Entarinin açıklığını kapatan ve giysinin kirlenmesini önleyen ve çocuk önlüğüne benzeyen tasma boncuklarla süslü bir giysi.

Göynek: Kendi tezgâhlarında dokudukları beyaz kaput bezinden yapılır. Atlet yerine kullanılır. Kol ve yaka kısımları nakışlıdır.

İhram: Yünden dokunan kumaş.

Keceg: Elbise, giyecek.

Kese: Bezden yapılan torba.

Keci: Beline sarılan boncuk ve ipliklerden dokunmuş kolan dokuması.

Kepez: Kadınlarında dastar altına giydikleri başlık.

Mintan: Sırta giyilen kısa elbise.

Öncek: Bir çeşit etek. Çulfa dedikleri tezgâhlarda siyah ve beyaz yünden eğrilmiş ipliklerle dokunurlar.

Ökçe: Çarık.

Keçe: Keçi kılından dokunan kumaş.

Pala: Eski bez parçası.

Potur: Kıldan dokunan pantolon.

Peştamal: Kadınların önüne taktıkları yarım eteklik.

Tepelik: Başa giyilen sürmeli kadın giysisi.

Tozluk Çorap: Koyun yününden örülen yünlü çorap.

Toğra: Yünden dokunan torba.

Tonguç: Türkmencede düğümlmek anlamına (Tangmanktan) gelir.

Yalık: Yağlık, mendil.

Keci: Beline sarılan boncuk ve ipliklerden dokunmuş kolan dokuması.

Şalvar: Dört metre kumaştan paçaları oyali ve nakışlıdır.

Keçe, Fes: İpek krep, sakandıra, yeldene, gümüş, perişan, çingil ve gümüşten süsler takılır.

Yemeni: Gelin ayakkabısı.

7. Antalya Yöresi Kadın Giyimi

Başlarına altın, pelikli Türkmen tepeliği giyer, bazen de pocu bağlarlar. Sırtlarında cepken, işlik, alt kısmında şalvar bulunur.

Yöredeki Yörük kadınları ise başlarına fes fesin üzerine de yaşmak, zenginlik derecelerine göre de paralar bulunurdu. Günlük yaşamda kollu veya kol-suz ceketten, kısa bazıları sırma işlemeli **kepe** giyilirdi. Ayakkabı olarak zarif bir yemeni daha sonra kalın topuklu iskarpine dönüştü, çok eskidinde çarık giyilirdi.

Yerli kadınları başlarına üzerine "**grip**" çekilmiş ve çevresine altın dizilmiş fes ve üzerlerine üç etek entari ile paçaları bağlı pantolon şeklinde basma şalvar, ayaklarına yemeni giyerler. Oldukça büyük bir başörtüsü ile de örtünürlerdi. Sokağa çıktıklarında başörtüsü üzerine birde peştamal alırlardı. Balkan muhacirleri kadınlarının gezmeye çıktıklarında düz entari giyerler, fistan veya ipekli çarşaf ile örtünürlerdi. Ayaklarında yemeni, kundura veya iskarpin bulunurdu. Girit göçmeni kadınlar siyah saten pelerinli çarşaf örtünür entari ve iskarpin giyerlerdi. Kadınların ziynetleri ise onluk, yirmilik mahmudiye gibi ziynet altınlarını başlarına ve boyunlarına dizerlerdi beş yüzlük ya da yarım altın taktarlardı. Yörük kadınlarında ise üç etek entari paçası boğulmuş don yerli bez gömlek ve bu gömleğin belde aşağı kısmı don üzerine bırakılırdı. Sırtta işlemeli çuha kepe ve kepe biçimli kısa pamuklu hırka belde ise şal şeklinde kuşaklar bulunur.

Foto:52,53,54 Antalya Merkezde Şehirli Kadınların Giydiği Modern ve Yöresel Giysiler, Güler Doyran Aile Albümü (52), Antalya'da Dergisi Sayı:5, 2003s.38-39. (53,54)

8. Antalya Yöresi Erkek Giyimi

Genellikle ayakta güzel bir şalvar yakasız mintan gömlek, üzerine yelek, yelek üzerine ise ceket giyilirdi. Yazın **"sador"**²⁵⁶ (delinmiş ipek kozasından çıkan ve lifleri ve ipek döküntülerini bükerek elde edilen kaba ipek ipliğinin eski adı). Yazın bu iplikten dokunan açık saman renginde oldukça sağlam ipek düz kumaş, kışın yünlü kumaştan yapılmış olan ceket giyerlerdi.²⁵⁷ Zenginlik derecelerine göre altından kalın bir köstek ve çift kapaklı bir saat taşınırdı. Mali durumu daha düşük olanlarında gümüşten olurdu. Başa kasket bazen fötr şapka ayağa ise tozluk giyilirdi.

Şehirdeki bu giyime karşılık köylerde çuha (çul), şalvar, üste mintan ve önceleri yakasız sırma işleme-

li cepken daha sonraları ceket giyilirdi. Belde kuşak, başta önceleri fes ve etrafında yazma sarma bulunurdu. Beldeki trabulus kuşakta köstekli saat, silahlık, yasemin ve kemikten sigara çubukları taşınırdı. Erkeklerde ayrıca iri akik taşından yüzük taşımak adetti. Ayakta işlemeli yün çorap ve çarık daha sonraları ise yemeni giyilirdi. Siyah ve kahverengi dökümlü şalvar dizlerin aşağısına kadar iner beyaz yün çorap diz altına kadar çıkar, şalvarın konçunu örterdi, cepken ve şalvar işlemeli olurdu.

Antalya'nın sahil bölümünün halk giyinme şeklinde çiftçi, ağa, hoca olmak üzere üç değişik sınıfa ayrılmıştır. Bunun yanı sıra Yörük ile köylü, yerli ile muhacir ve Giritli birbirinden farklı kıyafetler giyinirdi. Yerlilerden çiftçi bölümü başta fes veya fes ile birlikte beyaz bir bezden sarık, sırtta **"mintan"** (yakasız uzun kollu erkek gömleği)²⁵⁸ **"menevrek"** (kıldan dokunmuş şalvar, Burdur ve Isparta yöresinde tek katlı sık dokunmuş şalvar)²⁵⁹, **"dimdiden"** dimi; yünlü dokuma kumaş)²⁶⁰, ayağa yün çorap yemeni ya da çarık giyilirdi. Balkan göçmeni köylüler mintanlarının kumaşını kendileri büküp gök renginde boyadıkları ve dokudukları **"dimdiden"** yapmışlardır. Yerli halktan tek farklı giyimleri başlarındaki **"abani adaptesi sarık"** ve bu sarığın ucunun sarkıtılarak sarılışıdır.

Soğuk kış aylarında bu sarık kulakların üzerine indirilerek kulaklar korunurdu. Girit göçmenlerinin kuşaklarının uçları kırmızı, donları siyah olurdu. Donlar diz kapağının altına kadar kısa ve uzun kuyruklu olur ayaklarında uzun konçlu çorap ve kundura, çoğu zamanda yumuşak konçlu Girit çizmesi giyerlerdi. Başlarında ise sadece fes bulunurdu.

256- ** Antalya'da İpekböcekçiliği Mektebi 1928 yılında açılmıştır. 1934 yılında da kara âli oğlu bahçesinde ipek böcekçiliği şu anki Büyükşehir belediye istasyonu inşa edilmiştir. Antalya'da ipek böcekçiliği üretimi çok daha eskiye dayanmaktaydı. Kaynaklardan öğrenebildiğimize göre bursa ve Antalya ile ipek böcekçiliği ve üretimi konusunda rastlanılan bilgilerde bursa her yıl 3000- 5000 kutu beyaz- sarı yerli ipek böceği tohumu gönderirdi. Her kutunun yedi yüksük (11 gram) tohum bulunur ve Antalya'nın üretimi bu 45- 60 kg koza üretimi ile halk kendi ihtiyacı olan giysileri (mendil, Trablus kuşakları Alanya, giysilik, göynek sador kumaşlar, yapımında ve tüketiminde kullanırdı. 1930'lu yıllarda Antalya'dan Bursa'ya 32.000 kg koza elde edilmiştir. 1930-1950 yılları arasında ise büyük gelir kaynağı oluşturmuştur. Şuan Antalya'nın güneyinde zerdalilik semtinde yeni kapı karakolunun güneyinde yer alan ve günümüzde (2006 yılında) tekrar restore edilerek kazandırılan kozaklı kahve ipek böcekçiliği için çok önemli bir merkezdi. Kahveye çok yakın kozak hanesi bulunan Abuzcelef Hamit Bey'e çuvalar dolusu kozalar gelir oda bu ürünleri tüccarlara satardı. Kentin önemli bir ticaret noktasıydı. (Hüseyin Çimrin, Bir Zamanlar Antalya 1. Cilt, Antalya Ticaret Odası 2006 Antalya, s.539-542).

257- A.ERGÜR, Tekstil Terimleri Sözlüğü, Boğaziçi Üniversitesi Yayın evi 2002 İstanbul. s. 227.

258- A. ERGÜR A.g.k.,s.184.

259- A. ERGÜR A.g.k.,s.180.

260- A. ERGÜR A.g.k.,s.64.

Yörüklerde kıyafet köylülere benzerse de başlarındaki fes üzerine yazmadan ya da “**abaniden**” (ipekle işlenmiş sarıya çalan beyaz bez), tüccar ve orta sınıf başlarına sardıkları abani ulemadan ayrılırlardı.²⁶¹ Daha kalın sarık sarmaları, kuşaklarının büyüklüğü çoğunluğunda kuşak arası silahlık bulunması, üzerine “**kepe**” (ceket ve gömlek)²⁶² veya **salta** (eskiden kullanılan bele kadar kısa bir ceket daha çok kadifeden yapılan bu ceket, yakasız, düğmesiz, uzun kollu, yaka ve kol kenarları sırma işlemeli olurdu Venedik gemicilerinin Aziz San Makro’ya ve adfen verdikleri bu isim Türk gemicileri tarafından salta marka olarak kullanmış zamanla da kısalıp salta haline gelmiştir.²⁶³ Giymeleri ile yerlilerden ayrılırlardı.

Yerli halk ve Yörüklerin ağaları başta fes veya düzgünce abani sarık belinde şal veya ipek Alanya kuşağı “**menevrek** veya **fasüne**”²⁶⁴ (fasone, çözgü ve atkı ipeliklerin kendiliğinden kumaş yüzeyinde desen oluşturduğu her tür kumaş) **kazmir** (kaşmir)²⁶⁵ çuhadan elifi şalvar, kazmirden ceket ve kundura iskarpin giyerlerdi.

Foto:55 Şalvar Gazipaşa Kara Çukur Köyü,
Ö.Aydın,2008.

İmam, müderris hatip veya medrese tahsili görmüş olanlar yerli bir ağa kıyafetinin başta fes üstüne beyaz tülbent sarık ve ceket yerine cüppe giymeleri ile diğerlerinden ayırt edilirdi.

261- A. ERGÜR A.g.k., s.1, H. ÇİMRİN, Antalya Folkloru Gelenekler Görenekler, Akdeniz Kitap Evi Yayınları, Antalya 1984 s. 57-60.

262- A. ERGÜR A.g.k.,s.140, H. ÇİMRİN, A.g.k.s. 57-60.

263- A. ERGÜR A.g.k.,s.228, H. ÇİMRİN, A.g.k.s. 57-60.

264- A. ERGÜR A.g.k., s. 82, H. ÇİMRİN, A.g.k.s. 57-60.

265- A. ERGÜR A.g.k.,s. 135, H. ÇİMRİN, A.g.k.s. 57-60.

9. Antalya Erkek Giyim Tarzı

Yün ve keçi kılından yapılma dize kadar gelen işlemeli ya da işlemesiz çorap giyilir. Ayakta şaplı deriden yapılma çarık vardır. Alaca dokuma göynek, sıkma üzerine keçi kılından yapılma çakşır giyilir. Çakşırın paçaları çorabın içine sokulur. Dik çizgili hâkim yakalı önü kapalı mintan çakşırın üzerine giyilir. Çakşırın uçkurluğunu kapatacak ve koltuk altına kadar şal alaiye kuşağı bele sarılır ve üzerine golan dokuma dolanarak sağ tarafa doğru sarkıtılır. Alaca göyneğin üzerine cepken yani kepe, başında fes, fesin üzerinde ise Alanya işi denilen poşu bağlanır.

10. Antalya Kadın Giyim Tarzı

Kız ve kadınlarda da erkeklerdeki gibi ayakta deriden yapılma çarık renkli yün çorap giyilir. Şalvar üste giyilen üç etek çitane ile aynı desen ve renktedir. İçte giyilen göynek beyaz bez dokumadır. Üç eteğin üzerine yörenin özelliğini gösteren motiflerden oluşan ve kadifeden yapılan “**kız kebesi**” (delme yelek) giyilir. Ayakta yün çorabın içine şalvarın paçaları katlanarak konur. Başta ise önü altınla süslü başlık takılır. Başlığın üzerine oyalı yazma örtüsü örtülür.²⁶⁶

Ancak günümüzde bu giysilerin çoğunluğu kırsal kesimde yaşayanlara aittir. Kırsal kesimde yaşayanların bazıları giysilerini esvap çuvarlarında saklanmaktadır. Günlük giyimleri ise Tekke, Karadayı, Töngüçlü ve Gazipaşa'nın 22 köyünde: Bluz, kazak, pazen veya basmadan yapılmış şalvar ceket ve yelek şeklindedir.

KAYNAKÇA

- Ayten ALKAŞI, *Anadolu Gelini*, Sayı:89, İst, 1997, S:11.
- Nezihe ARAZ “*Anadolu’da Kadının Giyim Sanatı*” Türkiye İş bankası Yay. Kültür ve Sanat Dergisi Yıl:2, Sayı:5, 1990, Ankara, s: 26-32.
- Nezihe ARAZ, “*Türkmen Kadınlarında Baş Süsü*”, *Tarla Dergisi* Yıl:3, S:22,1/ 1968, s.5-6.
- M.Emin AVŞAR, *Halk Oyunları Müziği Giysileri Ve Düğün Gelenekleri İle Manisa*, Arkadaş Matbaası, İzmir, 1984,s:38,45.
- Esen BEYZAT ÇAĞLAYAN, *Tokat Bölgesi Geleneksel Kıyafetleri*, Kültür Bak. Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yay:133, Maddi Kültür Dizisi:3, Ankara, 1990, S.33.
- Hüseyin ÇİMRİN, *Antalya Folkloru Gelenekler Görenekler*, Akdeniz kitap evi yayınları 1984 s. 57-60.
- Hüseyin ÇİMRİN, *Bir Zamanlar Antalya* 1. Cilt, Antalya Ticaret Odası 2006 Antalya, S:539-542)
- Atilla ERGÜR, *Tekstil Terimleri Sözlüğü* Boğaziçi Üniversitesi Yayın evi 2002 İstanbul.

266- H. ÇİMRİN, Antalya Folkloru Gelenekler Görenekler, Akdeniz kitap evi yayınları, Antalya, 1984 s. 57-60.

- Erkan KIRTUNÇ, "Anadolu Kuyumculuğu Ürünlerinden Kemer ve Tepelikler" Türkiye İş Bankası Kültür ve Sanat Dergisi, Ajans- Türk Gazetecilik ve Matbaacılık Sanayi A.Ş., Ankara, 1990, Yıl:2, Sayı:8, S:76- 78.
- Emine KUMBUL, Yörüklerde Çocuk Bakımı ve Eğitimi, Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Pedagoji Kürsüsü Yayınlanmamış Bitirme Tezi, Ankara, 1981, S:63-64.
- Reşat Ekrem KOÇU, Türk Giyim Kuşam Sözlüğü, Sümerbank Yayını, Ankara, 1967.
- R.E.KOÇU, Türk Giyim Kuşam Ve Süslenme Sözlüğü, Sümerbank Kültür Yayınları:1, Başnur Matbaası, Ankara, 1967, s.125.
- Cihat KÜRKÇÜOĞLU ve Mehmet OYMAK, "Şanlıurfa Yöresi Kadın Takıları", Türkiye İş Bankası Kültür ve Sanat, Yıl: 3, Sayı:12, Ankara, 1991, S:52-55.
- İsmail ÖZTÜRK, "Geleneksel Sanatlarımızdan Çorap" Anadolu Folkloru Dergisi Yıl:3 Sayı: 12, Cilt:2, S.491-494.
- Nihal ÖKTEN, Bülent KURTIŞOĞLU, "Sarnıç ve Beyce Köylerinden İki Çeyiz Sandığının Karşılaştırması", Motif Dergisi Yıl:8, 2002, Sayı:4-7.
- Sabiha TANSUĞ, Türkmen Giyimi, Ak yayınları, Türk Süsleme Sanatları serisi: 9, 1985, İstanbul. , s.20.
- Sabiha TANSUĞ, Türklerde Çiçek Sevgisi ve Sümbülname, Ak Yayınları Türk Süsleme Sanatları Serisi 14- 4, Grafik Sanatlar Matbaacılık. A.Ş. s.27.
- Sabiha TANSUĞ, "Geleneksel Köylü Takıları Ve Başlıkları" Türkiye'miz Dergisi, Apa Ofset Basımevi, İstanbul, Sayı:48, 1986, S.12-17.
- Sabahattin TÜRKOĞLU, "Anadolu Folklorunda Kadın Giysilerimiz" Türkiye'miz dergisi Yıl:24, Sayı:73, İstanbul, 1994, s:55-56 .
- Sabahattin TÜRKOĞLU, "Giyim Tarihi Araştırmaları Üzerine" Anadolu Folkloru Dergisi yıl:16, cilt: 2, s:628-630.
- Sabahattin TÜRKOĞLU, "Giyim Kuşamda Yeni Sentezi Anadolu, Türkler Ve İslamiyet" Anadolu'da Giyim Kuşam, İstanbul, 2002 S: 134-154.
- Esat ULUUMAY., "Vazgeçilmez Tutku! Takı", Anadolu Folkloru Dergisi Mart Yıl:5 Sayı: 21 Cilt:3 s.783- 784.

5. GELENEKSEL MESLEKLER

Hüseyin ÇİMRİN²⁶⁷

1. Alanya İlçesi

Kale'de şal dokumacılığı, ipek dokumacılığı ve yazmacılık; Akdam, Çakallar, Belen, Şihlar, Aliefendi ve Demirtaş bucağında ala çuval, kıl çuval, sili, cicim dokuma, kilim dokumacılığı İshakh'da da kısmen halıcılık görülmektedir.

2. Akseki ilçesi

Akseki Merkezinde bez dokumacılığı, Çimi Köyü'nde semercilik; Bademli Köyü'nde ağaç kaşık, kepçe, senit (ekmek tablası),oklava, havan ve benzeri ağaç işleri;

Ardıçpınar, Gümüşdamla, Çimi, Güçlüköy, Ürün-lü, Değirmenlik, Süleymaniye köylerinde kilim, heybe, ala çuval, kolan, çul dokuma; Ardıçpınar, Gümüşdamla, Süleymaniye köylerinde iç gömlek, dizlik, cepken, üç etek, peşkir, para kesesi, iğne oyası gibi el sanatlarının yapıldığı görülmektedir. Sinanhoca, Kepez, Kepez-beleni köylerinde de kısmen halıcılık yapılmaktadır.

3. Döşemealtı İlçesi

Döşemealtı, Antalya'nın kuzeyinde, Toros Dağları'nın eleklerinde geniş bir alandır. Antik Side, Aspendos, Silyon, Perge'den geçen yol, Antalya'dan gelen başka bir yolla Kovanlık (Döşemealtı'nın bir köyü) yakınlarında birleşerek ve oradan Döşeme Boğazı'na girerek Dağ bucağının hemen kuzeyine çıkar. Sonra Bucak İlçesi'nin Ürkütlü Köyü'ne uzanan yol, Burdur Gölü'nün batısından dolaşır kuzeye çıkan Psidya bölgesinde Via Sabeste olarak anılan antik yolun bir bölümü Döşeme-altı'ndan geçer. Belirtilen antik yolun Döşemealtı yöresindeki kısmı geniş taş döşemelerle yapıldığı için, Döşemealtı denilmektedir. Yirmi üç köyden oluşan yöre, Antalya il merkezine yaklaşık 20 km. uzaklıktadır. Döşemealtı'na halı dokuma sanatı Yörükler tarafından getirilmiştir. Bu sebeple Döşemealtı halıları göçebe karakterli ve küçük boyutlu eserlerdir ve Yörük kültürünün orijinal dokuma örneklerindendir. Kovanlık ve Aşağıoba köylerinde Döşemealtı halıları en az üç yüz yıldan beri dokunmaktadır ve bu dokuma sanatı diğer köylere buradan yayılmıştır.

4. Gündoğmuş İlçesi

Akyarı Köyü'nde halıcılık, Karadere ve Bayır köyle-riyle ilçe merkezinde bez gömlek dokumacılığı, Köp-rülü Köyü'nde yün ceket ve pantolon (Depme Kumaş), keçe ve kepenek, Ümitli Köyü'nde kilim, heybe ve kıl çuval dokuması yapılmaktadır.

5. Gazipaşa İlçesi

İlçe merkezinde bakırcılık, şal kuşak ve iç gömlek dokumacılığı, kilim tezgahı, çıkırık ve çark yapımı, Beyrebucak Köyü'nde keçe yapımı, kilim, kıl çuval, kolan dokumaları, Sugözü, Karatepe köylerinde yayık yapımı ve ağaç işleri, Şakirler Köyü'nde şal kuşak dokumacılığı Esenpınar Köyü'nde semer, deve havudu ve diğer ağaç işlerinin yapıldığı görülmektedir.

6. İbradı İlçesi

İlçe merkezi ve bazı köylerde kilim dokumacılığı, Ormana beldesinde gılamık örtü dokumacılığı yapılmaktadır.

7. Manavgat İlçesi

Zerk Köyü'nde zerk (Yörük) kemeçesi, kapı kilitleri (ağaç), Sirtköy ve Yaylaalan köylerinde kilim ve iç gömlek dokumacılığı vardır.

8. Serik İlçesi

Deniztepesi, Töngüçlü, Tekke köyleri ile Gebiz beldesinde kilim, ala çuval, kolan, çarpana, heybe ve çul dokuma, Cumalı Köyü'nde bıçakçılık ve kilim dokumacılığı, Hasdümen, Alacami, Haskızılören, Eskiörük, Kozyatağı köylerinde yine ala çuval, çul ve kilim dokumaları ile iç gömlek dokumacılığı yapıldığı görülmektedir.

9. Kaş İlçesi

Yeşilbarak ve Yaylakılıç köylerinde barak kilim dokumaları, Davazlar Köyü'nde kaşıkçılık, Sütleğen, Çay-

köy, Üzümlü köylerinde ağaç işleri, Yuvacık ve Kasaba köylerinde ipek dokumacılığı yaygındır.

10. Korkuteli İlçesi

Büyükköy ve Küçük-köy'de kilim dokumacılığı, Başpınar Köyü'nde karaçadır yapımı ve çul dokumacılığı, Bozova ve Yelten köylerinde toprak testi, Esenyurt, Kargın, Köseler köylerinde çuval dokumacılığı ve çorap örme işi görülmektedir. Yazır, Esenyurt ve bazı köylerinde sipsi, düdük, kaval yapımına kısmen rastlanmaktadır.

11. Elmalı İlçesi

Elmalı ilçe merkezinde el yapımı kahve değirmeni, saraçlık, bakırcılık, leblebi yapımı, Yuva, İslamlar, Söğle ve Geçmen köylerinde ala çuval, çorap, yün potur, kolan dokuma ve birkaç köyde de kısmen iç gömlek dokumacılığı ve iğne oyası yapıldığı görülmektedir.

12. Finike İlçesi

Hasyurt ve Turunçova beldelerinde kilim, heybe, çuval, yün çorap ve kolan dokumaları görülmektedir.

13. Kumluca İlçesi

Kuzca Köyü'nde bıçak yapımı, Dereköy, Yazır, İncircik, Erentepe köylerinde de kızılıhram, ala çuval, küçük kilim dokuma, Çavuş Köyü'nde hasır işleri ve birçok köyde de boncuk ve iğne oyaları yapıldığı görülmektedir.

Not: Bu bölümde araştırma yapılan ve bilgi edinelebilen ilimizin 13 ilçesi incelenenmiştir.

Foto: 1, 2, 3: Demirciler çarşısında demirin tavlama. E. Oktay, 2006.

6. GELENEKSEL EL SANATLARI

ANTALYA'NIN EL SANATLARI

Demirciler Çarşısı

Öznur AYDIN²⁶⁸

Eski demirciler çarşısı vali Haşim İşcan zamanında inşa edilerek bir arasta içinde yer almıştır. Demirci esnafı ise 1939 yılında ihaleyle dükkânları kiralamışlardır. İlk kurulduğu yıllarda 32 dükkânda 2 şer kalfa, çıkarak ve ustasıyla üçer kişi o yıllarda evlerinin geçimini sağlarken günümüzde bu sayı çok azalmıştır.

Sıcak ve soğuk demircilik, demirin demirci ocaklarında ısıtılarak işleme ve biçimlendirme zanaatıdır. Şu an Antalya kent merkezinde, Belediye İşhanı'nın kuzeyindeki dar bir sokakta bir avuç esnaf zanaatkâr

268- Yrd. Doç, Akdeniz Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dekan Yardımcısı, Kampüs-Antalya,

Foto: 4, 5, 6: Demirciler çarşısında demirin tavlama ve son şeklinin verilme aşamaları, E. Oktay, 2006.

ayakta kalabilme mücadelesini verdiği izlenmektedir. 2009 yılında bulundukları mekanın yeni düzenlemesi ve metro çalışmaları nedeni ile geçici olarak buradan ayrılmışlardır. 1939lu yıllardan buyana aynı sokakta demirciler ve bakırcılar bir arada üretim yapmaktadırlar. Günümüzde bakırcılık ve kalaycılık tamamen turizme yönelmiştir. Bakır kaplar üzerine geleneksel motiflerin sıklıkla işlendiği örnekler bulunmaktadır.

Foto: 7, 8, 9: Demirciler çarşısında demirin tavlama ve son şeklinin verilme aşamaları, E. Oktay, 2006.

1940'lı yıllarda ziraat aletleri, atölye aletleri ile evde kullanılan araç gereçleri imal edilirdi. Bunlar kasap bıçakları kazma, kürek, orak, çapa, çengel, dirgen, kahve kavurma tava ve değirmeni, nal, saç, kapı, kilit sürgüleri, kapı tahta anahtarları yapıldı. Oysaki günümüzde bunların birçoğu yapı marketlerden satın alınmaktadır. Ancak eskiyen ve bozulan ürünlerin onarım ve bakımları için bu ustalara götürülmektedir²⁶⁹.

269- Hüseyin ÇİMRİN, *Antalya Folkloru, "Geleneksel Sanatlar Süsleme ve El Sanatları Demirciler"*. ATSO Kültür Yayını, Ares Ofset, 2008, Antalya, s. 280, Hüseyin ÇİMRİN, *Bir Zamanlar Antalya Tarih Gözlem ve Anılar*, Cilt: 2 ATSO Kültür Yayınları, Antalya 2006 s.346.

Foto: 10,11,12: Sapmaz. E. Oktay, 2006.

(Bkz) : Konuyla ilgili daha detaylı ilgili bilgi için kitabımızın 1.CİLT- VI. BÖLÜM-

B. BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ- 4. Bağlı Başlıca Hizmet Mekanları- 15. Demirciler İçi - Sobacılar Çarşısı yazısı incelenebilir.

1. BAKIRCILIK

Antalya'da günümüzde sayılı da olsa üretimlerinin yapıldığı birkaç bakırcı dükkânı bulunmaktadır. Eskiden Rum kökenli olan bakırcılar tamamen göçle yok olmuştur. Tepsi tencere, çerpene, leğen, kahve cezvesi, bulaşık leğeni, sini, ibrik, mangal, bakraç, kur-

na, tas, sahandır. Antalya merkezde yukarı çarşıda demirciler ve bakırcılar bir arada yer almaktadırlar.

Günümüzde iki kalaycı vardır. Mutfaklarda kullanılan yemek kapları bakırdan olduğu için sık sık kalaylanması gerekirdi. 1970'li yıllara kadar yaygın olarak kullanılan bakır kaplar alüminyum ve çelik kaplardan sonra süs amaçla kullanılmaya başlamıştır²⁷⁰.

2. KALAYCILIK

20. yy.ın başlarında Antalya'da mutfaklarda kullanılan ev aletleri bakırdan yapıldı. Alüminyum mutfak eşyaları kullanılmıyordu. Senede bir kez bakır tencereler kalaylanır, genellikle kalaylama işi büyük bayramların arifesinde olurdu. Kalaycı omzunda çuvalı ile yüzü ve elbiseleri pisenmiş olarak eve gelir, kalaylayacağı evdeki aletleri toplar, iki üç gün sonra gümüş gibi parlayan kalaylanmış aletleri getirirdi²⁷¹.

Foto: 13 a, b. : İbradı İlçesinde son kalaycı dükkânı ve kalaycı ustası, Ö. Aydın, 2009.

3. PAMUK ATICILARI (HALLAÇ)

Günümüzde pamuklu yatak ve yorganların yerini suni malzemelerden yapılan yatak ve yorganlar almıştır. Bu nedenle artık pamuklu yatak ve yorganların pamuklarını atan pamuk atıcılar çok az kalmıştır. Pamuk atıcılar evleri dolaşırlar, yatak ve yorganların pamuklarını atarlar, bazen yorgan ve yastık dikerlerdi. Seyyar pamuk atıcılarının omuzlarında taşımış oldukları yayları öküz derisinden gerilmiş bir deri parçasıdır. Elleri de sopa bir de torbalarına koydukları şişeye benzeyen tokmakları olurdu.

Pamuk atma işi için bir oda boşaltılır, bu işe tahsis edilirdi. Burada birkaç gün çalışacağı için evin tümü pamuktan çıkan tozla kirlenmemesi için atölyesini geniş bir bez parçasıyla çevirirdi. Bu şekilde yatakların üzerine konan cibinlikler gibi bez parçasıyla oda teşkil edilmiş olurdu. Çalışırken ev halkı pamuk atıcısını görmez, yalnız deri parçasının kontrbasın çıkarmış olduğu sese benzeyen sesi duyarlardı. Pamuk atıcı eve geldiğinde tüm yatakların pamuğu atılır; bu işlem de tahminen bir hafta sürerdi.

4. YORGANCILIK

a. Türklerde Yorgan Sanatı Geleneği

Geçmişte Yorgan daha çok sarınılacak veya örtülecek bir örtü anlayışından geliyordu. Çobanların geceleri bürünerek yattıkları bir kepenek, büyük bir aba ya da yorgan, kadınların büründükleri örtüye, eski Türk kaynaklarında yorgan adı verilirdi.

"Yoğurkan" bizim bugünkü yorgan sözümüzün atası ve başlangıcı idi. Herhalde bu sözün yoğurmak kökü ve anlayışı ile de yakın bir ilgisi vardı. Uygurların Türkçe yazılarında, yogurgan şeklinde yazılıyordu. Bu eski gelenek, XI. Yüzyılda Türkler de yine "yogurgan, yogurkan" şeklinde devam etmiştir. Örnek olarak, Harzemşahlar ise yorgan kelimesini Türk kültür çevresinde yogurkan "yovurgan" veya "yavurgan" diye kullanmışlardır. Orta Avrupa'daki Kuman Türk kültür çevresi de bu geleneği devam ettiriyor ve yorgan için "yovurgan" diyorlardı²⁷².

Eski Türklerin yogurkan sözü, Anadolu'da artık yorgan olmuştur. Eski Mısır ve Kıpçak Türkleri de, Anadolu'daki bu gelişmeye uymuş ve yorgana, yine "yorgan" demişlerdir. Abu Hayyam ve İbn Mühenna gibi, bu kültür çevrelerinin eski sözlükleri artık yorganı, yalnızca "yongan" olarak yazmaya başlamışlardı. Eski mısırdaki yazılmış olan bu Türkçe sözlüklerde, "Türkmen" Türkçesi'nin de önemli bir etkisi vardı. Sonuçta bu Türk kültür çevresinin Houtsma tarafından yayınlanmış olan bir Türkçe sözlükte, yorgan sözünün Türkmence olduğu belirtilmiştir. Görülüyor ki

270- Hüseyin ÇİMRİN, Bir Zamanlar Antalya Tarih Gözlem ve Anılar, s.346.

271- Hüseyin ÇİMRİN, Bir Zamanlar Antalya Tarih Gözlem ve Anılar, s.311

272- Havva GÖĞÜŞ, *Mavi Derinlik, "Türklerde Yorgan Sanatı Ve Geleneği"*, Ağustos- Eylül, Ortak Kitap, 1989, s.17-24.

bu konuda oldukça erken çağlarda batıya kayan "Batı Türkleri" kendilerine göre bir gelişme yapmışlardı. Oysa Orta Asya'daki Kırgız Türkleri yorgana hala "cuurgan" demekte idiler. Zaten yorgan sözü bu günde yalnızca Anadolu, kırım ve Azerbaycan Türk kültür çevresinde kalmıştır. Yine bu çevrelerin etkisi ile Koybal Türk ağızlarına kadar yayılabilmektedir. Yorgan örtünmek ve bürünmek içindir. Bu nedenle Anadolu'da kadın çarşafı içinde "börük, bürgü, bürme, bürüngeç, bürünçek" gibi isimler verilmiştir. Eski Türkler de ise bu ayrıma kesin olarak görülüyordu. Kaşgarlı Mahmut'a göre XI. yüzyıl Türkleri "kadın yorgan büründü" dedikleri zaman bundan ikili anlam çıkarıyorlardı:

1- "Kadın örtündü ve peçelendi".

2- "Kadın yorgan büründü".

Bundan da anlaşılıyor ki yorgan yalnızca, yatağın üzerine örtülen yorgan ve örtü değildi. "Üstlük, sarılacak örtü, çarşaf" da eski Türkler tarafından yorgan sözü ile karşılanıyordu.

Bilindiği gibi Türklerde köpmek, köpüme: "bir şeyin içini bazı şeyler ile doldurmak demektir". Ayın-taplı mütercim asım efendi, Farsların "Rište-i nigende" sözünü yorumlarken şöyle diyordu: "Döşek, yorgan ve yastık gibi benzeri şeyleri bir kumaş ile kaplayıp ve köpüyecek... İpliğidir ki, buna sap adı verilir".

Anadolu'nun pek çok köyünde minder, çocuk yorganı, beşik üzerine konan örtü, deve çulu, kaba yünden yapılmış elbise ve çocuk kundağı için "köpen" demirdi. XI. yüzyılda da ise Kaşgarlı Mahmud, "Oğuzların at eğerin ön ve arka yastıklarına "köpçük" ismini verdiklerini" bildiriyor. Türk kültür tarihinde önemli bir yeri olan yorgan, yerleşik kültüre geçildikten sonrada önemini korumuştur. İklim ve çevre koşullarına göre pamuk veya yünle doldurulan yorganlar, giderek bir sanat dalı haline gelmiş ve esnaf loncaları arasında önemli bir yer edinmiştir.²⁷³

16. yüzyıl minyatür sanatının en güzel örneklerinden olan ve sultan III. Murat'ın şehzadelerinin sünnet düğünü nedeni ile 1582'de at meydanında 52 gün 52 gece süren şenlikleri konu alan "Sürname" de, sultanın önünde geçit resmi yapan esnaf alayları arasında yorgancı esnafı da yer almaktadır.²⁷⁴

Yorgan sadece Asya'da yapılan bir şey değildi. Amerika Birleşik Devletlerinde, Afrika, Avrupa ülkelerinde de vardı. Örneğin, ABD'de kadınlar, biriktirdikleri küçük parçaları bir araya getirir, düğün, evlenme, ölüm, hatta siyasal bir olay gibi yaşamlarının önemli bir anını kutlamak için yorgan diker, çene çalarlardı. Eski çağlarda, antik Mısır Aztek savaşçıların tuniklerinde, ısınma ve korunma amacıyla yapılmış yorganı, daha sonra altın ve değişik renkte ipliklerle süslenmiş

Hindistan ve Çin'de görmekteyiz. Orta çağ Avrupa'sında zırlı şövalyelerin ve sıradan erlerin giydiği Jüpon, ceket, gambesonları sivil halkın pamuklu kapitone yelekleri, kadın elbiseleri ve bebe tulumları aynı teknikte hazırlanırdı. 19. yüzyıla kadar iç ve dış giysi olarak önemini sürdüren yorgan, günümüzde sadece evlerde örtünmek amacıyla kullanılan temel bir gereç olarak işlevselliğini sürdürmektedir.²⁷⁵

Topkapı sarayının müze haline getirildiği yıllarda bir araya toplanan Osmanlı saray işlemleri, Türk işleme sanatının en değerli örneklerinden olmuştur. Değerli taşlardan işlenmiş yastıklar, minderler, divan örtüleri, yorgan yüzleri gibi saray işlemleri genellikle saray atölyelerinde hazırlanmıştır. Bu eserleri işleyenlerin profesyonel erkek işleyiciler oldukları anlaşılmaktadır. Altın ve gümüşle yapılan saray işlemleri hem bir ekip işi, hem de kadınların işlediklerinden farklı, güç isteyen çalışmalardır. XVI. yüzyıl motif ve kompozisyon geleneği XVII. yüzyıl işlemlerinde de devam etmiştir. Bu dönemde sarayın en seçkin örneklerini seccadeler, yorgan yüzleri ve makramalar oluşturmuştur. XVIII. yüzyıldan itibaren "suzeni" tekniği, XIX. yüzyılda sırma ve dival işi tekniklerinin başarılı örnekleri görülür. Bu teknikle yatak örtüsü, seccade ve minder yüzleri yapılmıştır. Topkapı sarayının seferli koğuşunda 1964 yılından bu yana padişahın çocukluk ve yetişkinlik kaftanları, iç çamaşırları, yazılı gömlekleri, kese takke yorganları, çeşitli kumaşlar, az miktarda üstün kalite halı sergilenmekte ve toplam 2500 kadar eser bulunmaktadır. Topkapı sarayı müzesinde bulunan çocuk takımları arasında iki adet değerli tellerle işlenmiş ve çiçekli kumaştan yapılmış yorgan bulunmaktadır.

Bir genç kıza, bir ev kadını olabilmesi için öğretilmesi gereken türlü işler arasında işlemler en fazla zaman alır. Bu "manevi bilgi birikimi" anadan kıza geçerdi. İleride kuracağı yuvayı ve eşine hediye edeceği parçaların tamamlanması ile akranları arasında değeri belirlenmiş olur ve işlediği şeyler düğün gününde çeyizi arasında herkesin önünde meydana konurdu. Bundan duyulan zevk her bölgenin geleneği halinde devam etmiş ve Türk kızının hüneri arasında sayılmıştır.

Çoğunluk saray ve yakın çevresi için yapılan ve bugün müzelerde yer alan bu değerli örneklerin yanı sıra, tahta kalıpların kumaşa basılmasıyla elde edilen yazma yorganlar, Türk halk sanatının ilginç bir bölümünü oluşturur. Çarşı ve ev faaliyeti olarak sürdürülmüş olan yazmacılık sanatı, yastık, yorgan yüzü, seccade, bohça, peşkir, mendil gibi birçok çeşitleri ile insanın günlük yaşantısının vazgeçilmez eşyası olmuştur.

Baskı veya kalem işi olarak yapılan yorgan yüzleri için de en ünlüleri İstanbul'da kandilli ve Üsküdar'da

273- Havva GÖĞÜŞ, a.g.m, s.17-24.

274- Havva GÖĞÜŞ, a.g.m. s.19

275- Havva GÖĞÜŞ, a.g.m. s.20

yapılan örneklerdir. Ayrıca tokat, Kastamonu ve Bartın gibi merkezlerde yazmacılık sanatı ürünler arasında yorgan yüzleri de yer alır. Çoğunluğu "kalem işi" yazmalarından oluşan kandilli yazmaları yorgan yüzlerinde desen, genellikle etrafta kenar bordürü ve ortada madalyondan (halk dili ile göbek) meydana getirilecek şekilde yerleştirilir. Diğer bir görünüm ise, bir saksı içinden veya başlangıç noktası olarak kökten çıkan ve rahatlıkla dağılan dalların çeşitli türleri ile bezenmiş olmasıdır. Ayrıca Türk yazmacılığında ender görülen desen, "tavus kuşu"nun simetrik olarak karşılıklı yerleştirildiği yüzeyine çiçek motifleriyle zenginleştirilerek hazırlanır.

Bölgelere göre değişen motif isimlerinin çoğu, geçmiş yüzyıllara dayanmakta, yeni desenler için ona uygun isimler verilmektedir. Yorgan isimleri: dört kemer, kayıoğlu modeli, tek ve çift kare, tek ve çift baklava, balıksırtı veya pulu, baskılı menekşe, batırmalı fiyonk, salyangoz fiyonk dikişli, güneş, pervane, muz yapraklı, kapitoneli, güneş şualı çiçek, dört gül, göbekli dört gül, çınar yaprağı, kuş ağızı, hurma dalı, hasır örgüsü, kabak çiçeği, armut pervane, zigzaglı papatya, yavru fırlıdak, yelpaze, mekik, tavus kuşu, üç yapraklı yonca, "S" modeli, dört göbek altıgen, yelken modelleridir. Yerde oturularak çalışılan yorgancılık sanatına zamanımızın tek katkısı dikiş makinesi olmuş, kullanılan gereçler yıllardır değişmemiştir. Makas, iğne, iplik, çırpı ipi, tezgâh, tebeşir, karton, yay ve tokmak (halı) minyatürlerden tanıdığımız görünümlerini korumuştur.

b. Eski Türk Atasözlerinde Yorgan

"Ayağını yorganına göre uzat" sözü, çok eski ve öz bir atasözüdür. Kaşgarlı Mahmud'un XI. yüzyılda Türkler arasında derlediği atasözlerinden bir benzeri: "yorganından daha fazla uzatırsan ayağın üşür" o günkü söyleyişi ile "yogurkandan artuk adhak kösülse üşüyor". Uygur yazılarından "yorganın (veya üst elbisenin) dikişini fare ısırsırsa kız için bir felaket olur" deniyordu. Bu söz, bir kör inanç veya içinde bir öğüt bulunan atasözü de olabilir. "Ya urgan ya yorgan doyurur inşallah" sözü bazı törelerimizde kullanılan bir bedduadır. Halk arasında bilinen bir bilmece: "gündüz yayın gece hamam" (yorgan, döşek)²⁷⁶.

c. Günümüz Yorgancılığı

İstanbul Türkiye'nin en ince kalitede, en güzel ve zevkli yorganlarının dikildiği ilimizdir. Hatta kapalı çarşının bir sokağı hala yorgancılık esnafının adını taşımaktadır. Bugünde meslek kuruluşu olarak teşkilatlanmış bulunan yorgancıların sayısı İstanbul'da yaklaşık 500 civarında olduğu bilinmekte, ancak sayısı hala az olmayan gezginci yorgancılar bu sayının dışında

kalmaktadır. Karadeniz bölgesi bu sanatın geliştiği diğer bir merkezdir. Samsun, Ordu, Hopa, Sinop ve diğer illerde yetişmiş yorgancı esnafı, sanatlarını yörelerinde ve Anadolu'nun diğer illerinde sürdürmektedirler. Manisa, İzmir, Uşak, Gaziantep, Adana illeri ile Alaşehir, Salihli, Turgutlu, Kilis, Karahallı, ilçelerinde yorgancılık sanatının en güzel örnekleri görülmektedir²⁷⁷. Anadolu gelinini beraberinde götürdüğü çeyiz içinde bulunan yorgan, gelinin değerini belirler, yörenin adetlerine göre at, eşek, traktör, taksilerle damat evine taşınan çeyiz, düğün öncesi ve sonrasında sergilenir, gelen misafirlere gösterilir. Dalı güllü basmalarından, ipekten, kadifeden yapılmış yorganların her biri emek ve sabır örnekleridir. Türk evinde sadece ev ihtiyaçlarına yetecek, kadar yorgan hazırlanmaz. Ev sahibi gelecek misafirini rahat ettirmek, en iyi şekilde ağırlayabilmek için her zaman bir iki temiz yorganını yükükte hazır bekletir.

Çeşitli yörelerimizde kadınlar, kendi ihtiyaçları olan yorganı kendi diker veya mahalle arasında bu işi yapan usta kadına diktirir. Köylerde yaşlı kadınlar araya tütün veya yün koymadan parça kumaşları birbirine ekleyip kat, kat edecek "çapıt yorgan" hazırlar, kare, baklava, yıldız benzer muntazam şekiller verilmiş küçük kumaş parçalarından hazırlanan yorgan yüzüne astar geçirip "kurama" denen yorganı vakit geçirmek için dikerler. Günümüzde bazı yörelerde kadınlar tarafından kaba dikişle modelsiz yapılan yorgan, tüccar malzemesi kullanılarak pazara yönelik hazırlanmaktadır.

Asıl çarşı işi üretim yapan, yorgancılığı kendine meslek edinen kesim erkeklerdir. Geçmişin basit ve sınırlı sayıda modelleri, günümüzde geliştirilmiş zenginleştirilmiştir. Halkın ince zevki ve modern yaşamı bu sanatı olumlu yönde etkilemiş; bilinçli ustalar, birbirinden güzel, zevkli, ince nakışlı desenler üretmiştir. Ev içi ve basma yorgan diken kadınlar arasında model saklama yoktur. Esnaf arsında model alışverişi olmaz, örnek verilmez. Her yorgancının kendi yarattığı, eski modellerden derlediği yorgan deseni onun hünneridir ve bu modelin kendine özgü kalması için çaba sarf eder. Örneğin saklanması bir nedeni de desenin bozulmamasını sağlamaktır. Esnaf modelini kaybettiğinde müşterisini de kaybeder. Bazı sanatçılar, verilmeyen örneği karşıdan bakıp hafızasına yerleştirerek aynısını çıkarabilir.

El yapımı, geleneksel yorganların, sanatsal yanı bir yana, en önemli özelliği ise sağlıklı olmalarıdır. Bu yorganlarda hiçbir zaman elyaf kullanılmamaktadır. İçlerinde yalnızca yün ve pamuk yer alır. Çoğunlukla da pamuk, pamuğun en iyisi "Maydos" pamuğu diye adlandırılır ve kullanılır. Çanakale ilinin Maydos ilçesinde yetişen bu pamuk cinsi, yorganın kabarık durması ve motiflerinin göz önüne çıkması için ideal sayılır.

276- Havva GÖĞÜŞ, a.g.m. s.22

277- Havva GÖĞÜŞ, a.g.m. s.22

d. Yorgan Yapım Tekniği

Yorgan hazırlanırken, ilk işlem olarak, yalnızca çırır makinesinde çekirdeği ayrılmış olan ham pamuk, yorgancıda "hallaç yayı" denilen geleneksel bir yay ile kabartılır, işlenir. Sonra da, kumaşı ipek ya da keten olan yorganın içine doldurulur. Yorganın açık olan ağzı dikilerek kapatılır. Yorgan ustasının, uzun zamandır düşlediği, belki bir yerlerden, belki de eski ustalardan esinlendiği, çoğu zaman rüyalarını süslemiş desenlerini ve motiflerini, eskiz kâğıtlarından yorganın üzerine dökmesinin zamanı gelmiştir. İşlenmemiş yorgan, "**taksimât**" denilen bir işlemle, motifin özelliğine göre kare, dikdörtgen ya da baklava biçiminde eşit dilimlere ayrılır, tebeşirle çizilir. Motif yorganın üzerine geçirilir. Günlerce sürecektir bir çalışmanın ve emeğin uygulaması ile eşit aralıklarla, durmasızın vurulan iğne darbeleriyle 1cm.de 3-4 iğne vuruşuyla dikilir.

Genel olarak yorganlar 3 ana guruba ayrılır;

- Tek kişilik yorgan
- Çift kişilik yorgan
- Çocuk yorganları.

Malzemelerine göre de yorganların kalitesi değişmektedir. Kullanılan dolgu malzemeleri; Yün, pamuk, kuş tüyü ve sentetik elyaftır.

Yorganın astarında kullanılan kumaşları; mermerşahi, patiska, amerikan bezidir.

Yorgan yüzünde kullanılan kumaşlar; Atlas ipek saten, pamuk saten, kadife, basma, diğer kumaşlar kullanılır.

Yorganlarda kullanılan iplik çeşitleri; Pamuk iplik, Merserize iplik, Sentetik ipliktir.

Halen kırsal kesim için yapılan en ideal yorgan ağırlığı çift kişilikte 4,5-5 kg pamuk, tek kişilikte ise 3,5-4 kg pamuk kullanılır.

Yorganın desen ve büyüklüğüne göre ücreti, 60-100 TL, İyi bir yorgan ustası 1,5- 2 gün içinde saten yorganı diker. Tek sermayesi bir yüksük ve iğne olan yorganın standart ölçüleri ise tek kişilik olanların 140-150cm en, 2.25cm boy, çift kişilikler de ise 190-200cm en, 2.25 cm boydur²⁷⁸.

Yorganlarda Kullanılan Motif İsimleri: Çay filizi, atlas çiçeği, bulut, mor menekşe, bulut lale, gelin tacı, serpme parke, kartal kanadı, üzüm asmaşu gün çiçeği, göbekli lale, lale ile karanfil, pervane, papatya, çelenk, baklava, suyolu, üzüm, yelpaze, buğday başağı, batan güneş, yedi ok, tavus kuşu, ilkbahar, sekiz, muz, sabahyıldızı, fındık dalı, uğur yoncası kardelen meşale, pamuk, saray gülü, çintemani, balıksırtı, buket, ikili parke, meşe yaprağı, kemer, gümüş, tavşan yorganı, yaprak güzeli'dir.

278- Kaynak kişi: Cengiz Uzun, 1958 doğumlu, Yıldız mah. Hamidiye cad. no:14 Antalya, Röportaj yapılan tarih Mayıs 2005 Antalya.

e. Antalya'da Bir Yorgan Ustası

Antalya'nın Üçgen mahallesinde ufak bir dükkânda yorgancılık mesleğini icra eden Cengiz Uzun 1958 Sivas Gürün doğumludur.

Ufak yaşlarda başladığı yorgancılık mesleğini ilk babasından öğrenmiş ve daha sonraları da başka ustaların yanında geliştirmiştir. Babasının yorgancılık mesleğini günümüzde rastlamadığımız bir şekilde "seyyar yorgancı" olarak yaptığını bize sözlü olarak ifade etmiştir. Şehir şehir gezerek isteğe göre yeni yorgan diktğini ya da eskileri de tamir ettiğini bize aktarmıştır.

Uzun ailesindeki dört erkek kardeşte yorgancılık mesleğini yürütmüştür. Şuan aileden bu mesleği yürüten sadece Cengiz Uzun Bey vardır. Diğerleri emekli olmuştur.

Cengiz Bey otuz yıldır yorgancılık mesleğini sürdürmeye çalışmaktadır. Günümüzde eskisi kadar yoğun bir talep olmadığı için yorgan dışında koltuk örtüsü ve diğer ev tekstil ürünlerini dikmektedir.

Yorgancılığın zor bir meslek olduğunu söyleyen Cengiz beyin iki oğlu bu işi yapmak istememiş ve farklı alanlarda çalışmaktadırlar. Yanında çalışan bir çırağı vardır ve işi öğrettiği ikinci bir insan yoktur. Yani ailenin son yorgancısı Cengiz Bey'dir ve onunla beraber bu ailede yorgancılık son bulacaktır.

Mesleğinin 1957 ile 1985 yılları arasında en gözde meslek olduğunu, yorgancılığın altın yılları olduğunu söylemiştir.

Foto: 16, 17, 18, 19: Buket kardelen, Kardelen, Yaprak güzeli, Yedi ok, G. Çıragöz, 2005.

Foto: 20, 21, 22, 23: Buket lale, Mormenekşe, Tavus kuşu, Lale ile karanfil, G. Çıragöz, 2005.

Foto: 24, 25, 26:
Göbekli lale,
Fındık dalı,
Meşale,
G. Çıragöz, 2005.

Foto: 14, 15: Yorgan ustası Durali Karayel, G. Gürcü, 2005.

5. NALBANTLIK

Taşımanın ve yolculuğun atlarla yapıldığı yıllarda nalbantlık geçerli bir meslekti. Çoğu zaman Antalya kentinde nalbantlık yapanlar at ve eşiği nallamak için Nisan, Mayıs, Ekim, Kasım aylarında Antalya merkezine bağlı Aksu, Boztepe, Kemerağzı, Yeniköy, Karabayır gibi köylere ve çevrede kurulan pazarlara giderlerdi. Nalbantlar satın aldıkları düz sacdan nal keserlerdi. Hayvanın ayağının büyüklüğüne göre nallardan uygun olanı seçilir; çakılmadan önce hayvanın uzamış tırnakları sintıraçla tıraşlanırdı. Nal hayvanın tırnağına yerleştirilerek, hayvanın sahibinin veya kalfanın yardımıyla çakılırdı. Bir nal genellikle üç ay dayanırdı. Nalbantların yaptıkları mesleğin önemini belirtmek için şöyle tekerlemeleri vardır: "Bir çivi bir nal kurtarır. Bir at bir er kurtarır. Bir er bir ordu kurtarır"²⁷⁹.

Nalbantların Kullandıkları Aletler:

Tırnak Kesme Bıçağı: Çelikten olup demirciler tarafından yapılmaktadır. Boyu 25 cm, eni 2,5 cm kadardır. Genelde sap kısmı da demirdir. Bıçağın üzeri tokmakla vurularak, alınması zor ve uzun tırnaklar kesilir.

Sintıraç: Ağız kısmı çelik olup, ağız genişliği 9 cm, ağız yüksekliği 11 cm, boyun ve sap uzunluğu 38 cm. dir. Bıçakla fazlası alınan tırnaklarda, sintıraçlar tırnağın küçük pürüzleri temizlenir, nalın tırnağa oturması sağlanır. Sintıraçla tırnağın temizlenmesi işine "sintıraçlama" denir.

Yavaşı: 40 cm uzunluğunda, yaklaşık 3cm çapında iki yuvarlak ağaç, halka ile birbirine bir ucundan tutturulmuştur. Diğer ucunda, ağacın birine bağlı ip bulunur, diğer uç serbesttir. Huysuz atların burunları, nallanmadan önce "yavaşı" ile kısırılır. Burnunun acısından hayvan, ayağının acısını unuttur, nalbantlar rahatça işlerini görürlerdi.

279- Hüseyin ÇİMRİN, Antalya Folkloru, "Geleneksel Sanatlar Süsleme Ve El Sanatları Demirciler", s. 298- 299.

Kelpeten: Ağız kısmı çelik, sapı demir olup, tırnakta kalan çivilerin çıkarmasında kullanılır.

Soyu: Yaklaşık 35- 40 cm, ağız yuvasının genişliği 4,5-5 cm.dir. Sapı iki uçtan bir mahmuz, diğeri keski olarak kullanılır.

Zimba: Boyu 18 cm, çapı yaklaşık 1,5 cm çelikten dir. Alafranga veya düz nalın deliklerin açılmasında, çapakların giderilmesinde kullanılır.

Törpü: Çelikten olup, dört ayrı dişli kısmı bulunmaktadır. İnce dişli kısımlarla çivi, kalın dişli kısımlarla tırnaklar düzeltilir.

Çekiç: Çivi çakmak ve sökmek için kullanılır ve çeliktir. Kafa kısmının uzunluğu yaklaşık 10cm, sap kısmının ise 33-35 cm.dir.

Tokmak: Pıynar ve meşe gibi sert ağaçlardandır. Keski bıçağını vurmakta kullanılır.

Örs: Demirci örsüne göre daha küçüktür. Yaklaşık gövde yüksekliği 10 cm.dir. Sikkesi 13cm yatay bölümün uzunluğu ise sivri uçla birlikte 20 cm.dir.

6. SEMERCİLER

Semercilik eskiden Antalya'da yaygın mesleklerden biriydi. At, katır, deve gibi yük taşıyan hayvanların sırtına konulan semer, genellikle ağaç çuval ve sazdan yapıldı. Üçgen çatılı ve hayvanın sırtında hayvanın iki yanına doğru açılan bir biçimdedir, sırtına değen iç tarafı saz doldurulmuş iki kanatlı bir çuvaldır. Yük vurulan üst tarafı da semer ağaçları denen ahşap küçük direklerle çatılı ve üstüde genellikle deriden dikilirdi. Hayvanın omuzları üstüne gelen bölümde yani üst kısmında yükü bağlamaya yarayan öne doğru çıkıntılı iki kol vardır. Sırtına konulan yük, ip ile hayvanın sağrısı üstüne gelen bölümlerde kancalara bağlandıktan sonra tekrar omuz başı kollarında düğümlenir. Semer hayvanın sırtına kolan, kayış veya kaytan denen sağlam bir şeritle bağlanır. Kolonun iki ucu hayvanın kaburgalarından biri üzerine tokalanır. Karın altından geçtikten sonra, semerin üzerine dolanan bu kolan, semeri hayvanın sırtında sıkıca tutmaya ve yükünün sallanarak düşmesini önlemeye yarar. Semerin omuz başı kollarına genellikle kaş denir.

Semerler, hayvan sahibinin maddi durumuna göre sade veya süslü olurdu. İşlemeli ve boncuklu kollarları, hayvanın kuyruğu altından geçen ve inişlerde semerin omuzlara düşmesini önleyen, paldımı ve üzerine atılan çulu bazen işlemeli kakmalı olurdu. Eskiden değerli madenlerle işlenerek süslenen semerler de vardı²⁸⁰.

Antalya'da semercilik geçerli bir meslekti. Antalya ve çevresinde çok sayıda semer kullanılırdı. Antalya'nın en büyük semerci dükkânı Balcıoğlu ve oğullarına ait-

ti. Balcıoğlu'nun en büyük oğlu mübadeleden sonra Atina'ya gelmiş ortağı Vasıl Kilikoğlu ile Atina'da mobilya ticareti ile uğraşmış, zengin olmuştur.

Foto 27: Gazipaşa. Karatepe köyü. Ö. Aydın 2008.

7. ANTALYA YÖRESEL MEKİKLİ DOKUMALARI

-ORMANA BELDESİ GILAMIKLI DOKUMACILIĞI

"Gılamık'ın" kelime anlamı yörede koza ipeği anlamına gelmektedir. Geçmişte koza üretimi yapılan ormana beldesinde günümüzde Dürdane ve Abdullah ÇEVİK'in katkıları ile on beş yıldır Nevin Peşmen ve Sevim Kaplan tarafından yaşatılmaya çalışılmaktadır. Günümüzde Bursa'dan satın alınan el ipeği, Denizli'den satın alınan çözümlük bürümcük ipliği, İstanbul'dan satın alınan simlerden dokunmaktadır.

Yöresel dokumanın hazırlığı koza ipliği çarkla kargıya sarılır. Sıcak suda yumuşatılır. Tezgâha çözölen bürümcük ipliklerin arasından ipek iplik ile dokuma yapılır. 700-720 tel bürümcük iplik çekilerek 120-12 cm boyutlarında 49-50 cm eninde şal, masa örtüsü ve yatak örtüsü dokunmaktadır. Çataloluk, Karadağ modeli, yeni çataloluk, eski model, eynif model, kızılağaç, söğüt modelleri vardır.

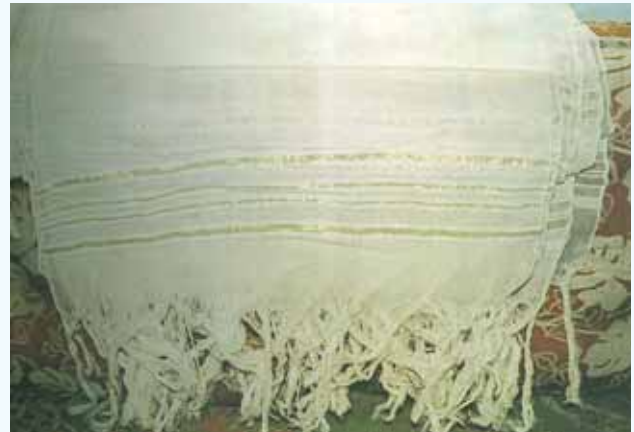

Foto 28: Çataloluk modeli, Ö. Özyürek 2008.

Foto: 29, 30: Eynif model Çataloluk, Karadağ, Yeniçataloluk modeli, Ö. Özyürek 2008.

Foto: 31, 32, 33: Eski model şal, Eski model ipek, Tezgah.

8. ANTALYA YÖRESİ İPEK- PAMUK DOKUMACILIĞI

a. Alaca ve Darabulus (Trablus) Dokumaları

Gazipaşa ve Alanya'daki alaca, (darabulus) Trablus dokumalarının sözlük anlamları ışığı altında yöreden tespit edilen örnekleriyle dokumanın teknik, desen ve kullanım alanları;

Alaca: Genellikle kırmızı zemin üzerine sarı çubukları olan eski bir pamuklu kumaş türü. Çoğunlukla mintan, şalvar ve entari yapımında kullanılmıştır. İpekten dokunanlara ipekli alaca denir. İpekli alacalar daha çok Şam da dokunduğu için Şam alacası olarak ta bilinir. Anadolu'da en iyi alacalar Tire ve Erzincan'da dokunmuştur²⁸¹. Tire Osmanlı ekonomisine dokumaları ile lokomotif görevi yapan merkezlerden biridir. Çar-

281- Mine Esiner ÖZEN., *Türkçe'de Kumaş Adları*, İstanbul Edebiyat Fak. Yayınları, Tarih Dergisi sayı: 33, İstanbul, 1980, s. 300.

şaf, beledi dokuma, alaca, altıparmak, evsat, düz bastı dokumaları Tire'de Osmanlı için dokunuyordu²⁸². 1640 tarihli es'ar defterinde alaca dokumalarla ilgili şu bilgilere rastlanmaktadır. **Mısır alacası** benderden bütün astarlı pembe şilteli zenane kaftan boyu iki endaze bir rub danesi 220 akçaya, **ibn-i baba alacasından** bütün astarlı pembe şilteli zenane kaftan boyu 2 zire' iki rub' danesi 140 akçaya. Zikr olunan **ibn-i baba alacasından** üçü bir kesim pembeli ve astarlı zibun danesi 60 akçaya virile²⁸³. Bir kaç rengin karışımından oluşan renk, ya da çok renkli. Birkaç renkli iplikten yapılmış dokuma.

Alacalı: Grizet, dril, tualdanor, şiltelik bez ve bunun gibi pamuklu kumaşlar grubu da denir²⁸⁴.

282- (AAT, ES, ETN.T.V, 8, GKS *Narh defteri*. OTDTS Sanat Ansiklopedisi)

283- Yaşar YÜCEL, Osmanlı Ekonomi-Kültür-Uygurlik Tarihine Dair Bir Kaynak Es'ar Defteri (1640 Tarihli), T.T.K. Basımevi, Ankara 1992, s.54-55

284- Atilla ERGÜR, Tekstil Terimleri Sözlüğü, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2002, s.7.

Foto: 34 Alaca dokuma (peşkir) 67 x 36 cm, saçak 4cm, Gazipaşa-Merkez, Ayşe Bilgin evi, bez ayağı tekniğinde dokunmuş, atkı çözgü pamuk B. Deniz, 29.03.2008.

Foto: 35 Alaca dokuma (peşkir) 100X42 cm, saçak 6cm, Gazipaşa-Merkez, Ayşe Bilgin evi, bez ayağı tekniğinde dokunmuş, atkı çözgü pamuk, B. Deniz, 29.03.2008.

Foto: 36 Çizgili alaca dokuma, zeytin kesesi-keşpekmez, 42x60 cm, Gazipaşa-Merkez, Muhammet Ulu evi, bez ayağı tekniğinde dokunmuş, atkı çözgü pamuk, B. Deniz 29.03.2008.

Foto: 37 Alaca dokuma et kesesi 58x43 cm, Gazipaşa-Merkez 82x40+40cm, Muhammet Ulu evi, bez ayağı tekniğinde dokunmuş, atkı ve çözgüsü pamuk, B. Deniz, 02.03.2008.

Ala: Ala, çok renkli, alacalı, benekli Al kırmızı sadece bez ayağa bağlama tarzı ile dokunan alacaların kumaş yüzeyinde oluşturulan değişik renklerdeki dikey çizgisel görünimleri çözgü ipliği ile verilir. Alaca kumaşlar iki çerçeve ile dokunduğu gibi Gaziantep çevresinde altı çerçeveli örnekleri de vardır. Buradaki amaç ipliklerin birbirleri ile sürtünmelerini önlemek ve dokunun daha dengeli ve düzenli görünümünü sağlamaktır. Düz harelî, ekoseli veya çizgi yönünde inceli kalınlı renkli çizgilerden oluşabilir. Bazen döşeme dokulu olanları da vardır. Gaziantep yöresinde pijama çizgili, Gümüş-i lacivert çizgili, düz helaliye, yeni çizgili, dişli, üç çubuklu meştane, bir kalın- üç ince çubuklu şal-şapiktir²⁸⁵. El tezgâhlarında dokunan renkli pamuklu bez (içel), kareli desenli bezden yapılmış ekmek bohçası (Antalya)²⁸⁶.

Tarabuluş: İpek giysi (Çam köy, Gölhisar,

285- Zahide İMER, Gaziantep Yöresi'nde Üretilen Kutnu, Alaca ve Meydaniye Kumaşların Bazı Teknolojik Özellikleri, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001 s.21.

286- Atilla ERGÜR, Tekstil Terimleri Sözlüğü, s.6.

Foto: 38 Çizgili Alaca Dokuma Kefen bohçası, 125x85 cm, Fatma Güzel evi. Öznurtepe Köyü-Gazipaşa, bez ayağı tekniğinde dokunmuş, atkı çözgü pamuk, B. Deniz, 02.03.2008.

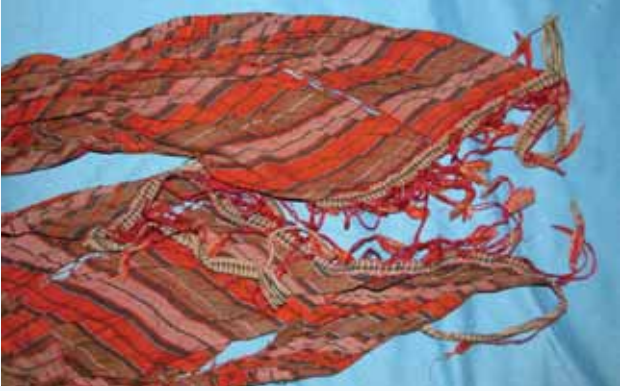

Foto: 39 İpek darabulus kuşak, 228 x 27, üç ipek parça çapraz dikişle birleştirilmiştir, bez ayağı tekniği ile dokunmuştur, atkı çözgüsü ipektir. B. Deniz, 30.03.2008.

Burdur)²⁸⁷.

Trabulus: Trabulus'u iki yüz on altı dirhem, mecmu'u sekiz yüz altmış dirhem gelür-onbirzira'nın a'lası 8800 akçe, trabulus'u yüzeli dokuz dirhem, mecmu'u altıyüz dirhem gelür- onbir zira'nın alası 5200 akçaya şeklindeki ifadesi²⁸⁸.

Trabulus kuşaklar: Günümüzde dokunan örnekleri Eski Trabulus kuşaklardan yola çıkılarak yapılmış canlı renkler ve kontrastlarla oluşturulmuş çizgili ipek dokumalardır. Bu örneklerde diğerlerinden farklı olarak çözgüleri kırmızı renkli ipekten yapılmış olmasıdır. Ayrıca dokuma bittikten sonra saçakların ucuna püsküller yerleştirilir. Bu kuşakların her bir parçasına; halk ağzında kanat olarak isimlendirilir. Ayrıca pamuklu iplikle dokunmuş olanları da vardır. 20.yüzyılın ilk yarısında dokunan ipek ve pamuklu göynekler üzerine takılan Trabulus kuşaklar, siyah (tinga) çizgi atılmış ipek beyaz kanatlar ile bordo çizgili turuncu pamuklu kanatlar artık günümüzde yok olmuştur. Yazılı kaynaklarda yer alan ve kaynak kişilerin şifahen verdiği bilgiler doğrultusunda eskiden Konya ya çift, çift satılan

287- Atilla ERGÜR, a.g.s. s.259.

288- Yaşar YÜCEL, Osmanlı Ekonomi-Kültür-Uygurlik Tarihine Dair Bir Kaynak Es'ar Defteri, s.46.

Foto: 40, 41 Çark, çahra, çıkırık, Gazipaşa-Çobanlar köyü, Dursun Dünder'in evi, Ö. Aydın, 13.02.2008.Ö.Aydın, 13.02.2008.

ve parmaktaki yüzüğün deliğinden geçecek incelikte ipek trabluslar " dede kanatı" olarak ta isimlendirilir. Siyah tınga atılmış (çizgi) beyaz ve turuncu kanatlar moda değişince günümüzde dokunmaz ve kullanılmaz olmuştur. Örneklerini ancak Alanya Kızıl Kuledeki müzede görebildiğimiz turuncu renkli kanatlı Trabulus örnekleri en eski Alanya kuşakları konusunda bize bilgi vermektedir. Birkaç farklı renkli ipek ipliklerle hazırlanmış çözgüler üzerine dokunmuş çizgili veya kareli olarak tasarlanmış örnekler müzede yer almaktadır. Kareliler genellikle **beyaz- siyah, beyaz- mavi, beyaz- yeşil, turuncu- mor, sarı- bordo** renktedir. Beyaz ipek iplikten çözgüleri oluşan atkıdan renklendirilen çizgili örnekleri de vardır. Alanya yöresinde her kanat "haneli" olarak da adlandırılmaktadır. Her bir kanat "**Üçgen Türk ajuru** ile" birleştirilerek saçakların uçlarına püskül takılarak Trabulus kuşağını oluşturur. En eski Trabulus kuşak örnekleri altıparmak ve kırk kalem isimlidir. Çizgili dokumalar olup iki ucunda saçaklar vardır. Saçakla dokuma arasında 1 cm eninde çok ince dokunmuş kolan dokumaları bulunur. Saçak uçlarında simle boğulmuş püsküller kuşağa zenginlik katar²⁸⁹.

289- Örcün BARIŞTA., "Alanya ve Çevresinin Mekikli Dokumaları", 2. Alanya Tarih ve Kültür Seminerleri Alanya Belediyesi ALSAV Yayınları Alanya, 1996, s.37-47.

Foto: 42 Çirçir Aleti, Gazipaşa-çakmak köyü, Mühürler mah., Huriye Aslan evi, B. Deniz, 29.03.2008.

Alaca, alacalı, ala ve tarabulus, trabulus dokuma isimlerinin tekstil terimleri sözlük anlamları doğrultusunda ele alındığında Gazipaşa köylerinde çulfa-lık tezgâhlar da dokunan alaca ve darabulus kuşaklar aynı özellikleri taşımaktadır. Günümüz örnekleri pamuk, ipek-floş, orlon ipliklerle dokunan darabulus dokumalarıdır. Gazipaşa'da alaca dokumaların örneklerini tezgâhlar üzerinde görme imkânını bulamadık çünkü artık dokunmuyorlardı. 13.02.2008 – 30.03.2008 tarihleri arasında yapılan alan araştırması sırasında çok miktarda ıstar tezgâhlar da dokunan zili, sili, farda, kıl çul, iteği, heybe ve çuval dokumaları yanı sıra çulfa-lık tezgâhlarda dokunmuş battaniye, çaput çul, söküntü yolluk ve darabulus dokumalarına rastlanılmıştır. Bu alan çalışmasında 27 köyden sadece sandıklardan çıkarılarak tespit edilen alaca dokumalar 30 yıl öncesine dayanmaktadır. 30 yıl önce dokunan pamuklu alaca dokumaların tezgâhları günümüzde çaput çul, söküntü yolluk ve ölümlük battaniye dokumalarını pamuk çözgü üzerine Konya'dan satın almış oldukları sentetik boyalı ipliklerle dokumaktadırlar. Oysaki daha önce-leri kendi yetiştirdikleri pamuk ve ipek böceklerinden elde ettikleri ipliklerle ve doğal boylarla boyadıkları alaca ve darabulus, ipek şal, iç göyneği, ipek üç kanat erkek kuşağı, ipek iki kanat Yörük kadın kuşağı dokumuşturlar. Sandıklarda bu dokumalara Gazipaşa- merkez ve merkeze yakın köylerinde rastlanırken dağ ve Yörük köylerinde ıstar dokuması olan zili, sili ve kilim dokumalarına ait örnekler dikkat çekmektedir. Alaca dokumalarda pamuğu kendileri ekip iplik haline getirip boyarken günümüzde hiçbir işlem yapılmamaktadır. Köylerde yaşlılar kalmış gençler turizm sektöründe çalışmaktadır.

b. Kullanım Alanlarına Göre Alaca ve Darabulus Dokumaları

Göynek: Gömlek iç çamaşırı olarak kullanılan, fanila yerini tutan yanları yırtmaçlı, yakalı, kaba bezden yapılmış bir giysi.

Göğnek: Göynek de denir. Kadın giysisi.

Peşkir: Daha çok pamuk ipliğinden dokunmuş havlu. Dar taraklarda dokunan dokumalardır. 42-46cm eninde 70-110cm boyundadır. Yollu çizgili ve iki renklidir. Bazı örneklerinde iki ucunda çizgili süslemeler vardır. 20-25cm eninde bordürlü olanlarına da rastlanılmaktadır. El ve makine işi ile işlenen örnekleri vardır.

- Alaca dokuma et kesesi 58x43 cm, Gazipaşa-Merkez 82x40+40cm, Muhammet Ulu evi, bez ayağı tekniğinde dokunmuş, atkı ve çözgüsü pamuk, B. Deniz, 02.03.2008 (**bkz. fotoğraf:37**).
- Alaca dokuma(peşkir) 67x36cm, saçak 4cm, Gazipaşa-Merkez, Ayşe Bilgin evi, bez ayağı tekniğinde dokunmuş, atkı çözgü pamuk B.Deniz, 29.03.2008 (**bkz. fotoğraf:34**).
- Alaca dokuma(peşkir) 100x42 cm, saçak 6cm, Gazipaşa-Merkez, Ayşe Bilgin evi, bez ayağı tekniğinde dokunmuş, atkı çözgü pamuk, B.Deniz, 29.03.2008. (**bkz. fotoğraf:35**).
- Çizgili alaca dokuma, zeytin kesesi- keş-pekmez, 42x60 cm, Gazipaşa-Merkez, Muhammet Ulu evi, bez ayağı tekniğinde dokunmuş, atkı çözgü pamuk, B.Deniz 29.03.2008. (**bkz. fotoğraf:36**).

Bohça: Çamaşır, giysi, mendil gibi eşyaları içinde kalacak biçimde dört yanından sarmaya, onları diğerlerinden bir biçimde ayırmaya yarayan, işlemeli, basma kumaşlı, yamalı yâda yazmadan yapılmış astarlı dört köşe kumaş.

- Çizgili Alaca Dokuma Kefen bohçası, 125x85 cm, Fatma Güzel evi. Öznurtepe Köyü-Gazipaşa, bez ayağı tekniğinde dokunmuş, atkı çözgü pamuk, 02.03.2008, B. Deniz (**bkz. fotoğraf:38**).

Futa: İpek peştamal, eskiden kullanılan bir kumaş türü. Pamuklu örnekleri de vardır.

Sofra altı: Yemekte sini ya da sofrta tahtasının altına serilen büyük bez.

Sofra Bezi: Kırsal kesimde kullanılan sofrta bezleri çoğunlukla kareli ve bez ayağı tekniği ile dokunmuş pamuklu dokumalardır.

Peçetelik: Yemek yerken sofrta örtüsünü ya da giysiyi korumak ve ağız kurulamak için kullanılan mendil benzeri kumaş parçasının konulduğu farklı malzemelerden yapılmış ürünler (dantel, kumaş, ahşap, metal, cam, seramik).

Kuşak: Beli sıkamak, giysilerin kaymasını önlemek ve bazı eşyaları (para ve tütün kesesi, çakmak) koymak gibi amaçlarla kadın ve erkeklerin kullandığı, bele sarılan dar enli uzun kumaş. Günümüzde değişik malzeme ve teknikle yapılan pek çok türü vardır.

- İpek darabulus kuşak, 228x27 cm, üç ipek parça çapraz dikişle birleştirilmiştir, bez ayağı tekniği ile dokunmuştur, atkısı çözgüsü ipektir. B. Deniz, 30.03.2008 (**bkz. fotoğraf:39**).

Foto: 43, 44, 45, 46 72 yaşındaki Müşerref Kayhan 57 yıldır dokuma yapmaktadır. Kalede bu dokuma sanatını devam ettiren 4-5 kişi kalmıştır. B. Deniz, 2008.

Çulhalık-çullalık-çulfalık: Evlerde kurulu tezgâhlarda mekiği el de atılan basit, yüksek tezgâhlarda sürdürülmektedir. İki pedallı bu tezgâhlara çözülen ipeklerle kuşak dokuması, flar yapılmaktadır. Aynı tezgâhlarda 160-140 tel ipek çözülmemektedir. Alanya'nın dağlık yerleşim bölgesinde Taşkent, Bolay, Hadim de ipek şalın çözümü ölçüsü (16 kalbe=160 tel 1 kalbe=10 tel) dir. Tezgâh parçalarının tanımları ve Gazipaşa köylerinde kullanılan yerel adlar:

Masura: Çubuktan hazırlanmış üzerine iplik sarılan mekiğin içine yerleştirilen parça.

Mekik: Dokuma tezgâhlarında dokuma sürecinde üzerine sarılan ya da içine masurayı sarılı olarak konan atkı ipliğini çözgü iplikleri arasında açılıp kapanan açıklıktan bir uçtan bir uca geçiren şimşir, meşe, kayın gibi sert ağaçlardan yapılan bir araç.

Çark : (çıkırık)sarma işleminin yapıldığı alet.

Çıkırık-çıkırık: Yün, kıl ve pamuğu iplik durumuna getirmek için kullanılan araç.

- Çırçır Aleti, Gazipaşa-çakmak köyü, Mühüler mah.,

Huriye Aslan evi, B.Deniz. 29.03.2008 (**b kz. fotoğraf:42**).

Eleme: (dolap).

Tefe: Defe, dufa, düfa, düfe de denir. Tahta ya da metalden yapılan bir dokuma tezgâhı düzeneği.

Çulfalık Tarak: dokuma tezgâhının tefesi üzerine takılan, dişleri arasından geçirilen çözgü ipliklerini düzenli aralıklarla birbirine koştur, kumaş enini de sabit tutan, dokuma sırasında atkı ipliklerini sıkıştıran, doku türü ve iplik kalınlığına göre sıklığı değişen eşit aralıklarla dizilmiş, düşey durumda ince metal ya da ahşap çubuklardan oluşan çerçeve.

Ayakçak: Dokuma tezgâhını işletmek amacıyla üzerine ayakla aşağı yukarı basılan pedal (Köselerli-Tarsus-İçel-Gazipaşa-Karalar).

Kecefe: Kecere, keceve, kecire, kecrede denir. İplik sarmada kullanılan çıkırığa verilen ad.

İlgıdı: İlgıda, ılgıdır, ıldız, ılgız, ılgız da denir ipliği çile yapmaya yarayan iki ucu çengelli tahta araç.İp bükmeye yarayan çatal ağaç.

Selmin: Dokuma tezgâhında dokunan bezin üzerine sarıldığı yuvarlak yâda dört yüzlü.

Lahat: Yaya pamuk atan alet.

Günümüzde Mahmutlar/Alanya civarından Şih köyünde ipek şal dokumacılığını yaşatmak adına kooperatif aracılığıyla yapılmaktadır. Dokuma tezgâhı parçaları kücü, çırmikan, tarak, semlin, çıkırık, dolap ve pahıl taşıdır.

Kücü: İpliklerin takıldığı yer.

Çırmakan: Dokuma ipliğini yerleştiren düzeneğe tarak. Kücünün havada durmasını sağlar.

Pahıl taşı: İplikleri sabit tutar.

Semlin: Dokuma kumaşları sarıp, biriktiren öndeki düzeneğe.

Çıkırık: İplikleri açar.

Dolap: İplikleri masuraya sarmaya yarar.

KAYNAKLAR

AAT, ES, ETN. T.V 8, GKS *Narh defteri*. OTDTS Sanat Ansiklopedisi.

Atilla ERGÜR, *Tekstil Terimleri Sözlüğü*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2002, s.6.

Havva GÖĞÜŞ, *Mavi Derinlik*, "Türklerde Yorgan Sanatı Ve Geleneği", Ağustos- Eylül, Ortak Kitap, 1989, s. 17-24.

Hüseyin ÇİMRİN, *Bir zamanlar Antalya Tarih Gözlem ve Anılar Cilt:2* ATSO Kültür Yayınları. Antalya, 2006, 640 s.

Hüseyin ÇİMRİN, *Antalya folkloru, "Geleneksel Sanatlar Süsleme Ve El Sanatları Demirciler"*, ATSO kültür yayını, Ares ofset, 2008, Antalya, s. 298- 299.

Mine Esiner ÖZEN., *Türkçe'de Kumaş Adları*, İstanbul Edebiyat Fak.

Yayınları, Tarih Dergisi sayı: 33, İstanbul, 1980, s. 300.

7- Örçün BARIŞTA., "Alanya ve Çevresinin Mekikli Dokumaları", 2. Alanya

Tarih ve Kültür Seminerleri Alanya Belediyesi AL-SAV yayınları

Alanya, 1996, s. 37-47.

8- Yaşar YÜCEL, *Osmanlı Ekonomi-Kültür-Uygurluk Tarihine Dair Bir*

Kaynak Es'ar Defteri (1640 Tarihli), T.T.K. Basımevi, Ankara 1992, s.

54-55.

9- Zahide İMER, *Gaziantep Yöresinde Üretilen Kutanu, Alaca ve Meydaniye*

Kumaşların Bazı Teknolojik Özellikleri, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001, s. 21.

(Bkz.) Geleneksel El Sanatları ile ilgili olarak, kitabımızın 1. Cildinin "VI-D-15-Korkuteli- 7-KÜLTÜR SANAT- Korkuteli Yöresinde Geleneksel El Sanatları Ustaları" bölümünden de faydalanabilirsiniz.

Foto 43, 44: 72 yaşındaki Müşerref Kayhan'ın dokuduğu günümüz şal ipek dokumacılığı Kızıl Kule Alanya, 2008.

Foto 45: 72 yaşındaki Müşerref Kayhan'ın dokuduğu geleneksel darabulus dokuma, B. Deniz, 2008.

7. HALI DOKUMA

DÖŞEMEALTI HALILARI

Bekir DENİZ²⁹⁰-Öznur AYDIN²⁹¹

Antalya merkez, Alanya, Gazipaşa, Korkuteli, Kaş, Elmalı, Finike çevresi eskiden bir dokuma merkezidir. Antalya civarında Teke, Karakoyunlu, Gazipaşa ve Alanya çevresinde Bahşiş ve Sarıkeçili, Korkuteli yöresi Söbüce Yaylası ile Antalya'nın kuzeyinde yer alan Döşemealtı düzlüğünde de Karakoyunlu ve Yeniosmanlı Yörükleri yaşamaktadır. Ayrıca, çevrede konar göçer halde yaşayan, yukarıda saydığımız Yörük gruplarına bağlı Töngüşlü, Çoşlu, Saçıkaraklı, Eski Yörük, Hacı Hamzalı, Hacı Mehmetli, Çakallar, Ötkünlü, Karaevli, Karahacılı, Sarıhacılı, Karatekeli, Hacı Babalar Yörükleri bulunmaktadır. Tüm bu Yörükler kendilerine özgü halı ve düz dokumalarıyla tanınır²⁹².

Döşemealtı Düzlüğünde yedi köye yerleşen Yeni Osmanlılar 1945'lere kadar konar-göçer halde yaşamaktaydılar. 1945 yıllardan sonra tarıma yönelmeleyle birlikte yaşayış biçimleri yarı göçerliliğe dönüşmüştür. 1955'ler den sonra **Döşeme Ovası**'nın sulu ve

pamuk ziraatının girmesiyle, koyun, ağırlıklı at, keçi, sığır ve deve besleyen Yeni Osmanlı Yörükleri hayvancılıktan birkaç yıl içinde vazgeçmiş ve kendi deyimleriyle "toprak insanı" olmuşlardır. Günümüzde yaz aylarında Antalya'nın sıcağından uzaklaşarak yaylaya çıkmakta ve eski göç geleneğini devam ettirmektedirler²⁹³.

Döşemealtı, Antalya'nın kuzeyinde, Toros Dağları'nın eteklerinde, 23 köyden meydana gelen geniş bir alandır. Köyler Antalya'ya yaklaşık 20 km. uzaklıktadır. Tarihi bilgiler ve Döşemealtı Yörüğü olduğunu ifade eden yaşlıların ifadesinden "XVII. yüzyıl sonlarında Konya üzerinden Antalya topraklarına geldikleri" anlaşılmaktadır. Kendi aralarında anlattıkları hikayeye göre, "Döşemealtı'na kalabalık bir grup halinde yedi grup çadır kurulmuştur. Bunu gören eski Yörük aşiretleri birbirlerine "bu gelenler kim?" diye sorarlar ve kendi aralarında "Yeni Osmanlı" diye ifade ederler. Böylece yaşadıkları bölgeye yeni gelenlere bu ad verilir ve sonradan hepsine birden "Yeni Osmanlı Yörüğü" adı verilir²⁹⁴. Yeni Osmanlı Yörükleri "Antalya civarında yaşayan Yörük aşiretleri arasında Osmanlı devletine en çok asker ve at veren aşiret olduklarını" ifade etmektedirler.

Başlangıçta yedi grup çadır halinde yaşadıklarını söyleyen Yeni Osmanlılar Döşeme Düzlüğü'nde Oda-başı, Kömürcüler, Duacı, Başköy, Çıplak, Topallı ve Kırışçiler köylerini kurarlar. Bugün Antalya Etiler Mahallesi ve Aşağı Oba Köyü'nün çoğunluğu **Yeni Osmanlı**, Kızıllı, Kevgirler, Ekşili, Aşağı Oba, Dereli, Kovanlık Köylerinde ise az sayıda Yeni Osmanlı Yörüğünden aileler yaşamaktadır.

Yeni Osmanlılar konargöçer olmaları nedeniyle hayvancılığa ve yaylaya çıkıyor ve hayvancılık yapıyorlardı. Halen Söbüce Yaylası'na koyunları ile birlikte çıkan, araştırmanın yapıldığı yıllarda 80 yaşın üstünde olan ama günümüzde yaşamayan Hatice Köken 1990 yıllarında verdiği şifahi bilgilerde "...babasının 1927'lerde 40 köşekli deve, 30 buzağı ve 80 kısırağının bulunduğu ve koyun ve keçinin sayısını da bilmediklerini" ifade etmektedir²⁹⁵.

Döşemealtı halıları 1960 yıllarına kadar sadece Kovanlık, Aşağı Oba ve Killik de oturan Karakoyunlu Yörükleri tarafından dokunmakta ve Kovanlık Halısı adıyla tanınmaktaydı. Konya'dan gelerek Antalya'nın Serik ilçesinin Koca Yatak Köyü'nde kışlayan Karakoyunlu Yörükleri yaklaşık 300 yıl önce Kovanlık Köyü'ne gelerek yerleşmişlerdir. Bugün Antalya civarında, Serik, Manavgat civarında ve Anamas Yaylaları'nda,

293- -M. Seyirci, "Antalya Yöresinde Yaşayan Yeni Osmanlı Aşireti", *Türkiye İş Ban. Yay. Kültür ve Sanat*, Y. 3, S. 9, Mart 1991, s.74

294- -M. Seyirci, *Antalya Yöresinde Yaşayan Yeni Osmanlı Aşireti*, s.75

295- -M. Seyirci, *Antalya Yöresinde Yaşayan Yeni Osmanlı Aşireti*, s.76

Toros Dağları'nın eteklerinde, Döşemealtı diye de bilinen Döşemeovası'nda yaşayan Karakoyunlu Yörükleri tarafından dokunan halılara da Döşemealtı halıları denir. Bu halılara halk arasında Kovanlık Halıları da denilmektedir.

Döşemealtı halıları yün malzemelidir. Yün kirmen ile iplik haline getirilir. Eski halılarda kırmızı, mavi, lacivert, yeşil ve beyaz renkler günümüz örneklerinde ise al (kırmızı), bordo, yeşil, siyah, koyu ve açık mavi ve doğal sarı hakimdir.

Halk arasında motife yanış, motifleri birbirinden ayıran kuşaklara da su denir. Genellikle çözgü natürel beyaz, atkı kırmızı renklidir. Halılar zemini süsleyen yanış (desen) adlarına göre isimlendirilir. Halının çevresi ince dar şeritler ve geniş kuşaklarla (su) çevrilir. Dar şeritler bıçaklı su, tutmaç suyu ve deve yanışlarıyla süslenir. Geniş kenar suyuna goca su denir. Koç boynuzu, eli belinde ve akrep motifleriyle bezenir. Halk arasında bu desenlerin hepsine birden koca su adı verilir. Halının zemini dikdörtgen bir çerçeveye ile kuşatılır. İnce, dar kuşaktan meydana gelen bu kuşak, üslûplaştırılmış deve figürleriyle süslenir. Zeminde halkın turunc dediği bir süsleme bulunabilir. Ağaç şeklinde bir motifle doldurulan zeminde ağacın kollarına turunc çiçeği denir. Haliya da dallı halı adı verilir. Ağacın orta yerinde, eşkenar dörtgen şekilli bir motif bulunur. Halkın, akrep dediği bu motif gerçek bir akrebe benzer. Bazı örneklerde, yeşil renkli bir zemin üzerinde hale denilen, bitki motifleri yer alır. Bu halılara da halk arasında halelli halı denir. Bazı örneklerde ise zeminde göbek motifli bulunur. Halk arasında, göbeğe top denir. Bu tür örneklerde de toplu halı adı verilir. Top birden fazla işlenebilir. Genellikle üç top motifli bulunur. Halk arasında, bölgeye gelen bir albay bu deseni dokuttuğu için desene albay topu adı da verilmektedir. Halılarda genellikle köşe bölümü yer alır. Halk arasında köşe bölümüne yelek adı verilir. Yelek heybe suyu denilen geometrik karakterli bir desenle süslenir. Son yıllarda "Kırmızı toplu su, Çingilli, Akli su" adlarıyla tanınan desenlerde görülür. Akli su yöre halılarına sonradan girmiştir. Ortadaki çiçek motifinin iki tarafında birer testere dişli yaprak yer alır, aradaki boşluklar üçgen motiflerle (muska) dolgulanır.

Döşemealtı halıları halk arasında İstar ya da ip ağacı denilen, dik ve yarı yatık tezgâhlarda dokunur. Arap (çırakman), el, şingir, deve, akrep, heybe suyu, bıçak ucu, tutmaç, top, mektup, mersin yaprağı topu, çetene, çingilli, yastık yanışı, akli su, böcü (koyun gözü), nacaklı su, albay suyu, küçük toplu su, kırmızı toplu su başlıca yanışlardır. Kullanış yerleri halının şekline göre değişir. Halılar Türk düğüm tekniğiyle (Gördes) dokunur ve cm² deki düğüm sıklığı 3x3, 3x4, 4x5'dir. Genellikle bu halıların başlangıç ve bitiş yerleri halının çabuk yıpranmaması ve ilmeklerinin çözgülerinden ayrılıp dağılmasını önlemek amacıyla çizgili ki-

lim şeklinde dokunur. Üzeri de yoz kilim (çıbık) motifleriyle süslenir.

Dokunan örnekler genellikle seccâde şeklindedir. Düz halelli seccâde, dokuzlu top (yıldızlı) seccâde, kuleli yıldız toplu seccâde, akrepli seccâde, lâle mihraplı seccâde, koyun haplı dallı seccâde, toplu seccâde, ibrikli çeyrek ve heybe toplu seccâde'dir.

Foto:1 Antalya Arkeoloji Müzesi Etnografya Bölümü, Ö.Aydın, Şubat 2009

Döşemealtı halılarının eski örnekleri, taşınması daha kolay olduğu için genellikle küçük boyutlu ve namazlık (seccâde) tipindedir. Genellikle 80x120, 90x115 cm boyutlarındadır. Günümüzde taban halısı, kelle halısı, yolluk, çeyrek halı (125x180, 165 x126, 115x164, 115x150, 123x197, 125x200 cm.) minder ve çanta tipleri de dokunmaktadır. Ayrıca, desenlerine göre Halelli, Toplu, Yıldızlı, Kocasulu, Dallı, Mihraplı, Akrepli, Akrepli-dallı, Yastıklı top, Ambarlı, Terazili Toplu, İbrikli denilen tipleri de vardır. Son yıllarda, özellikle Turistik amaçlı üretim sonucu, diğer turistik yörelerde dokunan halılar gibi, Döşemealtı halılarında da bir bozulma dikkati çekmektedir²⁹⁶.

296- -Döşemealtı halıları hk. bkz. A. Aldoğan, "Döşemealtı Halıları", Sanat Dünyamız, Y.8, S.23, 1981, s. 16-26; M. Seyirci, "Antalya'daki Karakoyunlu Aşireti ve Dokumaları", IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri, C. V. Maddi Kültür, Ankara, 1992, s. 183 - 191; M. Seyirci, "En Eski Döşemealtı Halılarından Altı Örnek", Milli Kültür Dergisi, s. 62, Eylül 1988, s. 18-22; M. Seyirci, "Döşemealtı Yöresi Halılarından İlginç Bir Örnek", Kültür ve Sanat Dergisi, İş Bankası Yayını, S. 3, Ağustos 1989, s. 82 - 84; M. Seyirci, "Turistik Amaçla Üretilen Döşemealtı Halılarında Bozulmalar", Kamu ve Özel Kuruluşlarla Orta Öğretimde, Üniversitelerde El Sanatlarına Yaklaşım ve Sorunları Sempozyumu Bildirileri, 18-21 Kasım 1992 İzmir, Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara, 1994, s. 403 - 411; M. Seyirci, "Antalya Yöresinde Yaşayan Yeni Osmanlı Aşireti", Kültür ve Sanat Dergisi, Türkiye İş Bankası Yayını, Y.3, S. 9, Mart 1991, s. 74 - 77; M. Seyirci, "Döşemealtı Halıları ve Adnan Selekler Koleksiyonu", Kültür ve Sanat Dergisi, Türkiye İş Bankası Yayını, S. 26, Haziran 1995, s. 36 - 39; C. Akpınar, "Antalya Döşemealtı Halıları", Antik & Dekor, S.41, 1997, s. 142-148.

Foto:2- Döşemaltı Halısı, Kocasulu, Antalya Arkeoloji Müzesi Etnografya Bölümü, Env. no:1.9.78 Ö.Aydın 2009

Foto:3- Döşemaltı Halısı, Halelli, Antalya Arkeoloji Müzesi Etnografya Bölümü, Env. no:1.3.79 Ö.Aydın 2009

Katalog: (Antalya Müzesinin Etnografya Bölümünde Sergilenen Döşemaltı Halıları)

Antalya Müzesi'nde sergilenen 27.7,74, 18.81, 1.10.75, 1.31,75, 1.3.79, 1.9.78, 8.28.73 envanter numaralı Döşemaltı halılarının çözgüleri, beyaz, atkısı kırmızı yündendir. 8.28.73 envanter numaralı örneğin çözgüsü beyaz, atkısı kahverengidir. Çözgü iplikleri tamamıyla yündür. Renkleri doğal, iki tel "S" bükümlüdür²⁹⁷.

Kocasulu seccâde (Fotoğraf No:2, Env. No:1.9.78): 136x120 cm. boyutlarındadır. Gördes düğümü ile dokunmuştur. Dm²'de 30x30 düğüm vardır. Çözgüsü beyaz doğal yün, atkısı kırmızı yün, düğümleri ise boyanmış ve doğal renkli yündendir.

Yeşil Rengin Bulunduğu Halelli Döşemaltı Halısı (Fotoğraf No:3, Env. No:1.3.79): 81x122 cm. ölçülerindedir. Gördes düğümü ile dokunmuştur ve dm² düğüm sayısı, 30x30'dur. Beyaz doğal yün, atkısı kırmızı yün, düğümleri ise doğal renkli yündendir.

Zemininde Yıldız Motiflerinin Kullanıldığı Döşemaltı Halısı (Fotoğraf No:4, Env. No: 8.28.73): 162x108 cm. ölçülerindedir. Gördes düğümü ile dokunmuştur ve dm²'deki düğüm sayısı 30x30, çözgüsü

Foto:4- Döşemaltı Halısı, Yıldızlı, Antalya Arkeoloji Müzesi Etnografya Bölümü, Env no:8.28.73, Ö.Aydın 2009

297- -Ö. Barışta., "Selçuklu Dönemi Tekstil Sanatı Üzerine", Antalya 3. Selçuklu Semineri (10-11 Şubat 1989) Bildiriler, Antalya Valiliği Yayınları, İstanbul 1989. s. 18-31.

Foto: 5- Döşemealtı Halısı, Halelli, Antalya Arkeoloji Müzesi Etnografya Bölümü, env no:1.31.75, Ö.Aydın 2009

doğal beyaz yün, atkısı kiremit kırmızısı, düğümleri ise doğal renkli yündendir.

Deve Suyu ve Deve Hamudu Motifleri İle Bezenmiş Döşemealtı Halısı (Fotoğraf No:5, Env. No:1.31.75):118x91cm. ölçülerindedir. Gördes düğümü ile dokunmuştur. Dm²deki düğüm sayısı 30x30,

Foto: 6- Döşemealtı Halısı, Halelli, Antalya Arkeoloji Müzesi Etnografya Bölümü, Env. no:8.28.73, Ö.Aydın 2009.

çözüğü beyaz yün, düğümleri ise doğal renkli yündendir.

Halelli Döşemealtı Halısı (Fotoğraf No:6, Env. No:8.28.73): 162x108cm, Gördes düğümü ile dokunmuştur ve dm²'deki düğüm sayısı 30x30, çözüğü beyaz doğal yün, atkısı kiremit kırmızısı yün, düğümleri ise boyanmış yün ve doğal renkli yündür.

Foto: 7- Döşemealtı Halısı, Tutmaç toplu, Antalya Arkeoloji Müzesi Etnografya Bölümü, Env no:2.18.81, Ö. Aydın 2009

Tutmaç Toplu Döşemealtı Halısı (Fotoğraf No:7, Env. No: 2.18.81):142x110cm, Gördes düğümü ile dokunmuş, dm² düğüm sayısı 30x30 çözüğü beyaz doğal yün, atkısı kırmızısı yün düğümleri ise boyanmış yün ve doğal renkli yün.

Halelli Döşemealtı Halısı (Fotoğraf no:8 Env. No: 1.3.79): 81x122 cm. boyutlarındadır. Gördes düğümü ile dokunmuştur. Dm²'sinde düğüm sayısı 30x30, çözüğü beyaz doğal yün, atkısı kırmızısı yün düğümleri ise boyanmış yün ve doğal renkli yün.

Sekizkollu Döşemealtı halısı (Fotoğraf 9:Env. No: 1.10.75): 134x115 cm, Gördes düğümü ile dokunmuş, dm² düğüm sayısı 30x30 çözüğü beyaz doğal

Foto: 8- Döşemealtı Halısı, Halelli, Antalya Arkeoloji Müzesi Etnografya Bölümü, Env. no:1.3.79, ö.aydın 2009

Foto 9- Döşemealtı Halısı, Sekizkollu yıldız suyu ile bezenmiş, Antalya Arkeoloji Müzesi Etnografya Bölümü, Env. no:1.10.75, Ö.Aydın 2009

yün, atkısı kırmızısı yün düğümleri ise boyanmış yün ve doğal renkli yün.

a. Kovanlık Köyü Döşemealtı Halıları

a.1. Halelli Seccâde:

165x126 cm, cm²'deki düğüm sayısı 3x4'tür. Kırmızı yeşil, beyaz, mavi, kahverengi renktedir. Zeminde stilize kuş, ala para, Arap eli yıldız, yantır, şingir, mersin topları ve kıvrım motifleriyle süslüdür. Kenar suyunda ise içten dışa doğru tutmaç suyu, bulanık su, develı su, develı su, bulanık su, tutmaç suyu vardır.

Foto 10, 11- Döşemealtı Halısı, Halelli yolluk ve seccâde halısı, Kovanlık Köyü, 8 Mayıs 1991, Ö.Aydın.

a.2. Dokuzlu Top (Yıldızlı) Döşeme Altı Halısı

Kovanlık Köyü'nde çeyizlik amacı ile dokunur. 115x164 cm boyutlarındadır. Dm²'deki düğüm sayısı 30x40'dır. Renkleri koyu mavi, al, beyaz, yeşildir.

Seccâdenin orta zemininde top (yıldız), kenar suyunda ise içten dışa doğru kaydırma, tutmaç suyu, dokuzlu yıldızlı top, kaydırma, tutmaç suyu yanışları yer alır.

Foto 13: Döşemealtı Halısı, Üç Toplu Kocasulu, Kovanlık Köyü, 8 Mayıs 1991, Ö.Aydın

a.3. Kuleli Yıldız Toplu Seccâde

Günümüzde dokunmayan yaklaşık 70 yıl önce dokunmuş örneklerine rastladığımız döşeme altı seccâdesidir. 180x125 cm boyutlarındadır. Cm²'deki düğüm sayısı 3x4'dür. Seccâdenin orta zeminde kule, stilize yıldız, kıvrım, eli belinde, buturak, lâle motifleri bulunmaktadır. Kenar sularında kıvrım, kaydırma, göynek yanışı, tutmaç suyu motifleri bulunur.

a.4. Akrepli Seccâde

Karaveliler ve Kovanlık Köyü'nde çeyiz amaçlı dokunan halı örneklerindendir. 115x150 cm boyutlarındadır ve dm²'deki düğüm sayısı 30x30'dur. Zeminde çengellerden meydana gelen eşkenar dörtgen şekilli madalyonun iç dolgusunu akrep motifi oluşturur. Madalyonların köşesinde birer çiçek motifi yer alır.

Açık mavi, al, beyaz, kiremit rengi, koyu mavi renklidir. Kıvrımlar içinde çiçek köşelerde kıvrım, kenarlarda ise içten dışa göynek yanışı, kocasu, tutmaç suyu yanışlarıyla süslüdür. Zeminde çırakman veya mersin yaprağı yanışı yer alır. Mihrap köşelerinde de

heybe suyu motifi görülür²⁹⁸.

Foto 14:Döşemealtı Halısı, Akrepli Halı, Kovanlık Köyü 8 Mayıs 1991 Ö.Aydın.

a.5. Koyun Haplı Dalı Seccâde

125x200 cm. boyutlarındadır. Dm²'deki düğüm sıklığı 30x40'dır. Renkleri al, mavi, beyaz, kirli sarı, laciverttir. Zeminde koyun hapi, yıldız, çiçek dal motifleri ile içten dışa doğru kıvrım, çingillisu, koca su, tutmaç suyu, köşelerde heybe suyu bulunmaktadır. Çoğunlukla küçük seccâdelerde görülen dalı motifine "Tırnaklı Çiçek" de denilmektedir. Boşluklar gömlek yanışı, tutmaç topları ve mersin yaprağı topları ile doldurulmuştur. Zeminde iki büyük altıgen ve bu altıgenleri birleştiren küçük bir eşkenar dörtgen motifi ile doldurulmuş boşluklarda yine mersin yaprağı topları bulunmaktadır.

a.6. Toplu Seccâde

Kovanlık Köyü'nde dokunan bu halılarda kenar suyunda yer alan albay suyu motifi 1960 yıllarında bir albayın yöreye getirip dokuttuğu bir halı sonucu benimsenmiş ve bu isimle de anılmaktadır. 123x197 cm boyutlarında, dm²'deki sıklığı da 30x30'dur. Renkleri al, kahverengi, yeşil, devetüyü, beyazdır. Toplu, göbekli, orta zeminde top, çiçek, dal motifleri bulunmaktadır. İçten dışa doğru kıvrım, heybe suyu keme dişi, albay suyu, koca su, tutmaç suyu yanışları görülür. Bazı örneklerinde Arap (çırakman), eşkenar dörtgen ve çiçek motifleri yer alır²⁹⁹.

298- A. Aldoğan, "Döşemealtı Halıları", Sanat Dünyamız, Y.8, S. 23, 1981

299- A. Aldoğan. a.g.e, s. 20.

Foto15,16: Döşemealtı Halısı, Dallı Halı, 1991 Ö.Aydın

Foto 17- Döşemealtı Halısı, Kovanlıklı Köyü, 1991, Ö. Aydın,

8. MUTFAK KÜLTÜRÜ

A. ANTALYA MUTFAK KÜLTÜRÜ

Doç.Dr. Mustafa ORAL³⁰⁰

*Oğul Atadan Görmeyince Sofra Yaymaz/
Dedem Korkut*

İnsan ne yerse ona benzer, gibi eski bir söz vardır. Örnek olarak İrlandalıları daha çok patates yiyorsa patatese benzer, sözü ilk başta buna uygun gibidir. Bu sözün gerçek anlamı ise herhalde insanların yedikleri yemeklerle biyolojik ve patolojik yapılarının doğrudan ilintili olduğudur. Tahılla beslenen kişiler ile sebzeyle beslenen kişiler arasında fiziksel benzerlikler olduğu gibi, düşünsel yapılarında da koşutluklar olabileceği bir gerçektir. Son zamanlarda insanların giderek bir tüketim toplumunun üyeleri olmaya başlamaları da bununla yakından ilgilidir. Artık insanlar "yemek, içmek, kemirmek" gibi doğal sözler yerine, "**tüketmek**" sözcüğünü kullanmayı yeğliyorlar. Üstelik, bugünkü kültürel hayatımızda "**üretmek**" sözcüğü tamamen unutulmuş gibi.. Bu da, bizim kapitalist bir toplumsal yapıya kaydığımızın göstergesi olarak kabul edilebilir. Bu makalede bir yanıla Akdeniz, bir yanıla da Anadolu kenti olan Antalya'nın mutfak kültürü hakkında tarihsel bilgiler vereceğiz.

Son sekiz yüzyıllık tarihsel süreçte, Türkler döneminde, Antalya ve çevresinde geçerli mutfak, yemek-içmek kültürü, kimi noktalarda süreklilik, kimi noktalarda ise değişiklik göstermiş, ancak daimi bir şekilde çevresindeki kültürlerden etkilenmiştir. Antalya yemekleri beş gurup halinde görülür: Çorbalar, sebze yemekleri, etli ve otlu yemekler, deniz ürünleri. Bu tasnifte çoğunlukla deniz ürünlerine veya yemeklerine yer verilmediği görülmektedir. Oysa ki, Antalya karasal olmaktan çok, denizsel bir kenttir ve beslenme kültüründe çeşitli balıklar ile deniz ürünlerinin önemli bir yeri vardır. Türkler, genellikle göçebe oldukları için çoğunlukla hayvan ürünleriyle besleniyorlardı. Buraya Selçuklu döneminde gelip yerleşen Türkler de çoğunlukla göçebe idiler. Antalya sofralarına sebze ye-

meklerinin girmesi göçmenlerin, 19. yüzyılda ve 20. yüzyıl başlarında adalı göçmenlerin, özellikle de buraya yerleşen Moralılar ile Giritliler'in etkisiyle olmuştur. Antalya'da eskiden domates civesi, kölle, arabaşı, çılıbr ve hibeş gibi yemekler yapıldı. Bunlar şimdilerde unutulmuş gibidir.

Willermus Tyrensis, Fransız Haçlıları'nın Antalya'ya geldiği sırada (Ocak 1148) buradaki durumu şöyle anlatır³⁰¹: "Burası çok zengin topraklara sahiptir, fakat halkına pek fayda sağlamaz, çünkü etraflarının düşmanla (Türkler) çevrili olması halkın bu toprakları ekmesini engeller. Bu yüzden hiç kimse tarım yapmadığından verimli topraklar boş durur... (Bununla beraber) çok temiz ve sağlıklı sulara, geniş meyve bahçelerine sahiptir. Deniz yoluyla bol miktarda ürün getirilir... Bu sayede onlarla gerekli maddelerde alışveriş sürdürülür..." Bu sırada şehirde bulunan aç ve yorgun Haçlılar'a yetecek miktarda yiyecek bulunmıyordu. Bunun içindir ki, yiyecek maddeleri oldukça yüksek fiyatlarla satılıyordu. Haçlı tarihçisi **Odo de Deuil**; Antalya'da bu sırada fiyatların çok yükseldiğini, bir tavuğun 10 Solidi'ye, bir yumurtanın 5-6 Dinar'a, bir soğan ya da sarımsak kökünün 7-8 Dinar'a, iki fındığın bir Dinar'a satıldığını ve bu duruma buradaki Bizanslıların neden olduğunu kaydediyor³⁰². Bu yıllarda topraklar ekilemediği için Haçlılar'ın hububat bulması da büyük bir meseledir. Haçlılar, yalnızca kendileri için değil, hayvanlarına da yem bulamamışlardır³⁰³.

İbn Bibi, Selçuklu Sultanı **İzzettin Keykavus**'un (1211-1220) Antalya'da bulunduğu bir sırada kara ve deniz avıyla günlerini geçirdiğini belirtir³⁰⁴. Bu kayıt önemlidir, çünkü İslâm'da deniz ürünleri pek makbul karşılanmıyordu ve dönemin Müslüman Türkleri de buna genellikle uyuyorlardı. İslâm'ın kutsal kitabı **Kur'an**'da bu konuya ilişkin çeşitli hükümler bulunur. Mâide suresinde (5/5) "Bugün size temiz ve iyi şeyler helâl kılınmıştır. Kendilerine kitap verilenlerin (Yahudi, Hristiyan, v.b'nin) yiyeceği size helâldir, sizin yiyeceğiniz de onlara helâldir." diyor. Yine, Mâide suresinde (5/96) "Hem size hem de yolculara fayda olmak üzere deniz avı yapmak ve onu yemek size helâl kılındı." hükmünü okuyoruz. Nahl (16) suresinin 14. ayeti de, "İçinden taze et (balık) yemeniz ve takacağınız süs (eşyası) çıkarmanız için denizi emrinize veren O'dur." buna bir başka örnektir. Bu konuya açık örnek ise Fâtır (35) suresinin 12. ayetidir³⁰⁵: "İki deniz birbirine eşit olmaz. Bu tatlıdır, susuzluğu keser, içilmesi kolaydır. Su da tuzlu-

301- Ebru Altan, **İkinci Haçlı Seferi** (1147-1148), Ankara, TTK, 2003, s.93 dn.268.

302- M. Kesik, **Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi**, Ankara, TTK, 2003, s.96.

303- Altan, **İkinci Haçlı Seferi**, s.93-94.

304- İbn Bibi, **El Evamirü'l-Ala'ıye Fi'l-Umuri'l-Ala'ıye (Selçuk-name)**, C.I, yay. haz ve çev. Mürsel Öztürk, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996, s.191.

305- Kur'an-ı Kerim Açıklamalı Meâli, haz. Hayrettin Karaman ve diğ., Ankara, TDV Yayınları, 2005.

dur, acıdır (boğazı yakar). Hepsinden de taze et (balık) yersiniz ve giyeceğiniz süs eşyası çıkarırsınız. Allah'ın lütfundan (nasibinizi) arayıp da şükretmeniz için gemilerin, denizi yarıp gittiğini görürsünüz(üz)."

Antalya mutfak kültürü hakkında ilk bilgileri seyahatlerin eserlerinde görüyoruz. Bu konuda ilk önemli kaynak ise Arap gezgini **İbn Batuta**'nın seyahatnamesidir. 1332'de buraya gelen İbn Batuta, "buranın bağ ve bahçeleri çoktur, meyveleri lezizdir. Ahalinin '**kamaruddin**' adını verdikleri bir çeşit kayısı çok nefistir. Bademi lezzetli olduğu için kurutulur, Mısır'a gönderilir. Nadir ve pahalı kuruyemişlerden biri olarak saygın yerini bulur, Kahire çarşılarında. Sıcak yaz günlerinde bile soğuk ve lezzetli olan **gözeleri** ise herkes tarafından bilinmektedir." diye yazmıştır. İbn Batuta, Antalya'da bulunduğu sırada Ahiler'in daveti üzerine onlara yemeğe de gitmiştir. Kendisine çeşit çeşit yemek, meyve ve tatlı sunulduğunu, bundan sonra Ahilerin türküler söylemeye, raksetmeye başladıklarını belirtiyor³⁰⁶. Aslında, Türkler'in yeme-içme sırasında çalgılarla eğlenmeleri eski bir gelenektir. Örneğin, Türkler'in sofrasında bulunan Çinli gezgin **Hiung-tsang**, "Kağan elçilerden oturmalarını rica etti ve onlara çalgı eşliğinde şarap ikram ettirdi. Herkes içmeye koyuldu. Kısa bir süre sonra herkeste büyük bir canlılık görüldü. O zaman haşlanmış büyük bir dana ve koyun eti parçaları getirilerek davetlilerin önüne yığıldı."³⁰⁷ diye yazıyor. Bu ise, eski Türkler'in şölen kültürünün bir devamıdır.

Anadolu Türkleri, Orta Asyalı kökenli eski şölen kültürünün devamı olarak, çeşitli tarikatlar da dahil olmak üzere, içkili şölen geleneğini yaşatmaya devam ettirdikleri gibi; çoğu dinsel törenlerde raks etme geleneğini de korumuşlardır. Bu, Şamanik ve Budist bir kültürel ritüelin uzantısı olup, semahların ilk şekli olarak kabul edilir. Yesevî inancında ise Hızır, Ahmet Yesevî'ye kadeh sunar. Bu kadeh içinde yeşimtaşından yapılmış ölümsüzlük iksiri (tirilik suyu, **ben-gisu**) vardır. Türkler arasında "**ant içme**" törenlerinde kullanılan kadeh görülür. Örneğin, 922'de İslâm'ı seçen Bulgar Türkleri Hanı Almuş, Halifeyi anarak İskit, Hun ve Türk töresi üzerine "**sucu**" bal şarabı kadehi ile ant içmiştir. İslâmiyet'e geçen Anadolu Türkleri de eski içki geleneklerini bırakmamış, bal ya da şeker şerbeti içmeye devam etmişlerdir. Bunun yanında üzümü sıkıp ağaç fıçı içinde şarap tortusu katarak yaptıkları ve "**Arap şerbeti**" adını verdikleri bu içki, şaraptan daha etkilidir. Soğuk içilen bu ekşi içki, İslâm dinine göre haram sayılmıyor ve Türkler arasında çok tutuluyordu³⁰⁸. Antalya'da Mevlevihane olarak bilinen mekânın eski-

den **Şaraphane** olarak kullanıldığını biliyoruz. Antalya Rumları'nın ise geleneksel içkisi olan uzo'yu Kıbrıs'tan tahta variller içinde getirdiklerini ve bol bol şarap içtiklerini görüyoruz³⁰⁹.

Yukarıda İslâm'da deniz ürünlerinin pek de makbul karşılanmadığını, ancak Selçuklu Sultanı İzzettin Keykavus'un kışlık başkenti Antalya'da kara ve deniz avına çıktığını belirtmiştik. Gerçekten de eski Türkler arasında bir **su kültü** olduğu gibi, büyük denizlere de, kutsal bir varlık olarak görüldüğü için, korkuyla bakıldığı tarihsel ve kültürel bir gerçektir. Bunun için eski Türkçe'de "**şehir**" (Beşbalık, Hanbalık, v.s.) anlamında kullanılan "**balık**" sözcüğü kutsal bir anlama da geliyordu. Anadolu'nun bazı yerlerinde avlanan balığın 'canı çıksın' diye birkaç saat bir yerde asılarak bekletildiği söylenir. Bu durumda klasik İslâm kültüründe balığın taze olarak yenilmesi uygun görülürken, Türkler'de ise -belki de eski inançlarının bir kalıntısı olarak- bekletildikten sonra yenilmesi ilginçtir. Bir başka ifadeyle Selçuklu Türkleri'nden itibaren Anadolu Türkleri'nin deniz ürünlerine karşı mesafeli olmaları, eski pagan kültürlerinin etkisinden kaynaklanmış olmalıdır. Çünkü Antalya örneğinde görüldüğü üzere, Türkler, daha çok balık yerler, ancak ahtapot ve benzeri gibi deniz ürünlerini ve onların sakatatlarını yemezlerdi; Hristiyanlara verirler, fazla gelenleri denize atarlardı³¹⁰. Kısacası, Antalya halkı yemek içmek konusunda pek tutucu değildir.

Antalya halkının tutucu olmadığını, limanın doğusunda bulunan kapının üzerinde bulunan "**frank-pesend bir derviş tasviri**" bulunmasından anlıyoruz. Bu tasvirin başucunda Yunanca olarak, "Bu, Seyyid Ahmed Bedevi fukarasıdır. Her sene Mısır'dan deniz üzerinde yürüyerek gelip Angilya Kralından 50 esir alıp kurtarıp yine denizden giderdi." diye yazıyordu. **Evliya Çelebi**, Antalya şehrini gezerken turuncu, kebbat, hurma, zeytin, incir, şeker kamışı yettiğini, her tarafın bağ ve bahçelerle dolu olduğunu, en meşhuru nun da **Tekelipaşa bahçesi** olduğunu kaydeder³¹¹. Bu son bahçenin yerinin neresi olduğunu bugün bilmiyoruz. Bu bahçelerde yetişen türlü türlü lezzetli meyve ve sebzelerin Antalya yemek kültürü içinde önemli bir yeri haiz olduğunu, gerek dönemin tarihsel kayıtlarında gerekse bugünkü Antalya mutfak kültürüne baktığımızda görüyoruz. Bunun içindir ki, 20. yüzyıl başlarına kadar Antalya mutfak kültürü içinde sebzeli yemeklerin önemli bir ağırlığı varken, son yüzyıldır etli ve otlu yemeklerin öncekine göre daha fazla ve baskın bir etkisi bariz bir şekilde kendini göstermiştir. Bunun temel nedenini ise, daha önce de belirttiğimiz üzere, Antalya'nın baskın Akdeniz kimliğinde aramalıdır.

306- İbn Battûta **Seyahatnâmesi**, C.I, çev.A. Sait Aykut, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2004, s. 403-405.

307-Jean-Paul Roux, **Türklerin Tarihi**, Pasifik'ten Akdeniz'e 2000 Yıl, çev. Aykut Kazancıgil-Lale Arslan-Özcan, İstanbul, Kabaıcı Yayınevi, 2007, s.140.

308- Fuat Bozkurt, **Türk İçki Geleneği**, İstanbul, Kapı Yayınları, 2006, s.31-32.

309- Vasos Voyacoglu, Alanya, çev. Ayşe Ozil, AKTAV Yayınları, Alanya 2002, s. 54.

310- A.g.e., s.51.

311- **Evliya Çelebi Seyâhatnâmesi**, C.XIII, sad. Zuhuri Danişman, İstanbul, 1971, s.172-173.

Antalya mutfak kültürü içinde bahçelerin önemini biliyoruz. Bunun Osmanlı kültürel coğrafyası içindeki konumunu anlamak içinse, yine **Evliya Çelebi**'nin eserine bakmalıdır.

E.Çelebi, Osmanlı bahçe kültürü içinde Antalya'nın konumunu şöyle belirtiyor³¹²: "Sofya'nın dört bir yanında yirmiden fazla gezi yeri bulunur. Vitos dağı ile Sofya arasında Kom bağları Türk, Arap ve İran diyarlarında Konya'nın Meram'ı, Malatya'nın Aspoz'u, Antalya'nın Istaranz'ı, serhattaki Siram Peçoy'unun Baruthane, Saray Bosna'nın Mevlevihane mesireleri kadar ünlüdür. Sözü edilen koru bağları renk renk ağaçlarla bezeli bir koruluk olmakla bunların hiç birisi ona erişemezler. Tümü de yemyeşil ağaçlardır. İnsan girince çeşit çeşit çiçeklerin güzel kokularıyla bezenir. Bu arada vişne çiçekleri cihanı tutar, yer baştan aşağı çiçekle kaplanır. Lala Paşa mesiresi de bakımlı bir tekke imiş, şimdi sadece bağları kalmış..." Bu güzel bahçeler, ayrı bir çalışmanın konusu olacak denli önemli olduğu kadar, imparatorluğun kültürel coğrafyası içinde de çok önemli bir yeri haizdirler.

Antalya bahçeleri, yalnızca Osmanlı ve İslâm gezginlerinin değil, buradan geçen bütün yerli ve yabancı gezginlerin de ilk bakışta dikkatlerini çekmiştir. 1830'lu yıllarda Anadolu'yu baştan başa gezen İngiliz gezgini Charles Texier, Antalya şehrinin, Düden sularının sürekli bir serinlik sağladığı bahçelerle çevrili olduğunu, insanların yazları kendilerine dallardan kubbeler yaptığını, bu sıcak mevsimi şehir dışında geçirdiklerini belirtiyor. Bu verimli topraklarda, iyi bir yönetimin üretimi desteklemesi ile her türlü meyvenin yetişeceğini belirten Texier, "(yiyecek açısından) şehir bundan daha zayıf olamaz: **Sadece keçi eti yeniyor**" diye üzüntüyle yazıyordu³¹³. Ancak, Texier'in üzüntüyle sözünü ettiği keçi eti yeme geleneğinin, buranın kültürel ve coğrafik koşullarıyla, yani sıcak yaz mevsimin koyun etine keçi etini tercih ettirmesi keyfiyetini de göz önünde tutmak gerekir. Bu gelenek, Antikçağ'a kadar uzanıyordu. 1810'lu yılların gümrük kayıtlarını inceleyen **Suraiya Faroqhi**, Antalya limanından götürülüp getirilen mallar arasında en önemli yeri yiyecek maddelerinin tuttuğunu, bunların hemen hepsinin bitkisel kökenli olduğunu; yiyecek maddeleri arasında şehriye, kök, halka, peksimet gibi hububat ürünlerinin başta geldiğini, pirincin ise en önemli ithal maddesi olduğunu yazıyor³¹⁴.

1570 (h.978) tarihli Muratpaşa Camisi'nin va-

kıfnamesinde belirtilen imaret masrafları arasında Antalya'da yapılan yemeklere ilişkin şunlar yazılıdır: "Çorba için pirinçten bir kile ile dörtte bir kile, buğday çorbası için de böyledir. Bu sabah akşam devam eder. İmaret mutfağı için, keşkek yemeği için bir buçuk kile pirinç, altı okka bal, iki yüz dirhem yağ, üç dirhem safran, cuma akşamlarında sıra ile (**ekşiaş**) denilen buğday yemeği verilecektir ki buna bir ile bir buçuk kile pirinç, on sekiz okka siyah kuru üzüm, dört okka beyaz kuru üzüm, üç okka kuru erik, dört okka kuru incir, üç okka zerdali verilecek, cuma akşamları da zerde verilecektir. Zerde için dört okka nişasta, sekiz okka bal, altı dirhem safran, altı okka siyah kuru üzüm, iki okka kuru incir, iki okka erik ve bir buçuk okka badem tahsis edilecektir." Ramazan gecelerinde ve Aşure günlerinde verilen yemekler hakkında da önemli kayıtların bulunduğu yukarıda belirtilen vakıfnamede aynen şunlar yazılıdır³¹⁵: "Ramazan geceleri için: Buğday yemeği ile zerde, diğer gecelerde **ekşiaş**, zerde, pirinç çorbası, buğday çorbası, sabah akşam her gün için dört kile -ki pişirildikten sonra her ekmek 90 dirhem ağırlığında olacak, çorba, ekmek ve yemekler için günde bir buçuk okka tuz, pirinç çorbası için iki okka un, bir okka soğan, buğday yemeği için bir okka ekşi (salça) verilecektir. Pirinç çorbası için sekiz okka et, bir miktar limon, süt bolluğunda kâfi süt verilecektir. Yemeklerin pişirilmesi için günde yedi yük odun tahsis edilecektir. Aşure günlerinde: dörtte bir kile pirinç bir kile buğday, dörtte bir kile mercimek, yarım kile mercimek, yarım kile bakla, dörtte bir kile kara erik, yirmi okka kuru kara üzüm, on okka sarı kuru üzüm, beş okka kuru incir, beş okka armut kurusu, iki okka badem, yarım kile fasulye, otuz okka pekmez verilecektir."

19. yüzyıl ortalarında klasik bir Antalya evinde kullanılan **mutfak eşyaları** da, bu şehrin yemek kültürü hakkında önemli bilgiler vermektedir. Bu dönemde Antalya evlerinde çoğunlukla sahan, tabe, el tava-sı, çeşitli büyüklükte siniler, tencereler, hoşaf tası, kadayıf tepsisi, süt tava-sı, havan, bıçak, satır, kahve takımı, güğüm, bardak, sofr peşkiri, mangal, sitil, tepsi, kadayıf tepsisi, hamur leğeni, çanak, tabak, tas, süt çanağı, pekmez leğeni, tava, çorba tası, şerbet takımı, bakır maşrapa, kevgir, kazanlar, leğen, ibrik, demir sac, sac ayağı gibi çeşitli eşyalar kullanıldığı şer'îye sicili kayıtlarında geçmektedir. Aynı dönemde aynı kayıtlarda geçen bahçe isimleri de Antalya'da hangi meyvelerin yetiştiğini göstermesi açısından önemlidir. Erikli bahçe, Dut bahçesi [Dutlu bahçe], Yemiş bahçesi, Antalya bahçesi, **Yonca bahçesi**, Zerdali bahçesi, Tahrancı bahçe³¹⁶. Bu adlara bakılırsa, Antalya'da bahçe kültürünün sosyal hayatta ve mutfak kültürü içinde meyve-

312- **Evliya Çelebi, Seyahatnâme** (Rumeli-Solkol ve Edirne), yay.haz. İsmet Parmaksızoğlu, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1984, s.221-222.

313- Charles Texier, **Küçük Asya**, çev.Ali Suat, yay.haz. K.Y.Koprman-M.Yıldız, Ankara, 2002, s. 443.

314- Suraiya Faroqhi, "**Ondokuzuncu Yüzyılın Başlarında Antalya Limanı**", VIII. Türk Tarih Kongresi (Ankara, 11-15 Ekim 1976). Kongreye Sunulan Bildiriler, Ankara, TTK Yayınları, 1981, s.1465-1466.

315- Süleyman Fikri Erten, **Antalya Livası Tarihi**, 2. Baskı, Antalya, APKSV Yayınları, 1997, s.94-95.

316- Güven Dinç, "**Şer'iyye Sicillerine Göre XIX. Yüzyıl Ortalarında Antalya'da Ailenin Sosyo-Ekonomik Durumu**", OTAM (Osmanlı Tarihi Araştırma Merkezi) Dergisi, Sayı.17, 2005, s.119-120, 125.

nin önemli bir yeri olduğu anlaşıyor. Bu adlardan birisi olan Yonca bahçesine bakarsak, yoncanın daha çok büyük baş hayvanlar için, özellikle de inekler için yetiştirildiğini anlıyoruz. Ki, bu da Antalya'da süt, yoğurt, peynir, v.s. ihtiyaçlar için inek yetiştirildiğini ve inekler için de yonca ekildiğini anlıyoruz. Yonca ihtiyacı için de bir bahçe yapılması normaldir.

Antalya, önceki yüzyıllarda olduğu gibi, 19. yüzyılın ilk yarısında da bahçeleri ile dikkat çekiyordu. Bu dönemde yalnızca bir vakfiye kaydından, Antalya merkezinde seksen adet bahçenin olduğunu görüyoruz. Bu bahçelerde yetiştirilen meyvenin miktarı şehir halkına yettiği gibi, çevresine de satılarak gelir elde ediliyordu. Antalya şehrinin bahçe ziraatının gelişmesine koşturarak, çiftçiliğin de 19. yüzyılın ilk yarısında üretimini hızla arttırarak ilerlediği görülüyor. Bu dönemde Antalya halkının dışarıdan aldığı mallar arasında ise şunlar vardır: Sirke, pekmez, tereyağı (revgân-ı sâde), kahve, pirinç (erz), peynir, biber, pastırma, leblebi, soğan (basal), şehriye, hurma, tuz, sarımsak, üzüm, kayısı, şeker, zeytin, peynir, ceviz, helim peyniri (Kıbrıs'tan), bal (asel), fındık, susam, köfter (üzüm şirasından yapılan kalın pestil), kırmızı havyar, balık yumurtası, nohut, üzüm, pekmez, zahire, un³¹⁷. Bunlardan bazıları, Antalya'da da üretilmekle birlikte, dışardan alındığı da oluyordu. Bal gibi bazı önemli gıda maddeleri ise Antikçağ'dan itibaren Antalya bölgesinde özenle üretilen, üstelik tarihsel belgelere yansıyan önemli bir gıdadır.

1812 ilkbaharında Antalya'ya gelen İngiliz Amiral **Sir Francis Beaufort**, bahçelerin kentin çevresinde bulunduğunu belirtir ve bu verimli bahçelerinin özellikleri ile verimliliklerini överek anlatır. Beaufort, şehrin ekonomik hayatının merkezinde pazarın işleyişini ve bunun Antalya açısından yakın bir gelecekte maruz kalacağı muhtemel sonuçları konusundaki düşüncelerini ise şöyle aktarır³¹⁸: "Pazar yerinde çoğunlukla Smyrna'dan (İzmir) düzenli kervanlarla taşınmış olan kumaşlar, hırdavat, İngiliz ve Alman yapımı çeşitli mallar gördük. Takas için az sayıda eşya da Yunanlı buğday tacirlerine getirilmişti. Ama onların asıl aradığı peşin paradır; nitekim Malta ile Massina'dan bu kıyılara doğru yol alırken bizim sorguladığımız her tekne binlerce dolar bulunmaktaydı. Eğer bu talep sürekli olursa, her iki taraf da malların karşılıklı değiş tokuşundan kendilerine göre yararlanacaklardır; tarımsal üretim yaygınlaşıp refah arttıkça, yeni istekler ortaya çıkarak Avrupalı imalatçılar için yeni yeni pazarlar açılacak ve günün birinde uygarlık ile endüstri, şimdi bu yarı barbar yöreleri kaplayan cehalet ile tembelliğe üstün gelebilecektir." Bu "yarı-barbar" bölgenin yeni pazarların açılması sayesinde uygarlık ile endüstrinin

çevrenin geri sosyal durumu üzerindeki 'olumlu' etkilerini bugün açıkça görüyoruz!

Antalya kökenli bir Rum olan Akınoğlu kızı **Evangelia Karakalpaki** (d.1917), Kaleiçili biri olarak, yapılan yemek ve tatlılar hakkında şunları anlatır³¹⁹: "Antalya'daki baba evimde yemekler etli pişirilirdi. Etli fasulye, parça etli veya kıymalı ıspanak, etli yaprak sarması -ki sarma, kıymalı ıspanakta olduğu gibi daima torba yoğurdu ile yenir- üzerine de kırmızı biberli tereyağı dökülürdü. Kırmızı bibere dikkat etmek gerekir, yağla birlikte kızdırılırsa kararır. Tavayı ateşten aldıktan sonra ilave edilmesi gerekir. Etli kabak dolması ve kıymalı patlıcan yemeği için farklı bir sos hazırlardık. Birkaç diş sarımsağı bir iki tane yaprağıyla havan-da dövüp, yemeğin suyundan birazını karıştırarak, yeşil renkli, koyu, hoş kokulu bir sos elde ederdik. Kabak dolması veya patlıcan yemeği tabağa alındıktan sonra üzerine bu sostan birkaç kaşık gezdirilirdi... Baba evimde peynirli pide, kıymalı pide, ıspanaklı pide, baklava, saray tatlısı, kadayıf, kuru kayısı pestili ve hoşaf da yapardık. Yörenin en güzel tatlısı 'hanım göbeği' idi. Çok zor yapılan bir tatlıydı. On kez denersen, ancak ikisinde tutturabilirsin. Ayrıca, hamuru kevgirden geçirip tel şehriye, parmak arasında bükerek de arpa şehriye yapardık. Sonra da temiz örtülerin üzerine yayıp kuruturduk. Tereyağı köylerden gelirdi, eritip küplere doldururduk; peynirleri de küplere koyup evin bodrum katındaki kilerlerde muhafaza ederdik. Antalya'daki yabani ot toplayıp pişirmeyi bilmezdik. Muhtemelen sebzenin bol olmasından dolayıdır. Sonraları, göçmen olarak Yanya'ya gittiğimizde **otlu pide** yapmayı öğrendik..." Burada bahsi geçen bütün tatlı ve yemekler, bugün de Antalya ve çevresinin yemek kültürü içinde bulunmaktadır. Sözü edilen ot yemeklerini ise Rumlar Yunanistan'a göçünce, Antalyalılar da Giritliler gelince öğrenmişlerdir³²⁰.

Vasos Voyacoğlu ise 1900'lerin başlarında Alanya Rumları'nın yemek kültürü hakkında şunları anlatıyor³²¹: "... Sık sık balık yerdik, ayrıca sebze ve baklagil, ev yapımı hamur işi; et fazla yemezdik, sadece çarşıda hayvan kestikleri zaman. Öyle ya da böyle çarşamba ve cumaları oruç tutar, zeytinyağından başka bir şey yemezdik. Eti kebab yapar, kışın çorba içer, peynirli ya da kıymalı börek, tarhana, pilav, lahana sarması, asma yaprağından **yalancı dolma** yapardık. Yıl boyunca bol

319- Sula Bozıs, **Kapadokya Lezzeti**, çev.S. Bozıs-K. Türker, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 2004, s.29.

320- Giritler, Antalya halkına radika (meze olarak kullanılan acı bir salata türü), vururez, arapsacı, deve tabanı (bölge halkı tarafından 'şevketi bostan' olarak da bilinir), askolibrus, ebe gümecı, vs. gibi Antalya'da yetişen otlardan yemek yapmayı öğretmiştir. Giritliler'e özel bazı yemekler ise şunlardır: Enginar dolması, koklangoz yahnisi (yeşillikle beslenen bir salyangoz yemeği) (Havva Oktay, "Kaçaroglu Ailesi: Antalyalıya Ot Yemeklerini Öğreten Göçmenler; Giritliler", Geçmişten Geleceğe Antalyalılar, Sayı.2 (Mart 2003), s.32-36).

321- Voyacoğlu, Alanya, s.51-56.

317- Hasan Moğol, **XIX. Yüzyılın Başlarında Antalya**, Ankara, Mehter Yay., 1991, s.79-80, 105-106.

318- Sir Francis Beaufort, **Karamanya**, çev.Ali Neyzi-Doğan Türker, AKMED, Antalya 2002, s.128-132.

meyve olurdu, yazın üzüm, incir karpuz, armut, kavun, kışın portakal, elma, mandalina. Anamızın yoğurduğu ekmeği fırınımızda pişirirdik.

Eğer çoksa hamuru keten bir bezle örttüğümüz ekmeğe tahtalarına koyar, çarşıya Ahmet'in fırınına gönderirdik..."Voyacıoğlu, yukarıda bahsi geçen balık konusunda ise Türkler'in ihtiyaç fazlası balığı denize attıklarını kaydeder. Esasen Türkler, çok eski zamanlarda balığa büyük önem verirler ve bunu su kültürü içinde değerlendirirlerdi. Eski Oğuzlar'da, Cücenler'de ve Moğollar'da su, bir tabu idi ve onu kirletmemek gerekirdi. 10. yüzyılda Volga Bulgarları nezdinde bulunan **İbn Fadlan**, bu konudaki bir mektubu şöyle aktarıyor.

"Bu adam Ye'cûc ve Me'cûc kavmindendir. Onlar, bizden üç aylık mesafede olup çıplaktırlar. Bizimle (Vîsûlar) onlar arasında deniz vardır. Onlar denizin öbür kıyısında yaşarlar. Hayvan gibi birbirleriyle çiftleşirler. Her gün, Allah onlar için denizden bir balık çıkarır. Her biri gelip bu balıktan, bıçakla kendisine ve âilesine yetecek kadar bir parça keser. Eğer lüzumundan fazla et alırsa onun ve âilesinin karınları ağrır. Bazen adam ve âilesi hepsi ölürler. Herkes balıktan ihtiyaçları olan eti aldıktan sonra balık tekrar denize döner. Her gün bu şekilde geçirirler. Bizimle onlar arasında deniz vardır. Diğer taraflardan ise dağlarla çevrilidirler. Eskiden dışarı çıkmakta oldukları kapı ile aralarında bugün Ye'cûc ve Me'cûc Seddi bulunmaktadır. Allah onların meskûn ülkelerine çıkmalarını isterse seddin açılması için bir sebep ortaya çıkarır. Aramızdaki deniz kurur ve balıkların gelmesi kesilir." Arap ve İran kaynaklı rivayetlerde Ye'cûc ve Me'cûc kavminin balıkla geçindiği belirtilir. Eski Türkler'de suyun tabu sayılmasının nedeni, kan gibi onda da hayatî ve büyüsel kuvvetlerin olduğuna inanılmasıdır. Bununla birlikte yukarıda bahsi geçen Bulgar Türkleri zeytinyağı, susamyağı ve tereyağını bilmezlerdi; bunların yerine balıkyağı kullanırlardı³²². Balıkyağı bugün de Anadolu'nun bazı yerlerinde başka amaçlarla, örneğin kırık-çıkık tedavisinde ve yemeklere katkı ve sos için kullanılmaktadır. Balığın ve balık yağının bu şekilde kullanımı eski kültürün devamı niteliğindedir.

20. yüzyıl başlarında bir Burdur zeybeğindeki "Rum'dan deveci, Türk'ten değirmenci olmaz"³²³ dizesinin Antalya için geçerli olmadığını, yukarıdaki Fırıncı Ahmet örneğinden anlıyoruz. Bu dizide, değirmen işletme konusunda Rumlar'ın Türkler'den daha becerikli oldukları anlatılmak istenmiştir. Çünkü aynı dönemde bu bölgede çok sayıda Türk değirmenci olduğunu biliyoruz. Aynı dönemde Antalya fırınları ile esnafların fırından ödünç ekmeği vermesi hakkında Sadettin Erten şunları yazıyor³²⁴: "Fırıncılar ekmeği odun fırınında ve tabii maya ile okkalık, sonraları kiloluk olarak pişirirler-

di. Bu sebeple ekmeğe çok lezzetli ve kokulu olurdu. Çarşı ekmeği almayan evlerde yufka pişirirler, somun, tepsi ekmeği (**kastra**) yaparlardı. O devirde esnaftan okuma yazma bilen oldukça azdı. Bu sebeple birçok fırın veresiye alım yapan devamlı müşterilerinin ekmeğe hesaplarını defter yerine (**çetele**) denilen bir usulle devam ettirirdi. Çetele: kurduğu halde yumuşaklığını muhafaza eden parmak kalınlığındaki zakkum bitkisinin 40 cm kadar uzunluktaki bir kesilmiş dalından yapılırdı. 40 cm.lik dalın 30 cm.lik kısmı uzunluğuna ortadan ikiye ayrılır, küçük yarı parça müşteriye verilir, büyük yarı parça üzerine müşterinin adı yazılarak fırında kalırdı. Her ekmeğin alışı alıcı evdeki yarım ile fırına gider, fırıncı kendindeki ile birlikte iki yarımı birleştirir, alınan ekmeğin kadar çentik atardı. Ay sonunda bu çentikler sayılarak hesap ödenirdi. Sonraları bu usul terk edildi. Ancak toplumda hâlâ (**çetele tutuyor**) deyimi bu işlemde kaynaklanmaktadır."

Bu dönemde Antalya Rum mutfağında yapılan tatlılar hakkında yeterli malûmata sahibiz. Burgulu yufkadan yapılan cevizli baklava ve şuruplu saraylı, givrim denilen bir çeşit kadayıf, yine burgulu olan süt-lü ve bademli kadın göbeği. Bunların hepsi elde açılan yufkadan yapılırdı. Yağ ve irmikten yapılan helvalar, oruçlar için perhizde (sarakostianos) yenilen, bunun bayramlarda yenilen tereyağlısı, yine tereyağı ve nişastadan yapılan **dene helvası**. Bütün bunlar şuruplu ve ağır olurdu. Ayrıca tavada katmer, kurabiye, perhizde (sarakosti) hoşaf ve başka şeyler de olurdu. Hoşaf yazın kuru üzüm, kara erik ve incirle kaynatılır ve çarşıda Yörükler'den satın alınan karla dondurulurdu. Sebze ve meyveden hazırlanan tatlılar da önemli bir yekûn tutuyordu. Rendelenmiş ayvadan, turunc-tan, vişneden, gülden, ham incirden, cevizden, körpe patlıcandan bademli ve hindistan cevizli yapılan tatlılar vardı. Bu lezzetli tatlılar için gerekli tereyağı da Yörükler'den temin edilirdi³²⁵. Yukarıda açıklandığı üzere, eski Türkler, özellikle balıkyağı kullanıyorlardı; ancak hayvan besinlerini ile beslenmeleri onlara tereyağını da erkenden öğretmiş olmalıdır.

Antalya şehrinin kalbi sayılan Kaleiçi ile Antalya vilayetinden verdiğimiz bu bilgiler, tarihsel olmanın yanında aynı zamanda günceldir. Antalya mutfak kültürü, 20. yüzyıl başlarına kadar kendi kimliğini kültür ve düşünce tarihinin bir düsturu sayılan 'süreklilik içinde değişim ve dönüşüm' içinde yaşatmıştır. Bütün bunlar, kültürün karşılıklı etkileşim coğrafyası içinde oluşmuştur. Örneğin **Giritliler**, Antalyalılar'a zeytinyağı yapmayı öğretmişlerdi³²⁶. Bundan önceki dönemde ise Antalya halkının yemekleri için susamyağı kullandığını biliyoruz. Tabii ki bunlar birdenbire orta-

325- Voyacıoğlu, Alanya, s.55-56.

326- Günümüz Girit yemek kültürü hakkında İstanbul kökenli bir Kanadalı olan Byron Ayanoğlu'nun şu kitabına bkz:

İstiridyeye Üstü Girit: Dostluk ve Yemek Hikâyeleri, İstanbul, T. İş Bankası Yayınları, 2005.

322- A.g.e., s.54.

323- Falih Rifkî Atay, **Bizim Akdeniz**, Ankara, 1934, s.23.

324- Sadettin Erten, **"Yirminci Asrın İlk Yarısında Antalya (1923-1950)"**, Kişisel Notlar (daktilo), s.6.

dan kalkıp gitmemiş, zaman içinde biri diğerinin yerini almıştır. Önceki dönemde **Antalya Kaleiçi** mutfaklarının oldukça geniş olduğunu, mutfakların da içinde birkaç aileyi barındıran bir büyüklükte iken³²⁷, Antalya ailesi ufalıp küçüldükçe, bu değişimden doğrudan Antalya mutfaklarının da etkilenmeye başladığını, küçüldüğünü görüyoruz. Eskiden aileler, zorunlu olmadıkça dışarıdan bir yiyecek maddesi almazlar iken, şimdi tamamen dışarıya bağımlı duruma gelmişlerdir. Örneğin, eskiden bulgur, tarhana, turşu, pestil, pekmez, reçel evlerde yapılırdı. Ancak şimdi öyle değil. Kaleiçi evlerinin büyükçe olmasının temel nedeni budur. Kısacası, eski mutfaklar yalnızca bir tüketim değil, aynı zamanda birer üretim mekânı idiler. Şu tarifi ilginç ve son derece doğru bir saptama olduğunu düşünüyorum³²⁸: “-Eskiden başkaydı. **İnsanın rahatı, huzuru, ağzının tadı, çarşıdan satın alınmazdı.** Rahatın, huzurun, ağzının tadı için çalışman gerekirdi. Emek vermen gerekirdi... Bugün herşey kavanozda alınıyor. İçindekini yedin bitirdin mi, kavanozu, paketi, tenekeyi çöpe atıyorsun... Öyle. Kaleiçi’nde mutfaklar küçüldükçe, çöplükler büyümüş...”

Sonuç olarak, yukarıda belirtilen bütün bu lezzetli yemekler, tümüyle Antalya’ya özgün değildir; Akdeniz havzası ile Anadolu’da olduğu gibi, Antalya’da da yapıp yenilen belli başlı yemeklerdir; bölgenin kültürel ortamının açık izlerini taşımaktadır. Türkler, Anadolu’ya geldiklerinde Orta Asya’nın kültürel coğrafyasından aldıkları ürünleri, bu arada yemek-içmek kültürlerini de yanlarında getirmişlerdi. Akdeniz’e çıkmalarıyla, yanlarındaki kültürel unsurlara buranın etkilerini de katarak varıl bir mutfak kültürü oluşturdukları görülmektedir. Siyasal olarak İslâmî kültür içinde bulunmalarına karşın, yaşam biçimi olarak eski kültürleriyle Anadolu ve Akdeniz etkisini dışlamamışlar ve yeni bir kültürel sentez elde etmişlerdir. İşte Antalya mutfak kültürü, bu kültürel coğrafya içinde oluşum sürecine girmiş ve kendine özgü bir nitelik kazanmıştır. Bu kültürün daimî oluşum içinde olduğunu hâlen görüyoruz. Bu ise Anadolu ve Akdeniz mutfak zenginliğinin Antalya mutfakına yansımasıdır.

B. GELENEKSEL ANTALYA YEMEKLERİ*

Antalya bölgesi genellikle Akdeniz iklimine sahip bir bölgedir. Ancak iç kesimlerde karasal iklim özellikleri gösterir. Bundan dolayı her çeşit sebze ve meyve yetiştirilmektedir. Özellikle batıda yer alan ilçelerinde seracılığın gelişmiş olması sebze yönünden bir sıkıntı çekilmediğini gösterir.

Halkın büyük çoğunluğu, özellikle kırsal kesimde, çiftçilikle uğraşır. Bu nedenle kendi yiyeceğini kendisi yetiştirmektedir. Kıyıda oturmakta olan halkın çoğunluğunun sebzecilik yapmasına karşın iç kesimlerdeki halk daha çok tahıl yetiştirmektedir. Ot ağırlıklı Girit yemekleri, Antalya’nın ayrı bir özelliğidir.

Genellikle bitki örtüsünün bodur çalılardan oluşması nedeniyle keçi besiciliği daha gelişmiştir. Kısmen iç kesimlerde koyun yetiştirilmektedir. Hayvancılığın gelişmiş olması hayvansal ürünlerin beslenmedeki yerini ve değerini artırmaktadır.

1. ÇORBALAR

Tarhana Çorbası

(Foto:A.Kerim ATILGAN-Kumluca/Altinyaka-2008)

1. Tarhana Çorbası

Malzemeler : 1 su bardağı tarhana, 8 su bardağı normal su veya et suyu, 1 yemek kaşığı domates salçası, 1 su bardağı haşlanmış nohut, 1 su bardağı yeşil mercimek, 1 baş sarımsak, 2 yemek kaşığı tereyağ, 2 yemek kaşığı zeytinyağ, ½ adet limon, 2 tatlı kaşığı tuz.

327- Bu dönemde Kaleiçi evlerinde biri alt katta, diğeri üst katta olmak üzere genelde iki mutfak bulunuyordu. Alt katta temizleme ve yıkama işleri yapıldıktan sonra, herşey temizlenmiş, ayıklanmış veya yıkanmış olarak üst kattaki mutfakta taşınıyor ve hem alt hem de üst katta mermer döşeli tuvaletler bulunuyordu.

328- Cengiz Bektaş ve diğ., Antalya, İstanbul, Özal Basımevi, 1981, s.141.

Yapılışı:

Ezilmiş ve suda erimiş tarhanayı tencereye koyunuz. Üzerine azar azar 8 bardak suyu ve salçayı koyup karıştırınız. Orta ateşte su kaynayınca kadar karıştırınız. Kaynayan çorbaya haşlanmış yeşil mercimek ile nohutları, tereyağını, limon suyunu, tuzu katınız. Yaklaşık 10 dk karıştırarak kaynatmadan sonra kavrulmuş sarımsak dilimlerini ekleyip, ocağın altını kapatınız.

2. Kekikli Çorba (Yayla Çorbası)

Malzemeler: Süt, bulgur, nohut, kekik, yoğurt ve sarımsak.

Yapılışı: Tencereye nohut, bulgur konur ve kaynatılır. İçine süt konur. Kekik konur. Pişene kadar kaynatılır. Tuz, sarımsak ve yoğurt konularak, terbiye yapılır.

Ovacık Köyü/ELMALI

3. Göce Çorbası (Ala Çorba)

Malzemeler: Fasulye, nohut, bulgur, börülce, mercimek, yağ, tuz, salça, biber.

Yapılışı: Tüm malzemeler birlikte haşlanır ve suyu değiştirilir. Sonra tekrar su konur. Yağı, tuzu, salçası ve biberi ilave ederek 45 dakika kaynatılır.

Duacı/ANTALYA

4. Yarpızlı Çorba

Malzemeler: Darı (mısır), yarpız (dağ nanesi), yoğurt, tuz

Yapılışı: Tencerede yarma konan suyun içine yarması dökülür, pişirilir. İnce kıyılmış atılır. Biraz daha piştikten sonra ya da ayrılanı olarak yenilir.

Akoluk Köyü/GAZİPAŞA

5. Yarma Tarhana

İyice ayıklanan beyaz buğday bulgur büyüklüğünde değirmende çekilir. Yarma adı verilen kırılmış buğday yağı alınmış ayran ile kazanda pişirilir. Kıvama gelince indirilip parça parça bez üzerine konularak güneşte kurutulur ve bez torbalarda saklanır. Yenilmek istendiğinde (Kışın çok soğuk günlerde) kuru olan Tarhana, bir gün önceden ıslatılmış fasulye, nohut ile birlikte içi su dolu bir tencereye konularak iyice pişirilir. İyice pişen tarhana üzerine kavrulmuş tereyağına kırmızı acı biber ilavesiyle servis yapılarak yenir. Soğuk kış günlerinin vazgeçilmez yemeğidir.

2. YEMEKLER**1. Şakşuka**

Malzemeler: 5-6 tane sivri biber, 2 tane patlıcan, 2 tane olgun domates, 2 adet patates, 3-4 diş sarımsak, 1,5 su bardağı zeytinyağı, tuz.

Yapılışı: Sebzeler yıkanıp temizlenir. Patlıcanlar alacalı soyulur. Küp şeklinde doğranıp tuzlanır. 15-20 dak. bekletilir. Biber sap ve sapdipleri alınıp tohumları çıkartılarak 2 cm uzunluğunda doğranır. Patates soyulup küp şeklinde doğranır. Temiz bir mutfak bezinin arasında bekletilir. Domateslerin sap ve sapdipleri alınıp kabukları ve çekirdekleri temizlenir. Küçük küpler şeklinde doğranır. Önce patatesler yağda renk alınca ya kadar kızartılıp kağıt yayılmış bir kaba alınır. Patlıcanlar yıkanıp suyu iyice alınıp alındıktan sonra patatesin kızartıldığı yağda kızartılır. Kağıt yaydığımız bir kaba alınır. Biberlerde kızartılıp kağıt yayılmış bir kaba alınır. Ayrı bir kapta az yağda domatesler eriyinceye kadar pişirilir. Sonra dövülmüş sarımsak ve tuz ilave edilir. Servis tabağına konulan patlıcan, biber ve patatesin üzerine dökülerek servis edilir.

2. Piyaz

Malzemeler; 2 su bardağı kuru fasulye, 4 su bardağı su, 1 tatlı kaşığı tuz.

Sos; 10 diş sarımsak, 1 çay kaşığı haşlanmış fasulye, ½ su bardağı tahin, ½ su bardağı limon suyu, ½ su bardağı su.

Üzerine; 1 su bardağı kıyılmış maydanoz, 2 haşlanmış yumurta.

Yapılışı; Fasulye ayıklanır, yıkanır haşlanır tuz atılıp 5 dak. daha kaynatılır suyu süzülür. Sarımsak dövülür, iki çorba kaşığı haşlanmış fasulye bir çorba kaşığı tahin, bir çorba kaşığı limon suyu koyulur. Hepsini iyice karıştırılır. Kalan limon suyu tahin ve su çırpılır. Fasulyeler tabağa konur. Sosu üzerine gezdirilir. Maydanoz ve yumurta sarısı ile süslenildikten sonra servise alınır.

3. Aside

Malzemeler; 5 su bardağı tavuk veya et suyu, 1 su bardağı un, 1 çay kaşığı tuz, ½ su bardağı tereyağı, 1 su bardağı pekmez.

Yapılışı; İki su bardağı tavuk veya et suyunda et ezilir. Geri kalan et suyunu tuzu atılıp ateşe konulur. Kaynayınca unlu suda ilave edilir. Hafif ateşte un kokusu giderilinceye kadar karıştırılarak kaynatılır. Bir tepsiye dökülür, donması beklenir. Donunca ortası yuvarlak kesilir ve çıkartılır az kızdırılır ve pekmez ilave edilir. Biraz kaynadıktan sonra hamurun ortasına dökülür ve servise alınır.

3. Kabak Çiğntmesi

Malzemeler; ½ kilo kabak, 1 çay kaşığı tuz, ¼ su bardağı zeytinyağı, 2 soğan, 3 domates, 1 tatlı kaşığı kırmızı biberi, ¼ su bardağı su.

Yapılışı; Kabaklar soyulup kuşbaşı şeklinde doğranıp tuzunu atıp karıştırılır. Soğanlar ince kıyılıp, yağda kavrulur. Domateslerin kabuklarını soyup doğradıktan sonra soğanlara ilave edilip karıştırılır. Kabaklar koyulup, kavrulur. Suyu ilave edilip kapağı kapatılır ve pişirilir.

5. Keşkek

İyi kalite buğday iyice temizlenir. Islatılan buğday dibekte kabuğu çıkana kadar, taneler ezilmeden dövülür. Sonra rüzgârda savrularak kabukların tanelerden ayrılması sağlanır. Havalandırılarak nemi uçurulur. Taneler su ile iyice yıkanır. Bol su ile hafif ateşte pişirilir, özleşince ateşten indirilir, sıcak sıcak servis tabağına konulunca üzerine, eritilmiş, kavrulmuş ve içine tercihe göre acı kırmızıbiber konulmuş tereyağı dökülür, yanında et yemeği ile servis yapmak adettir. Keşkek yemeği Manavgat ilçe merkezi ve çevre köylerinde, düğünlerde, mevlitlerde, özel gün yemeklerinin demirbaşidir.

6. Alafaşı

Doğal otlardan yapılan bir yemek türüdür. İlibada, ebegümece veya buna benzer tarla bitkileri toplanır, yıkanır temizlenerek ince ince kıyılır. Daha önceden hazırlanmış bulgur veya pirinç, zeytinyağı, kırmızıbiber, domates veya salçası, kıyılmış soğan ve tuz ile kavrukları üzerine su eklenir ve pişirilir.

7. Borana

Haşlanmış yumurtalar sarımsaklı yoğurda doğranır. Üzerine yağ, toz biber ısıtılarak dökülür.

8. Softalar Aşı

Bolca doğranan kuru soğan yağda iyice kavrulur, su ilave edilerek kaynatılır, içine ufalanmış yufka ekmeği bulunan tabağın üzerine kavrulmuş soğanlı su dökülür. Sonra da üzerine limon sıkılarak sıcak sıcak yenilir. Tencerede kaynayan su içerisine yumurta kırılarak da yenilmektedir.

9. İlibada (Labada) Aşı

Kışın kırlardan toplanan İlibada otu bulgur ve yağ ilavesiyle birlikte kavrulur. Sonra su ilave edilerek pişirilir. Pilav haline gelince ateşten indirilerek sıcak sıcak yenilir.

10. Domates Civesi

Malzemeler; 1 çay bardağı pirinç, 1 kg domates, 2 adet kuru soğan, 3 adet çarliston biber, 1 adet kuru-tulmuş Arnavut ciğeri, 2 adet orta boy patlıcan, 3-4 diş sarımsak, 1 çay kaşığı tuz, 1 çay kaşığı karabiber, 1 tatlı kaşığı nane, 1 tatlı kaşığı kuru fesleğen, 1 çay bardağı zeytinyağı.

Yapılışı; Orta boy bir tencereye ince kıyılmış soğanla birlikte zeytinyağı konulur. Orta ısıdaki ateşin üzerinde tahta kaşıkla kavrulmaya başlanır. 2-3 dakika sonra üzerine ince kıyılmış yeşil biberle tavla zarı şeklinde doğradığımız patlıcanlar ilave edilir. Tavla zarı formunda dilimlediğimiz domateslerde eklenerek orta ateşte 2-3 ek kadar kavrulur. Öte yandan yıkanıp süzülen pirinç eklenir. Bu arada tüm malzeme üstüne çıkacak kadar fazla olmayan su eklenir. Yemek pişerken diğer taraftan sarımsakla, Arnavut biberi ile dövülür ve tencereye aktarılır. Yaklaşık 20-25 dk sonra yemek pişer. Kapağını açıp nane ve fesleğen eklenip karıştırılır.

11. Kızartma

Patates, biber, kabak veya patlıcan soyularak dilimlere ayrılıp kızgın yağda kızartılır, gerekli görüldüğü hallerde domates sosu da eklenerek servis yapılır.

3. TATLILAR

1. Kabak Tatlısı

Malzemeler; 1 kg kabak, 600 gr. toz şeker, 200 gr. Su, 10 adet karanfil, 1 su bardağı tahin.

Yapılışı; Kabak soyulup doğranır. Tepsie dizilir. Şekeri üzerine konularak karanfil konulur. Akşamdan hazırlanıp sabaha kadar bekletilir. Kg başına 200 gr (1su bardağı) su ilave edilir. Üzeri folyo ile kapatılarak 140 C.lik fırında yumuşatılıncaya kadar pişirilir. Üzeri tahin ve cevizle süslenecek servis edilir

2. Palize

Malzemeler; 5 su bardağı un, 1 su bardağı şeker, ½ su bardağı buğday nişastası, 1 su bardağı su.

Yapılışı; Şekerle su kaynatılır. Nişasta su ile ezilip kaynayan şekerli suya karıştırılarak ilave edilir. Şeffaflaşıp katılaşınca kaselere dökülür. Soğuyunca servise alınır.

3. Öküz Helvası

Üzüm veya keçi boynuzu pekmezi ile yapılan helva büyük güç gerektirdiğinden çok sık yapılmaz. Üzerine tereyağı dökülerek servis yapılır.

4. Kıvrım

Hamur yoğrulur. Düz bir yerde açılır. İçine susam, fıstık, ceviz, badem konur, yuvarlatılır. Bir tepsiye dizilir. Ocaklıkta bir saçın altına konulur. Üzerinde ateş yakılarak kızartılır. Üzerine şerbet yapılıp dökülür.

5. Fıtır

Hamurdan börek gibi yapılır. İçine kaymak ve şeker konur.

6. Kirkitle (Çivirdik)

Kışın çok soğuk günlerde yapılan bir tatlı çeşididir. Bal, şeker veya en çok da pekmez ile yapılır. Kavrulmuş susam, ısıtılıp kaynayan pekmez içine atılıp karıştırılır. Bir kap içine dökülür, pencerenin dışına konularak soğumaya bırakılır. Soğuyunca iyice sertleşen kirkitle kırılarak yenilir.

7. Bestel (Pestil-İncir Reçeli)

Maya ya da Amat yemişi olarak adlandırılan incir çeşitleri tam olgunken toplanırlar. Kak haline getirilerek kurutulurlar. Kurutulmuş incirler üst üste getirilip küçük deste yapıp keskin bir bıçak ile ince ince doğranır. İnce ince kıyılmış incir kazan içinde kaynamakta olan özlü şekerli su içerisine dökülür. Büyük ağaç bir kepçe ile hafif ateşte pişirilirken sık sık karıştırılır. Sonra içerisine kavrulmuş Susam, Yerfıstığı, Ceviz ve Karanfil baharatı konulur. Yeterli kıvama gelince ateşten indirilir. Soğuyan bestel içi sırlı toprak testilere doldurularak saklanır. Yaz ve kış günlerinde yufka ekmeği arasına konularak yenilir. Yörede içi bestel dolu olan dürrüme (Bestelli Tomaç) denir. Zamanımızda incir ağaçları azaldığı için yapımı azalmaktadır. Yaygın Yöresi: Manavgat-Taşagöl Kasabası ve yakın köyleri.

8. Pekmez

Pekmez elde etmek için toplanan üzümler, çeşitli yöntemlerle sıkıldıktan sonra üzüm suyu elde edilir. Ekşi halde olan üzüm suyu, 50-60 derece ateşte 15 dakika boyunca kaynamaya bırakılır. Pekmezin rengini berraklaştırmak ve tadındaki ekşiliği gidermek amacıyla içine pekmez toprağı ilave edilir. Takriben 100 kg üzüme 1,5 kg pekmez toprağı eklenmektedir. Kaynama işlemi bittikten sonra bir müddet bekletilen üzüm şirasının içindeki parçacıklar dibe çöker. Böylelikle üstte kalan berrak kısmı tortudan ayrılır, kalan tortu ise atılır. Elde edilen bu şıra, kaynatma kazanlarında kaynatılır. Kaynadıkça içinde bulunan şekerin etkisiyle rengi kararır. Kaynadıktan sonra göz göz kaynamaya başlaması, pekmezin artık kıvamlı bir şekilde piştiğinin göstergesidir.

4. BÖREKLER

1. Su Böreği

Bir kilo un ve 12 yumurta su katmadan yoğrulur. Yufka açılır. Kızgın suda haşlanır. Haşlanan yufkalar tepsiye serilir. Soğan, maydanoz, nane, keş (çökelek), kıyma yağla kavrulur, yufkaların arasına serilir. Ocakta üzeri kızarıncaya kadar pişirilir.

2. Tepsi böreği

Maydanoz, marul gibi sebzeler ince ince doğranır. Keş (çökelek) ile soğan doğranır. Tuz, nane, biber atılır, karıştırılır. Yağ dökülmüş tepsiye bir yufka konur. Hazırlanan içten üzerine konur. Bir yufka daha serilir. İstenilen kalınlık elde edilene kadar bu şekilde yapılarak pişirilir.

3. Kapama

Yufka kalın bir şekilde açılır, arasına çökelek, maydanoz, serilerek arasına serilir. Birbiri üzerine kapatılır. Saç üzerinde pişirilir, pekmez veya balla yenir.

4. Bastarya (Babacana)

Mısır unu ile yapılan ıspanaklı börek.

5. ÖĞÜN ARASI İKRAMLAR

1. Hibeş

Malzemeler: 50 gr limon tuzu, 70 gr pul biber, 20 gr toz biber, 30 gr kimyon, 3 su bardağı su, 2 diş sarımsak, 6 su bardağı tahin.

Yapılışı: 3 bardak sıcak suda 50 gr limon tuzu ve pul biber eritilir. Soğuyunca içine kırmızı toz biber, kimyon, sarımsak atılır. 6 su bardağı tahin ilave edilerek karıştırılır.

2. Kısır

Malzemeler: 2 su bardağı ince bulgur, 1 kuru soğan, 7-8 adet yeşil soğan, 3 domates, 1 demet maydanoz, 1 demet dereotu, 4-5 sivri biber, ½ su bardağı zeytinyağı, 2 limon, tuz, 1 marul.

Yapılışı: Bulgur bir tepside ayıklanır. Üzerine 2-3 bardak kaynar su dökülüp kapak kapatılır. Soğan, maydanoz, domates, biber, küçük küçük doğranır. Bulgur kabarcınca, ince doğranmış kuru soğan, tuz, kırmızı biber konup biraz yoğrulur. Hazırlanan sebzeler katılır. Zeytinyağı ve limon suyu ilave edilip karıştırılır. Temizlenmiş marul yaprakları ile tabağa yerleştirilir ve servise sunulur.

3. Humus

Malzemeler: 1,5 bardak nohut, ½ bardak tahin, ½ bardak zeytinyağı, 3 çay kaşığı kırmızı biber, 4-5 diş sarımsak, 3 limon.

Yapılışı: Nohut ayıklanıp akşamdan ıslatılır. İyice haşlanıp kabukları alınır. Ceviz makinesinden geçirilir veya dövülür. Porselen bir kaseye alınıp, tahin, dövülmüş sarımsak, kırmızı biber, tuz konur. Azar azar zeytinyağı ve limon suyu ilave edilir. Tabağa yerleştirilip limon dilimleri, zeytin, maydanoz yaprakları ve turşu ile süslenir.

4. Tarator

Malzemeler: 1 su bardağı ceviz, 1 kahve fincanı tahin, 2 diş sarımsak, 1-2 çay kaşığı kırmızı biber, 1 limon suyu, ½ demet maydanoz yaprağı, tuz.

Yapılışı: Tuzla dövülmüş sarımsak, dövülmüş ceviz, tahin, kırmızı biber bir kaseye konur. Limon suyu ilave edilip karıştırılır. Çok ince kıyılmış maydanoz yaprakları katılır. Salata tabağına alıp turşu, zeytin ve limon dilimleri ile süslenir.

5. Kölle

Buğday, fasulye, nohut, bakla kaynatılır. Kırmızıbiber, karabiber, tuz eklenir. Üzerine ceviz ve badem ezmesi eklenerek yenir. Kölle özel anma günlerine özgü bir yemektir. (Diş köllesi, sünnet köllesi, düğün köllesi)

*Derleyen:

A.Kerim ATILGAN-İl Kültür ve Turizm Md.Yrd.

*Kaynaklar:

-Antalya İl Milli Eğitim Müdürlüğü

-İl Kültür ve Turizm Halk Kültürü Arşivi YB.1989.0003 – YB.2001.0001

-Hüseyin ÇİMRİN, Bir Zamanlar Antalya, Yakın Zaman Yolculuk,cilt 2,2006 Antalya

C. GELENEKSEL ANTALYA MUTFAĞI

Öznur TANAL³²⁹

Geleneksel Antalya Mutfağı'nın 3 ana kaynağı dağ, deniz ve topraktır. Dağdan kendiliğinden yetişen ürünler ve karda, denizden balık ve bütün diğer deniz ürünlerinde, toprakta ise ekip biçilen ürünlerde yararlanılır.

Antalya ili yazları sıcak ve kurak, kışları ılık ve yağışlı geçen Akdeniz iklimine sahip bir bölgededir ancak iç kesimlerde karasal iklim özellikleri gösterir. Bundan dolayı her çeşit sebze ve meyve yetiştirilmektedir. Kent merkezi ve ilçelerde yaygın olarak yapılan seracılık nedeniyle yılın her ayında taze sebze ve meyve yetiştirilmektedir. Yörenin simgesi haline gelen narenciye, muz ve nar üretim alanları son yıllarda artan turizm faaliyetleri nedeniyle oldukça daralmıştır. Yayıla ilçelerde ise elma, armut, erik, üzüm vb. ürünler yetiştirilir.

Kırsal kesimde, köylerde halkın büyük çoğunluğu çiftçilikle uğraşır. Bu itibarla kendi yiyeceğini kendisi yetiştirmektedir. Kıyılarda çoğunlukla sebzeçilik, iç kesimlerde de daha çok tahıl yetiştirilmektedir.

Bitki örtüsünün bodur çalılardan oluşması nedeniyle bölgede konar-göçer yaşam sürdüren Yörükler tarafından keçi besleyiciliği çok gelişmiştir. İç kesimlerde de koyun yetiştirilmektedir. Hayvancılığın gelişmiş olması hayvansal ürünlerin beslenmedeki yerini ve değerini artırmakta, hayvansal ürünlerden bolca yararlanılmaktadır. Bunlar süt, peynir, yoğurt, tereyağı et, yumurta, bal vb. ürünlerdir. Kırsal kesimdeki halkın yemeklerinde genellikle hayvansal yağları kullanırları görülmektedir.

1-Mutfak, Ocaklık ve Araç Gereçleri

Eskiden köy evlerinin içine kerpiç ve tuğladan yapılan ocaklık ile ev dışına yapılan fırınlar günümüzde sayısal olarak çok azalmıştır. Modern yaşamın getirdiği mimaride mutfak evin içinde ve kullanılan araçlar da elektrikli hale gelirken köy evlerindeki mutfak genellikle içinde ocaklığın da bulunduğu evin en önemli bölümüdür. Mutfağın ocaklık, raf, (seren, terek, çanaklık) ve lavabodan oluşan ve yiyecek yapımında kullanılan köşesi dışında kalan bölümü oturma veya yatak odası olarak da kullanılmaktadır.

Mutfakta kullanılan araç gereçler de tencere, tava (dığan), iki kulplu tava (saplı dığan), haranı (kazan), kepçe, çomça (büyük tahta kepçe), tahta kaşık, alüminyum, emaye, bakır ve melamin kaplar ve sahanndan modern mutfak eşyalarına, çelik, cam ve porsele kaplara, tabak çatal ve kaşık takımlarına çevrilmiştir. Köyler de bu teknolojik gelişmeleri takip etmektedirler.

2-Yörede Yapılan Yiyecekler

Bölgemizde genellikle sebze ve hayvansal ürünlerle yapılan yiyecekler geniş bir yer tutmaktadır. Sebze yemekleri veya et yemekleri yağlı, bol salça ve baharatlı olarak yapılmaktadır. Aynı zamanda sarımsak ve limon en çok kullanılanlar arasındadır.

Yalnız bu yörede yapılan özgün yiyecekler arasında en sevilenler; Domates civesi, kölle, çılıbr, hibeş, Arapaşı, yumurta gayganası, keşkek, kabak çintmesi, hibeş, humus, taratorlu piyaz olarak sıralanabilir. Taratorlu piyazın diğer bölgelerde yapılan piyazdan farkı sirke ve tahin ile hazırlanan bir sosun piyazın üzerine dökülmesidir.

Yöreye özgü diğer yemekler türlerine göre çeşitleri başlıklar altında değerlendirilebilir:

- Tarhana, işkembe, pirinç, mercimek, şehriye, bulgur, darı(mısır), ovmaç, tutmaç, yayla, tavuk, soğan, un, bulgur (dingil), toga (toyga), heyire, bakla, göce ve maş, kulak, külah, taktak, kelle ve sütlü buğday, paça, sütlü, pirinç, arap ve iplik şehriye, ekşili yumurta çorbaları.

- Ala çorba (fasulye, nohut, bulgur, börülce, mercimek birlikte haşlanır ve suyu değiştirilir. Sonra tekrar su konur. Yağı, tuzu, salça ve biber ilave ederek 45 dakika kaynatılır.),

- Etli, sütlü, kekikli, kesme, yoğurtlu, yarpızlı (dağ nanesi), etli ve etsiz, kulaklı, çilene, bulamaç, hülüklü, fesleğenli, fıstıklı ayran tarhanası gibi çorbalar,

- Patlıcan, kabak, taze fasulye, börülce, patates, bakla, pırasa, bamya, çiçek (karnibahar), bezelye, yemekleri (yahnisi), soğan öldürmesi, türlü, lahana yemeği - dolması ve civesi (kıyması), ıspanak kavurması ve yoğurtlaması, domates dolması, biber kızartması, dolması, kumpir (patates) püresi, imambayıldı, karnıyarık, yalancı dolma, sütlü pırasa, kabakçiçeği dolması, labada sarması, göleviz, borani, kabak çiçeği dolması gibi sebze yemekleri,

- Tokmakan (semizotu), yarpuz (dağ nanesi), pancarcık (labada), gerdeme (tere), iğnelik, gelin yemişi, pancar, gelincik, yemlik, dağ pancarı, iğnelik, horoz ibiği, ebegümeci, kuzu kulağı, deve tabanı, çiriş (kiriş), gıgışkan, kır pancarı, ecibici (gıcıcıcı), gıvşek, kara oğlak, kırşehit, kızilot, körümen, kazayağı, şevketi bostan, arapsacı, mühliye, suteresi gibi yabani ot yemekleri ve salataları,

-Yahni (tas kebabı), söğüş (haşlanmış et), kızartma, kavurma, saç kavurma, etli pilav, sulu et, etli fasulye ve nohut, etli patates, tavuk çorbası, kapama, topça gibi et yemekleri,

- Çılıbr, borana, otlu omletler gibi yumurtalı yemekler,

- ıspanak, su, kapama böreği, otlu, peynirli börek,

329- Antalya İl Kültür ve Turizm Md.ğü-Folklor Araştırmacısı

peynirli, soğanlı, çökelekli katmer, tepsi böreği, bükme, tomaç ve kapama, çulama gibi börek ve çörekler, (Kapama: Yufka kalınca açılır, arasına çökelek, maydanoz, serilerek arasına serilir. Birbiri üzerine kapatılır. Saç üzerinde pişirilir, pekmez veya balla yenir.)

- Balık ve diğer deniz ürünlerinin pilaki, kızartma ve buğulamaları,

- Kadayıf, kıvrım (Sarıburma: Hamur yoğrulur. Düz bir yerde nişasta ekilerek açılır. İçine susam, fıstık, ceviz, badem konularak oklavaya sarılır. Bir tepsiye dizilir. Ocaklıkta bir saçın altına konulur. Üzerinde ateş yakılarak kızartılır. Soğutulup üzerine sıcak şerbet dökülür.), Arap kadayıfı, cevizli, fıstıklı baklava, yumurta tatlısı, kaşık bışisi - lokur lokur (lokma tatlısı), tulumba, kabak tatlısı gibi tatlılar,

- Sütlaç, pelte, pelize (süt, şeker ve pirinç karışımı), muhallebi, zerde, güllaç gibi sütlü tatlılar,

- Gaziler (un helvası), tahin ve hoşmerim, aside ve ak helva gibi helvalar ve aşure gibi geleneksel tatlar Antalya Mutfağının başlıca elemanlarıdır.

3-Ekmekler

- Yufka (saç ekmeği), bazlama, gömbe (kömbe), kastere (gastra), tepsi, darı ekmeği gibi ekmekler, su-samlı, karanfilli ve sakızlı peksimetler yapılırlar.

- Yufka ve bazlama saçta, çörek, kömbe ve gastra altına ve üstüne köz konarak saç altında veya guzinde pişirilir. Özellikle yabani ot yemekleri, börek ve salataları ile bu bitkilerden elde edilen çaylar, bitkisel ilaçlar konusunda Girit'ten göç eden Türklerin katkısı büyüktür.

4-Kış Hazırlıkları

Şimdilerde her şey, her daim, her yerde bulunurken Geleneksel Antalya Mutfağında kış için tedarik edilecek en temel besin maddeleri un, bulgur, tarhana ve salça idi. Bunun yanı sıra kışlık bakliyatlar, tereyağı, zeytinyağı, tahin, bal ve pekmez alınır, kuruyemiş olarak da ceviz, badem, çekirdek, kuru üzüm, incir ve leblebi stoklanırdı. Ayrıca kışa kadar dayanacak armut ve kelek samana sarılarak, yaş üzüm ambarlarda asılarak saklanır, elmalar sandıklarda depolanırdı. Kışın en çok yenen çerezlerden biri de kavrulmuş buğday, kendirlik (kenevir tohumu), darı, nohutun el taşında ezilerek toz haline getirilmesi sonucunda elde edilen ve "çekilik" denen karışımdır. İsteğe göre çekiliğe toz şeker eklenerek kaşıkla yenirdi.

Kış için hazırlanan en önemli yiyeceklerden ikisi de reçel ve turşulardır. Antalya'nın simgesi haline gelen bütün narenciye ürünlerinin yanı sıra ayva, vişne, kayısı, karpuz, incir ve patlıcanın reçeli yapılır. Turşu olarak da biber, domates, fasulye, kelek, hıyar, kayakeruğu, cin biber, havuç ve hepsinin doğranmasıyla yapılan dolma turşu yapılır.

5-Sofra Âdet ve Gelenekleri

Antalya merkez ve köylerinde yemek genellikle yerde sofrada yenilmektedir. Sofrada sofraya bezi, sini altı / kasnak kullanılır. Sofrada en büyük kim ise besmele ile yemeğe önce o başlar. Genellikle tatlı ve meyveler hariç tüm yemekler sini üzerinde konur. Özel gün yemeklerinin (düğün, mevlit, cem, ölü vb.) öncesinde ve sonrasında dua okunmaktadır.

Sofrada ilk kez yenilecek turfanda bir sebze veya meyve varsa yemeye "yeniyi tattım, derdimi attım" veya "şifa niyetine" sözleri ve şükürle başlanır. Yemeğe oturulmadan önce ve kalkıldıktan sonra eller yıkanır. Sofradan önce büyükler kalkar, sonra da küçükler ve kadınlar kalkar. Bu âdet genellikle yok olmasına karşın bazı köylerde halen uygulanmaktadır.

Sofrada su küçüğün, söz büyüğün âdetine uygun davranılır ve tabakta yemek ve parça ekmek bırakmaya dikkat edilir.

6-Mutfak, Ocak, Yemek, Sofra ile İlgili Atasözleri, İnanışlar, Mani, Bilmece, Dua ve Beddualar

6.a. Atasözleri

İştten artmaz, diştten artar.

Aç köpek fırın deler.

Pişmiş aş soğuk su katılmaz.

Emek olmadan yemek olmaz.

Pişirirsen aş olur, pişirmezsene kuş olur.(Yumurta)

Gönülsüz yapılan aş ya karın ağrıtır, ya baş.

6.b. İnanışlar

Ocağa su dökersen işine şeytan karışır.

Ayakta su içmek günahdır, içenin dizlerine sarı su olur. Su açık başla içilmez, baş sol elle kapatılır.

İki kişi aynı anda su içmez, yoksa ikisi de aynı günde ölmüş.

Herkes yerken sen sofrayı bırakıp gidersen, evlendiğin zaman kocanı bırakıp gider.

Yemek yerken su içmek iyiymiş, içindeki kapılar açılmış.

Sofrada ekmeği çok kırıntılıyanın çok çocuğu olurmuş.

Tabağında yemek bırakmak günah, sıyırmak sevaptır. Bırakanın kısmeti kaçır, sıyıran zengin olur.

6.c. Dualar

- Allah bereket versin

- Allah artırsın

- Verdiğin nimetlere şükürler olsun.

- Ocağı tütesice

- Allah ziyade etsin

6.d. Beddualar

- Zehir zıkkım olsun!
- Cinsceğizin kurusun!
- Kara yer çekesice!
- Zehir içesice!
- Zehir zıkkım ye!
- Ağzından burnundan gelsin!
- Ocağı sönesice!

6.e. Maniler

Lahanayı haşladım
Soldurmaya başladım
Yar aklıma gelince
Ağlamaya başladım.

Bizim bahçede dutlar
0 dutları kim toplar
Asker olan yârime
Gölge olsun bulutlar.

Bahçelerde börülce
Oynar gelin görünce
Oynasınlar bakalım
Bir araya gelince.

Şu karşıki tepede
Un eleğim elensin
Madem çok seviyosun
Bekle abim evlensin.

Arabada ot mudur?
Yarım karnın tok mudur?
Beyaz gömlek üstünde,
Kravatın yok mudur?

Bahçelerde bağ erik,
Yârim gönlün ne kırık.
Sevdin de alamadın,
Yüreğin ona mı yanık?

Bahçelerde kereviz
Biz kereviz yemeyiz
Bucağın oğlanına
Boynumuzu eğmeyiz.

Bahçelerde enginar
Enginarın dengi var
Kınamayın a dostlar
Al yanaklı yârim var.

Bağa gittim üzüme
Çalı dürttü gözüme
Köy içine gidersem
Tükürsünler yüzüme.

Bahçelerde gül, marul
Yanıyom cayır cayır
Kara gözlü sevdiğim
Bu sevdadan yok hayır.

Gidiyom ayan beyan
Yolda kaldım aç yayan
Alcam dedin almadın
Ecel yastığına dayan

6.f. Türküler

A sünnenin katranı
Dallarında oturanı
300 lira veririm de
Durdur kızı getireni

A sünne de tomate
Ondan olur salata
Abid kızını vermezse
Turşu kursun kerata

A Sünne'nin belenleri
Ben bilemedim gelenleri
Acep nereşlere korlar
Yar yoluna ölenleri

Dağ Lalesi. Antalya - Aksu - Karaöz. Foto: A. Kerim ATILGAN

9. SANAT KÜLTÜRÜ

A. BAZI GELENEKSEL TÜRK SÜSLEME VE YAZI SANATLARI²⁰⁹

1. TEZHİP

Tezhip Türk süsleme sanatlarından biridir. Ke-lime anlamı "Altınla Süslemek" tir. 18 ve 22 ayar ezil-miş altınla ve muhtelif renklerle kitap ve levha gibi yazma eserlerin süslenmesidir. Bu sanat; sevgi, sabır, zevk ve zarafetin ortaya koyduğu eserler bütünüdür. Arapça tezhip; "altınlama", "yaldızlama", "bezeme", an-lamlarına da gelmekte ve yazma kitapların sayfaları-na, hat levhalarına, murakkalara, hatta tuğraların üst taraflarına altın tozu ve boya ile yapılan her türlü be-zemedir. Sözcük yalnız altınla yapılanın dışında, top-rak boyalarla yapılan bezemeler için de kullanılır. Yal-nız altınla yapılan tezhibe "halkarı" denir. Tezhip yapan sanatçıya "müzehhib" tezhiplenmiş esere de "müzeh-heb" adı verilir.

Çeşitleri Ve Türleri

Padişahlara, vezirlere, devlet büyüklerine, ta-nınmış kişilere sunulan ya da özel kitaplar için ha-zırlanan her çeşit yazma kitap, özellikle şiir kitapları-nı tezhiplenmek eski bir uygulamadır. Ama tezhip en çok Kuran-ı Kerim'lerin ilk ve son sayfalarında, surele-rin baş taraflarında kullanılmıştır. Bazen tezhiplenmiş başka kitaplarda satır aralarına, sayfa kenarlarıyla kö-şelerine, şiir kitaplarında mısra ya da beyit aralarına da tezhip yapılır. Kuran-ı Kerim'de ayetleri ayırmak için nokta yerine geçen küçük yıldız ve çiçek biçimindeki örgeler de tezhipte yapılır. Bunların geometrik biçimli

Minyatür

olanları mücevher nokta, altı köşelileri şeşhane nokta, beş yaprağı andıran beş köşelileri pençberg, üç köşe-lileri de seberg adıyla anılır. Kuran-ı Kerim okunurken durulacak ya da secde edilecek ayetleri belirtmek için, ayet hizalarına konan gül biçimli süs de tezhibin ana örgelerindendir. Bunun da vakıf, secde, hizib, aşir, sure ve cüz gülü gibi çeşitleri vardır

Tekniği

Tezhibin en önemli malzemesi boya ve altındır. Eskiden pastel rengin çoğunlukta olduğu toprak bo-yalar kullanılırdı. Bugün genellikle hazır boyalardan yararlanılmaktadır. Altın boya ise, altın varak su içinde ezilerek ve jelatinle karıştırılarak hazırlanır. Uygulana-cak desen tezhibin yapılacağı kağıdın üstüne silkme yoluyla aktarılır. Simetrik desenler, her defasında dört-te biri olmak üzere dört defada kağıda geçirilip tez-hip edilir.

Pesend (beğenilmiş), desenin altının yanında bo-yayla da yapıldığı tezhiplere de boyalı halkar adı ve-rilir. Altınlamanın bir çeşiti de zerefşan (altın serpm) adını taşır. Bu tür tezhipte altına batırılmış fırça elek te-line sürülerek altın zeminin üstüne püskürtülür.

2. MİNYATÜR

Çok ince işlenmiş ve küçük boyutlu resimle-re ve bu tür resim sanatına verilen addır. Ortaçağ'da Avrupa'da elyazması kitaplarda baş harfler kırmızı bir renkle boyanarak süslenir. Bu iş için, çok güzel kırmızı bir renk veren ve Latince adı "minium" olan kurşun oksit kullanılır. Minyatür sözcüğü buradan türemiş-tir. Bizde ise eskiden resme "nakış" ya da "tasvir" denir. Minyatür için daha çok nakış sözcüğü kullanılır. Min-yatür sanatçısı için de "resim yapan, ressam" anlamına gelen nakkaş ya da musavvir denir. Minyatür daha çok kâğıt, fildişi ve benzeri maddeler üzerine yapılır.

Tezhib-Hülya BİLİCİ- (Hat-İhlas Suresi-Müfit SEKMEN)

209- Hazırlayan. A. Kerim ATILGAN - İl Kültür ve Turizm Md.Yrd.

Ebru Sanatı**Hat-"Hüve"(O)-(Deri Üzerine Yazılmış)-Müfit SEKMEN-(Tezhip-Şengül GÜLCAN)**

3.EBRU

Geleneksel Türk El Sanatlarından Ebru, yoğunlaştırılmış su üzerine toprak ve toz boylarla resim yapma sanatıdır. Koyulaştırıcı bir madde ile kıvamı arttırılmış suyun üzerine, içine öd katılmış, suda erimeyen boyların serpilmesi ve su yüzeyinde meydana gelen şekillerin bir kağıda geçirilmesiyle yapılır.

Dünyadaki bütün renklerin, bütün duyguların din, dil, ırk gözetmeden birleştiği ilahi yüzeydir ebru. Ebru sanatının Horasan'dan geldiği biliniyor. Klasik ebruda alın terinin toprağa karışması vardır, sabır, hoşgörü, anlayış, kimya, fizik ve insan vardır. Makinelerin yaptığı hazır boya, hazır kitre, yarım saatlik bir çalışmanın sonrasında canlı renkler var ama... Yapan kişiyi benliğe, çok kolaylığa sürükleyen bir bilgiçliğe ve kendini bilmezliğe sürükler. Halbuki klasik Ebru'da insan, Hz. Mevlâna'nın dediği gibi, "Hamdım, Piştim, Yandım" felsefesini öğrenir. Ebru hakkında Türkçe kalemeye alınmış bilinen en eski eser, 1615'ten sonra yazılan "Tertib-i Risâle-i Ebrî" adlı yazma kitapçıktır. Günümüzde bilinen ebru tarzındaki eserler ilk kez Orta Asya - Osmanlı coğrafyasında ortaya çıkmıştır.

Osmanlı döneminde başlıbaşına bir sanat ve iş kolu olan ebruculuk, 20.yüzyıl başlarına gelindiğinde unutulma noktasına gelmiş, günümüzde ise gün geçtikçe sanata karşı ilginin arttığı görülmektedir. Kısacası Ebru; Geleneksel Türk Süsleme Sanatının göz okşayıcı, gönül doldurucu, insanı pişiren ve Yüce'lere doğru yükselten nadide "süsleme sanatlarımızdan" bir sanat olarak önemini gün geçtikçe artıran sanat dalımızdır.

4. HÜSN-İ HAT

Hat; çizgi, satır, padişah yazısı anlamına gelir. Arap harflerinden doğarak İslam medeniyetinde müstakil

ve olağanüstü bir mevki kazanan güzel yazı sanatıdır. Batıda hüsn-ü hat karşılığında ; calligrafi tabiri kullanılmaktadır.

Hattat; el yazısı çok güzel olan sanatkar, iyi yazı yazan, yazı yazmakta usta ve becerikli kimseye denir.

Hat sanatı; kâğıt kalem, is mürekkebinin işbirliği ile insan elinin vücuda getirdiği bir çizgi sanatıdır.

Hat sanatına; yazı temeli üzerine kurulmuş bir resim sanatı da denebilir. Bu sanatın sanatçısına hicri ilk asırlarda, katip, küttap, verrak, daha sonrada hattat denilmiştir. Hat; mimarlık, tezyinat, resim gibi, görende hayranlık uyandıran bir sanattır. Tenasüp, ihtişam, ulvilik gibi sanat unsurlarıyla güzel sanatlar arasında önemli yerini almıştır. Avrupanın bu günkü resim anlayışında varmak istediği seviyeye islam alemi hat sanatıyla asırlar önce ulaşmıştır. Modern resmin öncülerinden Picasso'ya "Benim resimde varmak istediğim son noktayı İslam yazısı çoktan bulmuş" dedirten bu anlayış olmuştur.

Hat sanatının olgunlaşmasında, güzelleşmesinde Türklerin büyük katkısı olmuştur. Bu gerçek şu sözlerde ifadesini bulmaktadır: "Kur'an-ı Kerim Hicazda nazil oldu, Mısır'da okundu, İstanbul'da yazıldı".

İlimizde, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü tarafından düzenlenen "Hüsn-ü Hat 1 ve Hüsn-ü Hat 2" kurslarında eğitcilik yapan Müfit SEKMEN'in Hüsn-i Hat sanatının gelişmesinde ve yaşamasında büyük katkısının olduğu görülmektedir.

*Kaynak:

-İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü
-www.antalyakultur.gov.tr

*"Sen anlayan bir gözle süzersin uzun uzun
Yabancı bir şehirde bir kadın heykelini
Biz duyarız en büyük zevkini ruhumuzun
Görünce bir köylünün kıvrılmayan belini"*

F. Nafiz ÇAMLİBEL

B. ANTALYA KENTİNDE PLASTİK SANATLAR "Heykel Sanatı"

Öğr. Gör. Emel M. ORAL³³⁰

Bu araştırmadaki amacımız tarihsel süreç içinde Antalya kentindeki plastik sanatlar alanında yapılan etkinlikleri, üretilen eserleri, bu alandaki önemli gelişmeleri, güncel boyutları ve sonuçlarıyla birlikte ortaya koymaktır. Ayrıca plastik sanatlar alanında yapılan bu etkinlikler ile sanat galerilerininde plastik sanatçıların Antalya kentine katkısı değişik açılardan irdelenecektir. Bunun yanında Antalya'daki plastik sanat ve sanatçılar ile ilgili sorunlara değinilecek ve bu sorunların çözümü için öneriler de sunulacaktır. Bu çalışma ile, genellikle heykel sempozyumları ve kent merkezi içinde yer alan önemli heykeller üzerinde durulmuştur. Çünkü Antalya'da plastik sanatlar alanında en çok heykel ve resim üzerine eserler üretilmiştir. Başka bir çalışmada diğer plastik sanat dallarında ayrıntılı inceleme ve araştırma yapılacaktır. Antalya, son yıllarda kültürel ve sanatsal aktivitelerle ulusal ve uluslararası alanda tanınan bir kent haline gelmiştir. Bunu sağlayan en önemli kültür etkinliğimiz, şüphesiz ki uluslararası olarak yapılan Altın Portakal Film etkinlikleridir. Bununla birlikte Antalya'da, plastik sanatlar alanındaki etkinliklerin görülme sıklığı son dönemlerde hızla artmaktadır. Bu hızlı gelişimin tarihsel sürecini izlememiz, plastik sanatların Antalya'da ne konumda olduğunu görmek ve gelişimini gözlemlemek bakımından önem arz etmektedir.

Atatürk'ün 1930 yılında Antalya'ya gelişi sırasında gezdiği Aspendos Tiyatrosu hakkında, "Bu tiyatroyu düzenleyiniz, ama kapısına kilit vurmayınız, burada temsiller (tiyatro) veriniz." sözünün ardından Antalya'lılar, 1953'te "Belkıs Festivali"ni düzenlemeye başladılar. Bu festival kapsamında Aspendos Tiyatrosu'nda yapılan etkinlikler sayesinde, Antalya'lılar, sanatla tanışmıştır. Yine 1962 yılında ressam Esen Emekçil'in hazırladığı "Kervan" konulu kortejde, Antalya'da eski çağlardan bu yana yaşamış uygarlıkların sembolize edilerek temsil edilmesi, görsel sanatların ilk adımlarından biri olmuştur. Antalya'da plastik sanatların gelişimine katkısı büyük olan o dönemin Antalya Lisesi resim öğretmeni, aynı zamanda Antalya Devlet Güzel Sanatlar Galerisi'nin kurucusu ve müdürü olan Esen Emekçil, Altın Portakal Film Festivali'nin kurucuları arasında yer

almıştır. Altın portakal film etkinlikleri kapsamında sonraki yıllarda yapılan kortej heykelleri ve Roma uygarlığının ayrıntıları da onun festival ve film gösterimleri kapsamında yaptığı önemli görsel etkinlikler arasındadır. Görülüyor ki ressam Esen Emekçil, Antalya'ya hem film festivali kapsamında, hem de plastik sanatlar alanında yaptığı sanat çalışmalarıyla azımsanmayacak kadar önemli katkılarda bulunmuştur.

1964 yılında Belkıs Festivali, dönemin Antalya Belediye Başkanı Dr. Avni Tolunay'ın katkılarıyla "Altın Portakal Film Festivali" adıyla yeni bir kimliğe bürünmüştür. Belediye tarafından bu film kapsamında ödül heykelciği yaptırılır. Bu heykelcik Antalya'nın ve Antalya tarihinin simgesi olarak yıllarca film yarışmalarında kullanılmıştır. Elinde altın portakal tutan Venüs formlu kadın heykeli, anlatım gücü ve tasarlanması açısından plastik sanatların heykel alanındaki küçük bir örneğidir (**foto 1**). Bu heykel, Bedii Cemal tarafından 1964 yılında yapılmıştır. Bu heykelin formu mitolojik tanrıça Venüs'ü simgelerken, heykelin elindeki altın portakal Antalya'yı, heykelin eteğindeki dalgalı formlar da Antalya'nın denizini yansıtmaktadır. Daha sonra bu ödül heykelciği, 2005'de (42. Antalya Altın Portakal Film Festivali'nde) değiştirilmiştir. Yeni heykelciğin yapımında ana tema, Antalya'nın doğal ve tarihi güzellikleri ile Anadolu'nun Kültürel birikimi konu olarak seçilmiştir. Böylelikle yeni heykelcik, festival kapsamında da olsa, plastik sanatların yeni anlatım gücü ile karşımıza çıkmaktadır.

*Foto.1-Altın Portakal Film Yarışması
ödül heykelciği*

Antalya, 1965'te ilk anıt heykeline, şimdiki Cumhuriyet Meydanında yer alan "Atatürk Heykeli" ile kavuşur. Bir yarışma sonucu birinci seçilen ve Heykeltıraş Prof. Hüseyin Gezer tarafından yapılan bu heykelin orijinal ismi, "Antalya Ulusal Yükseliş Anıtı" dır. Bu anıtın anlamı sanatçısına göre, "Atatürk Türk gençliğini arkasına alarak Batı Uygarlığına koşmakta" olarak ifade edilmiştir. Bu anıt için yarışma çalışmaları ve anıtın meydana dikilmesi konusunda önemli emekleri olan Antalya'nın ilk mimarı Tarık Akıltopu'nu da unutmamak gerekir. Çünkü Tarık Akıltopu, İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi'nde plastik sanatlar alanında yer alan yetkin sanatçı ve hocalarla görüşmeler yaparak bu anıt fikrinin hayata geçirilmesinde etken olan önemli bir kişidir (**foto 2**).

1974'te yaşanan siyasi değişim Altın Portakal film

³³⁰- Akdeniz Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Seramik Bölümü

Foto.2-Antalya Ulusal Yükseliş Anıtı.
(Cumhuriyet Meydanı)

etkinliklerinin de değişmesine neden olmuştur. Dönemin belediye başkanı Selahattin Tonguç'un yoğun çabalarıyla o yıl yapılacak festivalin bir sanat gösterisi olacağı belli olmuştur. Bu çabaların başlıca hedefi, Antalya'yı bir kültür kenti yapmaktır. Selahattin Tonguç 22 Ağustos 1974 tarihli Yeni Gün Gazetesi'ndeki demecinde bu değişim kıvılcımlarını şöyle açıklamıştır: "Yapılan çalışmalara rağmen basında ve halk arasında Antalya Festivalinin bir eğlence, bir skandal konusu olduğu kanısı vardır. Şunu bir kez daha açıkça ortaya koyalım ki, Antalya Festivali bir sanat olayıdır. Amacımız bu kültür hizmetini en iyi biçimde yürütmektir." Antalya'da plastik sanatların oluşması için ilk adımlar, bu yıllarda böylelikle belediye tarafından atılmış oldu.

1976 yılı, film festivali kapsamı içinde, sanatın tüm dallarının, etkinlik anlamında bulunduğu önemli bir yıldır. Bu etkinliklerin en önemlisi de Antalya Sanat Şenliği kapsamında düzenlenen "Plastik Sanatlar Sempozyumu" dur. Bu vesileyle Antalya sadece tatil kenti değil, aynı zamanda düşünen, oluşturan, üreten insanların yer aldığı bir sanat kenti olarak da tanıtılmıştır. Aynı yıl, festival kapsamında yapılan afiş yarışması, Türkiye'de grafiğin sanat olarak algılandığı önemli bir yıl olmuştur.

1976-1979 yılları arasında plastik sanatlar sempozyumu sürekli olarak yapılmıştır. 12 Eylül 1980'den sonra, daha önceki yıllarda yapılan Plastik Sanatlar Sempozyumu'nda yapılan resimlerin üzeri boya ile kapatılmış ve heykeller de bir şekilde ortadan kaldırılarak kuytu köşelerde kendi kaderlerine terkedilmişlerdir. 1980 yılına kadar son dört yıl içinde yapılan heykeller, çeşitli meydanlarda ve duvarlarda sergilenmiş, halkın sanatla iç içe olması sağlanmıştır. Böylece halkın katılımı ile plastik sanatların gelişimi daha fazla sağlanmıştır. Altın Portakal Film etkinlikleri kapsamında, uluslararası alanda yapılan Plastik Sanatlar Sempozyumu, Antalya'nın tanıtımında, ciddi anlamda katkılar sağlamıştır.

Bu dönemde yapılan eserlerden bazıları şunlardır: Kuzgun Acar'ın "El" heykeli, şu anda Hıdırlık Kulesi'nin yanında sergilenmektedir (foto 3). Orhan

Kuzgun Acar, "El" Heykeli

Foto.3-Kuzgun Acar "El" heykeli. (Karaalioğlu Parkı)

Mehmet Aksoy, "İşçi ve Oğlu" heykel

Foto.4-Mehmet Aksoy "İşçi ve oğlu" heykeli.

Taylan'ın "Promethe" adlı mitolojik bir efsaneyi canlandırdığı duvar resmi, Belediye İşhanı duvarında idi. Ancak bu resmin üzeri 1980'den sonra kapatılarak, üstüne ressam Esen Emekçil tarafından bakırdan Atatürk kabartma rölyefi yapılmıştır. Heykeltıraş Mehmet Aksoy'un "İşçi ve Çocuğu" adlı heykeli (foto 4) yapıldığında halktan bir grup tarafından saldırıya uğramış, fakat tekrar yapılarak sağlam bir şekilde tarihteki ölümsüz yerini almıştır. Bu heykel şu anda Karaali oğlan

Foto.5-Akdeniz Üniversitesi Kampüsünde yer alan Taş Heykel Sempozyumdan bir eser.

parkı içinde yer almaktadır. Şair Metin Demirtaş o yılların tanığı olarak gördüklerini şu şekilde anlatır: "Antalya halkı bir sabah bakar ki, afişler yırtılmış, Mehmet Aksoy'un ve Kuzgun Acar'ın heykelleri saldırıya uğramış, parçalanmış, duvarlardaki resimlerin üstüne boya atılmış. Bir vandallar sürüsü geçmiş Antalya'dan."³³¹ O dönemde yapılan birçok duvar resmi ve meydanlardaki sanat eserleri bazı çevrelerce bir "tehlike" olarak algılanmış ve eserler maalesef saldırıya maruz kalmıştır.

Bu siyasi çevrelerce eserler, sanat eseri olarak değil de siyasi bir görüşün simgesi olarak görülmüştür. Oysa tüm yapılan eserlerin temelinde, düşünce ve emeği anlatma kaygısı güdülmektedir. Bu eserlerle halk düşünmeye, sorgulamaya ve yaratıcılığa itilmek istenmiştir. Tüm sanatçıların hemfikir olduğu gibi sanat hiçbir zaman politik bir bakış açısı olamamalıdır.

1977'deki Plastik Sanatlar Sempozyumunda yapılan eserler, alanlarda ve duvarlarda değil, büyük tuvalerde uygulanmıştır. 1978 ise sanat şenliğinin konusu "Barış" olarak belirlenmiştir. Bu yıl içinde "barış" konulu heykeller, resimler, yapılmıştır. Atatürk Caddesindeki Kültür Sineması'nın önünde, "Barışa Açılan Kapı" adı ile küçük bir bahçe kapısı yapılmıştır. Ayrıca 1978 yılında yapılan "Sevgi" heykeli de, o dönemin önemli işlerinden birisidir. Bu etkinliklerin amacı, Türk ve dünya sanatçılarını Antalya'da buluşturmak ve Antalya'da sanat turizmini başlatmaktır.

331- Metin Demirtaş, "**Anımsadıklarım**", 41 Yıllık Festival Kenti Antalya, Altın Portakal Antalya Kültür Vakfı Basımı, Antalya, 2007, s. 53.

Foto.6-AKM parkı inde yer alan Taş Heykel Sempozyumundan bir eser.

1980'li yıllar siyasi çalkantılarla geçtiği için plastik sanatlar etkinlikleri ne yazık ki yapılamamıştır. 1995-2000 yılları arasında festival kapsamında plastik sanatlar alanında "Taş Heykel Sempozyumu" yapılmıştır (**foto 5**). Bu sempozyum, Antalya Büyükşehir Belediyesi, Antalya Mimarlar Odası, Çağdaş Heykeltıraşlar Derneği ve Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi işbirliğinde gerçekleştirilmiştir. Bunlardan en önemlisi olan Taş Heykel Sempozyumu, 1-28 Eylül 1998'de Karaalioğlu Parkı orta miradosunda yapılmıştır. Bu dönemde yapılan işler şu anda Akdeniz Üniversitesi Kampusu'nda, AKM'de (Atatürk Kültür Merkezi) ve AKM'nin parkı içinde yer almaktadır (**foto 6**).

1992'de kurulan ANSAN (Antalyalı Sanatçılar Derneği) Antalya'da plastik sanatlar alanında önemli katkıları olan bir sanat derneğidir. Bu son yıllarda Ansan, sanatın ve sanatçının buluşma merkezi konumundadır. Ansan onbeş günde bir düzenlediği plastik sanatlar sergisiyle, halka en yakın galeri olarak dikkatimizi çekmektedir. Bünyesinde bulundurduğu sanat-çay bahçesiyle, gelenlerin sanata yaklaşmasını sağlamaktadır. Ansan, turizm-sanat ilişkisini lüks otellerde açtığı plastik sanatlar sergisiyle oluşturmaya çalışmış fakat bunun devamını daha sonra getirememiştir. 2006'da I. Ansan Heykel Sempozyumu yapılmış ve bu etkinlik, halka açık olarak yapılan bir çalıştay ile gerçekleşmiştir. Ansan, Belediye ve AKSAV (Antalya Kültür ve Turizm Vakfı) ile ortaklaşa düzenlenen I. ve II. Antal-

Foto.7-Emel Mülayim ORAL'ın "11-K" seramik sergisinden bir seramik eseri

ya Resim Festivali'ne Güzel Sanatlar Fakültesi ile birlikte katkıda bulunmuş, hem plastik sanatlar sergisi hem de work-shop'ları ile bu festivalde etkin rol almıştır. Ayrıca Ansan, plastik sanatlar alanında "Başlangıçtan Bugüne Plastik Sanatlar" konulu konferanslar ve söyleşiler dizisi de gerçekleştirmiştir. Kurulduğundan itibaren Altın Portakal Film Festivali ile plastik sanatlar alanındaki etkinliklere de katkılar sağlamıştır. Şunu da belirtmek gerekir ki Ansan, son yıllarda plastik sanatlar komisyonu vasıtasıyla bünyesinde bir sağlam denetim oluşturamadığı için, aldığı üyelere sanatçı kalitesizliği yaşamaktadır. Kendi içinde daha çok edebiyat alanında etken çalışan Ansan, plastik sanatlar konusunda yetersizlikler yaşamış ve bünyesinde yer alan bir çok değerli plastik alandaki sanatçının bu durumdan dolayı uzaklaşmasına neden olmuştur.

Antalya Atatürk Kültür Merkezi'nin açılışı 14 Eylül 1996'da yapılır. 1997'de ise Atatürk Kültür Merkezi'nin (AKM) hizmete girmesiyle Antalya'da sanat ve kültür çalışmaları hareketlenmiştir. Son yıllarda bu merkezde tüm dallardaki sanatsal etkinlikler ile plastik sanatlar alanındaki sergiler devam etmektedir. Son birkaç yıl içinde Antalya'da kurulan önemli bir kaç sanat galerisi, plastik sanatları Antalya'ya tanıtmaya ve Antalya'da bunun gelişimini sağlama açısından önemlidir. Bunlardan en önemlisi de Desti Sanat Galerisidir. Bu galeri özellikle seçkin resim ve seramik sergileriyle halkımızı buluşturmaya devam etmektedir. Özellikle akademik sanatçıların eserlerini bu galeride görmek mümkündür. Desti Sanat Galerisi'nin düzenlediği 2007 yılı sergileri arasında, "8 Mart Dünya Kadınlar Günü" projeli özel seramik sergisi, plastik sanatların Antalya'da gelişimi açısından önemli bir sergidir (foto 7). Aralarında bu satırların yazarının da bulunduğu, 11 akademisyen seramik sanatçısının "11-K, Kadına Dair" adlı projeli seramik sergisi, Antalya için bir ilktir ve plastik sanatların en önemli dallarından biri olan seramik sanatının Antalya'da gelişimi açısından önemli bir adımdır. Antalya'da daha önceki yıllarda seramik dalında kişisel

Foto.8-Antalya Devlet Güzel Sanatlar Galerisi.

ve karma sergiler de açılmıştır, fakat konulu ve projeli ilk seramik sergisi yukarıda bahsi geçen sergi olmuştur.

Antalya'da işlevini devam ettiren birçok sanat galerisi vardır. Fakat biz birkaç tane önemli sanat galerisi üzerinde duracağız. Bunlardan birisi de Antalya'da yıllardır resim sergilerini düzenli bir şekilde devam ettiren Ozan & Orkun sanat galerisidir. Bu galeri kendisini daha çok grafik baskı alanında tanıtmıştır. Aynı zamanda bu galeride Türkiye'nin önemli ressamlarının sergisini izlemek mümkündür. Yine son dönemde güzel sanat oluşumlarına ev sahipliği yapan Art Park Galeriyi de unutmamak gerekir. Ayrıca Antalya 2000 Plaza'daki Plaza Art Gallery'de, yeni açılan bir galeri olarak çalışmalarına başlamıştır. Fakat konumundan dolayı fazla tanınmamaktadır. Antalya'da diğer bir sanat galerisi de Aydın Kanza parkı içinde bulunan sanat galerisidir. Bu galeri daha çok okulların yıl sonu sergilerine, halk eğitim kursiyerlerine ve çoğunlukla amatör resamlara ev sahipliği yapan bir galeri olarak hizmet vermektedir.

Altın Portakal Film Festivali kapsamında, Antalya'da farklı sanat galerilerinde, yerel ve ulusal sanatçıların eserleri, değişik galerilerde film etkinlikleri boyunca sergilenmiştir. Bu sergiler içerisinde genellikle, Antalya çevre sanatçılarının da eserleri bulunmaktadır. Bunun örneklerini Altın Portakal etkinlikleri içinde geçmiş yıllarda da görüyoruz. 27. ve 28. Altın Portakal Film Festivali içinde, İstanbul Güzel Sanatlar Derneği'nin, Antalya Devlet Güzel Sanatlar Galerisinde açtığı resim sergisi önemli bir sergidir. Antalya halkı, o dönemde film festivali kapsamında önemli resamlar ve eserlerle, bu sayede tanışmıştır.

Plastik sanat eserlerinin halkla buluşması ve sergilenmesinde, 1963 yılında kurulan Devlet Güzel Sanatlar Galerisi'nin öneminden bahsetmeden geçemeyiz (foto 8). Bu galeri, kurucusu ressam Esen Emekçil'in Antalya'ya hediyesidir. Esen Emekçil 27 yıl bu galerinin müdürlüğünü üstlenmiştir. Esen Emekçil'in çabalarıyla galeri, Antalya'da plastik sanatların tanınmasında önemli bir rol üstlenmiştir. Ayrıca bünyesinde

Foto.9-II. Attalos heykeli.

plastik sanatların tüm alanlarında, birçok sergi açılmıştır. Bununla birlikte her yıl, galerinin kurucusu Esen Emekçil'in anısına geleneksel olarak resim sergisi açılmaktadır. Emekçil'in kuruculuğunu yaptığı "Çevre Sanatçıları" sergisi de uzun bir süre bu galeri bünyesinde düzenli bir şekilde açılmıştır. Ayrıca galeri bünyesinde her yıl, resim kursu açılmakta ve bu eserler yıl sonunda söz konusu galeride sergilenmektedir. Sanatçıların birlikte olması ve tanışması açısından Antalya'nın bu ilk sanat galerisinin önemli bir işlevi vardır. Bu galeri ile sanatçı dayanışması bir dernek çatısı altında sağlamlaştırılmıştır. 1992'de beş kişilik bir sanatçı kurulunun önderliğinde, söz konusu galeri bünyesinde "Devlet Güzel Sanatlar Galerisi Plastik Sanatları Koruma ve Geliştirme Derneği" adı altında bir dernek kurulmuştur. Devletin son yıllarda çıkardığı bir yasa gereği, kamu kurumlarından derneklerin ayrılması gerekliliği doğrultusunda, derneğin adı "Antalya Güzel Sanatlar Derneği" olarak değiştirilmiştir. Bu dernek, çalışmalarına açtığı sergilerle birlikte devam etmekte ve bünyesinde Antalya'daki birçok sanatçıyı da bulundurmaktadır. Yine bu derneğe üye kurucu birkaç ressamın önderliğinde RESODER (Ressamlar Sokağı Derneği) adında bir sanatçılar derneği kurulmuştur. Bu dernek ismini taşıdığı sokakta, plastik sanatların ve sanatçıların tanınması açısından bulunduğu mevkide, halk arasında önemli bir misyon üstlenmiştir. Bu sokağa girince, yan yana pek çok ressamın atölyesi görülebilir, ayrıca bu atölyelerde halktan her isteyen kişi resim çalışma imkânı da bulabilir.

Foto.10-Kiyaseddin Keyhüsrev atlı heykeli

Foto.11-Akd. Üniv. Atatürk tören alanındaki "Atatürk" heykeli.

Foto.12-Antalya Otogarı içinde yer alan "Atatürk" heykeli.

Antalya Müzesi sergi salonundaki plastik sanat-

Foto.13-E TV binasında yer alan duvar resmi

lar alanında yapılan sergiler de Antalya'daki sanat hayatı için önemli katkılar sağlamaktadır. Amatör ve profesyonel ressamlar, Antalya Müzesi'nde açtıkları sergilerle hem Antalya halkına hem de bu müzeye gelen turistlere, Antalya'daki plastik sanatları tanıtmaya devam etmektedirler. Antalya Kale içinde yer alan özel Suna-İnan Kırış Müzesi de daimi olarak bünyesinde açık tuttuğu "Çanakkale ve Kütahya seramikleri" sergisi ile ve sanat araştırmalarında önem arz eden zengin kütüphanesiyle, sanata ve sanatçıya olan desteğini sürdürmektedir.

Akdeniz Üniversitesi tarafından 1996'da yapılmaya başlanan "Uluslararası Akdeniz Gençlik Şenliği" her yıl bünyesinde Güzel Sanatlar Fakültesi'nin düzenlediği plastik sanat dallarının work-shop'larını gerçekleştirmeye devam etmektedir. Üniversitemiz bünyesinde 1999'da kurulan Güzel Sanatlar Fakültesi'nin de Antalya'ya plastik sanatlar alanında sergi ve yapılan projeler olarak bir katkısı vardır. Yeni gelişen bir fakülte olmasına rağmen, Antalya'ya önemli heykellerin yapımında etken rol oynamıştır. Kale kapısındaki "II. Attalos" heykeli, (foto 9) Selekler Çarşısı karşısındaki "Giyasedin Keyhüsrev" atlı heykeli, (foto 10) Üniversite Kampüsündeki Atatürk Tören Alanındaki "Atatürk" heykeli, (foto 11) ve Atatürk parkı içinde bulunan Topçu Mustafa Ertuğrul heykeli fakülte hocalarından Meret Owezov tarafından yapılmıştır. Ayrıca Antalya otogarı içinde yer alan "Atatürk" heykeli (foto 12) Güzel Sanatlar Fakültesi Heykel Bölümünün ortaya çıkardığı bir projedir. Yine Kaleiçi'nde plastik sanat eserlerinin bir proje kapsamında sergilenmesinde Güzel Sanatlar Fakültesi'nin önemli bir rolü olmuştur. Üniversite bünyesindeki öğretim elemanlarının karma plastik sanatlar sergisi az da olsa Antalya sanatına yapılan katkılardandır. Bu sergilere halkın katılımı istenen düzeyde olamamaktadır. Bunun nedenini sanat alanında, halk ve üniversite yakınlığının oluşturulamayışına bağlayabiliriz. Bu sergiler genellikle fakülte bünyesinde sadece öğretim elemanları ve öğrenciler tarafından izlenmektedir. Dolayısıyla bu sergiler halktan ve sanat gündeminden uzak-

Foto.14-Güzel Sanatlar Fakültesi I. Uluslararası Heykel sempozyumundan bir eser.

Foto.15-Uluslararası plastik sanatçılar buluşmasından bir heykel gurubu.

ta kalmakta yeterli tanıtım ve halka ulaşım sağlanmamaktadır. Bunun sonucunda görünen şudur ki, üniversite içinde kendi sergisini sadece kendisi izleyen, hatta kendi bünyesi içinde bile haberdar edilmeyen kesimlerin bulunduğu bir kitle yığını görüntüsü ortaya çıkmaktadır. Bu da gözlemlerimiz sonucunda anlaşıldığı üzere, üniversite hocalarının kendilerini halktan ve yerel sanatçılardan soyutlaması nedeniyle halka (tabana) inmedikleri görüntüsünü yaratmaktadır.

Antalya Belediyesi'nin 2001-2002 yıllarında gerçekleştirdiği I. ve II. Resim Festivaline, katılımcı ve seçici kurul olarak Güzel Sanatlar Fakültesi katkıda bulunmuştur. 2002 yılında II. Resim Festivali kapsamında Güzel Sanatlar Fakültesi öğretim elemanları ve Alman ressamlar tarafından, Talens sponsorluğunda şu andaki ETV duvarında yer alan duvar resmi yapılmıştır (foto 13). 2007'de Akdeniz Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi'nde I. Uluslararası Heykel Sempozyumu başarılı bir şekilde gerçekleştirilmiştir (Foto 14). Bu çalışmalar sonucu ortaya çıkan heykeller Akdeniz Üniversitesi Kampüsü'nde farklı mekanlarda sergilenmektedir. Bu da hem üniversite camiasının hem de Antalya halkının plastik sanatları, hayatın içinde görmelerini sağlamaktadır. Ayrıca 2007 yılında, Suna-İnan Kırış Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü ve Güzel Sanatlar Fakültesi işbirliğinde, "Çanakkale Seramikleri Kollokyumu ve Çalıştayı" düzenlenmiştir.

Foto.16-Recep Gürbüz yağlı güreşçi heykeli

Foto.17- Şehitler için yapılan anıt heykel

Foto. 18-Cumhuriyet Meydanında yer "alan misket oynayan çocuk" heykeli.

Bu çalıştay Güzel Sanatlar Fakültesi'nin etkinlikleri içinde önemli bir yere sahiptir. Bu etkinlik sırasında yapılan çalıştayla, Antalya halkı ve üniversitenin buluşması bir parça da olsa sağlanmıştır. 2008 Yılı Nisan Ayında Akdeniz Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi "Akdeniz" temalı Güzel Sanatlar Etkinlikleri-1'i düzenlemiştir. Fakültenin bu ilk sempozyumu, bildiri sunma, sergi ve workshop çalışmaları ile zenginleştirilen bir etkinlik olarak, "Uluslararası Akdeniz Öğrenci Şenliği-2008" kapsamında gerçekleştirilmiştir. Bu etkinliği düzenleyen kişi de Güzel Sanatlar Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Bekir Deniz'dir.

Yine Antalya'da ilki 2007 yılında olmak üzere ikincisi de bu yıl gerçekleştirilen "Uluslararası Plastik Sanatçılar Buluşması" adlı etkinlik önemli bir sanat ça-

lışması olarak hatırlanacaktır. Proje kuratörlüğünü yapan sanat tarihçi Suzan Uğurluçam, sanatında yetkin kişileri, Antalya'da bir etkinlikte buluşturmayı başarmıştır. Alanında önemli eserlere imza atan bu sanatçılar hem kendi sanatlarını şehrimize taşımışlar hem de bizim kültürümüzü ve sanatçılarımızı tanıma fırsatı bulmuşlardır (**foto15**). Sanat, kültür ve turizmin birleşiminde buluşmayı hedefleyen sanatçılar, bu yıl Antalya içinde üç ayrı merkezde sergi açmışlardır. Başka bir plastik yapı anlamında Kepez Belediyesi'nin çalışmalarını yürüttüğü ve Kepez üstünde yer alan "Atatürk portresi" Antalya için önemli bir çalışma olacaktır. Yapımına halen bünyesinde çalıştırdığı sanatçının çalışmalarıyla devam edilmektedir. Ayrıca Kepez Belediyesi'ne ait Recep Gürbüz Parkı içinde yer alan Recep Gürbüz heykeli (**foto 16**) ve Antalya Adliyesi içinde yer alan Atatürk heykeli, halkla iç içe olan heykellerdendir. Antalya Müzesinin karşısında yer alan şehitler için yapılan anıt heykel de kent merkezinde yer alan önemli heykellerdendir. Yapımcısı Heykeltıraş Çüneyt Çağlıcan'dır (**foto 17**). Yine önemli heykellerden birisi de Antalya Büyükşehir Belediyesi tarafından yaptırılan, Cumhuriyet meydanında yer alan, misket oynayan, oyun oynayan çocuklardan oluşan grup heykelleridir (**foto 18**). Yine halkla iç içe olan heykellerden bir diğeri de Lara mevkiinde yer alan Muratpaşa Belediyesi parkı içinde yer alan "balık tutan adam" heykelidir (**foto 19**). Bu tür heykeller kentle birlikte, halkın önünde sonsuza kadar yaşayacak olan heykellerdir. Böylelikle Antalya'da kenti kent yapan öğelerden biri olan sanat olgusu heykellerle tamamlanmaktadır.

Son yıllarda Antalya'da yapılan önemli plastik sanatlar etkinliklerinden biri de, 2006 yılında gerçekleştirilen "Uluslararası Dokuma Heykel Sempozyumu"dur. Bu sempozyum sonucunda yapılan eserler, yıkılan fabrika yerini açık hava modern sanat müzesine çevirmiştir. "10 ülkeden, 10 heykeltıraşın katıldığı heykel sempozyumu Antalyalılara açık bir kentsel park, modern sanat müzesi, kültür ve sanat etkinliklerinin gerçekleşeceği yerler ve alanlar yapılması bu sempozyumla birlikte planlanmıştır. Bununla birlikte panel ve söyleşiler de yapılmıştır."³³²

Bu sempozyum sırasında yapılan heykel çalışmalarını, kent halkı ve öğrenciler izleme olanağı da bulmuşlardır. Antalya'da her yıl yapılan, önem arz eden diğer bir etkinlik de "Uluslararası Kum Heykel Festivali"dir. İlki 2006'da yapılan bu etkinlik, 2007 yılında yapılan "II. Kum Heykel Festivali" etkinliği olarak gerçekleşmiştir. Kum Heykel Festivali, Antalya'da plastik sanat etkinliklerinin izlenmesi açısından halkın en çok ilgi gösterdiği etkinliklerden biri olmuştur. Halkın çok ilgisini çekmesi, ziyaretçi sayısının çokluğu, Antalya halkının sanata verdiği önemi göstermekle birlikte, plastik sanatlar alanında yapılan bu tür etkinlikler kentte sanatın ortaya çıkardığı olumlu etkiyi bize göstermektedir. Bu önemli plastik sanat etkinlikleri, Antalya'nın sanatsal ve kültürel gelişimini sağlarken, sanatı, düşünce ve yaratı gücünü hayatın içine, halka taşımaktadır.

Aynı zamanda Antalya'da, plastik sanatlar ve sanatçılarla ilgili sorunlar da bulunmaktadır. Örneğin en büyük eksiklik Antalya'da plastik sanatçıları bir arada görebileceğimiz bir merkezin olmamasıdır. Birkaç sanat derneği çatısı altında barınan sanatçılar dışında, sanatçıların birlikteliği ve paylaşımı sağlanamamıştır. Açılmak üzere olan Antalya Kent Müzesinin, bünyesinde yetkin, akademik sanat eğitimi almış ve ürettiği eserleriyle kendini kanıtlamış bir sanatçı ile bunu başarabilir. Belediyelerin ve yerel yönetimlerin bir ilde sanat potansiyelini tanımaları adına çeşitli dallarda sanatçılarla buluşmaları ve rutin toplantılar yapmaları gereklidir. Şehrin estetik anlamda güçlendirilmesi için sanatçılardan oluşan bir kurul belirlenmelidir. Şehre sadece park ve bina yapmakla şehir, şehir olmaz. Bu şehir planlanması sadece mimarlara bırakılmamalı, her şehir planlama aşamasında sanatçıya danışılmalıdır. Hem belediyede, hem valilikte, hem de kültür müdürlüğünde sanatçılardan oluşan bir kurul olmalıdır. Böylece kent estetiği de sanatçılarla sağlanmış olacaktır.

Antalya'da plastik sanatlar alanındaki sorunlara çözüm bulabilmek için valiliğin ve belediyelerin sanat danışmanı kadroları açıp, akademik eğitim almış, sanat içinde yoğrulmuş, sanat ürünü veren sanatçılardan bu kadrolara alım yapması gereklidir. Bu şehirde

Foto 19- Muratpaşa Belediyesi parkı içinde yer alan "Balık tutan adam" heykeli (Lara).

sanatçı konumuna gelmiş veya gelmemiş kişilerin bu şekilde ayırt edilmesi gerekmektedir. Yerel ressamlardan bazılarının ifadesiyle "son yıllarda Antalya'da sanat kurslarının yoğunlaşmasından dolayı bir yılda hatta bir ayda aldığı resim kursuyla kendini sanatçı zannedip, cahil cesaretiyle çeşitli kurumlara girip değişik ortamlarda sanatçı gibi geçinerek, hatta atölye açıp kurs vererek yanlış ve eksik oluşumlara sebebiyet veren kişiler türemiştir. Sanat adına hiçbir kurumun bunlara müdahalesi yoktur. Bunun denetim altına alınması gerekmektedir." Bu tür yanlış oluşumlar, sanata önem veren ve denetimi yapabilen belediyelerin çalışmalarıyla çözümlenebilecektir.

Sanat adına Antalya'da gözlemlediğimiz bu sorunların elbette bir çözümü var. Örneğin sempozyum kenti olan Antalya'da sanat meydanı oluşturulmalıdır. Plastik sanatlar şehrin merkezinde önemli bir bölge ayrılmalıdır. Dünyaya turizmle açılan bir şehir olan Antalya, plastik sanatlar alanında da dünyaya açılabilir. Belediye, kültür turizmi için gelen Avrupalılara, Türk kültürü ve sanatının tanıtımı için, kentin merkezinde kolayca ulaşılabilen, kalıcı, her an aktif olan bir merkezde plastik sanatçılara yer sağlayarak bunu gerçekleştirebilir. Sanatçılara o merkezde belediye, sponsor olmalı ve daimi yer vermelidir. Plastik sanatlarda geriye dönüşümü olan çark olmalı, sanatçı yaptığı eseri satabilmelidir. Bunu da ancak yerel yönetimler, yerel televizyonlar destekleyebilirler. Belediye ve valilik Antalya'da plastik sanatlar ve kültüre fon ayırmalıdır. Yerel yönetimler ve oteller Antalya'da sanatçıların eserini almalı, korumalı, barındırmalıdır. Oteller turizm ve sanat arasında köprü olmalıdır. 2003 yılında Kepez Belediyesi plastik sanatlar alanında örnek bir proje gerçekleştirmiştir. Antalya'daki sanatçılara "Kepez" konulu resimler yaptırıp, bu eserleri hem sergilemiş hem de belediyeye satın almıştır. Bu proje plastik sanatların gelişimi açısından sanata ve sanatçıya verilen önemli bir destektir. Cumhuriyetin ilk yıllarında yorgun, savaşta çıkmış Türkiye'de bile devlet, sanatçıyı ve sanatı destekleme adına Türk sanatçılarından eserler alarak iç mekanları bu eserlerle donatmış ve sanata katkıda bulunmuştur. Bugünün Türkiye'sinde neredeyse bu

332- "Dokuma Modern Sanat Müzesi Heykel Sempozyumu", Sempozyum Kataloğu, 1-22 Eylül 2006, Antalya.

Deniz, Antalya- (Foto:A.Kerim ATILGAN-18/04/2009)

tavırdan eser kalmamıştır.

Sonuç olarak, ülkemizin en hızlı gelişen kentlerinden biri olan Antalya, bir sanat kenti olma yolundadır ve bu kentte her geçen yıl gelişerek devam eden önemli plastik sanatlar etkinlikleri sürmektedir. Antalya'nın buna sahip çıkması, etkinliklerin ilgiyle izlenmesi gözardı edilmeyecek bir gerçektir. Ayrıca Antalya'da her geçen gün artan sanat galerisi ve özel sanat atölyeleri, sanatın Antalya için ne kadar gerekli olduğunun önemli bir göstergesidir. Sanat, Antalya'da bazen siyasi çevrelerin hedefi haline gelmekle birlikte, tam olarak anlaşılacağı günlere doğru yol almaya devam etmektedir. Antalya'nın Kemer İlçesi örneğinde olduğu gibi, bazı heykellerin sansür kaygısıyla kaldırılmak istenmesi, 1980'li yıllarda siyasetin sanata olan olumsuz bakışını ve karşıt tutumunu hatırlatmaktadır. Bu gibi çağdışı yaklaşımlar, Metin Demirtaş'ın bahsettiği gibi sanata karşı vandalist tutum ve davranışların arka planını oluşturmaktadır. Yine de Antalya'da, sanat-severlerin ve sanatçıların her türlü olumsuz koşullara olumlu bir nitelik vererek sanatla yaşamaya, üretmeye çalıştıklarını ve halka sanat sevgisi verdiklerini görmek, kentin güzel doğasından etkilenerek plastik sanat alanındaki üretimlerine devam etmeleri, seramik sanatıyla uğraşan benim gibi sanatçılara umut vericidir.

10. DENİZ KÜLTÜRÜ

ANTALYA ve DENİZ

Hüseyin ÇİMRİN³³³

Antalya, MÖ 158'de Anadolu'nun güneyinde Akdeniz'e egemen olmak isteyen Bergama Kralı II. Attalos tarafından kurulmuştur. Türklerin ilk olarak deniz ile tanışmaları ise yine Antalya ile olmuştur. İlk Türk Donanması Antalya'da kurulmuştur. 1071 yılından itibaren Anadolu'ya yayılmakta olan Türkler, II. Kılıçarslan komutasında Anadolu birliğini sağladıktan sonra ülkeyi denizlere açılan kapıya sahip olmasını zorunlu görmüşlerdir. Çünkü o devirde Antalya Anadolu'nun güney kıyısında, Bizans'ın en zengin buğday ambarı olduğu kadar, Mısır'la ulaşımı en kısa olarak sağlayan korunaklı bir liman konumundadır. Ayrıca Anadolu içlerine giden en elverişli yol, en kısa olarak burada denize ulaşmaktadır.

Antalya kentinin Türkler tarafından ilk alınışı, 860 yılında Türk Amiralî Karinoğlu Fazl'ın kumandasındaki Müslüman donanması tarafından olmuştur. Kent bu tarihten sonra birçok kez el değiştirmeye sahne olacaktı. Antalya, 1085'te Anadolu Fatihî Kutalmışoğlu Süleyman Şah tarafından fethedilse de, Bizans İmpa-

333- Kent Tarihçisi

ratoru Alexius Komnenos 1103 yılında Antalya'yı tekrar ele geçirir. Türkler tekrar kenti geri alır. Fakat kentin el değiştirmesi bir türlü sona ermez. Bir süre sonra 1120 yılında kent, İmparator Yuannis Komnenos tarafından tekrar geri alınır. Haçlı Seferi'nin orduları Ocak 1148'de Antalya'ya girer. Türkler kuzeyde Toros Dağları'nın sarp geçitlerinde Haçlı ordularına saldırıp birçok zayıatlar verdireler de Antalya, 87 yıl Bizans egemenliği altında kalır. 1182 de, bir ara II. Sultan Kılıçarslan tarafından kuşatılırsa da ele geçirilemez. Ancak askeri bakımından zayıflayan kente bu kez Venedikliler egemen olurlar. Antalya'nın ilk ve tamamen Türklerin egemenliği altına geçişi, Selçuklu Sultanı I. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında olmuştur denebilir.

Şehzadeliğinde I. Gıyaseddin Keyhusrev, bugünkü Isparta civarındaki Uluborlu'da görevliydi. Bu yörede bulunduğu sırada Antalya'dan kuzeye gidip gelen kervanların sayısal çokluğu dikkatini çekmişti. Keyhüsrev, daha o zaman Antalya'nın önemini anlamış ve Orta Anadolu'ya sıkışmış gibi duran Türklerin denizlerde de söz sahibi olmasının gerektiğine inanmıştı. Selçukluların Antalya'dan kuzeye giden kervan yolunu kontrolleri altında tutması, özellikle İstanbul'un ticaretini çok zayıflamıştı. Çünkü deniz yolu uygun değildi. Bazı kaynaklara göre, o yıllarda Antalya'dan İstanbul'a kara yolu ile sekiz günde ulaşılırken, deniz yolu ile yolculuk uygun rüzgâr yakalansa bile 15 günden fazla sürüyordu. Bu durum Bizans'ın ve o sırada Antalya'da hüküm süren İtalyan Aldobrandini'nin tepkisine neden oldu.

Bu sırada I. Gıyaseddin Keyhüsrev Selçuk tahtına oturmuştu. Bizans'ın tepkisi daha da arttı.

Mısır'dan dönen bazı Horasanlı tüccarların Antalya'da hüküm süren İtalyan Aldobrandini tarafından gemilerine ve mallarına el konulması bardağı taşıran son damla oldu. Horasanlı tüccarlar Konya'ya giderek bunları sultana anlatınca Antalya'ya sefer hazırlıkları başlatıldı.

1. Antalya'nın Fetih Öyküsü

Yıl 1207. Konya'daki sarayında oturan Selçuklu Sultanı I. Gıyaseddin Keyhüsrev'e bir gün, Antalya'dan gelen tüccarlar başvurur. Sultan tüccarları dikkatle inceleyerek:

- Antalya'dan geliyormuşsunuz, derdiniz nedir? diye sordu.

Tüccarlar:

- Ey yüce sultanımız... Biz, geçimini denizcilikle sağlayan tüccarlardanız. Mısır'dan, mal aldık. Oradan gemilerle Antalya kıyılarına çıktık. Frenkler, mallarımızı aldı: Bizi soyup soyana çevirdi. Sonra da "Gidin, derdinizi sultanınıza söyleyin, gücü varsa, gelsin mallarınızı geri alsın" diyerek bizi kovdu. Halimizi size arz ediyoruz. Medet ulu sultanımızdan. dediler.

I. Gıyaseddin Keyhüsrev tahtından hiddetle doğrularak:

- Sizin mallarınız benim mallarım demektir. Mallarınızı geri alıncaya kadar bu tahta oturmayacağım. Siz hiç endişe etmeyiniz. Sultanınız size verdiği sözü mutlaka yerine getirecektir, dedi ve çok hiddetli olarak yanında ayakta duran vezirine dönerek emir buyurdu:

- Tez zamanda sefer hazırlıkları başlasın.

Selçuklu ordusu 1207 yılının mart ayında Toros Dağları'nı aşarak Antalya ovasına indiler. I. Gıyaseddin Keyhüsrev, etrafı bir süre büyük bir coşku ile seyretti. Alabildiğine uzanan deniz çarşaf gibiydi. Sultan, tüccarlara dönerek:

- Ağalar geldik herhalde, dedi.

- Evet sultanım, geldik, diye tüccarlar yanıtladılar. I. Gıyaseddin Keyhüsrev, önlerinde büyük bir coşku ile denize dökülen şelaleye baktı ve ordusuna emir verdi:

- Şu akarsuyun kıyısında konaklayacağız. Ertesi sabah da Antalya Kalesi'ni Allah'ın izniyle almaya çalışacağız. Şimdi dinlenin.

Askerler, konaklama telaşıyla bir oraya bir buraya seğırttiler. Güneş, Beydağlarının ardından kaybolurken denizin üzerindeki ışık çizgisi de bir anda kayboldu.

Ertesi gün, güneş doğmadan komutanlarına hareket emrini verdi. Zira o sırada, deniz kıyısındaki kalenin burçlarında birtakım parıltılar yanıp sönmeye başlamıştı.

Kale surlarının yakınlarına gelindiğinde sultan, ordusunu bir el işaretiyle durdurdu. Sağ elini gözlerine siper ederek kale mazgallarına baktı. Mazgallar oldukça yüksek idi. Kale duvarlarının sarplığı I. Gıyaseddin Keyhüsrev'i bir an düşünmeye sevk etti. Kaleye yapacakları saldırı ok atmadan öteye geçemeyecekti. Çaresiz okçuları hareketlendirmeyi denedi. Böylece, arkada merdiven ve çengel atanlara imkân sağlanacaktı. Yanındaki komutanlara dönerek, "Okçuları mevzileyin" dedi.

5 Mart 1207 sabahı okçular, düzgün sıralar halinde mevzilendiler. Biraz sonra da ok yağmuru başladı. Oklar kalenin burçlarında bir yağmur seli gibi görünüyordu. Kale burçlarındaki askerler ok yağmurundan başlarını bile çıkartamıyorlardı. Daha sonra Sultan:

- Bu kale okla gürzle alınmaz. Kendine güvenen er kişi varsa burçlara tırmansın, kılıç ve kalkanını kullansın, emrini verdi. Ordu bir anda karıştı. Kalenin duvarlarına uzun merdivenler kuruldu. Ancak kale duvarlarına yanaşmak imkânı yok. Savaşın kızıştığı bir anda, pırıl pırıl zırhlılar giyinmiş bir sipahi omzunda merdiven, yıldırım gibi burçlara koştu. Merdivenini kalenin burçlarına dayayarak tırmanan bu yiğit, üzerine hücum edenleri dağıtarak, belinde taşıdığı bayrağı

kale burcunda dalgalandırarak ilk zafer işaretini verdi. Bu dev yapılı yağız sipahi, Konyalı Hüsameddin Yavlak Arslan'dır.

Selçuklu ordusu bu ilk şaşkınlıktan kurtulur kurtulmaz hücumla geçti ve gün kararmadan Antalya Kalesi'nin her burcunda bir Selçuklu bayrağı dalgalanmaya başladı. Güneşin son ışıkları denizi bir yol gibi çizirken I. Gıyaseddin Keyhüsrev, bir zamanlar Roma İmparatoru Hadrianus şerefine yapılan üç gözlü kapıdan geçti. Doğruca limana indi. Sahilde demirlemiş gemileri gözden geçirerek yanındaki tüccarlara sordu:

- Hangisi, sizin geminiz? Tüccar, eliyle geniş karınlı bir yelkenliyi işaret ederek:

- Mendireğin yanındaki efendim. Allah sizden razı olsun.

I. Gıyaseddin Keyhüsrev gülümseyerek,

- Allah sizden de razı olsun. Frenkler bizim bir gemimizi, biz de onların şehirlerini aldık. Hem de size verdiğimiz sözü yerine getirdik.

2. Antalya'da Yapılan Katliam

Ne var ki Anadolu'ya açılan önemli bir kapı konumundaki Antalya İskelesi'nin kaybı Hristiyan dünyasını ve orada yaşayanları çok etmişti. Antalya'nın geri alınması için, uygun fırsat kollamaya başladılar.

I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ordusuyla Alaşehir üzerine yürüdüğü sırada 1211 yılında şehit olması, kardeşler arasında taht kavgalarına neden oldu. Şehrin yerli Hristiyan halkı bunu fırsat bildiler ve Kıbrıslılar ile gizlice temasa geçildi. Kıbrıs'taki Frenkler ile Antalya'nın Hristiyan yerli halkı, 1212 yılında bir cuma günü, ansızın Türkler üzerine saldırdılar ve bütün Türkleri kılıçtan geçirerek şehre tekrar sahip oldular. Antalya'nın kaybı, Selçuklular tarafından hiç beklemiyordu. Bu Türkler üzerinde büyük bir hüznü yarattı. Sultan İzzeddin Keykavus hemen harekete geçerek Antalya'ya sefer düzenledi. 22 Ocak 1216 günü şehri tekrar ele geçirdi. Vali yine Mübarizeddin Ertokuş oldu.

Ancak görüldü ki şehirde eski ve yeni. Müslüman ve Hristiyan unsurların yan yana yaşaması denemesi başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Antalya'da cereyan eden söz konusu isyan, şehrin idare şeklinde de kendini gösterdi. Bu nedenle Antalya tekrar geri alındıktan sonra, şehrin bir kısmı, yaklaşık kuzey-güney doğrultusunda bir sur ile ikiye bölündü. Yivli minare ve çevresi Türkler için ayrıldı. Yabancı tacir ve Yahudilerin de ayrı ayrı ve surlarla çevrili mahalleleri olduğunu İbn Battuta'dan öğreniyoruz, Kâtip Çelebi ve Evliya Çelebi de, bu bölünmüşlüğü kitaplarında önemle vurgularlar.

1223 kışında Alanya da fethedildikten sonra Selçuk Sultanları kışlarını artık Antalya'da ve Alanya'da

geçirmeye başladılar. Bu iki kentte tersaneler kuruldu. Türkler bu tarihten başlayarak denizlerde de egemen olmaya başladılar.

3. İlk Türk Donanması

Fetihten sonra Mübarizeddin Ertokuş Bey, Antalya Valiliğine tayin olundu. Denir ki, Türkler daha ziyade kara insanı olup, denizle araları hiç de iyi değildir. Fakat Bu doğru değildir. Çünkü Gıyaseddin Keyhusrev'in denizlere açılma siyaseti ve onun bu düşüncesi'nin oğulları tarafından devam ettirildiğini, Alaaddin Keykubat'ın Alanya'da bir tersane yaptırması Türklerin denize olan ilgisini açıkça ortaya koymaktadır.

Nitekim Antalya fethedildikten sonra yapılan ilk iş, Türk tüccarların derhal Antalya'ya yerleştirilmesi ve Venediklilerle Selçuklular arasında ilk ticaret antlaşması yapılması olmuştur. Bu çalışmaların yanında 'İlk Türk Donanması' Antalya'da kuruldu. Kent, Türk mimari eserler ile donatıldığı gibi Mübarizeddin Ertokuş Bey, sultanın emri ile bu yöredeki ticaretin kesintisiz devamı için gerekli tüm önlemleri aldı.

4. Osmanlı Devrinde Deniz

Osmanlı'nın denizlerde deniz aşın fetihlere yöneldiği dönem, Fatih dönemidir. Fatih Sultan Mehmet Kadırga Limanı'nda, ardından da Haliç'te iki ayrı tersane oluşturdu. Gemi yapım tezgâhlarını geliştirerek, yeni bir donanma kurmaya çalıştı. Onu izleyen II. Beyazıt Dönemi'nde Venedik'in o dönemdeki deniz üstünlüğüne karşı, Akdeniz'de güçlü olmak için, donanmaya özel bir önem verildi. Türk denizciliğinin en parlak dönemlerinden biri, Barbaros Hayrettin Paşa'nın Kaptan-ı Deryalık dönemine rastlar. 1534 yılından sonra 12 yıl süreyle büyük ve önemli deniz seferleri yapılmış, deniz savaşlarında önemli basanlar elde edilmiştir. 1538'de Andrea Dorya'nın 600 parçalık donanmasını 122 gemi ile yenmesi, Türk denizciliğinin geldiği düzeyi gösterir.

Türklerde deniz taşımacılığının gelişmesi, Anadolu'ya girilmesinden sonra başlar. İpek yolunu ellerinde bulunduran Türkler, az zamanda kendi denizlerine egemen olarak, deniz ticaret ve taşımacılığına başladılar. Ancak büyük taşımacılık, 16. Yüzyılda Türk sularında yabancı gemilerin çalışmaya başlamasıyla görüldü. Artık bu tarihlerde büyük yelkenli gemiler yapılabiliyordu. Kanuni Sultan Süleyman'ın Fransa Kralı I. François ile imzaladığı ticaret sözleşmesinde Avrupa ile olan deniz ticareti ayrıcalığı Fransız bayrağını taşıyan gemilere verildi. Bu ayrıcalıktan sonra, Türk limanları arasında Fransız gemileri işlemeye başladı.

Kaynak: <http://www.antalyamiz.com>.

Resim 2: Antalya (Peeters 1667)

5. Büyük Türk Denizcisi Oruç Reis Antalya'da

Barbaros Hayrettin Paşa'nın kardeşi Oruç Reis'in Antalya'da inşa edilen gemilerle ve Antalyalılar arasından toplanan yiğitlerle denize açılıp, kardeşi Barbaros Hızır (Barbaros Hayrettin Paşa) ile birlikte Akdeniz'de dünyaya meydan okuduğunu pek az kişi bilir.

1462 yılında ve II. Mehmet zamanında Cenevizli "Gatelozio" adındaki ailenin elinde bulunan Midilli Adası fethedildikten sonra, adaya 200 yeniçeri ile biraz sipahi bırakılmış ve bunlardan başka adada Müslüman bulunmadığından kendilerine Hristiyan kızlarla evlenme izni de verilmişti.

Adada bulunan muhafızlar arasında Selanikli Vardar yeniçerilerinden Yakup adında bir sipahi de vardı. Yakup da yerli Rumlardan Kotelina isminde bir kızla evlenmiş; bundan İshak, Oruç, Hızır ve İlyas adlarında dört oğlu dünyaya gelmişti.

İshak adada ticaret yapıyordu. Oruç ve Hızır denizciliğe merak sararak birer gemi ile ticarete başlamışlardı. Hızır; Şıra, Selanik, Erribuza; Oruç ise Trablusşam sahillerine sefer yapıyorlardı.

Bu seferlerin birisinde idi ve Oruç Reis kardeşi İlyas ile Trablusşam'dan dönüşünde Rodos Şövalyeleri tarafından takip edildi. Çarpışma sonucunda İlyas şehit ve Oruç Reis esir edildi. Bu esarete Rodos'a götürülen Oruç Reis'in ayaklarına iki demir pranga vurulmuş ve hendek kazdırılmak suretiyle işkence yapılıyordu. Oruç'un bu esareti sırasında Antalya Valisi II. Beyazıd'ın oğlu Şehzade Korkut idi. Korkut, ara sıra Rodos'a adam göndererek orada bulunan Müslüman esirlerden bir miktarını satın aldırıp esaretten kurtarmakta idi.

Yine bir gün Şehzade Korkut, Kapucubaşı'na para verip, kırk kadar Müslüman esirini satın almak üzere Rodos'a adam gönderdi. Esirlerin Antalya civarında, teslim edilmesi konusunda pazarlık da yapıldı. Şövalyeler üç gali donatarak esirlerle yola çıktılar. Tesadüfen Oruç Reis de bu gemilerden birisinde kürek mahkûmu olarak bulunuyordu. Esir yüklü iki gemi Bodrum yönüne gitmişti. Oruç Reis'in bulunduğu gemi ise Antalya'nın Kemer Köyü civarında bir burun altında demir atarak esirleri karaya boşalttığı sırada aniden hava bozdu ve gemi çalkalanmaya başladı. O gece Oruç Reis, mürettebatın yorgun bir halde uyumasından faydalanarak, ayağında bulunan demirin birisini kesmeyi başardı. İkinci ayağındaki demiri ise daha önceden kimseye sezdirmeden gündüz kesmişti. Oruç Reis yüzmedeki becerisine güvenerek dalgaların şiddetine rağmen kendini denize attı ve yüze yüze Antalya'nın Kemer sahiline çıktı.

Oruç Reis ayağını karaya basınca yüzünü gözünü yerlere sürerek Allah'a şükretti ve sahile yakın bir tepe üzerinde bulunan bir Türk köyüne kadar çıktı. İlk rastladığı bir eve konuk oldu. Burası dul bir kadının evi idi. Bundan haberdar olan köylüler yanına gelerek esaretten kurtulduğundan dolayı tebrik ederek don, gömlek, kaftan, başına tülbent, ayağına pabuç, eline de bir miktar harçlık vermek suretiyle Türklere özgü konukseverliğini gösterdiler. Ertesi gün Oruç Reis köyden hareket ederek Antalya'ya geldi.

Oruç Reis, Antalya ile Mısır arasında çalışan Antalyalı Ali Reis'in büyük yelken gemisinde yelkenci olarak çalışmaya başladı ve bu gemi ile İskenderiye'ye gitti. Bu sırada Portekizliler, Ümit Burnu'ndan geçerek Hint denizine saldırmış ve gidip gelen İslam gemilerine bela kesilmişlerdi. Portekizlilere bir set çekmek ve Hint denizine sevk edilmek üzere büyük bir donanma temin etmeye karar veren Mısır Hükümdarı Kosoğori, Adana havalisinden gemiler için kereste taşımak amacıyla Oruç Reis'in bulunduğu kadirga dahil beş gemi göndermişti. Bunu öğrenen Rodoslular hemen bir filo hazırlayarak bunlara karşı gönderdiler ve

Resim 03: Antalya İskelesi (Lanckronski 1885)

birdenbire Ayas Körfezi'nde bulunan Mısır gemilerine saldırdılar. Savunma olanağı bulunmayan Reisler gemilerini yakarak sahile çekildiler. Oruç Reis de aynı şekilde hareket etti. Üzgün Oruç Reis tekrar Antalya'da bulunan Şehzade Korkut'un yanına döndü.

1509 yılının güzel bir bahar sabahı idi. Antalya körfezinde bulunan gemiler birer beyaz martı gibi hafif hafif sallanıyordu. Korkut'un huzuruna çıkan Oruç Reis kardeşi ile yaptığı deniz ticaretinden konu açarak, Rodos Şövalyelerine nasıl esir düştüğünü ve orada çektiği sıkıntıları anlatırken büyük hiddetle yumruğunu Rodos yönünde salladıktan sonra "Ah Sultanım... Esaretimde bana yaptıkları hakareti, bendenizden esirgemeyerek lütuf buyuracakları Antalya'nın o güzel gemi ve yiğitleri ile size en kısa zamanda iade edeceğim" diyordu.

Rodos Şövalyelerinin Türk gemilerine ve Türk ticaretine ne kadar zarar verdiklerini bilen Korkut, bu kahramanca sözlerden hislendi ve pencereye bakarak, küçük tepe şeklinde yükselen Rahat ve Issız Adasını göstererek: "İşte Harun-u Reşid'in deniz karargahı, biraz güneyinde Phaselis'i görüyor musun? Bir zamanlar burası Likya'nın en ünlü korsan yeri idi. Side ve Alanya korsanlarının zafer öyküleri hala hiç unutulmadı. Biz de bu zaferleri yaşatalım, o kahramanlık devirlerini devam ettirelim. Bu sahillerde eskiden beri yaşayan Türk soyu olduğumuzu gösterelim. Tarih bu memleket için övünç duyulacak pek çok sayfalarla doludur. O parlak sayfalara biz de birkaç sayfa ekleyeceğimizi

umuyorum. Yarın istediğin kadar gemi ve beğendiğin Antalya gençlerini ayır. Türkün büyüklüğünü, açıklarda dalgaların beyaz köpükleri üstünde sallayacağımız palaların dehşet veren parıltısıyla, Batı'nın korkak insanlarına göstermelisiniz" diyordu.

Birkaç ay sonra, Şehzade Korkut'un ellerini öpen Oruç Reis hayır duasını rica ediyordu. Korkut, Oruç'un omzunu okşar ve "Antalya gemicileriyle korsanlığa atılan bu ilk adım, ülke ve ülke halkı için sonsuz unutulmaz şerefli bir gelecek getireceğini" söyler ve "devamlı başarılar" temenni ederek kendisini uğurlardı.

Genç korsanlarla Oruç Reis, 1510 ilkbaharında Ali Reis'in on sekiz oturak gemisiyle alkışlar arasında Antalya'dan ayrıldı. (1624 oturak çektirmelere Kalire, bundan daha büyük olanlara Kadırğa adı verilir. 18 oturaktan küçük olanlara Birkende, 1042 oturaklılara Fırkata denirdi. Kadırğa'da bir reis, dümenci, yelkenci, kalafatçı, marangoz ile birlikte 35 savaşçı gemicisi bulunurdu.)

Oruç Reis Rodos açıklarında rastladığı Rodos gemilerinden birkaçını tahrip edip yağmalayarak ilk başarı işareti olarak ganimeti, Antalya Valisi Şehzade Korkut'a gönderdi.

Şehzade Korkut'un ölümünden sonra Oruç Reis Anadolu kıyılarını bırakarak İskenderiye'ye gitti. Cerbe adasına yerleşti. Kardeşi Barbaros Hayreddin Paşa burada kendisine katıldı. Yaptığı deniz savaşları ile ünü bütün Batı Akdeniz'e yayıldı. Yavuz Sultan Selim padi-

şah olunca, Oruç Reis İspanyol gemileri ile yaptığı savaşta bir kolunu kaybetti. Yavuz Sultan Selim'e hediye-ler gönderdi. Yavuz Sultan Selim ise ona elmas kabzalı iki kılıç ve iki gemi gönderdi.

Cezayir şehri halkı, kendilerini İspanyollardan kurtarması için Oruç Reis'e başvurdu. Oruç Reis, Cezayirli-lerin bu çağrısı üzerine 1516'da Cezayir üstüne yürüdü. Cezayir'in Oruç Reis'in eline geçmesini istemeyen İspanyollar, şehri almak istedilerse de başarılı olmadılar. Tlemsen'e yerleşen Oruç Reis, İspanyolların ve onlarla işbirliği yapan yerlilerin saldırılarına altı aydan fazla dayandı. Daha sonra yanında kalan kırk kadar adamı ile İspanyol hatlarını yarıdı. Arkasından gönderilen Garcia de Tineo kumandasındaki İspanyol donanması ile Salado ırmağında yapılan savaşta, 1518 yılında Cezayir'de öldü.

Gemiciler Oruç Reis'e "Baba Oruç" derlerdi. Bu unvan, yabancıların ağzında "kızıl sakallı" anlamına gelen 'Barbarossa' olarak telaffuz edilmiş; Oruç Reis'in ölümünden sonra da kardeşi Hayrettin Paşa, bu isimle anılır olmuştur.

İşte, Türk denizciliğinin en şanlı sayfalarını teşkil eden Barbaros'un kardeşi Oruç Reis'in ilk deniz kuvvetini Antalya'dan toplaması ve bu askeri kuvvetini oluşturan isimsiz kahramanların Antalya'nın gemicilerinden oluşu, Antalya için bir onur belgesi olarak devamlı anılacaktır.

6. Son Yüzyılda Antalya'nın Denizi

1838 Osmanlı-İngiliz Ticaret Sözleşmesi Osmanlı Devletini kendi kıyılarında tutsak etmişti. Ticaret teke- li yabancıların eline geçmiş; gittikçe dış ve iç borçlan- ma, ülkeyi nefes alamaz duruma getirmişti. Ülkenin li- manları sonuna kadar, yabancı ülkelerin gemilerine açılmıştı. Denizler sözde Osmanlı Devleti'nindi; ancak sözü geçenler başkalarıydı. O tarihlerde Türkiye'de fa- aliyet gösteren vapur şirketleri şunlardı: Servizio Mari- timi Italiano, Lloyd Triestino, Compagnio Navigazioni Italiano (İtalyan Şirketleri), Messagerie Paquet et Fre- sine (Fransız), Khidiv Constant Lines, Nelerman Lines (İngiliz).

Bunlar o ana dek, Türk sularında ve limanları ile iskeleleri arasında yük ve insan taşıyan yabancı işle- tme-lerdi. Her bir işletmeye bağlı çok sayıda gemi Türk karasularında seyrediyordu. Osmanlı topraklarında bol miktarda bulunan çeşitli hammaddeler ve tarım ürün- leri ticareti çok iyi bilen yabancı tüccarlar ve onların yerli uzantıları tarafından çok ucuza kapatılıyor, Ana- doli insanının alın teri, Batılı efendilerin sofralarına cömertçe sunuluyordu.

Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomisi, ticaret sözleşmeleri, dış borçlar ve yabancı sermaye yatırımla- rı ile ekonomi yabancıların egemenliği altına girmişti.

Ülkede başta dokuma sanayi olmak üzere şeker ve gaz gibi en basit gereksinimleri sağlayacak sanayi malı üretimi yapılamıyordu. Kırsal kesimde halkın ne- redeyse yüzde doksanı tarımsal iş kollarında etkinlik gösteriyordu ve en çok gereksinimi duyduğu madde- ler gaz, bez, şekerdi.

Kentlerde ise Türkler daha çok liman ve limanı çevreleyen ticarethanelerde, depolarda amelelik ve hamallık gibi yoğun insan emeğine dayanan işlere yönelmişlerdi. O yıllarda bankacılık, sigortacılık, ban- kerlik, simsarlık gibi yeni uğraşı türleri ortaya çıkmaya başladı; ancak bu da ağırlıklı olarak yabancıların elin- deydi. Türkler tarlasında çalışır, üretir; tarlasında üret- tiği ürünü, daha çok azınlıkların tekelinde olan, An- talya İskelesi'nde faaliyet gösteren simsarlara ve çen- gelcilere kaptırırdı. Açıkgoz gayrimüslim simsarlar, üç beş kuruşa, çok düşük paralar ödenerek Türk üretici- lerin elinden aldığı malı, fiyatlarını katlayarak Antalya İskelesi'ndeki depolarına yığarlardı. Antalya Körfezi'ne gelen ve başta Fransa, İngiltere, İspanya ve İtalya ol- mak üzere başka ülkelerin acentelerine bağlı ticaret gemilerine bölgede üretilen ve Avrupa dokuma sana- yi için önemli bir hammadde özelliği gösteren pamu- ğu, üzümü, inciri, palamudu ve daha pek çok tarımsal ürünü balyalar, çuvallar ya da kutular halinde, Antalya- lı hamalların sırtında yüklenirdi.

Yabancı ve gayrimüslimlerin Antalya'da büyük konakları vardı. Onlar büyük ölçüde varlıklı birer Be- yefendi; Türk ise hamallık yapan yoksul insanlardı. Bi- rinin parası ve sermayesi vardı; ötekinin yalnızca eme- ği söz konusu idi. Ülkenin nüfusu sözde ağırlıklı ola- rak Türk'tü; ancak, limanlarında görünen büyük tonaj- lı gemiler hep yabancı bandıralar taşıyorlardı.

Diğer Anadolu limanlarında olduğu gibi Antal- ya İskelesi'nde de yabancı bandıralı gemilerin biri ge- lip biri gidiyor, sırtlarında balyalar ya da çuvallar yük- lü hamallar Antalya topraklarından çok ucuza ve ko- layca kapatılan yeraltı ve yerüstü zenginlikleri sanayi- leşen Avrupa devletleri tarafından hoyratça sömürü- lüyordu.

Atatürk Türkiye Cumhuriyeti'ni kurduktan son- ra yaptığı işlerden en önemlisi, sahip olduğu deniz- lerde kabotaj hakkını yeniden elde etmek oldu. Türki- ye, kendi limanlarında kendi bayrağından başka bay- rak taşıyan gemilerin ticaret yapmamasına çaba gös- terecekti. Türk limanlarının durumu iyi değildi. Liman- ların tümü neredeyse bütünüyle azgın dalgalara kar- şı açık bir durumdaydı. Karadeniz ve Akdeniz'e ivedi olarak korunaklı limanlar yapılmalıydı. İlk çalışmalar bu yönde oldu. Artık Kabotaj Kanunu'na göre yabancı bir gemiye kıyıda yüklemesi ya da gemiden mal boşaltılması gerektiğinde, bu yükleme -boşaltım işini Türk işletmeleri yapacaktı. Diğer bir uygulama ise İstanbul-İskenderun arası karşılıklı posta vapuru sefer- leri konulması oldu.

Bu posta vapuru her hafta Antalya, Alanya, Finike, Kaş limanlarına uğradı. O dönemlerde kullanılan karayolları, günümüz yol anlayışından son derece uzaktı. Motorlu taşıtlar, hemen hemen yoktu. At, deve, katır, ester gibi hayvan gücüne dayanan ilkel ulaşım ve taşıma araçları kullanılıyordu. Bu yollara da pek yol denilemezdi. Bu yollar, ilkel görüntüde ve daha çok doğal koşulların belirlemesi sonucu oluşan yollardı. Yolların çoğunluğu vadilerde, doğal zemine uygun olarak yaların, kervanların, at arabalarının üzerinde gidip geldikleri ve zaman içinde toprağın sıkışarak, sertleşmesiyle oluşan patika yollardı. Yolların bakımsız ve yetersiz oluşu, üreticileri zarara uğrattı, üretilen mallar limanlara indirmek zorlaşıyordu. Bu nedenle taşımacılık o yıllarda bütünüyle denizyolları aracılığıyla yapılabiliyordu. Kıyı ulaşımında ise kayıklar ve sallar kullanılıyor; bu araçlarla hah, pamuk, pirinç, kahve, şeker, üzüm, susam, palamut, incir gibi çuval eşyası ile, tütün, , kibritle, zeytinyağı, gaz ve yaş üzüm, narenciye ve diğer meyve türleri taşınıyordu.

Alanya'dan Antalya'ya kadar uzanan kıyı şeridinde, yük balyalan ya da çuvaları küçük taşıma araçlarıyla ya Antalya İskelesi'ne getiriliyor ya da yükün oranı büyükse, açıkta duran bir gemiye, açıkta yükleme yapılarak, yükün İzmir, İstanbul veya Avrupa pazarlarına taşınması gerçekleştirilebiliyordu. Öte yandan kara taşımacılığı genellikle kağnı ve atlı arabalarla yapılıyordu. Tek ya da çift at ile çekilen araba, yaylı ve fayton lüks ulaşım vasıtası sayılabiliyordu. At, katır, eşek ve deve katarları bu dönemde yük ve insan taşımacılığında kullanılmaktaydı.

Özetle yakın yıllara kadar Antalya İskelesi ile denizi; çevresindeki ekonomik hareketlilik, Antalya'da yaşamın en önemli parçası idi.

Akşam Sefası, Döşemealtı. Foto: Ayhan TUNCER

B. EDEBİ HAYAT

1- ANTALYA'NIN EDEBİ HAYATI

1.1 BİR YAZAR, BİR ŞEHİR: CAHİT UÇUK'UN ANTALYASI

Prof. Dr. Muhammet YELTEN^{334*}

Antalya şehri günümüzde tatil merkezlerinin en gözdelelerinden biri olarak aklımıza geliyor yani deniz, güneş ve tatlı zamanlar... Akabinde tarihi kalıntıların görünüşleri de ekleniyor bilgilere. Yerli, yabancı turistlerin hayranlıkla gezdiği o büyülü yerler... Şimdiye kadar düz veya edebi anlatımlarla bu değişik şehrin tanınması söz konusu olmuştur. Bahsettiğimiz güzel yerlerden aldığı ilhamı bir kadın duyarlılığı ve yumuşaklığı ile eserlerine taşıyan yazar Cahit Uçuk'un rehberliğindeki değişik bir Antalya gezisi şüphesiz oldukça ilginç olacaktır.

Antalya'ya Selanik'ten gelen ailesinin yaşamından aldığı izleri, çok sıcak ve tatlı bir dille anlatan yazarımızın hayat hikâyesi şöyle gelişmiştir:

Cahit Uçuk 1909 yılında Selanik'te doğdu. Meclis-i Mebusan'da Siverek milletvekili, Cumhuriyet döneminde ise kaymakamlık yapan İbrahim Vehbi Bey'in büyük kızı olan Cahit Uçuk ailesiyle Anadolu ilçelerinde dolaşırken kesintiye uğrayan öğrenimini evinde özel olarak tamamladı.

Yazarlık hayatı 1935 yılından itibaren yoğunluk kazanmaya başladı. *Yarım Ay*, *Yedi Gün* dergilerinde, *Vakit*, *Cumhuriyet*, *Son Telgraf* gazetelerinde çıkan hikayelerinin, romanlarının kazandırdığı ün onu kısa zamanda "erkekler dünyasında bir kadın yazar" durumuna getirmişti. Bu konuyla ilgili Cahit Uçuk'un samimi duyguları aşağıdaki satırlarda yer almaktadır:

"1935'te başlayan yazı hayatım, o devrin büyük yazarlarıyla tanışmalarım bana güç, güven kaynağı olmuştu. Çoğu yaşlıydılar, üstattılar. O yokuşu yüzlerce, binlerce kere çıkıp inerek o mertebelere, o yüceliklere ulaşmışlardı. Kolay değildi Sirkeci'den esen rüzgara göğüs germek, arkadan vurmalarına dayanmak. Bâbîâlî derinine düşüldüğünde büyük bir okuldu. Oradaki öğretmenlerin çoğu bin bir güçlülük, dövüşe dövüşe yokuşu tırmanmışlar, oralara kök salarak dalbudak veren köklü çınarlar olmuşlardı. Genç yazarlar büyüklerinin yanında çekirdekten yetişirlerdi. Güçlüler o hiç bitmeyen sınavlara girerler, kazanmak için ölesiye çalışırlar adım adım yokuşu çıkarlardı."¹

Bu güçlü ve çetin ortama girmeden önce Cahit Uçuk yukarıda da belirttiğimiz gibi ailesinin yanında yaşayan, tahsilini dahi yuvasından ayrılmadan gerçekleştirmeye çalışan, dışarılarla ilgisi pek bulunmamış bir genç bayandı. İsterseniz İstanbul'a gitmeden önce

334- * İstanbul Arel Üniversitesi-Edebiyat Fakültesi Öğ.Üyesi

onun Antalya'da yaşadığı ortamı kendi anılarından takip edelim:

"Antalya'da Yenikapı Fırın Rum Sokağı'ndaki büyükannemin evindeyiz. Bir süre önce bu evi yapan mühendis, mübadele emri geldiğinde çıkıp gidivermişti. Yüksek tavanlı giriş katında bir de ahır vardı. Atların bağlanacağı demir halkaları bile yapılmıştı. Yemliklerinde tümüyle yenilememiş otlar doluydu. Büyük tahta sokak kapısının üst yanındaki perforje süslemeli pencerelerinden giren rüzgar, bahçeye çıkan kapının üst yanındaki süslü pencerelerden çıkıp gidiyordu. En sıcak günlerde bile alt katın serin olacağı belliydi. Bu ev öylesine sağlam, öylesine özenilerek yapılmıştı ki yaptıranın içinde oturamayışının acısını kendi yüreğimde duyarken büyükannem, annem, babam, dadım da Selanik'te kalan sevgili evlerinin acısını çekiyorlardı. Karşılıklı yuvalarından koparılan her iki taraftaki insanların hiç de suçları yoktu. Herhalde nasıl siyasi oyunlar oynanmıştı ki, Gazi Mustafa Kemal Paşa bu mübadeleye mecbur kalmıştı. Yıllarca komşuluk yapan insanlar birbirinden ayrılırken sarmaş dolaş olmuştu, ama çaresizdiler.

Evimizin alt katında, sokak üstünde iki büyük, bir de penceresiz daracık oda vardı. Sokak kapısının solundaki odanın yanından yukarı çıkan merdivenler öylesine kalın tahtalardan yapılmıştı ki, en ağır yükler taşındığında bile gıcırdamıyorlardı. Hele insan ayakları hiç ses vermiyordu. Sandık odasının penceresinden bahçedeki büyük kayısı ağacı, malta eriği ağacı ve körpe bir limon fidanı görülmüyordu. Üst katta, uzun sofanın sokak tarafında cumbalı bir orta oda, iki yanında da iki büyük oda vardı. Bu sofanın ve odanın tavanları 5m yüksekliğindeydi. Cumbalı odanın tam karşısına gelen duvar baştan başa camlıydı. Orta yerdeki çift kanatlı kapılar açıldığında çıkılan, kenarı kalın tahta parmaklıklı balkon yazın en sıcak günlerinde bile püfür püfür esen meltem rüzgarlarıyla hep serindi.

Bahçedeki küçük ev, eski sahibi mühendisin kızına yaptırdığı evmiş. Büyükannem onu da Selanik'teki evlerinin karşılığı olarak almıştı; o da bizimdi. Büyükannemin Selanik İslahhane Caddesi'ndeki, annesi Hacı Rati-be Hanımefendi'den kalan konağının yerine verilen Yenikapı Caddesi'nde şahane büyük bir evi daha vardı. Fakat Antalyalıların, "Gazi Mustafa Kemal Paşa memleketimizi ziyaret buyuracaklarmış. Biz sizden rica etsek, bu evi şehrimiz adına Paşamıza armağan etmek üzere bize verebilir misiniz? Yerine başka bir mülk alırsınız." ricalarına karışık büyükannem, "Gazi Paşamıza evim değil canım feda, elbet veririm." diyerek o evi seve seve bırakmıştı.

Bütün bunları yazarken, şehirlerin de içlerinde yaşayan insanlar gibi kaderleri olduğunu düşünüyorum. Bir sam rüzgarı esmişçe verimli topraklarıyla Türkler'in vatan edindiği Rumeli topraklarını terk etme gereğine, kadere boyun eğerek, göç rüzgarlarının önüne katılmıştık bizler de. Büyükanneme verilen toprak bıraktığı mallarının üçte birini bile bulmuyordu ama başka çaresi var

mıydı? İlkbaharda menekşelerin, portakalların, limonların çiçeklendiği bu değişik şehri vatan edinmeye çalışacak, sevecek ve ona bağlanacaktık.

Şimdi sıcak ve ıslak bir havada, ev içinde ci binliklerin altında uyumak... Yasemin, hanımeli, gül, menekşe kokuları... Itırlı, baş döndürücü, nemli yeşillik ve çiçeklerin kokularıyla yüklü bir hava. Hele sabahın çok erken saatlerinde sokaklardan akan suların şırıltıları... Ağaçların dallarında dolaşan ılık sabah rüzgarı nasıl da buğu buğu çiçek kokularıyla dolu.. Kumlu yollarda ayak sesleri duyulmayan bir kadının sesi:

"Yoğurt alın, kaymak alın."

Genç bir Yörük kadını omzunda heybesi, elinde çektiği eşeğinin yuları, uçarca ses vermeden yürümekte.

"Yoğurt alın, kaymak alın."

Bakracında, yaylasında mayaladığı üstü bir parmak sarı kaymaklı yoğurdu el dokuması bir peşkir ile kapalı. Elinde de yufka ekmeğine sarılı kurutulmuş yayla kaymakları... Tadına bakılmaz mı hiç? Dadım elinde yoğurt bakracı ve yufkaya sarılı kuru kaymaklarla merdiven başında görününce bizlerde bir merak bir merak. Kuru kaymak nasıl şey? Bakraç boşaltılıyor, yıkıyor ve umulmayacak küçücük bir para...

Şehrin göbeği sayılan kale kapısındaki Yivli Minare'nin gölgesi bütün ihtişamıyla yere uzanırken, meltem rüzgarı diner, Manavgat rüzgarları kopardı. Manavgat, Antalya Körfezi'nin Akdeniz'e bağrını açan ucundaydı. Rüzgara adını verişindeki özellikleriyse, akşam rüzgarının Akdeniz'in açıklarındaki serin havayı kapıp şehrin sıcaklığına sokmasıydı. Kaleiçi denilen yer tümüyle eski Türk evlerinin sıra sıra dizildiği mahallelerden oluşuyordu. Bu evlerin özelliğiye Antalya'nın cehennem sıcaklığına hiç yüz vermeyişleriydi. Daracık sokakların yüzleri hep Akdeniz'e bakmaktaydı. Portakal, limon, kayısı, erik, malta eriği ağaçları, yaseminler, nergisler, horozibikleriyle bezeli bahçelerde sokak kenarlarındaki arıklardan hiç dinmeden akan tertemiz sularla dolup boşalan havuzlar vardı. Bey Dağları'nın eriyen kar sularını şehrin sıcakları bile eğlendiremezdi. Bu serin sularla dolu havuzlarda serinleyen yemişler, hem o evlerde yaşayanlara, hem de gelen konuklara sunulurdu. Gündüzleri kalabalık olan Yenikapı Caddesi'ndeki dondurmacı, limonatacı dükkanları arı kovani benzeri işlerdi. Halis inek sütünden, sıkma portakaldan, limondan, vişneden yapılan dondurmalar oralardan geçenlerin ellerinde görüldü.

Geceleri bir başka âlemdi. Şehirde elektrik, sinema, tiyatro yoktu. Bütün gezmeler yakın uzak mahallelerde birbirlerine akşam misafirliğine gidiş gelişlerle yaşanır. İskambil, peçiş, domino, tombala, fincan oyunları bütün gençlerin eğlencesiydi.

Artık Antalya'yı tanıyordum. Daracık sokakların caddelere açılışındaki anlamı yabancılar bilemezlerdi.

Her dar sokak Manavgat rüzgarlarının giriş kapısıydı. Beydağları'nda karlar erimeye başladıkça şehre çöken sıcaklıkta, bu dar sokakların üstleri yaseminli, hanımeli, begonvilli duvarlarının koridorları en küçük esintilere bile açıktı. Yenikapı'ya doğru yolun sonunda yer alan Karalioğlu Bahçesi alçak boylu, geniş gölgeli, dallarının altından güneş sızmayan çitlembik ağaçlarıyla kaplıydı. Ağaçların altlarındaki suların oya oya işlediği kayalıkların doğal arıklarından, hiç durmadan şırıldayan sular akardı. Mehtaplı gecelerde Karalioğlu Bahçesi'nin deniz tarafında, denizin seyrine küçük halılar, şiltelerle gidilirdi. Oralarda öbek öbek oturulur, ay ışığının denizle oynamaları sırasında esen Manavgat rüzgarlarıyla serinlenir, gece yarılarında sonra sıcak evlere dönülürdü. Yer fıstığı, çekirdek, leblebinin yanı sıra limonlu, portakallı, vişneli nefis dondurmalar da yenirdi. Dönüş başladığında iç mahalleden gelenlerin bindikleri faytonların koşumlarındaki çingirakların sesleri hiç dinmezdi. Lastikli araba tekerlekleri ses vermezdi, ama çingiraklar hiç susmazdı. Böylesi geceler gerçekten rüya gibiydi. Neler, neler düşünülürdü? Bunlar, bu çiçeklerin kokularına karışan çitlembik ağaçlarının egzotik solukları arasında gizliydi. Ama orada bulunanların tümünde bir başkalık, bir derin duygusallık yaşanırdı. Karanlık gecelerde araba fenerlerinin kırmızımsı ışıklarına eşlik eden atların koşumlarındaki çingirakların ötüşleri arasında Karalioğlu Bahçesi hep dolar, dolardı.³³⁵

Daha önce yaşadığı Anadolu kazalarında toprağı, ekini, harmanı tanıyan, süt sağmayı, hayvan yemlemeyi öğrenen Cahit Uçuk eserlerini yazmaya başlarken özüksediği bu yurt kültürünü de en tatlı ve akıcı şekliyle okuyucularına aktarmayı başaracaktır. İlk yazarlık günlerine ait izlenimlerini şöyle aktarır:

*"Bir bahar günüydü hiç unutmuyorum: Yarımay dergisi çıktı. Kapağında da bana benzer bir kızla, bir artistin resmi. Açtım ki, benim yazı baş sayfalarında. Üstünde de şöyle bir başlık: 'Bir masal ki, herkes okumalı.' Başlığın altında da övgü dolu bir giriş yazısı: 'Bazı insanlar vardır ki, bir meclise girdikleri zaman herkes tarafından sevilirler. İlk yazısını okuduğunuz bu genç yazarı da Bâbîâlî'de herkes sevecek...'"*³³⁶

Nazım Hikmet'in yüreklendirmesiyle giriştiği yazarlık serüveni Cahit Uçuk'un bütün hayatını kaplayan ve neredeyse yaşama sebebi olacak bir olgu olarak karşımıza çıkar. Antalya'da çok genç yaşlarda aralarında nikah kıyılan bir avukatla neredeyse doğru dürist hiç görüşmeden ayrılır. Aslında tam o zamanlarda Gazi Mustafa Kemal Paşa Antalya'ya gelmiştir. Cahit Uçuk da yanında nikahlısıyla Paşa'nın huzuruna kabul edilir. Beraber yenilen yemek sırasında gelişen ilgi çekici sohbeti Cahit Uçuk şöyle aktarıyor:

"Konuşmalarım, onun sorularına verdiğim cevaplar çok hoşuna gidiyordu. Bir ara Antalya mebusu Rasim Hoca'ya Arapça bir şeyler okuttu. Kendisi anlamalarını biliyordu ki, durmadan 'Enfes, enfes' diyordu. Bütün konuklar da hep bir ağızdan 'Enfes efendim, enfes efendim' diye onun sözcüklerini tekrarlıyorlardı. Masadakilerin içinde 'enfes' demeyen tek kişiydim. Gazi birden duraldı.

"Sen beğenmedin mi?" diye sordu.

Cevap birdenbire ağızımdan çıktı, duygularımı sıralayıverdim.

"Okunanlardan hiçbir şey anlayamıyorum efendim. Kısa bir süre önce sizden dinlediklerim hakkında sorarsanız, ancak sizin kelimesi kelimesine anlatabileceğim sözlerinize enfes diyebilirim."

Gazi bir an durdu. Gözlerinde sıcak, güzel bir ifade belirdi ve çevresine baktı.

"Efendiler" dedi, "Bu kız olsa olsa ancak benim öz kızım olabilirdi."

Masadaki vazodan bir pembe gül alarak bana uzattı. Ben de gülü alırken onun ellerini tuttum ve yine başıma koymadan öptüm ve kendilerine teşekkür ettim. Az sonra Gazi ayağa kalktı ve zeka hakkında uzunca bir konuşma yaptı. Bir eliyle de beni işaret ediyordu.

*Gerçekten anlıyorum ki, Mustafa Kemal Paşa beni çok sevmiştir. Kendisinin böyle bir kızı olmasını istemekteydi. Ve bu, bir Türk kızının vatanını kurtaran yüce adama duyduğu sevgiden çok başkaydı. Çok duru, arı, pırlı pırlıdı."*³³⁷

Mustafa Kemal Paşa bu güzel ve akıllı kızın düğününü kendi eliyle yapmak istemiş ancak Cahit Uçuk'un nişanlı durumundaki nikahlısının ağır rahatsızlığı nedeniyle bu istek gerçekleşmemiştir. Zaten bu evliliği hiç istemeyen genç kız bir müddet sonra ailesiyle Antalya'dan ayrılarak İstanbul'a gelmiş ve yukarıda başlayışını hikaye ettiğimiz yazarlık serüvenine atılmıştır.

*"Bâbîâlî'deki günlük gazetelerle başta Yedigün, Salon, Yıldız dergilerinden gelen hikaye ve röportaj istekleri Yarımay kanalıyla bana ulaştıkça ben hepsine yazı yetiştirir olmuştum. Bu arada Uçan Su adında, özünü gerçekten hayattan aldığım bir küçük roman yazmıştım. Antalya'daki portakal bahçemizin komşusu Zeynep gelinin hayat hikayesiydi. Hikaye Vakıf gazetesinde tefrika edilirken o kadar beğenilmişti ki, gazeteden mektuplar geliyordu. Romanın yeniden yazılması ırcalarıydı bunlar. Romanı uzatamayacağımı söylediğimde onlar tefrikanın satırlarını eksilterek kendilerince Uçan Su'yu uzatmışlardı."*³³⁸

335- Cahit Uçuk, **Erkekler Dünyasında Bir Kadın Yazar**, Silsile-name I, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003, s. 25.

336- Necati Güngör, **Son Kadınlar**, Literatür Yayıncılık, İstanbul 2002, s. 29.

337- Cahit Uçuk, **Erkekler Dünyasında Bir Kadın Yazar**, s. 73.

338- Cahit Uçuk, **Dikenli Çit**, Uçuk Yayınları, Servet-i Fünun Matbaası, İstanbul, sayfa 180-181).

Kitapları böylesine ilgi toplarken tabii durmak olamazdı. Cahit Uçuk bu sefer de bir gençlik romanı kaleme aldı. Yedi ay içinde yedi baskı yapan *Dikenli Çit* ona hem kazanç sağladı hem de yazarın ününü arttırdı. Sadece yaşanan yerlerin değil yazarın ifadesinin sıcaklığını da hissettiğimiz bu kitaptan küçük bir bölüm aşağıda yer alıyor:

"Yaz öğlesinin baygın sıcaklığı ortalığı sarmıştı. Yapraklar kıpırdamıyor, hava soluksuzdu. Çiçeklerde doluşan arıların vızıltıları, uzak bataklıklardan taşan kurbağa sesleri, horozların ötüşleri, bahçenin içinden akan suyun şırıltısı, birbirine karışıyordu.

Genç kız, tabiatın senfonisini büyük bir keyifle dinliyor, toprağı, ağacı, yaprağı, çiçeği, böceği, sevenlerin duyabileceği eşsiz saadeti yüreğinde duyarak gülümsüyordu. Kapalı gözlerinde; sarı tavuğun civcivleri, beyaz alacalı buzağuların baş vurarak meme emişleri; ineklerin pembe dilleri ile yavrularını yalamaları, tereyağı makinesinin içindeki pervanenin dönüşü, küçük tereyağı parçaları, kümeslerdeki çeşit çeşit tavuklar, horozlar; folluklardaki yumurtalar vardı. Bütün bu gördükleri, duydukları genç kızı yaşıyor, sevindiriyor, hayata bağlıyordu.

Ayla, ürpererek gözlerini açtı. Uzaktan gelen kahkaha sesleri duymuştu. Bu sesler, ona üç yıl önceki günlerini hatırlatmıştı. Böyle kahkahalarla gülerken bahçeye gelmişler, akşama kadar eğlendikten sonra, ay ışığı altında evlerine dönmüşlerdi.

Kahkahalar, çığlıklar, bağırsma sesleri gittikçe yankılanıyordu.

Ayla, uzandığı şezlongda doğruldu. Yaklaşan sesleri dinliyordu:

Ne tuhaf! Sanki bizim çocuklar geliyor!..

Genç kız, ayağa kalktı. Bu, neşeli, çılgın kafiye merak etmişti. Bahçe kapısından

bakacaktı, fakat henüz bir adım atmıştı, bahçenin ağaç dallarından yapılmış alçak kapısı ardına kadar açıldı; içeri koşarak Tekin girdi.

Ayla, büyük bir çığlık koparmıştı:

Tekin!..

Delikanlı, kollarını açmış Ayla'ya doğru koşuyordu:

Aylacığım!.. Sevgili Aylacığım!..

Genç kız, kendini delikanlının kolları arasında bulmuştu.

Aylacığım... Sevgili kardeşim...

Tekin, hem ağlıyor hem gülüyordu. Genç kız, açık bahçe kapısından, birer birer *giren arkadaşlarını* görünce *büsbütün şaşırmıştı. Hepsiyi ayrı ayrı kucaklıyor, öpüşüyorlardı*"³³⁹

Ne yazık ki Cahit Uçuk'un çok parlak gelişen yazarlık kariyerine karşılık özel yaşamı hayal kırıklıklarıyla doludur. Bâbılâi'deki bu hevesli ve kalemi kuvvetli genç kadın yazarın karşısına bu sefer ona göre oldukça yaşlı ve ciğerlerinden rahatsız ünlü yazar Mahmut Yesari çıkar. Gerçekleşen evlilikleri daha ziyade arkadaşlık özelliğindedir ve kısa bir müddet sonra da biter.

Cahit Uçuk bu yıllarda yazdığı *Türk İkizleri* kitabı ile yıllar sonra Christian Hans Andersen ödülünü kazanmıştır, tabii ilk halinden daha farklı ve olumlu manada bazı eklemelerde bulunarak. Ne yazık ki ödenek bulunamamış ve 1958 Mayısının 7'si ile 10'u arasında Floransa'da yapılan ödül törenine katılamamıştır. Kendisi o günlere ait hatıralarını şöyle aktarır:

"Kısa bir zaman sonra Yapı Kredi Kültür Yayınları Müdürü Vedat Nedim Tör Bey'e bir kitap dolayısıyla ziyarete gittiğimde, o beni öylesine coşkun bir sevinçle karşıladı ki şaşırmıştım. Meğerse o da Yapı Kredi Kültür Yayınları adına Floransa'daki o şölene davetli olarak gitmişti. O merasimde benim için yapılan tezahüratı anlattı.

"Yıllar önceki merasimlerde giyilen giysilerle sahneyi dolduran gençler ilk önce ellerindeki borazanları çaldılar. Sonra büyük bir Türk bayrağı dalgalandı. Orkestra İstiklal Marşı'nı çalarken, salonda binlerce konuk ayakta saygı duruşu yaptılar. Sonra ortalığın sakinleşmesini isterce tek bir borazan çalındı. Arkasından üç kez Cahit Uçuk... Cahit Uçuk... Cahit Uçuk... diye merasimi idare eden kişi salona seslendi. Cahit Uçuk ortaya çıkmayınca, ben heyecandan bacaklarım titreyerek, Cahit Uçuk'un hakkı olan şerefine ortada kalmaması için sahneye yürüdüm. Bir alkış koptu, bir alkış koptu ki heyecanlanmamak hatta ağlamamak mümkün değildi ve Cahit Hanım size sunulan diplomayı ben sizin adınıza aldım. Yine alkışlar alkışlar sürdü gitti. Tebrik ederim Cahit Hanım. Sizler artık memleketimizin dışarlarda yüzünü ağartan, milletlerarası takdir kazanmış, iftihar ettiğimiz yazarımızsınız."

Tabii Vedat Nedim Bey'in candan gönülden teşekkür ederek uzattığı şeref diplomasını aldım. Vedat Bey şeref diplomasındaki sözleri Türkçe'ye çevirdi.

'Cahit Uçuk bu kitabıyla, kendi memleketindeki çocuklarla dünya çocuklarını birbirlerine tanıtmakla, aralarında yarattığı sevgiyle dünya barışına da yardım etmektedir. Kutlanız.'

Vedat Bey'e, belki de hiç elime geçmeyecek büyük armağana sahip çıktığı ve bana ulaştırdığı için tekrar tekrar teşekkürler ettim..."

Cahit Uçuk çocuklara yazdığı kitaplarla bilhassa o dönem pek fazla eseri bulunmayan çocuk edebiyatımızda önemli bir boşluğu doldurmuştur. *Türk İkizleri*'nin yanı sıra *İran İkizleri*, *Gümüş Kanat*, *Yalçın Kayalar*, *Mavi Ok*, *Kırmızı Mantarlar*, *Üç Masal*, *Türk Çocukuna Masallar*, *Ateş Gözlü Dev*, *Cepteki Yavrular*, *Herte*

339- Cahit Uçuk, *Bir İmparatorluk Çökerken*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1995, s. 1.

Verte Pitte (40 Dizi Masal), Eve Giren Güneş, Açılan Pencere, Mavi Derinliklerdeki Sır, Kayaya Öyküler Dizisi (38 Öykü) onun bu konuda meydana getirdiği eserlerdendir.

Anadolu kültürünün ve yurt sevgisinin, toprağa duyulan saygının ve aile bağları duygularının yoğun olarak hissedildiği bu kitapların yanı sıra polisiye öyküler de yazarımızın çocuklara sunduğu eserlerin konusunu teşkil etmiştir. Aşağıda Cahit Uçuk'un, Türk köylüsünün bağ bahçe ve yaşam koşulları içerisinde çocuklarıyla sürdürdüğü düzeni masalımsı ama tümüyle gerçek olarak ifade ettiği Türk İkizleri kitabından bir bölüm okuyacaksınız.

"Ertesi sabah, Fatma Bibi çocuklarını, Abuğ Hasan'ı gün doğmadan uyandırdı. Hava bulutluydu. Sert bir rüzgar esmesine değin, bulutlar dağılmıyordu.

Parlak, sevinçle döşeğinden çıkarak, titreye titreye urbalarını, yün çoraplarını, yemenilerini giydi. Evde birkaç günden beri göç başlamıştı. Abuğ Hasan, birkaç bölük eşyayı, bulgur, buğday, un çuvallarını, kasaba damına götürmek için yüklü katırların ardında kasabadan yaylaya, yayladan kasabaya gidip gelmişti. Yalnız döşekleri, çamaşır ve yemiş sandıkları, erişte tenekeleri gibi şeyler kalmıştı. Onları el birliği ile katırlara yükleyerek, damlarından çıktılar. İkizler, ahırdan davarlarını salıverdiler.

Küçük kabile, bahçenin çit kapısından ayrılırken çocuklar, arkalarına dönerek yayla damlarına baktılar.

Parlak'ın gözleri yaşarmıştı:

Her yıl göç ettiğimiz halde, kış başlarken bu damdan ayrılığa, bahar başlarken kasabadan ayrılığa alışmadım.

Köyün dar yolundan geçerlerken, sağa sola havlayan Ok'la Tok'un sesi, çit kapılarında konu komşuyu biriktiriyordu. Köyde herkes kasabaya göç etmezdi. Yalnız kasabada kış damı olanlar, kışın yaylada kalmazlardı. Onlar, iki yana:

Hoşça kalın...

Diyorlar, komşular:

Gidin güle güle!

Diye karşılık veriyorlardı. Böylelikle, köyden çıktılar. Köyün sonundaki dik yokuştan kasaba yoluna inmeye başladıkları vakit, rüzgar birdenbire kesilmiş, tek tek tanelerle yağmur yağıyordu.

Fatma Bibi eşyalara baktı:

Bari yağmur atmasa da bu yüklerimiz, döşeklerimiz ıslanmasa...

Parlak, dik yokuştan indikçe, uzaklaştıkları yayla köyünden ayrılığının acısını unutup; her adımda yaklaştıkları kasabaya gittikleri için seviniyordu.

*Küçük kabile, yayla dağının kıyısındaki yoldan yürüdükçe hava ılınıyor, ısınıyordu. Çıplak ağaçları, sert rüzgarları, yarı boşalan evleri ile yayla köyü gerilerde kalmıştı. Sağ yanlarındaki küçük derenin suyu daha çoğalmış, çağlayarak akıyordu. Ortalığa gün sabahlarının garip ıssızlığı çökmüştü. Tırmanırken gördükleri çiçeklerin yerinde şimdi kuru saplar vardı."*³⁴⁰

İşte böylesine candan bir şekilde Anadolu kültürünü benimsemiş bu ilginç ve kabiliyetli kadın yazarımız Cahit Uçuk, "Mavi Ok" adlı kitabında ise Toros Dağları'nın eteğinde yurt tutmaya çalışan ve kökenleri tıpkı kendi ailesi gibi Rumeli topraklarından gelmiş bir ailenin hikayesini anlatır. Eserin bizim için en ilgi çekici yönü; kitabın önde gelen kahramanı, evin sevimli ve akıllı kızı Türk'ün katıldığı hikaye yarışmasında ödül kazandığı öyküdür: Burada anlatılanlar o yılların Antalyası'nın şiir gibi bir dille ve son derece tatlı bir üslupla ifadesidir ki yazarımızın bu topraklara duyduğu büyük sevgiyi de ortaya koyması açısından önem taşır.

"Bu benim yeni kökler salmaya başladığım toprakların hikayesidir.

Ana caddeler beton döşeli, arka sokaklar toprak. Yaz güneşinin yangını bu dar sokaklara giremez. İki katlı kara tahta evlerin cumbaları birbirlerine öyle yakındırlar ki, birbirleriyle fısıfısı konuşurlar gece gündüz.

Eski kale duvarlarını yıktırılmış gelen Valilerden biri. Onun için Adriyanos Kapısı öylece ortada tek başına kalmış. Yüz yıllar boyunca beraber yaşadığı surlardan ayrılığına üzgündür belki de. Surların dibinde akan sular, şimdi beton bir arıkla caddenin ortasında.

Eskiden caddeler toprakmış. Tıpkı arka sokaklar benzeri. Gök delinip, deli yağmurlar yağsa kumlu şose onu emer, derinlere çekermiş. Şimdi beton caddelerden dereler akıyor deli yağmurlarda. Başımda dedemin bana çadır kadar büyük gelen şemsiyesi, koltuğumda çantam okula gitmek ne güzeldir. İnsan bilir, yağmurun dindiği dakikada bulutlar dağılacak, sarı güneş mavi gökte, sokağın ıslak kumlu toprağında cam kırıkları ıslık ıslık parlayacaktır. Şemsiyemi başıma geçirmek isteyen yağmur, gergin siyah kumaştan serin serin yüzüme püskürür. Bazı günler yarı yolda yağmur diner. Burada yağmur pek umursanmaz. Yağmazsa kötüdür. Yaza kuyular –sarnıçlar– susuz kalır sonra. Yağmur burada halkın dilinde rahmettir. Severiz yağmurumuzu. Damların kiremitleri gökten yağmur dileyen açılmış avuçlara benzer. Yassı, yayvan alt kiremitler. Üst kiremitler ancak iki kiremitin ek yerlerini kapayacak kadar küçüktür.

Yağmurlar, uzun, tatlı ve ılık sonbahar biterken başlar burada. İri sıcak damlaların üçü beşi birleşerek parıltılarla düşerler. Her evde bir koşuşmadır kopar. İçine ip merdivenle indirilen yıkayıcının arıttığı kuyu, karanlık ağızını göğe açmış bekler. Savaktan inen boruya ucu

340- Cahit Uçuk, **Türk İkizleri**, Uçuk Yayınları, Serveti Fünun Matbaası, İstanbul 1978, s. 207-209.

bu ağza uzanan bir boru daha eklenir çabucak. Fakat ilk önce boşluğa bırakılır. Damlarda birikmiş yaz tozları, serçe, kumru gübreleri birbirine karışarak iner, iner. Su duru akmaya koyulunca kuyunun ağzına birer sepet konur, sepetin üstüne temiz tülbentler serilir. Su oluşu bu-
raya yerleştirilir.

İnsanın yaşı küçük olursa, köpüre köpüre akan suyun kuyudaki yankılarından korkar. Ben de korkmuştum dedemin kuyusundaki seslerden. Bana öyle geliyordu ki, gökten başıboş serpilen damlacıklar, toprağın içindeki karanlık deliğe tıklılmaktan hoşlanmıyorlar. Homurdanıyorlar, bağılıyorlar biteviye yağmur yağdığı sürece, bu dert yanırlar yükseldi aşağıdan. Ama çok sürmüyor bu ağlayışlar. Kısa zamanda kuyu köpüren sularla taşıverir. Artık saçaklardan taşan su boşluğa akar. Kuyuda sesler diner, boşluğa akan suyun türküsü başlar.

İçime bir sevinçtir dolar o zaman. Damla damla ki-remitlere düşüp, oluk dolusu kuyuya dolan sular, artık kova kova çekilecektir. Karanlıklardan gün ışığına kavuşan sular değil de benmişim gibi sevinirim.

Dedemin evinin kuyusunun mermer çemberi, demir çırığı, küçük kalaylı bakır kovası vardır. Yaz gelince bu demir çırığının sesi, kuyudan yükselen suyun kahkahaları hiç dinmeyecektir. Kuyunun hemen yanında dedemin ekip büyüttüğü yasemin ağacı, akşamüstü gökte yıldızlar doğarken mor renkli tomurcukları ak ak çiçeklerini açar. Gecenin karasında yıldız yıldız parlar yaseminler.

Yasemin, ful buraların öz çocukları. Dedemin evinin dar, ıslak sokağındaki yüksek ev duvarlarından yaseminler kokulu dallarını uzatırlar. Akşamüstü benim yaşımdaki -12- kızlar yasemin çizerler: -Dizmek demektir- uzun, morca renkli goncalar henüz patlamadan dallarından usul usul toplanır. Bunlar ince uçlarından ipliklere, veya diplerindeki deliklerinden çam iğnelerine geçirilir. Bunları annelerimize veririz. Kendimiz de saçlarımızı takarız. Hava kararmaya başladıkça goncalar birer birer açarlar. Buralarda gelenekmiş bu. Ben de yasemin çizer oldum bura kızlarıyla beraber. Saçlarımızda başımızı döndüren yaseminlerimizle gezeriz yatana dek. Sonra yastığımıza koyarız. O demetler gece boyunca güzel düşler gösterir insana.

Ful'e gelince o minimini bir güle benzer. Güneyin bütün özelliklerini kendisine toplamıştır. Koyu yeşil fidanının tepede dallarında açan bir masal sultanıdır. Yanına yaklaşan sıcak bir solukla hemen sararır solar, kokusu nu vermez.

Yaz mevsiminde, durduğu yerde atlarının soluklarıyla sallanan bir arabaya binersiniz. Arabacının terli vücudu kıpırdar. Kolu kalkar, kamçısı havada şaklar. Bir bahçe yoluna çevrilir girersiniz. Yüze çarpan sıcak hava ful kokar. Nereden geliyor bu koku diye ararsınız. Arabacının kulağı arasındaki fulü görürsünüz.

Tozlu yol tekerlek ve nal seslerini yutar. Burada in-

san kendini çevresindeki güzelliklere kaptırıyor. Sağ yanda sabahları içine Toroslar'ın gölgeleri düşen deniz. Sol-
da bahçelikler. Baharda bu bahçelikler tüm tüm tüter. Koku öyle bir dumandır ki, rüzgar ne yana eserse o yana gider. Turunçgiller soyunun çiçekleridir havayı böylece tutsüleyen.

Kışın yaban nanuherleri, kekikler, sayısız adsız otların genzi gıcıklayan kokularıyla ıslaktır hava. Güneş sıcak, gölgeler ısırcıdır.

Karşı bahçeliklere yürüdüğümüz çoktur. Şehirden, çağlayanların haykırılarından uzaklaşınca, derin bir sessizliğin içine düşülür. İnsanı; kuş, böcek, kurbağa, arıklardaki suların seslerinden örülme bir mırıltıdır kuşatır. Yanlarda gölge sızmaz çitler uzayıp gider. Ardında çalışanların solukları duyulmaz. Yaban asmalarının, zakkumlarının, kargıların, yemişsiz incirlerin, baldıranların, böğürtlenlerin, kaktüslerin dolana sarıla ördüğü harım çitlerin ardındaki köpekler görmedikleri yolculara ürürler. Daha içerilerde yeşiller sarar çevreyi. Yeşil çitlerin dibinde camgöbeği renkli yayvan bir su görünür. Dipten dibe akar bu sular. Suyun altında boyunlarını akışa vermiş su bitkileri görünür. Hepsı resim kadar kıpırtısızdır. Ürkek kurbağalar, uzun bacakları üstünde yaylanıp durgun suyu parçalarlar.

Yanımızdan sarı yüzlü, kocamış bakışlı samracı çocuklar geçer. Bu çocuklar şehrin sokaklarından gübre toplarlar. Önlerindeki sıska eşeğin küfelerini doldururlarsa, karınlarını doyurabilirler.

Bu gübrelerle büyük şehirlerde çok para karşılığı satılan sebzeler yetiştirilir. Bahçelerdeki kargı üstüne çamur sıvalı, damları sazla örtülü evler, coğrafya kitabımdaki Afrika kulübelerine benziyor. Bu kulübelerde taş devri yaşayanlar var sanıyorum. Her yanlarında gümüş sular akan bahçelerinin dışındaki yaşayışı bilmezler. Gök, deniz, esen rüzgarları gözlerler. Sam eseceğini, fırtınaların kopacağını bilirler.

Kargı duvarlı, saz damlı evlerinin çatılarına tarla fareleri üşüştü müydü gelen büyük fırtınadır. Çalılara serili çamaşırlar toplanır. Pazara gidecek ertesi günün sebzesini el birliğiyle, evin önünde akan yayvan arıkta yıkarlar. Evin oğlu köfün -küfe- leri eşeğin sırtına vurur. Analı, babalı, kızlı, oğlanlı küfeleri doldururlar. Çıplak ayaklı oğlan, bir şarkı tutturarak tozlu yolda pazara gider.

Akşam üstü uzaklardan bir uğultudur kopar ama çok uzaklardan. Bu deli bir rüzgarın çarptığı ağaçların iniltisidir. İnilder, inilder, inilder. Sonra yerdeki otlar fısıldaşır. Titreşmeye başlar. Birazdan rüzgarın ilk soluğuyla bütün bitkiler boylu boyuna yere serilir. Derken daha yukarıda bir karışıklık olur. Andızların, kavakların en sivri uçlarını, boyunlarını büker. Portakal ağaçlarının kızarmış yemişleri çalkalanmaya, sarılıp çözülmeye koyulurlar.

Dam altına sinenler, açık kapı ağızlarında birbirlerinin seslerini duyamazlar. Çünkü fırtına kuşatmıştır onları.

Baca dumanı içeri bastığından akşam yemeğini sıcak yiyemezler. Ve fırtınayı kendi başına dışarıda bırakarak döşeklerine girerler.

Gecenin bir vaktinde sesler bıçakla kesilir. Kara bulutların arabası fırtınayı yüklenip gitmiştir birdenbire. İnce, yumuşak bulut artıklarından yere serilmiş acılı toprağa bir yağmurdur düşer inceden. Yaraları onaran, baygınları ayıltmak için gökten uzanan bir eldir bu rahmet.

Sabah gün doğmadan önce dışarı uğrayanlar, bütün yeşillikleri gözyaşına boğulmuş görürler. Ağaçların altında portakal ürününü delik, patlak, zedelenmiş yerde bulurlar. Ağaçlar, çatallarından ikiye bölünmüştür. Bir gün önce ılık meltemle yelpazelenen yeşil ipek muz yaprakları, eski zaman hırkalarının ipek kumaşları gibi dilim dilim yırtılmıştır.

Ellerinde sepetler bütün aile, pazarda çok ucuza satılacak bu portakalları toplarlar. Sonra ağaçların yaraları sarılır, bahçe elden geçer.

Oysa ki şehrin dar sokaklarında, uçmuş birkaç kiremit, pencereden düşüp parçalanmış bir iki saksıdan gayri bir değişiklik yoktur.

Bu ıslak arka sokaklarda kanadı açık bir kapıdan kenarları beyaz badanalı çiçeklikler görünür.

Okula giderken hem yağmuru pek almaz, hem de kestirme diye geçeriz bu sokaklardan. Sardunyalar, akşam sefaları, fesleğenler, ıtırılar, sarmaş dolaştır o çiçekliklerde.

Kapı eşiğinde, bağı açık, eteği belinde, sarı yüzlü kocaman gözlü bir kadın belirir:

U... Ümüsee! Abe neredesin? Tez gel burayı... Baban gelir işten...

Sırtında küfesiyle kızın babası köşeden dönmüşdür bile. Elde bir somun ekmek, kirli küfenin dibinde mevsimine göre mevsimin en ucuz yemişlerini getirdiğinden kurumludur.

Bu mahallede oturanlar hamallık ve maşa, kürek yaparak geçinirler. Kadınlar evde çalışırlar.

Bir bayram günü dedemle o sokaklardan geçince şaşırdım. Bayram bütün sevinciyle bu sokağa gelmişti. Yarı yıkık evler baştanbaşa badanalanmıştı. Dedeme hep selam veriyorlardı. Dedem bana: 'Bunların içinde bizim Rumeli'ndeki çiftlikte çalışan birkaç kişiye rastladım. Bana hala o eski çiftlik beyi gözüyle bakıyorlar. Dilden kulağa yayılmış hepsine. O topraklardan bir söz açmaya gör. Bağırlarını yumruklamaya, ağlamaya başlarlar.' demişti.

O zaman birdenbire anlamıştım, niçin bu sokaklarda tanıdığım, beni çeken bir hava var diye. Bunların hikayelerini babaannemden dinlemiştim uzun uzun. Çömlekçi çiftliğinde üç yüz hanelik bir köyleri vardı. Çalışırlardı. Topraklarımızda yaşarlardı.

Bu sokaktan geçerken kocaman gözlerinde yaşlı bir özlemle Rumeli türkülerini söyleyişleymiş beni çağırır.

Bu daracık sokakta babaannemin anlattığı yitilmiş eski yurdun sıcağından, terbiyesinden, bağlılığından kucak kucak getirmişler, bu sokağın havasına serpmişlerdi sanki.

Burası bir devşirmeler ülkesi. Okuldaki arkadaşlarımla konuşurken öğreniyorum. Mısırlılar, Dimyatlılar, Kıbrıslılar, Rumeliler var içlerinde.

Dünyanın belki hiçbir yerinde bulunmayan eli açık toprak. Bir örnek sıcaklıkla bu kişilere bağrını açmış, hepsini besliyor.

Yaz sıcaktır, sıcaktır. Yakar fakat kavurmaz.

Kışı soğukcadır, üşütür ama dondurmaz. Bu gün bu insanların yaşadığı bu topraklar, geçmiş günlerde boş deşilmiş.

Sokaklarda, eski bahçe duvarlarında, o uzak günlerin kalıntılarını görüyorum. Bir sütun başlığı üstünde duran çiçek saksıları. Duvarın taze taşları arasında geçmiş yüz yılları konuşan bir heykel ayağı. Her yanda tarih, her yanda yazıtlar.

Hasta olduğumdan beri yatağımda hep tarih kitapları okudum. Şehirden çıkan her yol, insanı bir tarihe ulaştırır. İşte Side, Aspendos, Perge, Termesos...

Side'de insanların düşlerine girecek kadar güzel tapınaklar, tiyatrolar, mermer döşeli meydanlar, hamamlar var. Heykeller o zengin, o görkemli çağların canlılığını bize getirecek kadar canlı. Öyle çok, öyle çok ki bu heykeller. Onlara bakarken; 'söyleyin bana o günlerin masallarını' diyesim geliyor.

İşte Aspendos, Belkis tiyatrosu. Ortasında çıt deseniz, ta yukarı basamaklarda 'çıt' diye duyulur. Heykelleri, kral localarıyla kocaman bir tiyatro. Yüzyıllar boyunca depremlere, kasırgalara, dövüşlere göğüs gererek yaşamış uygarlık kalıntıları.

Dördüncü yüzyılda yaşamış Noel Baba da şehrin yakınında Demre'de. Kilisesi, mezarı var Noel Baba'nın. Onu dünya çocukları kadar biz de severiz. Müslüman değil Noel Baba. Fakat çocukların dostu. Hangi dinden olursak olalım, bütün dünya çocukları birbirimizi severiz. Çocukları seven Noel Baba da Müslüman çocuklarını sever elbet.

Bu toprakta Selçuklular'dan kalma anıtlar, daha canlı, daha bizim. Korkusuz, dik başlı, kahraman atalarımızın destanlarını, eskiden kalma yapıların yazıtlarında görmek, ne yüreğe işleyen sevinç?

Her yakasında çağ çağ yüzyıllar konuşuyor bu toprakların. Kıyılarda deniz savaşlarının hikayelerini fısıldar dalgalar.

Rüzgar, geçmiş yılların türkülerini söyler insana.

Bu şehir, sadece çevresiyle bir taçtır Türk yurdunun başında. Öyle bir taç ki her pırlantası geçmişte bir uygar milletin parıltısıyla tutuşur.

İşte ben bu şehirde yaşıyorum. Burada yaşamak masal gibi, tarih gibi bir yaşayış.

Bu satırları yazarken, dedemin evinin pencereleri altındaki dar sokaktan bir satıcı geçiyor. Ses iki yakalı evlere çarparak yankılar yapıyor.

Frenk yemişi... Frenk yemişi!...

Dedem 'İster misin?' diye sordu.

Evet! dedim. Para verdi bana. Hemen kalemi bıraktım. Bir tabak alarak aşağıya koştum. Kapıyı açtım:

Kaç kaç?

Üçü yirmi beş.

Karşımda kim bilir kaç kuşak önce Afrika'da yaşayan soyun, katıksız çocuğu *duruyor. Sepetinde bahçe çitlerini saran, kayalıklarda, yollarda kendi başına biten nar çiçekli kaktüslerin yemişleri dolu.*

Uzun parmakları arasındaki bıçakla dört çizgi çektiği yemişi, el değdirmeden tabağa veriş öyle ustalık işliyor ki. Yemişin üstünde ağusu yüreklere işleyen milyonlarca diken vardır.

Parasını alıp gitti o. Ben tabakla yukarı çıktım. 'Frank yemişi, Frank yemişi...' diyen sesi uzaklaştı adamın.

Şimdi yaklaşan davul sesinin yanı sıra sıcak, yanık bir erkek sesinin söylediği türküyü işitiyoruz dedemle.

(Selam da verdim sola sağa)

Bayramınız mübarek ola...)

Pencereden baktım. Sopasının ucundan sırmalı çevreler sallanan davulcu, o arka sokakların bağı yanık göçmen kuşlarından. Bayram bahşisine çıkmışlar.

Sesler uzaklaştı. Sokağın gürültüsü dindi. Alı güllü urbalı çocuklar. Bayram davulunun peşinden gittiler.

Sonra bir başka ses, sokağın içine bir türkü benzeri yayıldı:

(Elma şeker!.. Elma şekeri!...)

Ağzımda Frenk yemişinin çekirdek dolu tadı. Pencereden baktım.

Cam parıltılı kırmızı elma şekerlerinin dörde bölünmüş kargı sopalarını, kocaman bir Frenk yemişi yaprağına saptırmış.

Bu yeşil yaprak tepsiyi zorlukla taşıyan çocuğa boş sokakta alıcı çıkmadı.

Dedeme baktım. Gözleriyle 'Haydi al!' dedi.

Ben kapıyı açtığımda, o başında kaktüs yaprağından tablası, bayram davulunun sesine doğru koşuyordu."

'Türk Vardar'³⁴¹

İşte böyle başarılı yazılar birbiri peşi sıra eserlere dönüşüp ortaya çıkarken hayat da kaderin oluşturduğu sayısız yolda hızla akmaya devam ediyordu. Cahit Uçuk hem yazarlık hayatının zorluklarından hem de özel yaşamındaki tersliklerden bıkmıştı. Baba ocağında kafasını dinleyeceği, sevdiği memleketinde huzur bulacağı günler arzu ediyordu. Hatıralarında bu düşüncelerini samimiyetle anlatır:

"En güzeli, diyordum, Antalya'ya gidip basma şalvarı dikerek, başıma beyaz puanlı kırmızı örtüyü dolayarak omzumda çapa veya kürek, portakal fidanlarının sıralandıkları bahçemizde ağaçları sulamak, toprağı bellemek, gübrelemek, çapalamaktı. Bahçenin köy evinin ocağındaki sacayağı üstüne oturttuğum tencerelerde çorbalar, kuru-yaş fasulyeler pişirmek, hamur tahtasında zar zar incecik yufkalar açarak, börekler, baklavalar yapmak, onları üstü küllenmiş kor ateşlerin üstünde pişirmek. En iyisi bunları yapmaktı. Günün birinde bunların tümü kendi kendine, hem de başına buyruk oluverdiler. Antalya'ya göç ederek büyük evimize yerleştik."³⁴²

Bu yalnız günler uzun sürmez ve Antalya'ya peşinden gelen Galatasaraylı futbolcu Necdet Kayral ile evlenen Cahit Uçuk, çok sevdiği güzel memleketini yeni eşine tanıtmaya hevesini anılarında şöyle dile getirir:

"Nikahtan sonra Necdet'i bizim Kırçami'ndeki bahçeye davet ettim. Faytona bindik. Yenikapı'daki evimizle bahçemiz arasındaki yolu uzatmak için arabacıya 'İlkten Lara'ya bir uzanalım, konuğumuza şelalelerimizi gösterelim. Sonra Kırçami'ne gidelim' dedim.' Hava güneşliydi, fakat koyun duru mavi sularında, yer yer beyaz bulut kümeleri yüzüyordu. Denize kayalıklardan dökülen şelalelere gelince yanımda sessizce oturan Necdet'e 'Bu muhteşem şelalelerin denize dökülüşünü seyretmek ister misin?' diye sordum. Hayretle yüzüme bakışlarında, 'Görülecek ne var ki?' diyen bir soru vardı sanki. Demek ki şelaleyi görmeye pek istekli değildi.

'Öyleyse buralarda oyalanmayalım, doğru bahçeye gidelim. İster misin?'

Sorumu kısaca cevapladı.

'Daha iyi olur. Hiç portakal ağacı görmedim.'

'Acaba şelale görmüş müydü?' diye düşündüm. Ve iki yanı böğürtlenlerle örtülü daracık bahçe yoluna saptık. Hava öylesine ıtırlydı ki, yolun kenarındaki yabani nanelerin kokuları, ve çit arkasındaki bahçeleri saran çeşitli dağ çiçeklerinin kokularıyla sarmaş dolaştı. Bu yollar, beni her zaman olduğum yerden alır, bilinmez sihirli dünyaların bahçelerine götürürdü. Yine öyle duygulanmıştım. Düşerken çığlıklar koparan köpük köpük

341- Cahit Uçuk, **Mavi Ok**, Uçuk Yayınları, Serveti Fünun Matbaası, İstanbul, s. 176-185.

342- Cahit Uçuk, **Erkekler Dünyasında Bir Kadın Yazar**, s. 145.

şelalenin havaya serptiği su zerrecikleriyle dolu serinlik, bu yaban çiçeklerinin kokularına karışıyordu. Yanımda oturan genç adama bakıyordum ara sıra. Sanki o tümüyle bir başka âlemdeydi. Neydi onun dünyası? Öylesine sakin, öylesine gizliydi ki, varla yok arası. Sanki birkaç saat önce nikah masasından kalkan güleç yüzlü, sevimli insan o değildi. Hasta mıydı yoksa? Bu sorunun peşinden içimde doğuveren kuruntu, korku 'Acaba, yoksa?' başlıklı sorular peş peşe içimdeki duygulara akmaya başlamıştı. Birden sordum.

'Neyin var Necdet? Sanki bu gezintiden hiç de memnun görünmüyorsun.'

Sorum onun keskin ve ciddi hatlı yüzünü belirsizce yumuşattı, gülümsetti. Bu ufacak gülümseme ile birdenbire sevimli, candan biri oluvermişti. Elimi tutarak avuçları içine aldı.

"Sakin yanlış anlama Cahit. Ben sporcu adamım ve duygularımı kolaylıkla açıklayamam."³⁴³

Gerçekten de evlilikleri hep bu açıklanamayan belki de daha berrak ve özenilerek yaşanması gereken zamanların eksikliğiyle geçti. Zaten Cahit Uçuk her zaman için iflah olmaz bir kalem sevdalısıydı ve her şeyin önüne geçen yazma tutkusuyla hayata bağlanıyor, güçlüklerle meydan okuyordu. Genellikle kendisi sorumlulukları yüklenerek ve sürekli çalışarak geçiren yıllar... Kendisi o yıllarda son derece güçlü ve faydalı bir teşkilat olarak doğuşuna tanık olduğumuz 'Çocuk Esirgeme Kurumu'nun çocuk dergisinin de yazarıdır. Çocuklar için pek güzel öyküler kaleme alır Cahit Hanım ama ne yazık ki anne olma sevinci hala onun için uzak ve yaşanılmamış bir hayaldir. Oysa kız kardeşi bu mutluluğu yaşar ve onu yanına çağırarak paylaşmak ister. O yıllardaki şartları aksettirmesi bakımından da aşağıdaki anlatım ilgi çekicidir:

"Aldığım mutlu bir haber beni Antalya yollarına düşürmüştü. Kız kardeşim, biricik Kayacığım anne olmuştu. Onu görmeliydim, hemen, derhal görmeli, o mini mini bebeği bağrıma basmalıyım. Trene bindim, Burdur'a kadar trenle gittim. Yol arkadaşım sevimli bir hanım sayesinde buz, ayaza karşın gayet zevkli bir yolculuk olmuştu, bir istasyon şefinin hanımı olan arkadaşım Burdur'a varmadan inmişti. Tren istasyona vardığında, 'Burdur kadar insanı isteksiz karşılayan bir istasyon var mıdır acaba?' diye düşündüm. Geceydi, yüksekte atladığım basamağın altında çukur olabilir korkusuyla, kenara tutunarak indim. Bir hayli yürüdüktan sonra, istasyon binasının paslı ışıklarına ulaşabilen yolcuların tümü otobüs bulmak için dağılıştılar. Ben ortada tek başıma kalmıştım. Bir otobüs şoförü müşteri arıyormuş. Ona buna sorarken iştirerek yanına koştum.

On beş dakika sonra şoför mahallinin arkasındaki iki kişilik koltuğa oturmuştum.

Bu yolculuk geceleri sekiz, gündüzleri altı saat sürmekteydi. Gece yolculukları hem sakıncalı, hem de ürkütücüydü. Karanlığın içine uzanan daracık dönemeçleri dönerken gözlerimi kapatıyordum. Her dakika sağımızda akan nehre uçabilirdik. Son derece dikkatle izlediğim şoförümüz tecrübeliydi. Bir süre sonra rahatlamıştım.

Biraz dalmış olacağım ki, burnuma yolculuğum süresince özlemine çektiğim Akdeniz ikliminin o kendine özgü kokuları dolarken, gözlerim açıldı, derin derin soluk aldım. Düzler Çamı'ndaydık. 'Gelmişiz' diye yüreğimi bir sevinç kabarttı. Düzler Çamı'ndan sonra Bey Dağları eteklerinin bir tarafında yalçın tepeler, öbür yanlarında dipsiz uçurumlar olan daracık, dik, kıvrım kıvrım yollar başlıyordu. Bunlar öyle dar, öyle kuru toprak yollardı ki, artık gözlerimi kırmaya bile cesaret edemiyordum. Bazı yerlerde araba duruyor, muavin aşağı inerek tekerleklerin uçurumdan yana yerlerine büyük taşlar koyuyordu.

Gökte beliren pembelikler şafağın müjdecisiydi. Sol yanımda çam ormanlarıydı. Pembemsi, sis inceliğindeki şafakla, doğanın uykudan uyanışlarının mahmur güzellikleri görünmeye başlamıştı. Kalbim sevinçle çarpmaktaydı. Yol artık tümüyle düzelmişti. Araba daha cesur, kendine güvendiği bir hızla şehre giriyordu. Kokular değişmişti, havada hafiften duman kokusu vardı. Ocaklar tutuşturuluyor, sobalar ateşleniyordu. Ve birden otobüsün frenleri feryat feryat haykırdı, durduk.

Otobüs garajındaydık. Artık bir saniye bile duracak halde değildim. Şoföre bu rahat ve güvenli yolculuk için teşekkür ederek otobüsten indim, en öndeki faytona atladım.

'Yenikapı, Kırık Sokak, yirmi üç numara.'

Atların nal sesleri caddenin kumlu yolunda, 'Şık, şık' diye sesleniyorken, lastikli tekerlekler son derece suskundu. Karakolun önünden geçtik. Sağ yanda görünen, en üst tepeleri kar külahlı muhteşem Bey Dağları'nın eteklerindeki denize, gökte yüzen bulutların aksi düşmüştü. Havada bin bir kır çiçeğine karışan öyle bir koku vardı ki, ciğerlerimin en derinliklerindeki mağaracıklara kadar havayı soluyordum. Ankara'nın kışından, İskenderun'un baharımı ılığından sonra, Akdeniz havasının bütün ihtişamıyla insanı sarıp okşayışında sevdiklerimin orada bulunuşlarının da etkisi var mıydı acaba?

Halkevi Meydanı henüz boştu. Vakit erkendi. Gözlerim Halkevi önündeki belki de bin yıllık çınarı boşu boşuna içim sızlayarak aradı. Arabanın frenleri çekildi. Yirmi üç numaralı sevgili evimizin önündeydim. Kapının büyük tokmağını kendi şifremlerle üç kere aralıklı çaldım. Yukarıda sevinçler, bağrıışmalar, koşuşmaların ardından kapı kendi kendine açılıverdi. Merdivenlerdeki paldır küldür ayak seslerinden sonra, kız kardeşim Kaya'yla sarmaş dolaş olurken, eniştem arabacının parasını ödüyordu. Kaya çantamı kapmıştı. Büyük kapı, sokağın yabancı olmayan sevimliliğine kapandı.

Yüksek basamakları çifter çifter çıkarken gözlerim merdiven başındaydı. Babam, onun yanında annem, kucağında yarım kundak içindeki bebek yeğenim Ali Gündüz Ağva, beni karşıyorlardı. İlk önce annemin uzattığı oğlanı kucaklayarak bağrıma bastım. Teyzesini tanıyor-muş gibi gülücüklerle kocaman kara gözlerini bana çevirmişti. O kollarımın arasındayken, anacığımı babacığımı, dadıcığımı öptüm.

Orada merdivenlerin başında dakikalarca özlemlerimizi gidermeye çalıştık. Sormaya, konuşmaya gerek yoktu. Sağdılar, sağlıklıydılar, mutluydular. Evimizdeydik, hep beraberdik. Katıksız, kuruntusuz, güneş güneş aydınlık bir sevinçle bir aradaydık. Ne güzeldi bu beraberlik. Mutluluk içimizden, bağrıımızdan fışkırmaktaydı.”³⁴⁴

Cahit Uçuk bu evliliğinde aslında hep ümitlerini canlı tutma arzusunda oldu, Trakya'daki Muratlı civarında, eşinin askerlik yılları sırasında ailesine yolladığı kısa bir mektup onun bu konudaki samimi hislerini ortaya koymasından önemlidir.

“İnsanların da kırılan ümit dalları vardır. Öyle sanıyorum ki, benim de kırılan dalım çiçeklendi. Belki henüz kuruntu bu, ama dalımın çiçekleneceği ümidindeyim. Antalya'ya ilk geldiğim gece 'Geri dönmeyeceğim, burada kalacağım' dediğimde, 'Henüz çok erken, daha çok gençsin, yaşam seni çağırıyor' derken ne kadar da haklıymışsınız.

Yine de alınlarımızdaki gizli yazılarımızın şifrelerini çözenin çok güç olduğunu da ilave edeceğim. Sizi çok seviyorum. Hasretlerimle sizleri kucaklar, bahçemizle birlikte ağaca, dala, çiçeğe, böceğe, kuşa, kucak kucak sevgiler.”

Kızın Cahit³⁴⁵

Bir müddet sonra normal yaşam devam etmeye başlar. Eşi askerliğini bitirmeye çalışırken Cahit Uçuk da yeni romanlar oluşturma telaş ve arzusundadır. Kafasında tasarladığı bir de tiyatro eseri vardır ki konusu; Alaiye'de yaşadığı yıllarda dinlediği bazı söylencelerden doğmuştur.

'Alaiye Koyu'nda rüzgarların dolaşmadığı günlerin sabahlarında Kızıl Kule'nin muhteşem resmi suya düşerdi. Kızıl Kule, Akdeniz korsanlarının barınaklarıymış diye anlatırlardı. İçinde binbir çeşit maceranın öyküleri, insanın yüreğine sokulur, seslenirlerdi sanki. Hayal ediyordum.... Piyesimde bir korsan olacaktı; babayığit, Akdeniz güneşinin bronzlaştırdığı, güzel, güçlü, yapılı vücudu ve saçları güneşten yaldız yaldız altın, ufukların ardını bile gören gök mavisini gözleriyle genç bir korsan. Adını

da koymuştu: 'Gök Korsan'.³⁴⁶

Cahit Uçuk böyle anlatır bir müddet sonra Tepebaşı Tiyatrosunda temsil edilerek kendisine büyük heyecan yaşatan oyununun doğuşunu...Gerçi oyunun sahneye konusu hayalindeki gibi olmamıştır ama hayat devam eder.. Şimdi de önemli bir romanı hayat bulmak üzeredir: *Güneş Kokusu* ve ilginç bir konuyla hemen yazılmayı bekleyen *Sabır Taşı*.

Böyle tempolu ve çok yoğun çalışarak belki de yürütülemeyen bir evlilik gemisinin batışının verdiği üzüntüyü yok etmeye çalışır Cahit Uçuk.

Ankara ve İstanbul'da özel hayatına ve yazarlık yaşamına bağlı olarak vakit geçirirken hep sığındığı, vücudunu ve ruhunu dinlendirdiği yer Antalya'dır ve konu ile ilgili duygularını samimiyetle şöyle ifade etmekten de kaçınmaz:

“Elini çabuk tut Cahit. Seni Antalya paklar. Yoksa rahatın, huzurun kaçacak, diyordum.

Bahar gelmişti. Bahar demek, peşinde yaz koşuyor demektir. Yaz demek deniz demektir. Sabah erkenden serin sulara kendimi atabiliyordum. Denizin kıpırtısız suları kıyıda çakılların bitip incecik kumsalın başladığı yerde bile kıpırdamazdı. Beydağları'nın tepeleri kar külahlı, heybetli görüntüleri bu duru, bu kıpırtısız maviliklere bir tablo gibi düşerdi. Bir zerre kara dumanın bile renklerini bozmadığı büyük, duru beyaz bulutlar göğün sonsuzluklarına yelken açmışlarsa, kendimi suya attığımda o küme küme bulutların içinde yüzüyormuşcasına kulaçlar atmamın sarhoşluğuyla kıyı boyu gidip gelerek yüzme zamanıydı.”³⁴⁷

Cahit Uçuk Antalya'da bulunduğu zamanı hep iyi değerlendirmeye çalışır. Aşağıda yer alan hatıra da bu düşünceye güzel bir örnek teşkil etmektedir:

Çocuklar orada geleceğin uygar insanları olarak yetişmekteydiler.

Sabah saat 06.00'da on altı, on yedi, on sekiz yaşlarında kızlı erkekli gençler uyanmışlar, yıkanıp taranmışlar, günlük pantolon ve gömlektan oluşan giysileri sırtlarında, enstitünün büyük alanında, dalgalanan sancağın altındaydılar ve hep bir ağızdan İstiklal Marşı'mızı okuyorlardı. Köy çocuklarının en kabiliyetlilerinin bile köylelerinden kopup uygar dünyaya adım atabilmelerinin neredeyse imkansız olduğunu bilen benim gibi biri için, bu ilk görüntü inanılmaz ölçüde sevindiriciydi. Kümeslerde tavuk yetiştiriyorlar, besledikleri ineklerin sütlerinden kendi peynirlerini, tereyağlarını üretiyorlar, baktıkları kovanlar balla dolup taşıyor, tarlalarda buğday ekip biçiyorlar ve öğüttükleri undan kocaman esmer somunlar üretiyorlardı. Her sabah yarım saat beden eğitiminden

344- Cahit Uçuk, *Erkekler Dünyasında Bir Kadın Yazar*, s. 218-219.

345- Cahit Uçuk, *Erkekler Dünyasında Bir Kadın Yazar*, s. 241.

346- Cahit Uçuk, *Erkekler Dünyasında Bir Kadın Yazar*, s. 267-268.

347- Cahit Uçuk, *Yıllar Sadece Sayı*, Silsilename II, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003, s. 45.

sonra kendi elleriyle hazırladıkları kahvaltılarını ediyorlar ve ardından dersler başlıyordu.

Arkadaşım doktor Bedia, "Cahit, o kadar kabiliyetli-ler ve o kadar kolay kavıyor, öğreniyorlar ki, akıl almaz, şaşar kalırsın" diyordu. Marangozluk, demircilik, ipekçilik, kilimcilik, dokumacılık, ziraat, narenciye yetiştiriciliği gibi zanaat ve mesleklerin öğretildiği atölyelerde bu işe gönül veren idealist öğretmenler ders vermekteydi. Çocuklar enstitünün her branşında çalışıyor, okuyor ve tatbikatla enstitüyü bitirdikleri zaman isterlerse köylerini yepyeni çehrelere kavuşturacak güçte oluyorlardı.

Hasan Ali Yücel'in bu harika programı köy çocuklarına uygarlık mayaları çalma fırsatı sağlamıştı. Resim, müzik, tiyatro ve daha çeşitli öğretiler bu gençlere başarılarını açmışlardı. Gençler Halkevlerinin sıcak salonlarında gece gündüz sessizce derslerini çalışabiliyorlardı. Genç Türk Cumhuriyeti'nin gençleri kusursuz programlarla yetiştiriyorlardı. Böylece cumhuriyetimizin geleceği emin ellere teslim edilecekti. Arkadaşım Bedia sayesinde köy enstitülerini görme imkanı bulduğum bu bir hafta beni çok mutlu etmişti.³⁴⁸

"Hayatımın en iyi arkadaşı" dediği, Afitap Kırtası-ye Mağazasının sahiplerinden ve Servet-i Fünun Matbaasını tekrar hayata geçiren Murtaza Kağıtçı ile evlenerek uzun, mutlu ve verimli yıllar geçirir. Çok istediği halde evlat sahibi olamaz ama geniş ailesinin çocukları ona teselli olur. Kimsesiz, yardıma muhtaç kızlara elini uzatır, büyütür, hayata kazandırır. Romanları da birbiri peşi sıra gelmektedir: *Hep Yarın, Siyah Dantelli Şemsiye, Bıraktığın Yerden, Gecenin Bu Saatinde* ve diğerleri... Boğaz'da, Arnavutköy'de aldıkları dairelerinde Cahit Uçuk hayatının şüphesiz en mutlu zamanlarını geçirir. Evini çok sevmektedir, anlaştığı, sevip saydığı eşiyle güzel zamanlar yaşamaktadır. Yıllar bir bir ailenin fertlerini azaltır, ancak yaşamak böyle bir şeydir ve Cahit Uçuk da bunu gayet iyi öğrenmiştir.

Yazarlık hayatının sonlarına doğru çok önemli üç eser meydana getiren yazarımızın bu kitapları anılarından oluşmuştur: *Bir İmparatorluk Çökerken* de ailesinin geçmişini inceler. Cahit Uçuk'un çocukluğu da bu anıların içinde yer alır. Yakın tarihimizin sadece siyasi değil bilhassa toplumsal ve bireysel manada incelenmesi açısından değer taşıyan üstelik son derece akıcı bir üslupla yazılmış önemli bir anı kitabıdır. *Erkekler Dünyasında Bir Kadın Yazar* ve *Yıllar Sadece Sayı* ise daha çok yazarlık hayatına atıldıktan sonraki zamanlara ait hatıralarını topladığı eserleridir. 7 Kasım 2004'te sonsuzluğa uğurlanan Cahit Uçuk için ve tabii onun Antalyası için şimdilik söyleyeceklerimiz bunlar...

Güzel, kıymetli bir insanı ve yine güzel, kıymetli bir şehri aynı yazıda incelemenin kıvancını okurlarla paylaşmanın mutluluğu içinde, yeni sayfalarda buluşma temennisi ile...

KAYNAKÇA

Cahit Uçuk, *Erkekler Dünyasında Bir Kadın Yazar, Silsilename I*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003.

Cahit Uçuk, *Dikenli Çit*, Uçuk Yayınları, Serveti Fünun Matbaası, İstanbul, tarihsiz.

Cahit Uçuk, *Bir İmparatorluk Çökerken* Yapı, Kredi Yayınları, İstanbul, 1995.

Cahit Uçuk, *Türk İnkizleri*, Uçuk Yayınları, Serveti Fünun Matbaası, İstanbul, 1978.

Cahit Uçuk, *Mavi Ok*, Uçuk Yayınları, Serveti Fünun Matbaası, İstanbul, tarihsiz.

Cahit Uçuk, *Yıllar Sadece Sayı, Silsilename II*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003.

Necati Güngör, *Son Kadınlar*, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2002.

Sümbül. Foto: A.Kerim ATILGAN

1.2 'BEŞ ŞEHİR' YAZARINA MEKTUP YAZDIRTAN ŞEHİR "ANTALYA"

1.2.1.Özet

Doç. Dr. Nesrin Tağızade KARACA^{349*}

Cumhuriyet döneminin önemli isimlerinden Ahmet Hamdi Tanpınar (1901-1962); yazar, şair, eleştirmen, edebiyat tarihçisi, estetiysen ve kronikçi olarak 20. yüzyıl Türk kültür, sanat ve edebiyat alanında son derece özgün bir yere sahiptir.

19. yüzyıldan 20. yüzyıla geçiş döneminin insanı ve aydını, Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatının seçkin bir siması olan Ahmet Hamdi Tanpınar'ın sanatının ve estetiğinin oluşumunda güzel sanatların, tarih, kültür, coğrafya, şehir gibi olguların çok önemli ve işlevsel bir rolü, eksilmeyen bir tesiri vardır.

Hem şiirlerinde hem de diğer eserlerinde ortak olan duygu "medeniyet buhranı"dır. Tanpınar, medeniyet krizinin sosyal hayatımız içerisindeki yansımalarını okumaya çalışmış, kültür tarihimizin derinliklerinde unutulmuş önemli meseleleri gün yüzüne çıkararak önemli tartışma alanları oluşturmuştur. Kültürümüze ve tarihimize yeni bir gözle bakmayı teklif eden Tanpınar, geçmişin kültür mirasını "an" da yorumlayarak anlamaya ve geleceğe aktarma misyonunu gerçekleştirmiştir.

Edebiyatımızda seçkin deneme ve şehir kroniği eserlerin başında gelen Beş Şehir yazarının hayatında, İstanbul, Bursa, Erzurum, Ankara, Konya gibi Antalya'nın da önemli bir yeri vardır. Poetikasını en yalın şekliyle dile getirdiği ve Antalya'dan bir lise öğrencisi tarafından kendisine yöneltilen sorulara cevap oluşturduğu "Antalyalı Genç Kıza Mektup" başlıklı mektup formundaki yazısı ile birlikte Huzur romanında yer alan 'Antalya' izleği bildirinin çerçevesini oluşturacaktır.

"Bir şehri sevmek, aşka sebep aramaktır."

Ahmet Hamdi Tanpınar

Yaşadığı mekanın konumlandığı coğrafya, iklim ve mevsim, insan ruhunu etkiler. Tarihi bir perspektifle baktığımızda, insan yaşadığı şehre, bulunduğu çevreye ilgi duymuş ve bu ilgisini mensur veya manzum edebi eserler oluşturarak dile getirmiştir. Dünyanın her yerinde şehirlerin şiir, hikaye, roman, deneme türünde lirik anlatımları vardır. Türk edebiyatı da bunun zengin örnekleriyle doludur. Manzum olanların en yaygını şehrengizler; bir şehrin güzellerini veya güzelliklerini tasvir eden eserler olup, şehrin özellikle-

rinin yanında, dönemin toplumsal hayatından da kesitler buluruz. Edebiyatımızda şehir veya belde isimlerinin tevriyeli kullanımına dayanan bilâdiye türünden eserler de yazılmıştır. Bir şehrin vasfında onu övmek için yazılmış methiyeler ile bir şehrin düşman eline geçmesi üzerine söylenen şehir mersiyelerini de şehirlerle ilgili şiirler grubuna dahil edebiliriz.

Coğrafyayı vatan kılan, onun üzerinde yaşanan hayat ve bu hayatın insanıdır. Tarih ve medeniyeti anlamak için coğrafya önemli bir rehber olmakla birlikte coğrafyayı estetize eden, ona felsefi ve derinlikli bir anlam yükleyen faktör edebiyat ve özellikle de şiirdir. Memleket temalı roman, hikaye ve özellikle şiirlerde de, bütün değil, bütünü belli bir bölümü veya parçasının esas alınması, sınırlandırılması söz konusudur ki bu parçaların başında şehirler gelir. (Çetişli; 2004, 243)

Bilindiği gibi şehirler, tarihin farklı dönemlerine tanıklık ederler. Şehrin yüzüne, dokusuna geçmiş dönemlerden yansıyan izler, kültür ve kimliğin nasıl oluşup geliştiğini anlamamıza yarayan çok önemli göstergelerdir. Tarih, kültür, sanat, eğitim ve kimlik bakımından zengin bir içeriğe sahip şehirler, bir yandan ait oldukları kültür coğrafyalarına, uluslara ve devletlere farklı katkılar sağlarken bir yandan da varlıklarıyla toplumsal hayata çeşitli kentsel duyarlılıklar katabilirler. (Özer; 2002, 36)

Yerleşim alanlarını oluşturan mimari ve onunla armonik bir bütünlük içinde seyreden yaşama biçimi, zaman içinde şehir hayatını doğurmuştur. Şehir duyarlılığıyla edebi duyarlılığın örtüştüğü oranda, şehir ve insan da özdeşleşir ve modernitenin gelip dayandığı "şehir kültürü", "kent bilinci" gibi kavramlar doğar. Bu kavramların eğitim, kültür, tarih ve sanatla kucaklaştığı ölçüde şehirlerde yaşayanların kimlikleri de belirgin bir olgunluğa ulaşır.

Tarih, toplum ve edebiyattan soyutlanmış bir coğrafya yoktur. Çünkü edebi eserler, içinde yaşadığımız maddi çevreyi lirik ve esrarlı bir tahayyül boyutuna taşıırken sanatçılar özellikle de şairler ve yazarlar vatan coğrafyasını ve onun imar edilmiş parçası olan şehirleri farklı bir bilinç ve duyarlılıkla algılar. Vatan kavramını estetize eden de bu algıdır ve ağırlıklı olarak Türk şiir geleneği bunun sayısız örneğiyle doludur. (Aktaş; 2003, 15-48)

Victor Cousin, "... bana bir memleketin haritasını, dış biçimini, iklimini, sularını, rüzgarlarını ve bütün doğal coğrafyasını veriniz, size bu memlekette yaşayan insanın nasıl olacağını ve memleketin tarihinde ne gibi rol oynayacağını ve nihayet temsil edeceği fikri şimdiden söylemeyi üzerime alıyorum" (Yetkin; 1972, 194) diyerek edebiyatla coğrafya arasındaki epistemolojik ilişkiyi vurgularken; Mehmet Kaplan da coğrafyanın milletlerin üzerindeki fizyolojik ve psikolojik etkilerine işaret eder. (Kaplan; 1974, 175)

349- * Başkent Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Günümüz dünyasının modern kentlerinde estete bakışın yitirildiği dolayısıyla modernleşme sürecinin insanı getirdiği nokta ve insana sunduğu konum en net çizgileriyle şehirlerde görünür. Modern şehir, modern insana yeni özellikler ve normlar dayatarak konumunu yeniden tayin etmektedir. Öncesi ve modern söylemde 'hamaset' ve 'lirik tahayyül' ağır basarken sonrası süreçte belki de 'dramatik tahayyül' diyebileceğimiz eleştirel bir tutum söz konusudur. (Hilmi Yavuz) Nitekim, Bachelard'ın Paris için söylediği '*komşuluk, mana ve ruh, ne varsa heder oldu*' (Bachelard; 1996, 54) teşhisi, bir anlamda bizi yani İstanbul, Ankara, İzmir, Antalya ve bütün Anadolu'yu da kuşatmıştır. Çepe çevre örten bu kuşatılmışlığın gerisinden 1920'lerin Antalya'sını, Ahmet Hamdi Tanpınar söylemi ve onun estetiği açısından irdelemeğe çalışacağız.

Bu kapsamda şehir ve insan birlikteliğini, şairlerin algılayış ve yaklaşımları çerçevesinde Tanpınar'ın, tarih ve talih misyonu yükleyerek, 'hayatının tesadüfleri' olarak nitelediği (Uğurcan; 2001, 95) Orhan Okay Beş Şehir için: *"Beş Şehir'in en önemli özelliği, buradaki bahislerin objektif birer şehir monografisi olmaktan ibaret kalmamalarıdır. Bunlarda tarih bilgisinden ziyade tarih kültürünün, sanat tarihi tasvirlerinden çok sanatkar sezgisinin, bir toplum kurumunun şematik-sosyolojik incelenmesi yerine de sıcak insanî değerlerin ön planda olduğu görülür"* (Okay 2000, 45) derken, Tanpınar'ın kendisi de, İstanbul, Bursa, Konya, Erzurum ve Ankara şehirlerini anlattığı bu eserin ön sözünde; *"Beş Şehir'in asıl konusu hayatımızda kaybolan şeylerin ardından duyulan üzüntü ile yeniyi karşı beslenen iştiahtır. İlk bakışta birbirine çatışır gibi görünen bu iki duyguyu sevgi kelimesinde birleştirebiliriz. Bu sevginin kendisine çerçeve olarak seçtiği şehirler, benim hayatımın tesadüfleridir. Bu itibarla onların arkasında kendi insanımızı ve hayatımızı, vatanın manevî çehresi olan kültürümüzü görmek daha da doğru olur."* (Tanpınar; 2002, 3) demektedir.

1.2.2. Ahmet Hamdi Tanpınar Kimdir?

1901-1962 yılları arasında yaşamış, çok yönlü ve oldukça derin bir kişiliğe sahip; şiir, roman, hikaye, deneme, fıkra, tenkit ve edebiyat tarihi sâhalarında tekrar tekrar okunacak ve her okuyuşta insan ruhunu zenginleştirecek eserler kaleme almış, modern Türk edebiyatının seçkin isimlerinden biri olan Ahmet Hamdi Tanpınar, 19. yüzyıldan 20. yüzyıla geçiş döneminin insanı ve seçkin bir yazar olarak hayatın, tabiatın, insanın, sanatın ve medeniyetin derin mânalarını sezen, kavrayan, değişik perspektiflerden ulaştığı tahlil ve yorumlamaları son derece güzel bir üslupla anlatan önemli bir aydınımızdır.

3 Haziran 1901 tarihinde İstanbul'da doğdu. İstanbul'da Ravaz-i Maarif İbtidaisi'nde, Sinop ve Sirt rüştiyelerinde, Vefa, Kerkük ve Antalya sultanilerinde öğrenim gördü. Baytar mektebini bırakarak girdi-

ği İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nden 1923 yılında mezun oldu. Erzurum, Konya ve Ankara liseleriyle, Gazi Eğitim Enstitüsü ve Güzel Sanatlar Akademisi'nde edebiyat öğretmenliği yaptı. 1932-1939 yılları arasında aynı akademide estetik ve sanat tarihi dersleri verdi (1939 yılında İstanbul Üniversitesi'ne Yeni Türk Edebiyatı profesörü olarak atandı. Maraş milletvekili olarak 1942-1946 yıllarında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde bulundu. Bir süre Milli Eğitim müfettişliği yaptıktan ve Güzel Sanatlar Akademisi'nde eski görevinde çalıştıktan sonra 1949 yılında İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'ne yeniden döndü ve bu görevde iken 24 Ocak 1962 tarihinde İstanbul'da öldü.

Felsefi/estetik arka planında güzel sanatların da büyük bir yeri olan Ahmet Hamdi Tanpınar'ın sanatının ve estetiğinin oluşumunda güzel sanatlar kadar tarih, kültür, coğrafya, şehir gibi olguların çok önemli ve işlevsel bir rolü, eksilmeyen bir tesiri vardır. Tanpınar, yalnız çok yönlü kültürü ve ıslıtlı Türkçe'siyle değil, Batılılaşma problematiği karşısındaki tavrıyla da genç aydın kuşaklarını kendine bağlamıştır. "Bakmak başka, görmek başkadır" gibi "İşitmek başka, duymak başkadır" sözünün de en iyi örneğini kişiliği, sanatı, eserleri, ve olağanüstü dikkatinde bulduğumuz Ahmet Hamdi Tanpınar, sadece "görmek" ve "duymak" la kalmayıp aynı zamanda baktığı şeyin ruhunu ve anlamını da kavrayan bir sanatçıdır.

'Rüya' merkezli yaklaşımların öncelik kazandığı estetiğinde; şiirlerinde ve diğer eserlerinde ortak olan duygu "medeniyet buhranı"dır. Gerek şiirleri, gerek edebi ve fikri yazılarıyla okuyucusuna her defasında yeni uyanışlar, hazlar ve farkındalıklar sunan Tanpınar, medeniyet krizinin sosyal hayatımız içerisindeki yansımalarını okumaya çalışmış, kültür tarihimizin derinliklerinde unutulmuş önemli meseleleri gün yüzüne çıkararak önemli tartışma alanları oluşturmuştur. Tanpınar, Türk edebiyatında; "estetik anlayışı" batılı bir formda anlayarak içeriğine Türk kültür mirasının mücevherlerini yansıtmış ve derinleştirmiş bir sanatçıdır. Onun dili kullanma biçimi tarihle, kültürle her şeyden önemlisi medeniyet anlayışıyla bir bütünlük içindedir. 20. yüzyıl Türk fikir hareketinin içinde önemli ve farklı bir yere sahip olan Tanpınar, kültürümüze ve tarihimize yeni bir gözle bakmayı teklif ederken, geçmişin kültür mirasını "an"da yorumlayarak anlamaya ve geleceğe aktarmaya çalışmıştır.

Tanpınar, gençlik yıllarında Ahmet Haşim'in şiirleriyle karşılaşmış, daha sonra hayatı boyunca üstad kabul edeceği Yahya Kemal'i tanımış ve onun telkinleriyle Paul Valery ile Marcel Proust'u keşfetmiştir. Bu dört edebi şahsiyetin terbiye ve disiplini altında özellikle şiiri hayatın vazgeçilmez meselesi haline getiren Tanpınar, asıl söylemek istediklerini şiir estetiği doğrultusunda kaleme aldığı deneme, hikaye ve romanlarında

ortaya koymuştur. Onun kırk yaşın olgunluğuna ulaştığında yayınlamaya başladığı bu eserlerinde derin bir kültüre ve çok yönlü bir sanatkâr kişiliğe sahip olduğu farkedilir.

Nitekim; Mehmet Kaplan'ın da; *"Tanpınar'ın roman ve hikayeleri sadece estetik bakımdan güzel değildir. Onlarda çok zengin psikolojik, sosyal, metafizik ve kültürel değerler vardır. Bu değerlerin bütünü ilk okuyuşta anlamak ve kavramak mümkün değildir. Onlar estetik bakımdan ne kadar güzel iseler, muhteva bakımından da o kadar yoğunlardır... Bu eserlerde; aşk, tabiat, musiki, tarih, insan kaderi, ferdî meselelerle sosyal meseleler iç içedir ve birbirine bağlıdır. Tanpınar, Türk edebiyatında eserleri en yoğun ve karmaşık olan yazardır. Bundan dolayı onlar, tam manâsıyla ancak tekrar tekrar okunmak suretiyle anlaşılırlar. Hattâ onları bir kişinin tek başına anlaması güçtür."* biçiminde işaret ettiği gibi değişik yönlerden, farklı bakış açısı ve okumalara kaynaklık etmeğe değer bir şahsiyettir. (Kaplan 1982, 15)

Edebiyatımızda seçkin deneme ve şehir kroniği eserlerin başında gelen *Beş Şehir* yazarının hayatında; İstanbul, Bursa, Erzurum, Ankara, Konya gibi doğduğu, yetiştiği, meslek hayatını icra ettiği, ruhunun derin anlam katmanlarının açılmasını borçlu olduğu, konumu ve tabiatıyla arasında özel bağların kurulduğu bu şehirlerin önemli bir yeri vardır. Kadı olan babasının görevi dolayısıyla Osmanlı coğrafyasının çeşitli uçlarına gidip gelmiş, yaşamış, İstanbul dışında Sinop, Ergani, Kerkük, Musul, Siirt, Antalya, Bursa, Konya, Erzurum, Ankara gibi bir çok şehri görme fırsatına sahip olmuştur. Poetikasını en yalın şekliyle dile getirdiği ve Antalya'dan bir lise öğrencisi tarafından kendisine yöneltilen sorulara cevap oluşturduğu *Antalyalı Genç Kıza Mektup* başlıklı mektup formundaki yazısı ile -ki, bu Tanpınar'ın estetik kimliğinin ve poetikasının anlaşılmasında önemli bir metindir- birlikte *Huzur* romanında yer alan 'Antalya' izleği bildirinin çerçevesini oluşturacaktır. Çünkü, Tanpınar'ın büyük ve 'imkansız' terkinin oluşumunda 'çoşkudan çok hüznün, serinkanlılık ve katlanış havasıyla.' Akdeniz'in de bir payı vardır. (Abacı 2000, 60-)

1.2.3. Ahmet Hamdi Tanpınar ve Antalya

Savaş, sefalet, açlık ve salgın hastalıkların yayıldığı süreçte, 1916 yılı başlarında babasının Antalya kadılığına tayiniyle başlayan göç, ailenin büyük acılarına da zaman ve zemin oluşturmuştur. Anne Nesime Behriye Hanım, yolculuk sırasında tifüse yakalanmış ve Musul topraklarında vefat etmiş, bu ölüm on üç yaşındaki Tanpınar'ın, iç dünyasından eserlerine de yansımış ve derin izler bırakmıştır. İlk defa 1916 baharında gördüğü Antalya; İstanbullu bir deniz çocuğu olduğu halde denizi görememiş, Sinop'ta dalgaların sahili dövüşünü unutamayan Ahmet Hamdi'yi çok etkilemiştir. Kerkük ve Musul'un acı hatıraları, Arap coğrafyasının

kasvetinden sonra Antalya'nın aydınlığı onun gençlik hatıralarına kaynak olacak, bambaşka bir medeniyetin açılımı olarak derin izler bırakacaktır. (Okay 1992, 9) Yaşar Nabi'ye gönderdiği bir mektubunda (Okay 1992, 9); *"... Antalya'ya girişimizi de unutamam. Beyaz kireç sıvalı Anadolu evlerinin duvarlarında, camlarında akşam ışıkları vardı. Bu ışık arasında arabamızın sarsıntısı bir zafer müjdesi idi. Her taraf adetâ güneş kokuyordu.. Sonradan bu yolculuk üzerinde çok düşündüm. Yani Akdeniz'e inmenin manası üzerine..."* (Oral 2006, 227-) Özellikle denizle sahilin birleştiği ince çizgi, denizin dalgaların sahile vuruşu, Güvercinlik'teki mağara ağzının deniz suyuyla bir dolup bir boşalması, öğlen saatlerinde durgun denizin ışıkla ve dipteki taş ve yosunlarla aldığı manzara ileride onun estetiği üzerinde büyük rol oynayacaktır.

Tanpınar Antalya'ya 1921 yılında tatil yapmak için tekrar gider. Güvercinlik'teki mağara ağzında yine aynı ışığı görür. Sahil ve kayalarla birleşmiş deniz, onda mükemmeliyet duygusunu uyandırır. Her şey çok güzeldir yalnız bu güzellik ona "acaip bir ölüm düşüncesi arasından gelir". Şiire bu senelerde başlamış olan Tanpınar, estetiğinin temeli olan rüya fikrinin Güvercinlik'teki mağaradan geldiğini de ısrarla belirtir.

1962'de, ölümünden birkaç ay evvel kaleme almış olduğu, sıklıkla atıf yapılan *"Antalyalı Genç Kıza Mektup"* başlıklı mektubunda *Huzur* romancısının sanata ve edebiyata yaklaşımlarının birdenbire billurlaştırdığını görürüz. Nitekim, Tanpınar imzalı eserler, o mektup okunduktan sonra başka anlamlar ve derinlikler kazanırken, sanatının büyüdü dünyasının kapıları tek tek açılmaya başlar..

Liseyi Antalya'da bitiren delikanlı, yıllar sonra Antalya'ya liseli bir gence gönderdiği mektupta estetiğinin temellerini anlatırken: *"Sizin sahillerinizde, o denize bakarak, o lodos dalgalarını seyrederek, benim gençliğimde şimdikinden çok az verimli olan meyve bahçelerinde dolaşırken yavaş yavaş bir hülya adamı oldum."* derken Antalya sahillerinde duyumsadığı ölüm fikri ve o güne kadar okuyup tanıdığı, etkilendiği birçok isim Ahmet Hamdi Tanpınar estetiğini oluşturmaya başlayacaktır. Kavramları sorgulamaya başlayarak iç dünyasına henüz ilk adımlarını atan bu hülyalı genç, yetişkin döneminde aşk ve ölüme karşı bakış açısını şöyle yansıttı: *"(...) bu iki mefhumdan birini, ötekini hatırlamadan hiçbir zaman düşünmedim; hatta onlar benim için eş doğmuş mefhumlar değil, birbirini tamamlayıcı yegane hakikatlerdir. İnsan zekasının bu ikiz kanadı, hayat aynasında daima yan yana çırpınırlar. Büyüğe, bütüne, kemale ancak onlara eriştiğimiz, bu tecrübeleri nefsimize mal ettiğimiz zaman vasil oluruz. Şiirin, sanatın tebesümü ancak bu iki müntehanın arasında doğar, hakiki hayat, Hayyam'ın şiirlerindeki destiler gibi ölümün elinde yoğrulur, aşkın ateşinde pişer ve tam kıvamını bulduğu zaman yine ölüm onu ebediyetin kucağına atar."*

Özellikle Antalya ve denizinin, Tanpınar'ı şair ve romancı yapan en büyük etkenlerden biri olduğunu *Huzur* romanındaki pasajlardan da anlamak mümkündür. Hastane başındaki kayalar, Güvercinlik ve deniz, roman kahramanlarından Mümtaz'ın hayatının adeta örgüsünü yapar.

1.2.4. *Huzur Romanı*

Huzur romanının ilk bölümünde, dördüncü alt bölümün hemen tamamını Mümtaz'ın Antalya hikayesi doldurmaktadır. Bir anlamda Tanpınar'ın kendisi olan bu anlatımlar *"Burası Akdenizdi."* diye başlar. Birinci Dünya Savaşı yıllarında İtalyanların işgaline maruz kalan Antalya'ya *-eserde A., biçiminde yer almıştır-* *"Huzur'un huzursuz kahramanı"* olarak nitelenen Mümtaz, babasını kaybetmenin ardından hasta annesiyle birlikte gelmiş ve uzak bir akraba yanına yerleşmişlerdir. Anne hastaneye yatırılır ve çocuk Mümtaz annesini ziyaretlerinde, şehrin fiziki ve ruhsal coğrafyasına kendini kaptırır; Karaoğlan, Mermerli, iskele, Hastane, Bey Dağları, Güvercinlik, Hastaneüstü, Konyaaltı... gibi muhitler ve mahalleler Antalya'nın *Huzur* romanında işaret edilen mekanları olarak yer alırlar. Nitekim; Tanpınar'ın sanatkar ve aydın ruhunun oluşum macerası ile Mümtaz'ın Antalya intibaları arasında büyük bir paralellik vardır:

.....

Burası Akdeniz'di. Mümtaz, Akdeniz'in ne olduğunu, nasıl bir hayat rahatlığıyla insanı kavradığını, güneşin, berrak havanın, ufkun çizgisine kadar uzanan ve her dalgayı, her kıvrımı kendi kenarlarıyla göze nakşeden sarahatin, insanı nasıl terbiye ettiğini, ruhu muza nasıl doğduğunu, hulasa üzümle zeytini, mistik ilhamla vazih düşünceyi, en çetin ihtirasla ferdi huzur endişesini el ele yürüten tabiatın mahiyetini sonra kitaplardan öğrendi. Fakat onları o yaşta bilmemesi, onlardan lezzet almaması demek değildi. Buradaki zamanı, hayatının sürüp giden kötü tesadüflerine rağmen onun için ayrı bir mevsim oldu.

S...de hayatlarının bir tarafını yakan humma burada da vardı. Her gün şehir yeni bir havadisle çalkalanıyor, bugün yukarılarda büyük bir isyandan korku ile bahsediliyor, ertesi gün, akşamüstü unutulacak bir zaferin müjdesi sokakları neşe ile dolduruyordu. Hemen her sokak başında münakaşalar oluyor, geceleri yarı gizli sevkıyat yapılıyor, malzeme gönderiliyordu. Evlerinin karşısındaki otel her gün yeni baştan dolup boşalıyordu.

Fakat bunlar elmas kadar parlak bir güneşin altında, bin türlü arızasında onu kabul eden, onunla değişen, hiddetli sükuneti, uzun baygınlıkları, lezzetleri hep onunla beraber yürüyen bir denizin karşısında, bayıltıcı portakal çiçeği, hanımeli, fül kokuları arasında oluyordu.

Mümtaz'da Tanpınar gibi tabiatı çepçevre kuşatan, 'geniş ve munis yapan' güneşi ve denizi çok sevmektedir. İşgal altındaki *Huzur*'un Antalya'sında mitolojinin zengin imge dünyası arkasından güneşin denizle birlikte yarattığı mucize ve zengin çağrışımlar pasajlardan fışkırır gibidir ve şehrin işgal altında oluşu gibi olumsuzluklar bu etki ve canlılığı gölgeleyemez:

Ne kadar mustarip olursanız olun, güneş bu ıstırapın arasında er geç bir çatlak buluyor, oradan altın bir ejder gibi kayıyor. Sizi iç mahzeninizden çıkarıyor, bir yığın imkanı bir masal gibi anlatıyor. "Sanki, bana inan, ben her mucizenin kaynağıyım, her şey elimden gelir; toprağı altın yaparım. Ölüleri saçlarından tutup silker, uykularından uyandırırım. Düşünceleri bal gibi eritir, kendi cevherime benzetirim. Ben hayatın efendisiyim. Bulduğum yerde yeis ve hüznü olamaz. Ben, şarabın neşesi ve balın tadıyım" diyordu.

Ve bu nasihati dinleyen hayat, her üzüntünün üstünde cıvı cıvı ötüyordu. Her gün bir iki vapur ve bir yığın deve ve mekkarenin taşıdığı yükler, yolcular, evlerinin karşısındaki otelin önüne indiriliyor, denkler açılıyor, tekrar yükleniyor, çivileniyor, tahta sandıklara maden kuşaklar vuruluyor, yolcular kapının önündeki iskemlelere oturup konuşuyorlar, pencerelerden bir fütürist tablo gibi sade göz, sade kulak ve tecessüs, yahut arzulu kadın başları uzanıyor, arsız İtalyan neferleri işsizlikten kapıların önündeki çocuklarla saatlerce oynuyorlar, Caromio diye diye onları çağırıyorlar, fırınlara ev hanımlarının yaptıkları börek, baklava tepsilerini taşıyorlar, biraz arsızlık edip de azarlandığı zamanlarda pek mahcup olmuş gibi başlarını eğiyorlar ve arka sokaktan doluşup gelmek için sırta sırta uzaklaşıyorlardı. Depponun önünde dünyanın en sulhperver hayvanlarına, iri develere güreş yaptırıyor, tabiatın bu ölçsüz ve sakın mahluklarını insan aklına uymuş görmekle herkes mesut oluyordu. Geceleri kız, erkek çocuklar Şarampol'e, daha başka taraflara ay ışığında ve zifiri karanlıkta evlerinin bahçesine su bağlamağa gidiyordu. Hulasa, hayat dar, fakat tabiat geniş ve munisti.

....

Mümtaz geldiğinin daha ikinci günü bir yığın arkadaş bulmuştu. Evin çocuklarıyla beraber çıkıp geziyorlar, portakal bahçelerine, Karaoğlan'a gidiyorlardı. Hatta şehrin dışındaki cevizlere kadar uzanmışlardı. Mümtaz sonraları Kozyatağı'nı bu cevizliğe benzettiği için sevmişti. Fakat ekseriya gündüzleri Mermerli'de veya iskelede deniz kenarında vakit geçiriyorlar, akşama yakın Hastahane üstüne çıkıyorlardı.

Mümtaz burada, yoldan denize kadar inen büyük kayalar üstünde oturup akşam saatlerini geçirmeği severdi. Bey Dağları'nın üstünde güneş, sanki kendi ölümünün ayinini ve kendi yaldızdan ve koyu lacivert gölgelerden lahdini hazırlıyormuş gibi, bu dağların kıvrımlarına altın ve gümüş zırhlar geçirir, sonra alçalan ve arkaya devrilen kavis, bir altın yelpaze gibi açılır, büyük ışıık parçaları şuraya, buraya ateşten yarasalar gibi uçar, ka-

yaların üstüne asılırdı. Bu, bir mevsim gibi bereketli, velut saatti. Çünkü gündüzleri, sadece yosunlu, rüzgarın, yağmurun sünger gibi delik deşik ettiği taş parçaları olan kayalar, bu saatte birdenbire canlanırlar, birdenbire, kudretleri ve cüsseleri insanın çok üstünde, talih gibi susan ve yalnız varlıklarının içimizdeki aksiyle konuşan bir yığın hayal varlık, Mümtaz'ın etrafını alırdı. Ve Mümtaz onların arasında küçücük cüssesiyle, içinde genişleyen hayat idrakiyle bütün benliğini saran o acayip, kökü çok derinlerde, korkunun rüzgarında dağılmaya çalışırdı. Bu, her şeyin ayrı şekilde dirildiği, seslerin kabartma kazandığı, derinleşen, dost yüzüne, sıcaklığını kaybeden göklerin altında insanoğlunun namütenahiye doğru küçüldüğü, tabiatın bize her taraftan "ne diye ayrıldın, sefil ıstırapların oyuncağı oldun, gel bana dön, terkibime karış, her şeyi unutur, eşyanın rahat ve mesut uykusuna uyursun" dediği saatti. Mümtaz bu sesi ta belkemiklerine varıncaya kadar duyar ve manasını pek anlamadığı bu davete koşmamak için küçücük varlığı katılaştır, kendi üstüne kapanırdı.

Bazen de daha ilerilere, denize çok yukarılardan bakan kayalıklara kadar gider, orada yosun bakışlı uçurumun kenarında, durulmuş suyun yeşil ve somaki bir ayna gibi akşamın son ganimetlerine açılışını, bir anne rahmi gibi bu ışık parçalarını alışı ve yavaş yavaş onların üstüne kapanışını, örtülüştüğünü seyredirdi. Ta yerin altından, ilerleyen ve gerileyen dalgaların sağır gürültüsü, küçük piyanolar, aşk fısıltıları, kanat çırpışları, şırıltılar, hulasa bilinmeyen varlıkların, yalnız günün bu saati için yaşayan, akşamla gecenin arasındaki geçidi doldurduktan sonra kim bilir hangi sedef kabuğunda, balık pulunda, kaya çukurunda, ay ve yıldız aksinde uyuyan binlerce varlığın sesleriyle kenarları pul pul, akisleri renkli büyük davetler onu çağırırdı. Nereye çağırırlardı? Mümtaz bunu bilseydi, belki bu davete koşardı. Çünkü suyun sesi, aşkın, ihtirasın sesinden kuvvetlidir. Karanlıkta su sesi insanın içindeki ölüm mayasının dilini konuşur.

Mümtaz, bu karanlık aynada henüz başlangıçta olan ömrünün dost hayallerini, babasının altında yattığı ağacı, olduğu gibi bıraktığı mesut çocuk saatlerini, han odasında bakir tenine çok derin bir aşı gibi yapışan köylü kızını, büyük siyah gözlerini her an bu uğultulu davete koşmağa hazır bir ürperme ile arar, sonra onun sadece boşluğun aynası olduğunu görünce yerinden kalkar, kabuslu bir rüyadan çıkar gibi kayaların dev gölgeleri arasından, her adımda sendeleyerek, solumaya çalışırdı. Ona öyle gelirdi ki, bütün bu kayalar, o, yanı başlarından geçerken dirilecekler, neredeyse bir el uzanacak bir taraftan onu yakalayacak, yahut biri sırtındaki harmaniyi başının üstüne atacaktı.

Çünkü bu kalabalığın gündüz ışığında bile insanı ürperten bir manzarası vardı. Onlar canlı bir tabiat parçasından ziyade, kim bilir hangi felaketle oldukları vaziyette donup kalmış mahluklara benzerlerdi. Fakat asıl korkuncu, muhayyilenin durduğu anlardaki manzaralarıydı. O zaman hayattan boşaltılmış, ebediyen ona yabancısı, onu inkar eden bir çehre takınırlardı. Sanki "biz hayatın dışındayız, derlerdi. Hayatın dışında... O, her

şeyi besleyen hayat suyu bizden çekilmiştir. Ölüm bile bizim kadar kısır değildir." Hakikaten çocukken oynamasını o kadar sevdiği ve ömrünün sonuna kadar seveceği bir balık parçası bu kayaların yanında ne kadar canlıydı. Onun yumuşak ve şekilsiz varlığı, her şekli, her iradeyi, hatta düşünceyi bile kabul edebilirdi. Fakat bu sert kaya parçaları hayattan ebediyen uzaktılar; rüzgar eser, yağmur yağar, zerre zerre ufalırlar, dev cüsselerinde derin izler, oluklar peydahlanır; fakat hiçbir onlardan ilk felaketin eliyle yoğrulup kaldıkları hali gideremezdi. Onlar hayat yolunun üzerinde soracak belli hiçbir sualleri olmadığı için, her suali birden soran sonsuz zamanın içinden gelmiş, zalim, haşin sembollerdi.

Bazen bir yarasa, tam adım attığı yerden fırlar, cinsini bilmediği bir başka kuş uzakta yavrularını çağırırdı. Kayalıktan sıyrıldığı zaman içi rahatlardı. Düz şosede adımlarını yavaşlatır, bir daha gelmem! diye karar veririrdi. Fakat bilinmezin lezzeti gariptir, ertesi akşam yine orada, ya denizin kenarında, yahut sadece yola yakın bir kayanın üstünde bulunurdu. Bu hazzı tek başına tadabilmek için daha gündüzden çareler arar, arkadaşlarından ayrılırdı.

Bir gün arkadaşları, onu Güvercinlik'e götürdüler. Bu Hastahaneüstü ile Konyaaltı arasında, şehirden epeyce uzak bir yerde bir deniz mağarası idi. Bir müddet deniz boyunca yürümüşler, sonar kayaların arasına sapsmışlar, nihayet bir oyuktan yer altına girmeye başlamışlardı. Zifiri bir karanlık içinde ve elleriyle dizleri üstünde sürünerek yürümek, Mümtaz'ın pek hoşuna gitmemişti. Fakat bu dehlizin sonunda birdenbire ortalık, güneşe arasından bakılan taze yaprak yeşili bir aydınlıkla aydınlanmış ve bu aydınlık içinde asıl mağaraya atlamışlardı. Elleri ve dizkapakları yara ve yırtık içinde kalmasına rağmen, bu koyu tirşe ile nefli arasında değişen aydınlık Mümtaz'ı çıldırtmıştı. Denizin oyduğu kaya parçası içinde, dalgalar çekildiği zaman durgun, az derin, dibindeki balıklar, kaya kenarlarındaki yengeç ve böcekler görünecek kadar berrak sulu, son derecede tabiiye benzer yapılmış rokay bir havuza benzeyen gölceğiz, ortasındaki küçük taş parçası adasıyla kalıyordu. Burası mağaranın deniz tarafından yaklaşılabilen kısmıydı. Onun arkasında, geldikleri taraf daha geniş ve biraz yüksek, fakat hep kaya parçaları dolu büyükçe bir salon teşkil ediliyordu. Dalga çarpıp mağaranın ağzını örttüğü zaman her taraf yemyeşil oluyordu. Sonra garip, adeta toprak altından gelen bir yığın gürültü ile su boşanıyor, etraf güneşli denizin gönderdiği akislerle aydınlanıyordu. O gün Mümtaz kısa pantolonuyla, iki eli çenesinin iki yanında, çömeldiği bir taşın üstünden saatlerce, hiç konuşmadan bu ışık gölge oyununu seyretti.

Acaba ne düşünmüştü, neyi beklemişti? Bu dalgaların ona getirecekleri bir şey olduğunu mu sanıyordu; yoksa mağaranın içine dolup boşalan suyun o acayip uğultusuna mı kendini kaptırmıştı? Bu seslerde onun için neyin, hangi sırrın daveti vardı?

Akşama doğru bir tesadüfle oraya kadar gelmiş bir kayık kolayca onları iskeleye getirdi. Mümtaz acele

acele arkadaşlarından ayrıldı ve eve koştu. Gördüğü şeyi annesine anlatmak istiyordu. Fakat kadın o kadar harap haldeydi ki, hiçbir şey söylemedi ve bir daha da annesini yalnız bırakmadı.

Günlerini orada, hastanın yatağının yanı başında, kâh ona bakarak, kâh düşünerek, okuyarak geçirdi. Her gün öğleye doğru telgrafhaneye gidiyor, annesinin çektiği telgrafın cevabının gelip gelmediğini öğreniyordu. Sonra hastanın odasına kapanıyor, daima hareketli, daima canlı sokağın kendisine kadar çıkan gürültüsü içinde ona arkadaşlık ediyordu.” (s. 29-34)

Tanpınar; halk mûsikisini Türk insanının ve coğrafyasının henüz yazılmamış romanına malzeme olarak görürken, türkülerin çağrışım ve muhteva dünyasından hareketle; insan, kültür, tarih, medeniyet ve vatan coğrafyasıyla ilgili yorumlamalara gider. Türk halk mûsikisinin en belirgin özelliği olarak anonim oluşunu vurgularken, dikkatini gelenekselliği ve melodinin esas oluşu etrafında yoğunlaştırır. Tanpınar, yaşadığı yörelerin (Erzurum, Konya, Kayseri, Ankara vs..) türkülerini, ferdi ihşâslardan cemiyet yelpazesine açılan zengin çağrışımlar ve yorumlar eşliğinde değerlendirirken, biraz da kendisi olan Huzur’un kahramanı Mümtaz’ın dünyasında çocukluğunda Antalya’da dinlediği türkülere de yer vermiştir:

“.....

Akşam oldu mu pencerenin yanına otururdu. Kaç gündür sokakta küçük bir çocuk peyda olmuştu. Her akşam elinde boş bir şişe veya başka bir kap, evlerinin önünden, türkü söyleyerek geçirdi. Mümtaz, daha sokağın başında iken onun sesini tanırdı:

Akşam oldu yakamadım gazımı,
Kadir Mevlam böyle yazmış yazımı,,
Doya doya sevemedim kuzumu
Ben ölürsem yavrum seni döverler,

Mümtaz, annesinin her başını kaldırdıkça, üstüne dikilmiş bakışlarında bu türkünün güftesine benzer bir mana bulunduğunu zannederek içi sızlardı. Bununla beraber onu dinlemekten de vazgeçemezdi. Çocuğun sesi güzel ve gürdü. Fakat henüz çok küçük, onun için tam nağmenin ortasında ağlayışa benzeyen garip yırtılışları olurdu.

Evlerinin biraz ilerisinde, aşağıya doğru giden sokağın tam başında türkü değişirdi. Ses birdenbire yükselir, aydınlanırdı. O kadarki, evlerin duvarlarında, yolun üstünde, hatta havaya çarptıkça sanki çok parlak akislerle kırılırdı:

Şu İzmir’in minaresi sedeften, annem sedeften

Sen doldur ben içeyim kadehten, aman kadehten...

Mümtaz, bu ikinci türkü ile küçücük ömrünün henüz manasını dahi kavramadığı kederlerin içinden çıkar, birdenbire çok ışıklı, taptaze; fakat bununla beraber yine hasret ve ıstırap dolu başka bir dünyaya girerdi. Bu, bir ucu İzmir’in Kordonboyu’nda başlayan, öbür ucu babasının hiç anlayamadığı ölümünde biten dünya idi.

Orada da kendi çocuk muhayyilesine sığmayan bir yığın şey, orada da ölüm, gurbet, kan, yalnızlık ve içinde çöreklenen o yedi başlı ejder hüznü vardı.

Kim olduğunu bilmediği, fakat annesinin de işiteceği korkusu ile ürpererek yolunu beklediği çocuk geçince, Mümtaz için gün denen şey kapağını kapatıyordu. Ondan sonra ta ertesi akşama kadar yekpare bir zaman vardı.

Annesi o hafta içinde bir gece sabaha karşı öldü. Ölmeden evvel oğlundan su istemiş, sonra ona bir şeyler söylemeye çalışmış; fakat bir türlü muvaffak olamamış, sonra yüzü birdenbire sapsarı kesilmiş, gözleri kaymış, dudakları bir iki defa titredikten sonra kaskatı kesilmişti. Mümtaz’ın hafızası bu son anı olduğu gibi tespit etmişti.

Bu ölümün arkasında da bir türlü dolduramadığı uzun bir boşluk vardı. Beklide çocuk bu sıkıntı günlerini hatırlamamaya çalışa çalışa zihninde bu zaman boşluğunu kendisi yaratmıştı. Yalnız İstanbul’a gönderilmek için vapura bindirileceği günü bütün teferruatıyla hatırlıyordu. O gün, onu hısım, akraba hep birden bir eski camiin avlusundaki küçük bir mezarlığa götürmüşler, orada henüz düzeltilmiş bir toprak yığını göstererek, annen burada yatıyor, demişlerdi. Fakat Mümtaz bu mezarı bir türlü benimsememişti. O, zihninde annesini babasının yanına gömdü. Zaten aradaki zaman farkı çok azdı... Orada, büyük ölüm ağacının altında babasıyla beraber yatması daha iyi ve daha güzeldi. Bekli de bütün ömrünce ikisini beraber görmeye alıştığı için, ayrı ayrı yerlerde yattıklarını düşünmek ona ağır geliyordu.

Mümtaz, o günü çok iyi hatırlardı. Her taraf güneş içinde idi. Aydınlık evlerin tahta duvarlarında, kiremitler üstünde, bembeyaz şosede ve yol ağızlarından ikide bir karşılarına çıkan deniz parçalarında, eski caminin sarı boyalı duvarlarında, mezarlığın küçük ve tozlu ağaçlarında, sivri taşlarında, dönüşte bir aylık arkadaşlarını oynar gördüğü yıkık kale bedenlerinde, her tarafa billur sazlarını kurmuş, o acayip, sari, her şeyi yenen hayat şarkısını söylüyordu... Arılar, sinekler, küçük sokak kedileri, oturdukları evin önünü benimseyen köpek, her tarafa dağılmış güvercinler, herkes ve her şey bu musikiden, bu davetten sarhoştur.

Yalnız bir kişi, ona öyle geliyordu ki, yalnız kendisi bu ziyafetin dışındaydı. Talih bir iradesiyle onu herkesten ayırmıştı.

Ne olacaktı? Bunu bilmiyordu....." (s. 34-37)

Huzur romanına da yansımış olan bu ve benzer hissiyatın izdüşümü Tanpınar'ın tam anlamıyla kendini şiire verdiği döneme tekabül eder ki, bu durum, kitabına girmeyen Dergah mecmuasında yayınlanan ilk şiirlerinden, Antalya'nın denizine ithaf etmiş olduğu, "Sonbahar"da da (Kaplan 1986, 31) karşımıza çıkar:

*Sahillerin yasta, ufkun bütün sis;
Deniz, bu akşam bir matem mi var?
Sularında soldu son açan nergis,
Yaza mersiye mi ufkunda rüzgar?*

*Ne yorgun inliyor sahilde sesin!
Ruhunun hicranı akşamla eş mi?
Neye bir veremli hasta gibisin,
Ruhunla ıstırap yoksa kardeş mi?*

*Karşı ormanlardan geçen atlı kim?
Deniz, uzaklarda yanan bir şey var.
Ufkun sükununa ölüm mü hakim,
Niçin sustu demin inleyen rüzgar?*

*Vahşetle tutuşan gözlerinde kin
Mevsim mi bu geçen yoksa ölüm mü?
Yolunda can veren hüznü, bitkin
Bir gölgedir şimdi yaprak dökümü.*

*Hayata sırttan iskeletiyle
Son kalan dalları kırıyor eli
Sularda eriyen kan ve etiyile
Ufukta çökerken yazın heykeli.*

Tanpınar'ın bu kadar çok sevdiği ve tükenmeyen bir hasretle andığı Antalya, başka şiirlerine imgelerle yüklü mısralarda yansımış ve onun asıl şiirleri olarak zihinlere yer etmiştir:

"Ne İçindeyim Zamanın" (Tanpınar 1960, 7) şiirindeki,

*Mavi masmavi bir ışık
Ortasında yüzmekteyim*

"Her şey yerli Yerinde" şiirinde (Tanpınar 1960, 41),

*Biliyorum gölgede senin uyuduğunu
Bir deniz mağarası kadar kuytu ve serin*

"Yavaş Yavaş Aydınlanan" da (Tanpınar 1960, 10),

*Yavaş yavaş aydınlanan
Bir deniz altı âlemi,
Yosunlu bir boşluktan
Çekiyor kendine beni*

mısralarında ifadesini bulmuştur.

1.2.5. Antalya Genç Kıza Mektup

Tanpınar'ın hayatına, sanat anlayışı, dünya görüşü, yetişmesindeki önemli noktalara, ve etkilere gönderme yapması bakımından son derece önemli "Antalya Mektubu" (Kaplan 1983, 2555) olarak da bilinen bu metnin muhatabına ulaşıp ulaşmadığı, ne için ve kime yazıldığı konusu açık olarak bilinmiyordu. Ancak bu mektubun çıkış hikayesi; 1916-1920 yılları arasında Antalya Lisesi'nde öğretmen olan Tanpınar'ın bundan 41 yıl sonra geçmişine yaptığı yolculuğa vesile oluşturan, aynı lisede bir kız öğrencinin edebiyat dönem ödevinin sorularına cevap istemesi üzerine kuruludur. (Çimrin 2006, 14) Antalya'nın kültür insanlarından gazeteci-yazar Hüseyin Çimrin'in köşesinde aktardığı bilgilere göre: bu genç kız 1960-61 öğretim yılında Antalya Lisesi Edebiyat 6/A şubesi öğrencisi Havva Gönül Tecim'dir. O öğretim yılında edebiyat öğretmenleri Mehmet Özkaynak, öğrencilere hayatta bulunan Türk edebiyatının önemli isimlerinden birine gönderilmek üzere bir mektup ödevi verir. Edebi kişiliklerin rastgele yönlendirildiği bu ödev dağılımında Havva Gönül'e Ahmet Hamdi Tanpınar düşmüştür. Hakkında bilgi istemeye yönelik olan bu mektup Tanpınar'a ulaşmış ve muhatap olarak soruları cevaplandırmış ve mektup/ödev sahibine göndermiştir. Tanpınar'ın kendisini içtenlikle dile getirdiği ve hiçbir söyleşisinde olmadığı kadar kendisi hakkında ayrıntılarla konuştuğu bu mektup, psikolojik olarak onu çok etkilemiştir. Tanpınar'ın iç dünyasına yaptığı bu yolculuğun seyir defterinde; 'ben'i, çocukluk hatıraları, Antalya çağrışımları, Antalya tabiatı ve özellikle denizi ile kurulan derin bağlar, sanatının aşamaları, izlekleri ve bilinçaltı duyguları yansımaları bulmuştur:

"Mektubunuza vaktinde cevap veremedim. Maalesef kâtibim yok. Halbuki şair, muharrir ve üniversite hocası olarak işim epey fazla. Lise sınıflarını, vaktiyle efsanevi denebilecek uzak bir çağda, yani 1918-1919 yılları arasında, benim gibi Antalya'da okuyan ve beni merak eden bir genci hiçbir şekilde bekletmek istemezdim.

Edebiyatı gerçekten seviyor musunuz? Eserlerimle temasınız var mı? Buralarını bilmiyorum. Mektubunuzda beni layıkıyla okuduğunuzu gösteren bir emareye rastlamadım. Yalnız, lise talebesisiniz ve Antalya'dasınız. Yani 1918-1919 yılları arasında aşağı yukarı benim yaşadığım hayatı yaşıyorsunuz. İşte size bunun için yazıyorum. Bulunduğunuz memleketin, belki de orada doğdunuz, hayatımda mühim bir yeri vardır. Sizin sahillerinizde, o denize bakarak, o lodos dalgalarını seyrederek, benim gençliğimde şimdikinden çok az verimli olan meyve bahçelerinde dolaşırken ilk şiirlerimi tasavvur ettim ve edebiyattan başka bir şey yapamayacağımı anladım. Yavaş yavaş bir hülya adamı oldum. Hayatımı herhangi bir antolojide bulabilirsiniz. 1901'de doğdum. Babam kadıydı. Bu yüzden çocukluğum daha ziyade onun Anadolu'da tayin olduğu yerlerde geçti. İstanbul'da iki

memuriyet arasında kalıyorduk. Ergani madeninde üç yaşımda iken bir gün kendime rastladım. Çok karlı bir gündü. Ben sıcak ve buğulu bir camdan karla örtülü baya bakiyordum. Sonra birdenbire kar tekrar yağmaya başladı. Bir çeşit çok lezzetli bir hayranlık içinde kalmıştım. Bu anı her karlı günde hatırlar ve yağmasını beklerim. Ergani'den sonra Sinop'a gittik (1908-1910). Orada denizle dost oldum. Çocukluğumun en büyük zevki bir berzahta kurulu şehrin iki yanındaki deniz kıyısında oynamaktı. Tophane tarafında (asıl ticaret limanı) bir yerde Delibaş diye bir ustanın gemi imalâthanesi vardı. Ben yedi, sekiz yaşımda bu geminin gönüllü işçileri içindeydim. Fakat arka taraftaki kumlukta dalgaların gelişini seyretmekten hoşlanırdım.

Sonradan Şile ve Kilyos'a benzediğini öğrendim. Hiçbirisi kumluk sahilde dalgaların birbiri ardınca çığlar halinde gelişi kadar güzel olamaz. Siirt'te uzak dağlara akşam saatlerinde çöken yalnızlığı ve yıldızlı geceleri tanıdım. Yazları çok sıcak olan bu memlekette damlarda yatardık. Yıldızlı gece beni büyüledi sanki. Sonsuzluk dalga dalga vücudumu ve ruhumu doldururdu. Bir Sümer rahibi gibi muhayyilem hep yıldızlarla meşguldü. Sırrın içinde yüzerdim. Buna akşam saatlerinde uzak dağların o korkunç yalnızlığını, o ezici morluğu ilave edin. Kerkük'te yine damlarda yatardık (1913-1914). Yine gece ve yıldızlar. Şimdi kaybettiğimiz bu şehre on üç yaşımda gelmiştik. Üç evde oturduk. Üçünün de geniş bahçeleri vardı.

Antalya'ya 1916 sonbaharında geldik. Epeyce büyü müştüm. Tek başıma, geceleri deniz kıyısında veya kayalıklarda, Hastahanebaşı'nda gezmek hakkım vardı. Karanlık epeyce inip de kayaların gölgesi beni korkutana kadar orada kalırdım. Denizin iki manzarası beni çıldırtırdı. Biri bu kayaların sahile bakan yerinde sabah ve akşam saatlerinde durgun denizin ışığıyla dipteki taş ve yosunlarla aldığı manzara, biri de öğle saatlerinde güneş vuran suyun elmas bir havuz gibi genişlemesi. Bunlar benim muhayyilem için büyük manaları olan şeylerdi. Bu manalar sade güzel değildiler, bana bir türlü çözemediğim bir hakikati veya sırrı anlatıyorlardı. Bir gün İstanbul'a tahsile gönderecekleri gün, Hastahanebaşı'na giden bu manzara ile bir daha karşılaştım. Fakat büsbütün başka şekilde. Dostlarım Ali Kemahlı ile Nail'in evlerine gidiyordum. Bu evle yandaki evin arasındaki boşluktan yine güneşin bütün bir saltanat içinde dinlendiği durgun denizi gördüm. Hiçbir şey insana bu kadar yakın ve buna rağmen ezici şekilde güzel olamazdı. Manzara, söylediğim gibi, benim için yeni değildi. Gideceğim evin denize bakan herhangi bir yerinden Nail ile dama oynadığımız taraçadan da görebilirdim. Fakat o anda yeni bir şey gibi görüyordum. Bir iki dakika büyülenmiş gibi bu manzaraya baktığımı hatırlıyorum. Denizin ve aydınlığın dersi miydi? Böyle olsa bile o anda zihnimde herhangi bir vuzuh yoktu. Sadece mühim bir şey olduğunu biliyordum. Zaten gördüklerimi zihnî hayatıma nakledebilecek bir bilgim yoktu. O devirlerde bu şiire adama-

kıllı kendimi vereceğim devirdi. Çocuk denecek seviyede ve sadece roman okumayı seven bir adamdım. Bununla beraber, çözülmesi gereken psikolojik bir muamma karşısında bulunduğumu ve bunun benim gördüğüm şeyle kaynaşan şey arasında halledileceğini sezdim. Bu manzaranın sırrını çözebilsem, çözersem, çözebilsem kendim için her şeyi halletmiş olacağıma kani idim. Fakat henüz çare ve fırsatlara sahip değildim. Bu ancak büyülenme kelimesiyle anlatılabilecek bir histi. Fakat galiba bu da yetmez, hakikat şu ki, üzerimde bir türlü çözemediğim bir sır, gelecek zamana ait bir ders tesiri yapıyordu.

1921 yılında tekrar Antalya'ya tatil için döndüğüm zaman bir gün yine Hastahanebaşı yolunda iki evin arasında tekrar güneşle birleşmiş, güneşin havuzu ve sarayı olmuş bu su ile karşılaştım. Manzara sadece muhteşemdi. Fakat bu güzellik bana acayip bir ölüm düşüncesi arasından geldi. Hiçbir şey bu kadar insana yakın, buna rağmen bu kadar ezici, ondan ayrı olamazdı. Bu, şiire adanmak için kendimi verdiğim sene idi. Bir çok şair okumuştum. Yahya Kemal'i, Haşim'i tanıyordum. Zannederim ki, o gün kendi şiirimden benim dışımda örneğini gördüm. Bunu gerçekten anladım mı? Bir insan kendisini ancak hayatının küçük meselelerinden sıyrıldığı yahut onları zihnî bir şekle soktuğu zaman bulabilir. Talihimiz içimizde çok gizli bir yerdedir. Fakat ona erişebilmemiz için çok şeylerden kurtulmamız lazımdır. Bu, bende çok geç oldu. 1921 yılında ise, ben henüz bu çağda değildim. Dilin dışında hiçbir şeyin üzerinde duramıyordum. Aynı günlerde, yine bulunduğumuz memlekette denizin bir başka manzarasıyla karşılaştım. Güvercinlik denen deniz mağarasını gördüm. Bu mağara suyun hücumuyla, açılıp kapanan aydınlığıyla benim için mühim bir şey oldu. Değitim gibi, gördüklerimi henüz küçük bir keşif haline getirecek seviyede değildim. Fakat estetiğimin temeli olan rüya fikri, biraz da bu mağaraya bağlıdır.

Huzur romanımda Antalya'dan bahis vardır. Hastahanebaşı'ndaki kayalar, güvercinlik ve deniz, Mümtaz'ın iç hayatının adeta örgüsünü yaparlar. Fakat dikkatli okumak, gizli bağları bulmak lazımdır. Bütün roman bu iç zemin üstüne düşer. İstanbul denizi ve Boğaziçi geceleri gene bu senelerde gelir. Fakat asıl hayaller dünyanın bir tarafını çocukluğumun yıldızlı geceleri ve insana yalnız nefsinin ve aczinin sembolü dağlar, bir tarafını deniz üzerine anlattıklarım teşkil eder. Bunlar benim şiirlerimin "algebre" tarafıdır diyebilirim. Yıldızlı gece ve denize, dağın içimizde uyandırdığı yalnızlık duygusundan gittim. Deniz insanla durmadan konuşur. Bununla beraber yalnızlık duygusu benden gitmiş değildir. Bittabi bu manzaraları bu şekilde öğretilmem için hayata İstanbul gibi bir deniz şehrinde bakmam gerekirdi. Şiirde ve fikirde ilk ve galiba yüzünü gördüğüm son hocam Yahya Kemal oldu. Haşim'i daha evvel okumuş ve sevmiştim. Bu iki şair bana kendilerinden evvelkileri unutturdular. Yahya Kemal'in derslerinden -fakülte hocamdı- ayrıca eski şiirlerin lezzetini tattım. Gâlib'i, Nedim'i, Bâkî'yi, Nâilî'yi ondan öğrendim ve sevdim. Yahya Kemal'in üzerimdeki

asıl tesiri şiirlerindeki mükemmeliyet fikri ile dil güzelliğidir. Dilin kapısını bize o açtı. Bazıları bu tesiri başka türlü görüyorlar. Hakikatte estetiğimiz ayırdır. Yalnız millet ve tarih hakkındaki fikirlerimde bu büyük adamın mutlak denecek tesiri vardır. Beş Şehir adlı kitabım onun açtığı düşünce yolundadır, hatta ona ithaf edilmişti. İki defasında da bu kitap bulunduğum yerde basılmadı ve ben bu ithafı yapamadım. Bende asıl büyük tesir, Fransız şiirinden ve bu şiirin, Baudelaire-Mallarme-Valery kolundan geliyor. Fakat bu çizgi de tam değildir. Gerard de Nerval diye çok mühim bir Fransız şairini, Hoffmann ve Edgar Allan Poe'yu, Faust'u ile Goethe'yi, Dede Efendi'yi, Mozart ve Beethoven'i, Bach'ı, sevdiğim Fransız ve İtalyan ressamalarını, Fransız "impressioniste" ressamların mühimini, bazı modernlerin payını da ayırmak lazımdır. Nihayet bütün bunlara bence an sevdiğim romancı olan Marcel Proust'u da ilave etmek gerekir. Asıl estetiğim Valery'yi tanıdıktan sonra (1928-1930) yıllarında teşekkül etti. Bu estetiği veya şiir anlayışını rüya kelimesi ve şuurlu çalışma fikirleri etrafında toplamak mümkündür. Yahut da musîkî ve rüya, Valery'nin, "velev ki, rüyalarını yazmak isteyen adam bile azami şekilde uyanık olmalıdır" cümlesini, "en uyanık bir gayret ve çalışma ile dildeki bir rüya halini kurma," şeklinde değiştirin, benim şiir anlayışım çıkar.

"Ne içindeyim zamanın" şiiri, şiir halini, kozmosla insanın birleşmesini nakleder ki, bir çeşit murakabe (içine dalma) ve rüya halidir. Görüyorsunuz ki, hakikî romanın tesadüfleri ve tuhaflıkları ile alâkası yoktur. Zaten rüyanın kendisinden ziyade, benim şiir anlayışında, bazı rüyalara içimizde refakat eden duygu mühimdir. Asıl olan duygu bu duygudur. Musîkî burada işe girer. Çünkü bu duygu musikişinas olmamak şartıyla musîki sevenlerde bu sanatın uyandırdığı hisse benzer. Bunu, yaşadığımızdan başka bir zamana gitmek diye tarif edebilirim. Başka türlü ritmi olan ve mekanla, eşya ile içten kaynaşan bir zaman.

İkinci şiir "Boğazda Akşam", şiirin örgüsünü anlatır. Bu şiirde realite olarak tek bir bulut vardır. Akşamla bu bulut değişir, fakat biraz kavis olur ve ölür. Attığı çığlıklar camlarda tutuşur, fakat biraz sonra tekrar bir yıldız olarak gelir, Boğaz sularında yüzer. Böylece bir bulut, bir obje etrafında bir atmosferin kurulması hikayesi. Burada musîkî ile bir benzerlik vardır. Musîki durmadan değişir. Değişerek âlemini içimizde kurar.

Bunların dışında şiirin yapısı, yahut neticeye bizi vardırıarak çalışmanın kendisi gelir.

Bence şiir bir şekil meselesidir. Şekil her şeyden evvel dilin vezin ve kafiye ve şiire ait diğer kaideler yavaş yavaş bizde şahsî bir teknik haline gelirler. Ve dile bu sayede, evvelâ kendi sesimiz, ve biraz da o yolla ve onunla beraber benliğimiz, iç hayat tecrübelerimiz girer. Sesten çok bahsettim; çünkü insan biraz da sestir. Sesimiz nabzımızla değişir. Alelaide konuşma anında bile -eğer çok umumi bir şeyden bahsetmiyorsak- sesimiz daima de-

ğişir. Hislerimiz, heyecanlarımız, bütün iç varlığımız sesimizdedir. Çıglık şiirin yapısıdır. Bütün mesele dili bir sesin kendisi yapmaktır. Bu, adım adım, yani mısra mısra olur. Şu halde her mısra şekildir. Sanatta hocalarımdan biri olan ve şiirlerini çok beğendiğim Stephane Mallarme mısraı, "bir çok kelimedenden yapılmış hususi bir dalgalanması olan tek ve uzun bir kelime" diye tarif eder ki, çok doğrudur. Valery ise, şairde kulağın daima uyanık bulunması gerektiğini söyler ki, aynı şeydir. Çünkü kulağımız şiir işlerinde en büyük kontroldür. Bence şiir meselelerinde en güç şey, insanın, kulağıyla tam bir işbirliği yapmasıdır. O hem sizin olmalı, hem de sizi idare edecek kadar dışarıınızda, hâttâ tarafsız olmalı. Ancak bu şekilde şiir nağme olur. Bizi his ve heyecanlarımıza esir olmaksızın kulağımızın dikkati kurtarır. O yavaş yavaş şiirle aramıza girer, eseri geçici hislerimizin ifadesi olmaktan kurtarır. Dilin hamuruna gerektiği gibi şekil vermemizi temin eder. Şiir hakkında bu tarz düşünen, onu sonunda insandan ayıran bir adamın niçin roman yazdığını şimdi bana sorabilirsiniz. O zaman size derim ki, şiir, söylemekten ziyade bir susma işidir. İşte o sustuğum şeyleri hikaye ve romanlarımda anlatırım. Onun için mümkün olduğu kadar kapalı âlemler olmasını istediğim şiirlerimin anahtarlarını roman ve hikayelerim verir.

Şiir ve sanat anlayışında Bergson'un zaman telakkisinin mühim bir yeri vardır. Pek az okumakla beraber o da borçlu olduğum insanlardandır. Fakat 1932 yıllarında Schopenhauer ve Nietzsche'yi çok okuduğumu da hatırlatayım. Rüya meseleleri beni Freud ve psikanalistlere götürdü.

İşte sanatım hakkındaki fikirlerimi öğrendiniz. Ne kazandınız? Orasını bilmem?. Kendime gelince... İnsan o kadar mühim değildir. Ben herkes gibiyim.

Bu mektubu biraz da çocukluğuma göndermiş gibiyim. Bilmem liseniz hâlâ eski yerinde, yani Ambarlı'da mı? Sizinle konuşurken, sizi hep orada tasavvur ettim. Bana vaktiyle olduğum genç adamı hatırlattınız. Onun heyecan ve coşkunuğunu yaşadım. Size teşekkür ederim. Arkadaşlarınıza ve hocalarınıza selam ve dostluklarımı, başarı dileklerimi söyleyin.

Minnettarım. Mesut ve çalışkan olun, aziz yavrum."

Denemelerinde, tabiat ile kendisi arasında kurulan bağlardan sık sık söz eden (Tanpınar: tarihsiz, 140) Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Beş Şehir adlı eseri bu özel bağların yaptığı derin etkiler ve tazyikler sonucunda yazılmıştır. Edebiyatımızın en çarpıcı şehir kroniği niteliğinde olan Beş Şehir arasında Antalya yoktur ama Antalya onda her zaman zengin çağrışımlar ve izlenimler uyandırmıştır. Antalya ve Tanpınar ilişkisinin izdüşümlerini; Huzur romanı, Antalyalı Genç Kıza Mektup ve bazı şiirleri etkileşiminde de gördüğümüz gibi; Antalya sevgisi ve tutkusu onun ilk gençlik hatıralarında, sanat ve estetik dünyasının oluşumunda son derece önemli bir yer tutmuştur.

Hakkındaki değerlendirmelerin birinde; *“...kıymetlerimiz üzerine eğilecek nesiller daima bu büyük adamın şaşmaz rehberliğini içlerinde taşıyacaklardır.”* ifadeleriyle (Tanyol 1962) tanımlanan Tanpınar’ın estetik dünyasında Antalya, ruh macerasına, bütün bir hayat ve medeniyet görüşüne yön veren, sanatçı kişiliğini şekillendiren ve hepsinden önemlisi bütün bunları sembolize eden bir imge değeri taşımaktadır.

SEÇİLMİŞ KAYNAKÇA

ABACI, Tahir;

(2000) Yahya Kemal ve Ahmet Hamdi Tanpınar’da Müzik, Pan Yayınevi, İstanbul.

ALPTEKİN, Turan;

Bir Kültür Bir İnsan- A. H. Tanpınar ve Edebiyatımıza Bakışlar, Nakışlar Y., İstanbul.

AYVAZOĞLU, Beşir;

(1997) Geleneğin Direnişi, Ötüken Yayınevi, İstanbul.

Tanpınar’da Müzik, Mimari ve Şehir”, Türk Edebiyatı, S:150, Nisan.

BACHELARD, Gaston;

(1996) Mekanın Poetikası, Kesit Yayınları, İstanbul.

BAYDAR, Mustafa;

(1955) “Ahmet Hamdi TANPINAR Anlatıyor”, Varlık, S:421, 1 Ağustos-

CİMCOZ, Adalet

(1966) “Ahmet Hamdi TANPINAR”, Varlık, S:710, 15 Ocak .

ÇETİŞLİ, İsmail

(2004) Metin Tahlillerine Giriş 1-Şiir, Akçağ Yayınları, 3. Baskı, Ankara.

ÇİMRİN, Hüseyin

(2002) Bir Zamanlar Antalya, ATSO (Antalya Ticaret ve Sanayi Odası), Yayını, Antalya, s. 510-512.

(2006) “Antalyalı Genç Kıza Mektup”, Sabah Gazetesi-Akdeniz İlavesi /Sabah ile Akdeniz, 13 Mayıs, s.14.

DEMİRALP, Oğuz

(1993) Kutup Noktası, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul

EDİBOĞLU, B. Süha

(1968) Bizim Kuşak ve Ötekiler, Varlık Yay., Ekin Basımevi, İstanbul.

EMİL, Birol;

(1963) “Tanpınar’ın Eserlerinde Adları Geçen Garplı San’at ve Fikir Adamları, İ.Ü.Edeb. Fak.,Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, İstanbul, S.12.

ERBAY, Erdoğan

(2001) Tanpınar’ın Huzur’unda Musikinin Büyülü Dünyası, Aktif Yay., Erzurum.

EREM, Evren

(1994) Tanpınar’ın Kavram Dünyası”, Kuram, Kitap 5, Mayıs.

KANTARCIOĞLU, S.

(2004) Ahmet Hamdi Tanpınar, Akçağ Yayınevi, Ankara.

KAPLAN, Mehmet

(1986) Tanpınar’ın Şiir Dünyası, Dergah Yayınları, İstanbul.

(1982) “Ahmet Hamdi Tanpınar”, Türk Edebiyatı, Mart, S:101, s.15.

KARACAI Nesrin T.

(2005) Ahmet Hamdi Tanpınar ve Müzik, Hece Yayınları, Ankara.

KEFELİ, Emel

(2006) Edebiyat Coğrafyasında Akdeniz, 3F Yayınevi, İstanbul.

KURNAZ, Cemal

(1990) Halk ve Divan Edebiyatının Müştarekleri Üzerine, Akçağ Yayınevi, Ankara.

OKAY, Orhan

(1992) “Ahmet H. Tanpınar: Bir Monografi Denemesi”, Dergah, S: 26-27-29, Mayıs-Haziran-Ağustos.

(1990), “Ölümünün 25.Yılında Ahmet Hamdi TANPINAR- Hayatın Batısından Şiirin Doğusuna”, Sanat ve Edebiyat Yazıları, Dergah Y., I. Baskı, İst.-1990, s.214-218. (2000) Ahmet Hamdi Tanpınar, Şule Yayınları, İstanbul.

ORAL, Mustafa

(2006) “Ahmet Hamdi Tanpınar’ın Anlatı Sanatında Antalya: ‘Akdeniz’e İnmenin Anlamı’ Üzerinde Düşünmek”, Folklor/Edebiyat, 4, S: 48, s.227-237.

ÖZER, Ahmet

(2002)Sözün Kanatlarında, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara.

TANPINAR, A.Hamdi

(1921)“Sonbahar”,Dergah,C:1,Nu.1,Nisan-1337/1921, S. 8.

(1960) Şiirler, Yeditepe Gazetesi yayınları, İstanbul.

(2001) Beş Şehir, Dergah Yayınları, İstanbul, 4. baskı.

(2003) Huzur, Dergah Yayınları, İstanbul, 12. Basım.

(Tarihsiz) Yaşadığım Gibi (Haz.: Birol Emil), Dergah Yayınları, İstanbul.

TANYOL, Cahit

(1962) "Ahmet Hamdi TANPINAR", Cumhuriyet, 26 Ocak 1962.

UÇMAN A.- İNCİ H.

(2002) Bir Gül Bu Karanlıklarda -Tanpınar Üzerine Yazılar, Kitabevi, İst.

UĞURCAN, Sema;

(2001) "Tanpınar'a Şehirlerin Söylediği Tarih", Türklük Araştırmaları Der.,

S:10, s. 91-108.

YAVUZ, Hilmi

Modern İstanbul Lirik Tahayyüle İmkan Veriyor mu?;

www.obarchive.com/guncel_vct_0405_hilmiyavuz.html

YETKİN, Suut Kemal;

(1972)Estetik Doktrinler, Bilgi Yayınevi, Ankara-1972.

KİTAP-LİK;

(2000) YKY; Tanpınar Özel Sayısı, S.40, Mart-Nisan .

HECE, Ahmet

(2002) Ahmet Hamdi TANPINAR Özel Sayısı,, S: 61, Ocak.

Dağ Lalesi Aksu - Karaöz. Foto: A.Kerim ATILGAN

2- HALK EDEBİYATI

ANTALYA HALK EDEBİYATI *

Son yüzyılda yaşanmış iki dünya savaşıyla birlikte sayısız iç savaşın getirdiği hüsrani, yıkımı ve ekolojik faciaları gören insanoğlu, geçmişini anlamak ve geleceğin ona ne getireceği endişesiyle kendini tarihin bir parçası olarak görmek çabası içindedir. 19. yüzyılda milli kimliği bulma arayışına çıkan, günümüzün küçülmüş dünyasında ise bu kimliğini kaybetme korkusuyla yüzleşen insan, daha sık geleneksel kültürü bekleyen kaderi ve bu kültürün kendi hayatındaki yerini daha sık düşünmektedir.

Günümüz araştırmacıları, özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde kültür üretim biçimlerinin aynı şekilde gelişemeyeceğini vurgulamaktadır. Onlar, kültürlerin hala var olduğunu, fakat kültürün diğer kolları gibi halk edebiyatının (folklorun) da dünyanın geçirdiği iki yüzyıllık büyük değişim sürecinde artık yaşama olanağı bulamadığını ve bu yönüyle yaşam süresini doldurmuş olduğunu söylemektedir.³⁵⁰

Aslında, folklorun bazı türleri kayda alınıp basılmasına rağmen zamanla sözlü anlatımdan kalkabilir. Fakat bu kesin kanı, bütün türler için geçerli sayılamaz. Aynı tespiti, örneğin, türküler veya atasözleri konusunda yapamayız. Unutmamak gerekir ki, bir topluma ait halk edebiyatı, çeşitli şekillerde değişime uğrayabilir ve bunların en başında kültürün kendi iç dinamikleriyle yaşanan değişim yer alır. Her kültürel sistem kendi iç katmanlarıyla, çevresiyle bir ilişki içinde bulunur ve bu ilişki sonrasında yeni biçimler, anlayışlar ve değerler doğar. Gelenekler sürekli yenilenir, değişir: onlar unutulabilir, fakat yerleri boş kalmaz, yenileriyle dolar. Bu yüzyıldan yüzyıla hep böyle süregelmiştir: 20. yüzyılın başında bir ilde anlatılan masal, 19. yüzyılın başında aynı ilde anlatılanla aynı olamaz. Yeni zamanlar ve insanlar yeni geleneklerini, kendi türkülerini üretir. Son yıllarda Yüzüklerin Efendisi, Harry Potter, Hellboy, Hancock gibi günümüz masallarının izlemeye gişe rekorları kırması, insanoğlunun olağanüstü güçlere sahip olan kahramanlara her zaman ihtiyaç duyacağını bir göstergesidir. Tarihiyle, kültürüyle, gelenekleriyle bir kültür zenginliğinin özeti olan Antalya halk edebiyatının günümüze kadar ulaşması da kolay olmamıştır. Türk halk edebiyatı alanında görülen başlıca eksikliğin- derlenmiş malzemenin sistemli bir biçimde düzenlenip arşivlenerek incelemeye hazır bir duruma getirilmemesi- Antalya halk edebiyatı için de geçerlidir. Antalya folkloru ile ilgili ilk derlemelerin ortaya çıkışı Cumhuriyetin kurulmasından sonraki döneme tesadüf etmiştir. 1932'de ülkenin birçok bölgesinde Tek Parti Dönemi'nin yarı resmi toplum kuruluşu ve kültür ocağı olarak kurulan Halkevleri, sosyal ve ekonomik olayları yansıtan, halk edebiyatı derlemelerini

350- Örneğin, Bk.: Öcal Oğuz, Folklor: **Ortak Bellek veya Paylaşılan Deneyim**, Milli Folklor, 2007, S. 74, s. 6.

aktaran dergiler çıkarmaya başladı.³⁵¹ Aynı yılda faaliyete başlayan Antalya Halkevi tarafından da 1937-1944 yılları arasında iki ayda bir basılan "Türk Akdeniz" dergisi yayım hayatına girdi. Bölgenin tarihi, sosyal, ekonomik ve kültürel hayatını inceleme odağına alan dergi, Antalya Halkbilimine ilişkin çalışmaları başlatan ilk kuruluş oldu ve bu konuda çalışma yapacak araştırmacılar için en önemli yerel kaynaklardan biri haline geldi. "Türk Akdeniz" Antalya folkloru ürünlerini derleme çalışmalarını, "Antalya Notları"³⁵² ve onu izleyen "Antalya Köylerinde Düşün"³⁵³ adlı yazılarla başlattı. Derlemeler genellikle amatör folklorcular- genellikle öğretmenler³⁵⁴- tarafından yürütülmekteydi, bu yüzden yazılar bilimsel incelemeden yoksun kalmıştı. "Türk Akdeniz" dergisinin kapanması ise halk edebiyatı derleme çalışmalarına büyük bir darbe indirmişti: 1944'ten sonra Antalya³⁵⁵ ve ilçeleri³⁵⁶ folkloruyla ilgili çalışmaların dağınıklığı göze çarpmaktadır.

Bölgede derleme yapan bazı araştırmacıların ortaya koyduğu çalışmalarının sürekliliği dikkat çekmektedir. Antalya ilçelerinden Alanya'nın bilmece, ninni, inanç, atasözleri ve deyimler gibi birçok halk edebiyatı örneklerinin derlenmesinde Ali Rıza Gönüllü³⁵⁷ büyük

başarı göstermiştir. Hüsnü Yıldız, Antalya'nın Elmalı³⁵⁸ ve Serik³⁵⁹ gibi ilçelerinde oynanan oyunlar, söylenen bilmece, mani türlerinin çeşitli örneklerini derlemiş ve folklorcuların üzerinde teorik çalışmalar yürütebileceği zengin bir malzemeyi ortaya çıkarmıştır. Araştırmacının, Türk Folkloru Araştırmaları dergisinde yayımlanan Serik Masalları dizisi da ilgiyi çekmektedir.³⁶⁰

Antalya ve çevresinin tarihi ve kültürüyle ilgili en kapsamlı çalışmaları, 2003 yılında Çağdaş Gazeteciler Derneği tarafından kendisine, Kültür Sanat dalında Antalya'nın sivil tarihçisi ödülü verilen Hüseyin Çimrin yürütmüştür. Antalya'nın yerlisi olan yazar, hem çeşitli dergilerde yayımlanmış materyalleri gözden geçirerek harmanlayarak hem de kendi derlemelerini yaparak yüzyıllar boyunca yörede üretilen sözlü sanat örneklerini kitaplarına yansıtmıştır. Antalya'yla ilgili her konuda kendisini uzmanlaştıran Çimrin, halk edebiyatı alanında³⁶¹ da günümüze kadar gelip çatmış birçok türü incelemeye almış ve tarihi ve sosyal gerçeklerle bağdaştırarak açıklama yapmaya çalışmıştır. Günümüzde de Antalya geleneksel kültürü öğelerinin yaşatılması ve tanıtılması, kültürel yapının açığa çıkarılması yönündeki çalışmalarını sürdürmektedir.

Antalya'da faaliyet yapan İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Antalya Ticaret Sanayi Odası ve Antalya Kent Müzesi, Antalya kent kültürü ve folklorunun yaşatılması için önemli katkıda bulunmaktadır. Henüz üzerinde kapsamlı bir çalışma yapılmayan Antalya halk edebiyatı ürünlerinden türküler, destanlar, ağıtlar, ef-saneler üzerinde durulması gereken birer çalışma konusudur.

- 351- Bk.: Selçuk Uygun, Türk Akdeniz Antalya Halkevi Dergisi'ne Göre Antalya'da Kültür ve Eğitim, Son Bin Yılda Antalya Sempozyumu Bildiri Kitabı, 18-19 Aralık 2003, Antalya, 2006, s. 465-466.
- 352- Ekrem Reşit, **Antalya Notları**, Halkbilgisi Haberleri Mecmuası, Ankara, 4, (48), 1935, 308-314.
- 353- Mecit Odabaşıoğlu, **Antalya Köylerinde Düşün**, Halkbilgisi Haberleri Mecmuası, Ankara, 5, (50), 1935, 200-207.
- 354- Öğretmenler, Antalya Folkloru: **Bir Peri Masalı**, Türk Akdeniz, Antalya, 1937, s. 19.
- 355- Örneğin: Naci Eren, **Eski Antalya'da Evlenme**, Türk Folklor Araştırmaları, İstanbul, 17, (332), Mart 1977, 7927-7929; Osman Saygı, Antalya Yöresinden: Bademağacı Köyü Folkloru, Türk Folklor Araştırmaları Dergisi, İstanbul, 18, (358), Nisan 1979, 8623-8625; devamı: 18, (358), Mayıs 1979, 8648; Musa Seyirci, Batı Akdeniz Bölgesi Yörükleri, İstanbul, Der Yayınları, 2000; Alpaslan Gönenc, Antalya Efsaneleri (Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Univ., Konya, 2006.
- 356- Nevzat Günaydın, **Alanya Folkloru**, Derleyen: Tevfik Hacıhamidoğlu, Türk Dili, Ankara, 48, (387), Mart 1984, 181-184; Tevfik Hacıhamidoğlu, Alanya Folkloru Araştırmaları (Deyimler), Alanya, 1983 ve Alanya Folkloru Araştırmaları: (Dualar, Beddualar, Atasözleri), Alanya, 1985.
- 357- Ali Rıza Gönüllü, **Alanya Bilmeceleri**, Türk Folkloru, İstanbul, 6, (68), Mart 1985, 28-30, 32; Alanya Ninnileri, Türk Folkloru, İstanbul, 6, (67), Mart 1985, 25-26; Alanya Deyim ve Atasözlerinde Deve, Türk Folkloru, İstanbul, 6, (72), Temmuz 1985, 7, 85, 9; Alanya'dan Derlenen Hayvanlarla İlgili Atasözleri, 2, Türk Folkloru, İstanbul, 7, (78), Ocak 1986, 30, 33; Alanya'da Eski Türk İnançlarının İzleri, Türk Folkloru, İstanbul, 8, (87), Ekim 1986, 34; Alanya Halk Kültüründe Deve Motifi, Türk Folkloru, İstanbul, (93), Haziran 1991, 20-23; Alanya Halk İnançlarında Ağaç Motifi, Güneyde Kültür, Antakya, 4, (44), Ekim 1992, 46-48 ve Türk Kültürü, Ankara, 32, (376), Ağustos 1994, 57-61; Alanya Halk İnançları İçinde Hidrellez Motifi, Güneyde Kültür, Antakya, 5, (55-56), Eylül 1993-Ekim 1993, 21; Alanya Halk İnançlarında Su Motifi, İçel Kültürü, Antakya, 7, (30), Kasım 1993, 14-17 ve Türk

- Kültürü, Ankara, 34, (393), Ocak 1996, 47-53; Alanya Halk İnançlarında At Motifi, Türk Kültürü, Ankara, 35, (414), Ocak 1997, 630-637; Ali Rıza Gönüllü, Alanya Folklorundan Derlemeler, Alanya, Derya Ofset Matbaacılık, 1998.
- 358- Hüsnü Yıldız, **Elmalı Köylerinde Düşün**, Türk Folklor Araştırmaları, İstanbul, 4, (80), Mart 1956, 1270-1272; Elmalı Köylerinde Zeki Oyunu, Türk Folklor Araştırmaları, İstanbul, 4, (82), Mayıs 1956, 1307-1308; Elmalı'da Zekir Oyununun Cezaları, TFA, İstanbul, 4, (94), Mayıs 1957, 1491-1493; Elmalı'da Bilmeceler, TFA, İstanbul, 6, (131), Haziran 1960, 2169; Elmalıda Bilmeceler, TFA, İstanbul, 6, (130), Mayıs 1960, 2151-2153; Elmalı Folkloru: Maniler, TFA, İstanbul, 6, (132), Temmuz 1960, 2193-2194; Refik Turan, Tarihimizde ve Kültürümüzde Elmalı, Milli Folklor, 1, (8), Aralık 1990, 4-7.
- 359- Hüsnü Yıldız, **Serik Bilmeceleri**, TFA, İstanbul, 3, (70), Mayıs 1955, 1117-1118; Serik'ten Maniler, TFA, 4, (77), Aralık 1955, 1232; Serik'ten İki Türkü, TFA, 7, (153), Nisan 1962, 2705-2706.
- 360- Yıldız Hüsnü Tülüm, **Serik'ten Masallar**, Anlatan: Şükriye Yıldız-TFA, 4, (89), Aralık 1956, 142; Beyoğlu Ali, anlatan: Şükriye Yıldız, TFA, 4, (88), 00.11.1956, 1407-1408; Üvey Ana, anlatan: Şükriye Yıldız, TFA, 4, (92), Mart 1957, 1467-1469; Zülfü Siyah ile Şehzade, TFA, 5, (109), Ağustos 1958, 1750-1751 ve 5, (110), Eylül 1958, 1766-1768; Fatma Abbla'nın Kızı, TFA, 5, (117), Nisan 1959, 1893-1894, Feslikancı Kız, TFA, 5, (116), Mart 1959, 1873-1875.
- 361- Bkz.: Muharrem Kesik, **Antalya'ya Yapılan İlk Akınlar ve Şehrin Selçuklu Hakimiyeti Altına Girmesi**, Son Bin Yılda Antalya Sempozyumu Bildiri Kitabı, s. 1.

Halk edebiyatı, yöre halkının yaşama biçimini ve dünyayı algılayışını anlamak için bizlere zengin bir malzeme sunmaktadır. Anadolu folklorunun genel hatları ve konuları çok küçük değişikliklerle Antalya folklorunda da görülmektedir. Bölgenin halk edebiyatının, diğer bölgelere göre başkalaşmasında, iklim, coğrafi durum, çalışma alanları, bölgeye akın etmiş aşiretlerin gelenek ve görenekleri gibi faktörler rol oynamıştır. Günümüz Antalya'sı, coğrafyası, tarihi, arkeolojik zenginliği ve turistik potansiyeli açısından önemli küçümsenemez bir kültürel birikime sahiptir. İkliminin yaşam için ve coğrafi konumunun deniz ile ulaşımına uygunluğu tarih boyunca yerleşmelerin bu bölgede yoğunlaşmasını ve kent kültürünün gelişmesini sağlamıştır.

Tarih boyunca Bergama Krallığı, Roma İmparatorluğu, Arapların egemenliği altında kalmış, Türklerin Anadolu'ya gelişinden önce ise Bizans İmparatorluğu'nun hakimiyeti altında bulunmuştu.³⁶² Çeşitli uygarlıkların yaşamına sahne olan Antalya'da, Türk egemenliğine girdikten sonra Türk öncesi medeniyetlere ait anlatılar varlığını sürdürmüştür. Bunun nedeni, söz konusu efsanelerin, yer adlarını ve özel isimleri inceleyen dilbilim dallarından Toponimi ve Onomastikle olan sıkı ilişkisidir. Büyük İskender ve ağabeyinin ölümsüzlüğüne inanan kızkardeşi küçük Amazon Kyna ile ilgili "Deniz Kızı-Gorgona" anlatısı³⁶³ veya İlyada'da karşımıza çıkan ve günümüzde anlatılan Çıralı köyünün Yanartaş efsanesi³⁶⁴, Antalya'nın, bir derecede Helenistik dönem kültürünün sürdürücü de olduğunu kanıtlamaktadır:

Hem gerçek hem gerçeküstü olayları ve kişileri konu edinen efsane, mit ve rivayet türleri, şekil ve içerik itibarıyla birbirlerine yakın olduklarından, Antalya folklor derlemecileri tarafından bu anlatıların hepsine genel olarak efsane denmiştir. Her halk sahip olduğu topraklara mevki adları vermiş veya var olanları kendi lisanlarına göre yorumlamış, onlar hakkındaki efsaneleri yaşatmaya devam etmiş veya yenilerini üretmiştir. Bu konuda Türkler istisna teşkil etmemiştir.

Antalya'yla ilgili en çok bilinen ve söylenen efsaneler içinde Bergama kralı Attalos II. tarafından Antalya kentinin kuruluş efsanesi, Selçuklu sultanı Alaeddin Keykubat'ın emriyle inşa edilen Yivli minarenin ve Aspendos tiyatrosunun yapılışı efsaneleri, Roma imparatoru Hadrianus'un adına yapılmış kapılarla ilgili anlatılan efsanelerdir. Eğer efsanelerin başlıca gruplarına dikkat edersek (hayvanlarla, kuşlarla; yer adları, kaleler, abideler vb.; kavim, oba, halk, nesil, totem adları;

aile ve günlük hayat; tarihi şahıslarla; gök cisimleri- ay, güneş, yıldız vb.; dini konularla ilgili efsaneler) orijinal Antalya efsanelerinin, ağırlıklı olarak mekan adları ve tarihi şahıslarla ilgili olduğunu görürüz.

Antalya efsaneleri ile ilgili araştırma yürüten Alparslan Gönenç, ilde ve ilçelerde anlatılan efsaneleri derlemiştir. Yedi bölümde (Tabii Yerler, Meskun Yerler, Tabiatüstü Şahıslar ve Varlıklar, Tarihi Efsaneler, Hayvanlarla İlgili Efsaneler, Dini Efsaneler, Taş Kesilmeyle İlgili Efsaneler) sınıflandırılmış bu elli civarında efsane, Dur Dağı ve Zincirli Kaya'dan Boğa Çayı'na; Demre, Franca Yaylası ve Perge'den; Karaağaç Mezarlığı'ndan Kanlı Dut'a; Abdal Musa ve Şeyh Ahi Baba'dan Kentenci Ömer Paşa'ya; Vahab-i Ümmi'den Üç Kızlar'a; Kaplumbağa'dan Yusufçuk'a; Kırklar Meydanı'ndan, Taş Kesilen Gelin'e kadar Antalya yöresindeki yaşam ve inanç sistemiyle ilgili zengin bir malzeme sunmaktadır.³⁶⁵

Pek çok Antalya efsanesinin Anadolu'nun birçok bölgesinde yaygın olduğunu görmekteyiz. Örneğin, "Adam/Kadın Atacağı" efsanesini, Alanya ve Antalya'da bilmeyen çok az sayıda kişi vardır. Alanya kalesiyle ilgili "Adam Atacağı" efsanesinin varyantları, birçok Anadolu kalesiyle ilgili da anlatılmaktadır. Bu kalenin altında bulunan "Kızlar Mağarası", "Kızlar Yarığı" adındaki mekanların benzerleri Antalya kentinde de görülmektedir. Antalya'da "Kadın Yarığı", "Kadın Deresi" denilen mekan da çeşitli rivayetlere konu olmuştur. Hem Antalya'da hem de Alanya'da anlatılan bu iki rivayetin benzerleri Anadolu'nun bazı kale-şehirlerinde, örneğin, Amasra'da ve kimi saraylarda, örneğin, Topkapı Sarayı'nda da vardır.³⁶⁶

Bildiğimiz gibi, bütün dinler geleneksel düzeni korumak için büyük çaba göstermekte ve küçük yerleşim birimlerinde dinin etkisi daha fazla hissedilmektedir. İslamiyet'te cinsiyet önemli bir faktör olmasından dolayı erkek ve kadının aktiviteleri net sınırlarla belirlenmiştir. İslami düzene göre erkeklerin kadınlar üzerinde hükümleri büyüktür. Antalya folklorunda da gördüğümüz (ister türkülerde ister Türk dönemime ait efsanelerde) bu özelliştir: kurallar erkek lehine işler. İşte "Kadın Yarığı" veya "Kadın Deresi" adlı efsane ve ona benzer rivayetler de kadınların "günah" kavramıyla doğrudan ilişkilendirildiğini ve işlenen her bir suçun cezasının - bir kediyle birlikte çuvala konularak dereye atılmak- korkunç olduğunu kanıtlamaktadır.

365- Bkz.: Mustafa Oral, *Efsaneden Tarihsel Gerçeğe Denize "Adam/Kadın Atacağı" Anlatısı*, Kibatek Uluslararası Türk Kültüründe Deniz ve Deniz Edebiyatı Sempozyumu Bildirileri, Antalya, 2008, s. 197.

366- Makalede yer alan halk edebiyatı örnekleri: Hüseyin Çimrin, Antalya Folkloru; Ali Rıza Gönüllü, Alanya Folklorundan Derlemeler; Tevfik Hacıhamdioğlu, Alanya Folkloru Araştırmaları (Deyimler); Musa Seyirci, Batı Akdeniz Bölgesi Yörükleri, İstanbul, Der Yayınları, 2000; Türk Folklor Araştırmaları Dergilerinden derlenmiştir.

362- Bkz.: Hüseyin Çimrin, *Bir Zamanlar Antalya*, Tarih, Gözlem ve Anılar, Antalya, Antalya Ticaret Sanayi Odası Yay., 2006, s. 218.

363- Bkz.: Çiğdem Ülker, *Mitolojinin ve Şiirin Denizi*- Akdeniz, Kibatek Uluslararası Türk Kültüründe Deniz ve Deniz Edebiyatı Sempozyumu Bildirileri, Antalya, 2008, s. 60.

364- Gönenç, Alpaslan, a.g.e.

Gördüğümüz gibi, Antalya bölgesinde derlenen, günümüzde de yaşamını sürdüren efsaneler-mitler-söylenceler-rivayetler- farklı dönemlerde farklı halklar ve medeniyetler tarafından üretilmiştir. Türk öncesi ve Türk kültürünün önemli parçası olan bu anlatılar, Antalya'nın yüzyıllar önce, günümüzde endişeyle karşılanan küreselleşme sürecini yaşadığının güçlü bir kanıtıdır.

1. Antalya Şehrini Kuruluş Efsanesi

M.Ö. 2. yy.da Bergama Kralı Attalos II. (M.Ö. 159-138), bir gün kendine bağlı kabileleri, hükümlerini genişletmek ve yeni liman şehirleri kurmak amacıyla askerlerini güney yönünde göndererek: "Gidin, bana bu yeryüzü üzerinde öyle bir güzel yer bulun ki, bütün kralların gözü kalsın bu yerde. Kimse gözünü bu yerden ayıramasın. Orada liman şehirleri kuracağım." der.

Bunun üzerine Bergama'dan ayrılan kabileler aylarca, Ege sahillerini karış karış dolaşırlar ve kral Attalos'un istediği güzellikte bir yeri aylarca ararlar. Sonunda daha güneye inerek Akdeniz sahillerine gelirler. Bugünkü Antalya şehrinin bulunduğu körfeze geldiklerinde bir süre gözlerini bu göz kamaştırıcı manzaradan ayıramazlar. Kabile başkanı: "Şükürler olsun sana Zeus, nihayet Attalos'un şehrini bulduk." diye haykırır. Daha sonra Bergama Kralı Attalos II. burada bir şehir kurar ve şehre kendi adını verir. Şehre Türkler Adalya, Araplar Antaliye, Cumhuriyet devrinde ise şehrin ismi Antalya olur.³⁶⁷

2. Adam Atacağı:

Alanya Kalesi'nin en ilginç yerlerinden biri de iç kalenin kuzeydoğusunda surlarla bitişik bulunan yerdeki yapının Romalılar zamanında suçluyu uçurumdan aşağı atmak suretiyle ölüm cezalarının infaz edildiği yerdir. Bu yapının on beş metre derinliği bulunmaktadır.

Rivayete göre, Romalılar zamanında burada iki suçlu güreştirilir, mağlup olan hasmı tarafından uçuruma itilerek hayatına son verilir. Diğer ise burada bulunan çukura bırakılır, belirli bir süre sonra bu çukurdan çıkarılarak hürriyetine kavuşabilmesi için son şans tanınırdı. Suçlunun eline verilen üçtaş parçasından hiç olmazsa birisini denize düşürmesi istenirdi. Düşürdüğü takdirde hürriyetine kavuşurdu. Aksi takdirde mancınıkla (savaşlarda kullanılan fırlatma aracı) denize atılarak hayatına son verilir. İşte bu rivayet nedeni ile kaleyi ziyarete gelen yerli ve yabancı turistlerin adam atacağının etrafında taş ararken ve bunu denize atmaya çalışırken görmek mümkündür.

3. Alanya Kalesi Fethi Üzerine Bir Efsane

Derler ki, Alaeddin Keykubat Alanya Kalesi'ni uzun süre kuşatmış (1222), birçok hücum ve kayıplara

karşın, kaleyi bir türlü ele geçirememiş. Bunun üzerine bir gece, 15.000 keçinin boynuzlarına birer mum yakılarak askerleriyle hücumu geçmiş ve şöyle cevap vermiş: "İşte, karşıda savaşa hazır binlerce askerimi görüyorsunuz. Boş yere kan dökülmesin. Kaleyi teslimden başka çaremiz yoktur." Kale komutanı da ister istemez bu öneriyi kabul etmek zorunda kalmış. Kaleye bu nedenle uzun bir süre "Keçi kalesi" denmiş.

Folklor türlerinden efsanelerle en çok karıştırılan rivayetler olmuştur. Olağanüstülüğe yer almadığı rivayetlerin temelinde olmuş veya olması mümkün olaylar yatar. Bu yüzden rivayetler, günlük hayat ve dünya hakkında daha gerçekçi bilgiler sunmaktadır. Antalya'da, yöre iklimini, özellikle de Antalya'nın ünlü, bitmek bilmeyen yağmurlarını konu alan rivayetler anlatılmaktadır. Bunlardan en ilginç, "Kadıkacıran" rivayetidir. Rivayet, Antalya'ya tayin edilen kadının yağın yağmurlar yüzünden bir türlü işbaşı yapamayıp Antalya'dan ayrılışını konu alır. Yıllar sonra bir Antalyalıyla karşılaşan kadın, ona: "Sizin orada hala yağmur yağıyor mu?" diye sorar.³⁶⁸

4. Masallar

Yöreden yöreye, ülkeden ülkeye en çok yayılan halk edebiyatı ürünleri, şüphesiz, masallardır. Genelde bütün illerde anlatılan masallar benzerlik arz ederse de yerli anlatıcıların ilave ettiği unsurlar sebebiyle küçük farklılıklar gösterebilirler. **Antalya'nın, doğusunda Mersin, Konya ve Karaman, kuzeyinde Isparta ve Burdur, batısında ise Muğla illerinin yer alması ve Antalya halkının bu bölgelerin sakinleriyle sürekli etkileşim içinde olması, neredeyse bütün folklor ürünlerindeki benzerlikleri doğurmuştur.** Örneğin, aşağıda verilmiş "Yusufçuk" masalı, birçok varyantı bulunan masal veya efsane olarak bu illerde de dilden dile dolmaktadır.

4.1. Yusufçuk

Evvel zaman içinde, kalbur saman içinde. Orta halli zengin ve fakir bir köylünün bir kızı ve bir de oğlu varmış. Çocukların ikisi de çok sevimli şeylermiş. İki kardeş analarının hazırladığı azığı bellerine bağlar, düşerlermiş koyunların ardına. Koyunları gütmek için her gün ayrı yönler giderlermiş. İki kardeş birbirlerini çok sever, birbirlerini hiç incitmezlermiş. Babaları oldukça kaba bir adammış, Çabuk sinirlenir, çocuklar en küçük bir kusur işleseler, eşek sudan gelinceye kadar çocuklara sopa atarmış.

Günlerden yine bir gün iki küçük kardeş koyunlarını köyden çok uzak bir yerde otlatıyorlarmış. Öğle zamanı, gelince, analarının yaptığı katmeri yiyip başında oturdukları pınardan buz gibi suyu içtikten sonra kızcağızın uykusu gelmiş.

367- Rivayet metni için bkz.: Hüseyin Çimrin, a.g.e., s. 171.

368- Rivayet metni için bkz.: Hüseyin Çimrin, a.g.e., s. 171.

- Yusuf, demiş kardeşine. Benim çok uykum var. Azıcık yatayım mı?

- Olur, demiş Yusuf. Uzanıvermiş kaba ardıcın koca gölgesine. Uzanması ile uyuması da bir olmuş. Yusuf küçük çakısı ile yeni bir sipsi yapmaya uğraşıyormuş. Yapmaya çalıştığı sipsi iyi ses vermeyince Yusuf kargı aramaya çıkmış. Kardeşi ve koyunlardan uzak bir yerde kargıları bulmuş, fakat aradan da bir hayli zaman geçmiştir.

Yeni yaptığı sipsisini neşeli neşeli çalarak kardeşinin yanına dönen Yusuf, ne görse beğenirsiniz? Koyunların yerinde yeller esiyor. Hemen kız kardeşini uyandırmış. İki kardeş başlamışlar koyunları aramaya. Nereye gittilerse koyunları bulamamışlar. Hava kararmaya başlayınca, koyunları bulmaktan iyice umutları kesilmiş. Yüksek bir kayanın üzerine oturup, başlamışlar ağlamaya. Koyunları bulmadan eve dönelerse babaları onlara neler yapmaz ki?

İki kardeş düşünüp taşınmışlar ve ellerini açarak Ulu Tanrı'ya şöyle dua etmişler:

- Büyük Allah'ım, bizi iki kuş yapın da, hem babamızın dayağından kurtulalım, hem de koyunlarımızı arayalım.

Tam dualar bitince Allah onların bu dualarını kabul edip ikisini de birer kuş yapıvermiş. Halk da bu kuşlara Yusufçuk ismini vermiş. İşte Yusufçuk, kış gecelerinde öten, birbirine seslenen bu iki kardeştir. O gün bu gün iki kardeş bazen koyunları arar dururlarmış.

- Yusuf, koyunları buldun mu? Bulamadım, sen buldun mu?

4.2. Fatma Ablanın Kızı

Evvel zaman içinde, kalbur saman içinde, Cinler cirit oynarken eski hamam içinde, bir ana bir de kızı varmış. Kümes gibi evlerinden başka bir şeyleri yokmuş. Herkes düzünür, koşunur düğüne, hamama gider, o zavallı kızcağız hiç bir yere gidemezmiş. Gitse bile kapı dışarı kovulurmuş. Bir gün böyle, iki gün, üç gün böyle derken kızcağız dayanamamış. Anasına:

- Bana bir kat uruba bulacaksın. Ben düğün hamamına gideceğim, diye cıdayı dikmiş.

Anası:

- Kızım, ben urubayı nereden bulayım, demiş ise de o aldırmamış. Bulacaksın, dermiş de başka bir şey demezmiş. Çaresiz kalan ana da, mahalleyi kapı kapı dolaşmış. Her birinden bir şeyler alarak kızını süslemiş. Kız urubaları giyip altınları takınca olmuş bir hanım. Güzelliğine, kibarlığına diyecek yok. İşler böylece yolunda olduktan sonra hamama yollanmışlar. Artık onu kimse kovamayacak, tellaklar hanım hanım, diye yıkayacaklar. Kızdaki sevince payan yok. Kız bu güzel hül-yalar içinde hamama varmış. Hamamcı:

- Buyurun hanımefendi! diye karşılamış. Tellaklar güzelce yıkamış, kokular sürmüş. Şenlikler yapılmış derken kız, bir bey hanımıyla ahretlik olmuş. O memleketin adeti, herkes hamama bir yiyecek getirir, eşiyile dostuyla onu yerlermiş. Eğlence bittikten sonra yemek yemeğe başlanılmış. Herkes tepsi bohçalarının bağını çözmeğe başlamış. Beyin hanımı da uşaklara boğaça tepsisini getirtmiş. Fatma Abla'nın kızının canı sıkılmış. Anasına:

- Fatma abla, bak bakem, bizim bey daha gelmemiş mi, boğaça tepsisi gönderecekti. Ne tuttu, canım böyle gecikilir mi? diye söylenmeğe başlamış.

Bey hanımı:

- Üzülme cancağızım, zararı yok. Bugün bizden yeriz, yarın sizden, demiş. Kız ise:

- Nasıl olur ahretliceğizim, nasıl olur? diye ayak direktmiş. Bey hanımı ondan daha inatçı olmalı ki kızı yatıştırmış. Yemeği beraberce yemişler. Güleşüp, eğlenmişler. Vakit gelince giyinmişler. Bey hanımı hamam ücretini vermiş. Kız da parayı vermek için çantaya el atmış. Bir de bakmış ki çanta yok. Fatma Ablaya çıkışmış:

- Gördün mü Fatma Abla yaptığını? Bey, tepsiyi getirmeyi unutsun, sen de para çantasını almayı unut. Bu affedilecek şey mi? Koş çantayı getir! demiş.

Anası:

- Hanımcığım, bir daha yapmam. Olmuş, bir kere. Hemen getiririm! diye yalvarmağa başlamış. Başlamış, ama onu dinleyen kim. Kız hala kendi söylediğini bilirmiş:

- Daha burada mısın, koş. Nedir bana yaptıklarınız. Böyle şeyi bir daha istemem. Bu kulağına küpe olsun, salla dur, diye çırpınır, kendini yermiş. Bunu gören bey hanımı:

- Zararı yok hanımcığım, kederlenme. Olur böyle şeyler. Ben vereyim. Fatma Ablayı yorma, demiş ise de kız bir türlü kabul etmezmiş. O etmeye dursun, bey hanımı onun parasını da vermiş.

Kız:

- Olmaz, demiş ise de Bey Hanımı:

- Niçin olmasın canım, demiş. Bugün benden, yarın senden.

Sonra hamamdan çıkmışlar. Çıkmışlar, ama Fatma Ablanın kızı, bey hanımını bırakır mı hiç? İlla bize gideceğiz, diye tutturmuş.

Hanım:

- Yapma hanımcığım, başka zaman gidelim. Şimdi olmaz, demiş. Öteki ise:

Çare yok. Ölsem de bugün seni bırakmam, demiş. Bey hanımı ne kadar yalvarmış ise de fayda vermemiş. Ne yapsın. "Peki", demiş.

Kız, anasına:

- Fatma abla, yürü bakalım, demiş. Onlar önde, Fatma Abla arkada yürümeğe başlamışlar. Konuşa konuşa bir sarayın karşısına gelmişler. O esnada saraydan bir cenaze çıkmasın mı?

Hemen kız:

- Abu kardeşim! Abu kardeşim! Bu da mı geldi başıma? diye saçını başını yormaya başlamış. Bey hanımı neye uğradığını bilememiş. Yerinde donup kalmış. Nice zaman sonra akli başına gelmiş. Güzelce oradan sıvışmış. Meğerse ölen Beyoğlu'nun hanımı imiş. Ölen hanımın da başka bir diyarda kız kardeşi varmış. Saraydakiler o kargaşalıkta bayılan kızı kaldırıp ayıltmışlar. Onu beyoğlunun baldızı sanmışlar. Kız da habire:

- Yeni geldim. Kardeşim içime sinmedi. Salın beni, kardeşimi bir kere göreyim. Kardeşim, kardeşim! der de ağzından bir daha "kardeşim!" çıkarmış.

Ertesi gün kız gitmek için hazırlanmış. Beyoğlu salmamış. O gün öyle geçmiş. Kızın iki gözü iki pınar olup akmış. Üçüncü gün yine salmamışlar. Derken aradan epeyce gün geçmiş. Sarayda fiskos başlamış. Bu kız neye gönderilsin, Beyoğlu bunu alsın, diye. Günlerden bir gün bu sözler Beyoğlu'nun kulağına gelmiş. O da bunun doğru olacağını düşünmüş. Sırası gelince anasına danışmış.

Anası da:

- Hayhay oğlum, sen ne dersin o olur, demiş. Kızı da çağırmışlar. Onun fikrini de almışlar. Her iki taraf kabul edince düğün hazırlığına başlamışlar. Hazırlık tamam olunca düğüne başlamışlar. Kırk gün kırk gece düğün yapıp, evlenmişler. Kız da bir fırsatını bulup, anasıyla komşulardan aldığı emanetleri gönderip sahiplerine verdirmiş. Aradan aylar geçmiş. Kız bir boy aynasının karşısına geçmiş. Kendi güzelliğine, ihtişamına, zenginliğine bakarak başından geçen olayları anlatmaya başlamış:

- Dün ne idim, bugün ne oldum, tavuk kümesi gibi bir evimiz vardı. Herkes giyinir, kuşanır hamama gider, bense gidemezdim. Gitsem bile kapı dışarı edilirdim. Bir gün komşulardan elbise, altın topladım. Onları giyinip hamama geldim. Hamamda bir bey hanımı ile ahretlik oldum. Herkes boğaca tepsilerini açıp yemeğe başlayınca ben de yalandan:

- Bu bey ne tuttu, boğaca tepsisi gönderecekti, diye söylenmeğe başladım. Ahretliğimin ısrarı ile onun tatlısını yedim. Hamam parasını bir oyunla ona verdirdim. Hamamdan çıkınca onu evime götürecektim. Sanki evim var gibi o:

- Gitmem, dedi; razı ettim. Giderken bu saray karşıma çıktı, içinden bir de cenaze. Ölenin Beyoğlu'nun hanımı olduğunu anladım. Kardeşim diye yalandan ağlayıp dövünmeye başladım. Şimdi de Beyoğlu ile evlendim. Ne idim, ne oldum. Hey gibi talih hey! de-

miş. Bir de dönüp arkasına bakmış ki kaynanası sedirde oturuyor:

- Abu anacığım! Uzat dilini bir kerecik öpeyim, diye kaynanasının üzerine atılmış. Kaynanası:

- Zararı yok kızım, böyle şeyler olur, demiş ise de gelin:

- İlla öpeceğim, diye ısrar etmiş. Kaynana da dilini çıkarmış. Gelin dilini öpeceğim diye eli ile tutup çekivermiş. Beyoğlu gelince gelin:

- Beyim, çabuk gel, anneme bir hal oldu, demiş. Beyoğlu gelip bir de bakmış ki annesinin dili bir karış uzamış, konuşamıyor. Hemen doktoru çağırmışlar. Doktor gelmiş. Beyoğlu'nun anası:

- Gelin yaptı, demek için birtakım sesler çıkarır, birtakım işaretler yaparmış. O sırada gelin:

- Bak bey ağam, şurası da geliminin, şurası da geliminin, diyor dermiş. Doktor hastayı muayene edince vaziyeti anlamış. Fakat karşıdan gelin işaret etmiş. Para göstermiş. Parayı gören doktor:

- Öksürürken boğulup dili uzamış, diye rapor vermiş. Doktor giderken geline işaret etmiş, hani bizim para, diye.

Gelin de:

- Hıh, demiş. Ben sana para göstermedim, pantolonunun arkası delik, dedim, diye cevap vermiş. Bu sözün işiten doktor neye uğradığını, ne yaptığını bilememiş. Kulağı kuyruğu kısıp gitmiş. Beyoğlu'nun anası az sonra ölmüş. Koskoca saray Fatma Abla'nın kızına kalmış. Fatma ablayı da güya hizmetçi diyerek saraya almış. Zevki sefa içinde yaşamağa başlamışlar. Bir gün gelmiş o da ölmüş, ölür dünyada yaptıklarının cezasını çekmiş.

5. Fıkralar

Halk edebiyatı türlerinden en kısalarından olan fıkra, mizah sanatının en temel unsurundan biridir. Fıkranın ölümsüz bir tür olduğunu söyleyebiliriz. Fıkra kahramanının adı değişebilir; fakat özünde iletilmek istenen düşünce kuşaktan kuşağa aktararak dünya durdukça yaşamını sürdürür. Bütün halklarda fıkra, şahıs, topluluk veya yöre ile özdeşleşmiştir. Türkiye'de Nasrettin Hoca, Temel, Bektaşî fıkralarını duymayan kalmamıştır. Antalya halk kültürü çizgilerini belirleyen ise yöre halkının çoğunluğunu oluşturan Yörükler olmuştur. Bu durum, hazırcevaplılıklarıyla ünlü Yörükleri, yöre fıkрасının başkahramanı yapmıştır.

1. Şehirlinin biri Yörüğe misafir olur. Yörük, şehirliliyi çok iyi bir şekilde ağırlar ve hediyelerini de vererek, yolcu eder. Bu ağırlamanın altında kalmak istemeyen şehirlili, Yörüğü de kendi evine davet eder. Bir süre sonra Yörük, şehirliliye konuk gelir. Şehirlili, Yörüğü biraz da küçümsemek istercesine, biz şehirde yemeği ayrı tabaklarda yeriz der. Yörük, bu lafın altında kalmayarak: "Bizim orda hırlaşmasın diye, ayrı çanaklarda ite

yal verirler.” der.

2. Yürüğün biri yaylada davarına bol otlaklı bir yer aramaktadır. Bir subaşında mola verir, abdest alıp namaza duru. Bir tarafı pıynar, bir tarafı kesme denilen çalılıktır. Yürüğün bütün aklı, davarı hangi tarafta otlayacağındadır. Hele kesme denilen çalılığı görünce aklı büsbütün karışır. Selam sırasında sağa başını çevirip: “İstersen pıynardan ye”, sola başını çevirip: “İstersen kesmeden ye.” diye davara seslenir.

3. Yürüğün biri kasabaya bayram namazına iner. Vaazı dinler, sıra namaza gelir. İmam: “Dokuz tekbir iki rekât ile bayram namazına” dediğinde, Yörük yerinden kalkar ve kaçar. Soluğu çadırında alır. Bu telaşlı halinden şüphelenenler, nedir bu halin diye sorduklarında, birkaç yıl önce, dokuz teke ile iki keçi çalmış olduğunu, bayram namazına durulacağına, imamın dokuz teke ile iki keçiyi çalan aranızda diye bağırıldığını, bundan korkup kaçtığını söyler.

6. Türküler

Zengin bir halk müziği repertuarına sahip olan Antalya’da Teke bölgesine has Teke Zortlaması ve Karakoyun Havası, Göç Türküleri, Gurbet Yakımları, Durna Havaları gibi türküler meşhurdur.

Antalya türkülerinin çoğu, anlatıya dayanmaktadır. Zaman içinde bir hikayeden kopmuş ya da hikayesi unutulmuş olan onlarca türkü örneği var. Diğer halk edebiyatı ürünleri gibi türküler de bir birey tarafından ortaya konulmuş, zamanla ilk söyleyeni unutulmuş eserlerdir. Türküler, birçok araştırmacı tarafından gösterdikleri çeşitlilik bakımından yapı, konu ve ezgilerine göre tasnif edilmiştir. Ali Rıza Yalman türkülerini konularına,³⁶⁹ Cahit Öztelli doğuş sebeplerine,³⁷⁰ Pertev Naili Boratav³⁷¹ kullandıkları yerlere ve içeriğine göre sınıflandırmıştır. Bütün bunların vb. sınıflandırmaların ortak özellikleri vardır: Bu, araştırmacıların, ninnilerin de türkünün içinde incelediklerini ve doğumdan ölüme kadar insanı ilgilendiren ayrılık, aşk, düğün, depresim, kıtlık, sel, eşkıyalık, savaş ve diğer hadise ve durumu, türkü konusu olarak belirlediklerini gösterir.

Antalya türkülerinde en çok işlenen konular ise, aşk/veya çaresiz aşk ve ölümdür. Bu nedenle ilde aşk, ayrılık ve ağıt kökenli türküler ön plana çıkmaktadır.

6.1. Osman’ının Tespihi

*Osman’ının tespihi var da mercandan,
İrakılar içilsin, kızlar meze versin agam da gerdandan,
Boyun bağı ipekten bir yar sevdim yürekten de baygın*

369- Ayrıntılı bilgi için bkz.: Ali Rıza Yalman (Yalkın), **Cenupta Türkmen Oymakları II**, Kül. Bak. Yay., Ankara, 1977, s. 234-235.

370- Bkz.: Cahit Öztelli, **Halk Türküleri**, Varlık Yay., İstanbul, 1953, s. 9.

371- Bkz.: Pertev Naili Boratav, **100 Soruda Türk Halk Edebiyatı**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1992, s. 150-151.

*Osman’ım,
Boyun bağı ipekten bir yar sevdim yürekten de yangın
Osman’ım.
Osman’ım da iner gelir de karşıdan,
Ellerim bağı geçmem, diyor agam da çarşıdan,
Boyun bağı ipekten bir yar sevdim yürekten de baygın
Osman’ım
Boyun bağı ipekten bir yar sevdim yürekten de yangın
Osman’ım
Osman’ım da iner gelir inişten,
Her yanları görünmüyor agam da Gümüşten,
Boyun bağı ipekten bir yar sevdim yürekten de baygın
Osman’ım,
Boyun bağı ipekten bir yar sevdim yürekten de yangın
Osman’ım.*

6.2. Kalkan ile Kapıtaş’ın Arası

*Kalkan ile Kapıtaş’ın arası,
Yol mu bulamadı dağlar arası,
Halil’im düşmüş de elde çapası,
Halil’im Halil’im garip Halil’im.
Yar başından düşmüş ölmüş Halil’im.
Halil’ime kement bağlayamadım,
Halil’im düşmüş de toplayamadım,
Her yanları ganlı paklayamadım,
Halil’im, Halil’im, garip Halil’im.
Yar başından düşmüş ölmüş Halil’im.
Adı taş üstüne yazılı kaldı,
Curası duvarda asılı kaldı,
Horüsü ardında yasılı kaldı,
Halil’im, Halil’im, garip Halil’im.
Yar başından düşmüş ölmüş Halil’im.*

6.3. Al Devesi Mor Köşekli

*Al devesi mor köşekli,
Emmim oğlu bol döşekli.
Sürüp gider yaylasına,
Nazlı gelir bel kuşaklı.
Sürüp gider yaylasına,
Kilim sermiş kayasına.
Az verdim de çok yalvardım,
Ben bu kızın anasına.
Yine ak yokuşu duman bürüdü,
Tekeli’nin zeybekleri yürüdü,
Yüreğimde yağ kalmadı eridi.
Coşkun efem, kalelerin yıkılsın,
Coşkun efem, arpa buğday ekilsin.
Yüksek minareden attım ben bir taş,
Ne anam var ne babam var ne gardaş.
Keskin bıçak oldu bana arkadaş.
Dalgın uykulardan uyanamadım,
Sitemli sözlere dayanamadım.*

6.4. Çekemedim Akça Kızın Göçünü

Hey hey,
Çekemedim akça kızın göçünü, of göçünü,
Sırma saçlar bırak döğsün döşünü,
Gülüver de görem mercan dişini.
Yol ver bana Çıbık Beli geçeyim, a kız geçeyim,
Hey hey,
Yaylaların yeli soğuk esmez mi?
Sevdiğim de rüyalara girmez mi, a kız girmez mi?
Girmesen de gönül sana küsmez mi, of küsmez mi?

7. Ninniler

*Nenni desen nasıl olur,
Gül açılır bahar olur,
Babasızlık nasıl olur,
Nenni yavrum nenni.
Nenni kuzum nenni.
Nenni yürek bağım neni.

*Nenni nenni nen dağları,
Antalya'nın gül bağları,
Nen diyeyim uyusun,
Allah diyeyim büyüsün.
Nenni yavrum neni,
Nenni guzum nenni.
Nenni nenni nedesine,
Beyler girmiş odasına,
Sıvar beyaz kollarına,
Versin kahve babasına.
Nenni yavrum nenni,
Nenni guzum nenni.
*Ninnilerle ninliyelim,
Küçüksün söyleyeyim,
Al kundağa beleyeyim,
Nenni kuzum nenni.
Nennilerin nesdenesi,
Alanya'nın kestanesi,
Sütüle beslenesi,
Nenni yavrum nenni,
Nenni guzum nenni.
Nen dedim de uyusun,
Küçücüksün de büyüsün,
Salıncaklarda uyusun,
Nenni yavrum nenni,
Nenni guzum nenni.

*Mamasını yapan olmaz,
Nazlarını çeken olmaz,
Öksüz diye bakan olmaz,
Nenni yavrum nenni.
Bahçemizde gonca güller dizili,
Alnında öksüz yavru yazılı,

Gelin anan kaldı körpe kuzulu,
Nenni kuzucuğum nenni.
Ufak yaşta gayıp ettin babanı,
Öksüz diye sen bırakma ananı,
Bilirsin hak söyler anayı,
Nenni yavrum nenni.
*Antalya'nın kuyuları,
Çayır çimen kıyıları,
Ufacık yavrum uyusun ninni,
Uyusun da büyüsün ninni.

Anadolu coğrafyasını, dağlar, tepeler ve platolar ve onların arasına sıkışmış nehirler, düdenler ve geniş çukurluklar oluşturmaktadır. Bu coğrafik yapının izleri ve sıcak iklimin sağladığı meyveler, bitkiler, bütün yöre efsanelerinde, masallarında, türkülerinde olduğu gibi Antalya manilerinde de görülmektedir. Genellikle biçimlerini koruyup söylemiş geleneğine göre yöreden yöreye değişiklik gösteren maniler, Anadolu'nun ortak malı sayılmaktadır.

Denizde karabalık
Okkalıktır okkalık
Anne beni evlendir
Yeter gayri bekarlık
Ey dağlar, ulu dağlar,
Etrafı sulu dağlar,
Bizim ayrılmamıza
Gökte melekler ağlar.

Deniz mil ile olur,
Sevda dil ile olur,
Bu göz çoğunu görür,
Gönül birlik ile olur.
Derelerin tozuyum,
Ben kurbanlık kuzuyum,
Sen beni bilemedin,
Ben komşunun kızıyım.
Erik var, şeftali var,
Üstümde ev hali var.
Bana böyle zulmetme,
Vallahi vebali var.

Portakalın dilimi
Tut kaynana dilini.
Şimdi oğlun gelirse,
Kırar kambur belini.
Karlı dağı aşamadım kar diye,
Çok ardıçlar kucakladım yar diye.

8. Atasözleri

Atasözleri ve deyimler için büyük Rus yazarı Maksim Gorki şöyle demiş: "En büyük hikmet sözün sadeliğinde barınır. Atasözleri ve deyimler her zaman kısadır, fakat özünde kitaplar dolusu akıl ve sezgi vardır"³⁷². İç kafiye'nin önemli olduğu ve değişiklikler konusunda çok hassas olan Türk atasözleri ve deyimler, bazı yöre-

372- Максим Горкий, **Собрание сочинений в тридцати томах, Москва**, Гос. изд. худож. лит., 1949-1955 т. XXVII, с. 442.

ye özgü olanlar dışında, Anadolu'nun bütün bölgele-
rinde neredeyse aynen tekrarlanmaktadır. Aynı sözle-
ri, Antalya halkı tarafından kullanılan dua ve beddua-
lar için de söyleyebiliriz. Atasözleri:

Abdal düğünden, çocuk oyundan hoşlanır
Aç esner tok gerinir
Aç kurt yavrusunu yer
Aldattım diyen aldanır
Allah isterse, mermere geçirtir dişini; istemezse, mu-
hallebi yerken kırar dişini
Aman, diyene kılıç kalkmaz
Arayan bulur inleyen ölür
Akılsız baş neyler tıraş
Alçak eşeğe binen çok olur
Arife günü yalan söyleyenin bayram günü yüzü kara
çıkır
Az tamah çok ziyan getirir
Balsız kovanda arı durmaz
Bana bak bir gözle, bakayım sana iki gözle
Ben derim bayram haftası, o anlar mangal tahtası
Beslemeden evlat, sürüntüden sabun olmaz
Bilenle bilmeyen bir olmaz
Bir dirhem et bin ayıp örter
Bugün buldum yerim yarına Allah kerim
Bugünkü tavuk yarınki kazdan iyidir
Canı camuş kaymağı isteyen, cebinde dombay taşır
Ceketini kumaşına göre biç
Cefa çekmeden sefa sürülmez
Çirkefe taş atma üstüne sıçrar
Çocuk seversen beşikte koca seversen döşekte
Çok bilen çok yanılır
Çok koşan çabuk yorulur
Dağdan gelir dağ adamı hasta eder sağ adamı
Danışan dağ aşar danışmayan düz yolda şaşar
Delisi olan delbeğini çalar
Dert ağlatır aşk söyler
Deveden büyük fil var
Düğün sesle, ölü yasla olur
Eğri geminin doğru seferi olur
Eloğluna yaranılmaz
El ağzına bakan karısın tez boşar
El malıyla zenginlik olmaz
Er olan ekmeğini taştan çıkarır
Fazla mal göz çıkarmaz
Felek kimine kavun yedirir kimine kelek
Gelen gidene rahmet okutturur
Gelen kısmetiyle gelir
Giden gelse dedem gelirdi
Göz görür gönül çeker
Güzele bakma huyuna bak
Güzellerin talihi çirkin olur
Gurbette taşla yaslanmayan, evdeki hasırın kıymetini
bilmez
Hacı hacıyı Mekke'de, sarhoş sarhoşu tekkede bulur
Halden anlayana can kurban
Hastaya çorba sorulur mu?

Hesabını bilmeyen kasap, elinde ne satır kalır, ne ma-
sat
Hırsız anahtar istemez
Horozu çok olan yerde sabah erken olur
İbadet de gizli kabahat de
İcadın anası ihtiyaçtır
İki el bir baş içindir
İki su bir ekmek yerini tutar
İnsan beşer kuldan şaşar
İnsan dilinden hayvan başından bağlanır
İş olacağına varır
İyi iş altı ayda çıkar
Kılık kıyafetle adam olunmaz
Kimi enine çeker kimi boyuna
Kış gününün hoşluğu ile kadının dervişliğine inanma
Köpeksiz köye kurt iner
Kul bunalmayınca Hızır yetişmez
Kuzguna yavrusu güzel görünür
Laf torbaya girmez
Leyleğin ömrü laklakla geçer
Lokma çiğnemedi yutulmaz
Mart içeri pire dışarı
Misafir misafiri istemez, ev sahibi hiç birini
Mum dibine ışık vermez
Muhabbet iki baştan olur
Ne şeytanı gör, ne salavat getir
Nerde çokluk, orda bokluk
Nerde akşam orda sabah
Oldu olacak kırıldı kör nacak
Onunla aşık atılmaz
Ödünç yiyen kesesinden yer
Ölüm hak miras helal
Ölme eşeğim ölme yaz gelir yonca biter
Ölmeden canımı alma, evlenmeden çor-çocuk verme
Para parayı çeker
Parasızlık adama her şeyi yaptırır
Pilavdan dönenin kaşığı kırılınsın
Saçak altı kurudur, misafirin yoludur
Sahipsiz eşeğe binen çok olur
Sel gider kum kalır
Sen ağa ben ağa bu ineği kin sağa
Söylesem söz olur, dokudan bez olur
Suyun çağlamazından, insanın söylemezinden kork
Şık şık eden nalçadır, iş bitiren akçadır
Şımartma çocuğu başına sıçar
Tavuk bile su içerken göğe bakar
Tazlayan taza düşer, kel başlı kıza düşer
Tez binen tez iner
Tez giden tez yorulur
Topal ile gezen aksamak öğrenir
Uma uma dönersin muma
Uyku geldi bedene, ne mutlu kalkıp gidene
Ürmesini bilmeyen köpek sürüye kurt getirir
Var evi Kerem evi, yok evi verem evi
Varsa pulun cümle alem kulun
Veresiye şarap içen iki defa sarhoş olur
Yananla yenen bir şey dayanmaz

Yiyen bilmez doğrayan bilir
Yürük at yemini artırır
Yuvayı yapan dişi kuştur
Züğürtten sakın geç, zengine dokun geç.

9. Deyimler

Afakanı kalkmak: Sinirlenmek, çok kızmak
Aklının harımı var yarımı yok: Akılsız, düşüncesiz
Ayı değil ayının önünde giden: Çok kaba insan için söylenir
Çaya varmadan çemrenmek: Tedbirli olmak
Cinleri başına üşüşmek: Öfkelenmek
Çama çıkan kür keçinin oğlağı: Yaramaz olanlar için söylenir
Dikelivermek: Borcunu vermemek, inkâr etmek
Eceline susamak: Bela aramak
Eşek gibi kakışmak: İnatlaşmak
Gıran girmek: Hastalık baş göstermesi
Gördüğünle görümce olmak: her şeye heves etmek, istemek
Karı kediye yüklemek: Zarar etmek
Parpiğ yemek: Oyuna gelmek
Sap yeyip saman sıçmak: Ne dediğini ne yaptığını bilmemek
Yalanına rahvan beygir yetişemez: Çok yalancı.

10. Dualar

Babanın canına rahmet olsun
Çıran devamlı yağlı kalsın
Allah kesene İbrahim bereketi versin
Allah ıslah etsin
Allah kolaylık versin
Allah doğru yoldan ayırmassın
Allah gençlikte ölüm, ihtiyarlıkta yoksulluk göstermesin
Allah evlat acısı göstermesin
Allah işini rast getirsin
Allah imandan Kurandan ayırmassın
Allah dünya gözüyle gösterson
Ocağı tütesice
Allah ziyade etsin
Allah bereket versin
Ağzının tadı daim olsun
Allah iyiliğini versin
Allah mürüvvetini gösterson
Kem gözden irak olasin
Koluna kuvvet kesene bereket
Su gibi aziz olasin.

11. Beddualar

Zehir içesice
Zehir zıkkım ye
Ağzından burnundan gelsin
Ocağı sönesice
Başına benim kadar taş düşsün

Canın çıksın
Defteri dürülesice
Evinde baykuşlar öte
Boynu altında kalsın
Dilini eşek arısı soksun
Allah gençliğine doyurmasın
Allah'ından bul
Gözü kör olsun
Boyun posun devrilsin
Kan işeyesin
İki yakası bir araya gelmesin
Ölücüğün kalsın inşallah
Adın batsın
Ocağına incir dikilsin
Kör şeytancığın bulasica.

Geleneksel kültürler günümüze gelinceye kadar büyük değişim göstermişlerdir. Diğer bölgelere kıyasla uzun zaman dışa kapalı kalan Antalya'da geleneksel kültürün değişim hızı, dışa açık toplumlardakine göre, daha yavaş olmuştur. Bu yüzden buradaki gelenekler ve halk edebiyatı ürünleri kalıcılığını daha uzun süre korumuştur. Günümüz Antalya'sı, şüphesiz, ülkemizin turizm endüstrisinin en önemli bölgesidir. Milyonlarca turistin ziyaret ettiği bu bölge, halklar arası iletişimin en yoğun yaşandığı yerlerden birine dönüşmüştür. Fakat aynı sözleri, kültürler arası iletişim, özellikle de Türk kültürünü ve onun parçası olan halk edebiyatının tanıtılması konusunda söyleyemeyiz. Antalya'nın turizme açılması aslında yörenin en önemlisi de Türk halk edebiyatının yeniden canlanmasına neden olabilir. Tur rehberleri, ülke hakkında neredeyse hiçbir şey bilmeyen yabancı turistlerin tarihi mekanlarla ve şahıslarla ilgili efsaneleri büyük ilgiyle karşıladıklarını çok iyi biliyor, bu yüzden yüzlerce efsaneyle silahlanmış durumdalar. Turistlerin büyük bir kısmının gruplar halinde Türk gecesi adı altında yapılan kültürel eğlenceye götürüldüğü de herkesçe bilinmektedir. Bu eğlencenin temelini, çeşitli yörelerin halk oyunlarından hareketli ve estetik olanları -Anadolu, Karadeniz, Kafkas dansları- oluşturmaktadır. Günümüzde dünyada en yaygın olan turizm şekli kültüre dayalı olanıdır. Bunu da Avrupa ülkeleri, özellikle İspanya ve İtalya en iyi şekilde kullanmaktadır. Yörenin Türk tarihi, müziği, dansları ve halk edebiyatı üzerinde yoğunlaşmak, kültürümüzü tanıtmak adına yabancının doğal merak duygusunu gidermek, onun öğrenme ihtiyacını karşılamak ve estetik duygularını tatmin etme görevini yerine getirebilir.

*Hazırlayanlar:

- **Yard.Doç.Dr Tarana ABDULLA**- Akdeniz Üniversitesi Fen-Edeb Fak.-Türk Dili ve Ed.

- **Aysun ÇOBANOĞLU**- İl Kültür ve Turizm Md.ğü-Folklor Araştırmacısı

C. EDEBİ ÜRÜNLER VE EDEBİ ŞAHSİYETLER

1- EDEBİ ÜRÜNLER

1.1. EDEBİYATÇI GÖZÜYLE ANTALYA: “HERŞEY AKDENİZ’İN DİLİYLE KONUŞUYOR”*

Doç. Dr. Mustafa ORAL^{373*}

Edebiyat coğrafyasında Akdeniz, zengin bir hayal gücünün, sıcacık düşlerin ve güzelliklerin barındığı sakin bir gölün yanı sıra, çok sayıda sanatçının esin kaynağı olarak tanımlanmış, edebî eserlerde tutkulu aşkların mekânı olarak işlenmiştir. Akdeniz’in bu zenginliği, çeşitli ırkların ve dinlerin sürekli etkileşim içinde olduğu üç kıtayla çevrili olmasından kaynaklanır. Siyasi ve sosyal anlamda huzurlu ve sakin bir mekân olmayan Akdeniz, çatışmaların kaynağı, dünya ülkelerinin yaşadığı sorunların tek bir mercek altında toplandığı bir merkez olarak görülür. Bölgedeki siyasi çalkantılar, savaş, tarih, mitoloji, sömürgecilik, çok-kültürlülük, melez kimlikler ve kimlik arayışı, bu coğrafyanın yarattığı eserlerin ortak yanlarıdır. Ahmet Hamdi Tanpınar, Akdeniz medeniyetini, Akdeniz dediğimiz coğrafik bölgenin şartlarının oluşturduğu birbirlerine benzer unsurların, bölgenin medeniyetleri arasında birinden diğerine geçerek değiştiği ve özünü kaybetmeden farklı bir şekil alan medeniyetler silsilesi olarak tanımlar. Osmanlı-Türk aydınları Akdeniz’i şu dört başlık altında konu almışlardır³⁷⁴. Estetik anlayışını yönlendiren medeniyet olarak, sürgün bölgesi olarak, duyuş tarzı ve hayal gücünü yönlendiren etken olarak, kor-san mekânı olarak.

Türk aydınının Akdeniz temalı edebî eserleri daha yenidir. Bu konudaki öncü aydın ise Nabi-zâde Nazım’dır. Doğrudan Antalya’dan olmasa da, çevresinden ilk kez bahseden romancı olan Nabi-zâde Nazım (1862-1893), 1890/1891’de yayınladığı *Karabibik* adındaki uzun hikâyesi realist bir yapıt olup, insanlık olaylarını Antalya’nın Kaş ilçesine bağlı Beymelik köyünde geçirir³⁷⁵. Ondan sonra Cumhuriyet dönemine kadar başka hangi sanatçılar Antalya’dan bahsediyor, doğrusu şimdilik ayrıntılı bir araştırma yapmış değiliz. Ancak bizim buradaki amacımız, bir kent tarihi yazımına katkıda bulunmanın yanı sıra Türk yazınında Akdeniz’in algılanışını ortaya koymak ve bu çerçevede Antalya’nın konumuna bakmaktır. Ancak, şunu da hemen belirtelim ki, bu güzel Akdeniz liman kenti, Mütareke ve Kurtuluş Savaşı yıllarına kadar İstanbul aydın-

ları için meçhul bir kent olarak kalmıştır. Kurtuluş Savaşı ise diğer Anadolu kentleriyle birlikte Antalya’nın tanındığı önemli bir dönem olmuştur. Bu yazının konusu, saptayabildiğimiz kadarıyla, Antalya ile organik ilişkisi olan edebiyatçı aydınların bu güzel ve çekici Akdeniz sahil kentine ilişkin gözlemleri ile bu gözlemlerin zaman içinde değişim ve dönüşümü ile yazarlar üzerindeki etkilerini incelemektir. Bunu yaparken ise, geniş anlamda her türlü edebiyat metnini bu yazıya kaynak olarak kullandık.

Mütareke dönemine kadar merkezden atanan yöneticiler açısından âdeta bir sürgün yeri olan Antalya, Kurtuluş Savaşı’nın başlamasıyla birlikte İstanbul’un seçkin aileleri ve aydınları için bir sığınak olmuştur. Bu dönemde Hamdullah Suphi TANRIÖVER, Halide Edip ADIVAR, Mehmet Emin YURDAKUL gibi önde gelen aydınlar Antalya’ya gelip gitmiştir. Ancak bunlardan anılarını yazanlar, Antalya’yı anlatmazlar. Bu dönemde Halide Edip’in ailesi ise Antalya’da bulunuyordu. İşte bunun için Antalya’ya gelip gitmiş, ancak ne ailesinden ne de kentten bahsetmiştir. Bu yıllarda Antalya, İstanbul’da rahat ve huzuru bozulan ve Kuva-yı Milliye hareketine sempatiyle bakan burjuva aydın ve ailelerin sığınma yeri olmanın yanında memuriyet nedeniyle gelenler için de bir sığınak olmuştur. Bu yıllarda, 1920-1921 yıllarında Mustafa Uluğ İğdemir Antalya Numune Mektebi’nde Tarih-Coğrafya öğretmenliği yapmıştır. Bu yıllarda babasının görevi dolayısıyla Antalya’ya gelen Ayşe Afet İnan gibi genç aydınlar da vardır. Kurtuluş Savaşı’ndan hemen sonra ailesiyle gelen Cahit UÇUK da bunlardan biridir. Sabri Esat SİYA-VUŞGİL gibi aydınlar da görev için Antalya’ya gelmiştir.

Antalya’da sadece görev yapmak dışında gelen edebiyatçılar da olmuştur. Mehmet Akif Ersoy, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Mehmet Emin Yurdakul gibi büyük ozan ve hatipler bunlar arasındadır. Samih Rifat gibi Girit kökenli Türkçü bir aydının Antalya ile ilgisi de ilginçtir ve araştırmaya değer. Bu yıllarda Antalya’da çok sayıda Giritli göçmen yaşıyordu. Ve Giritliler şehrin önemli bir parçası idi. Antalya’nın bu kadar büyük aydınlar için önemli bir çekim merkezi olmasını, buranın o sırada Kemalist hareketin Akdeniz’e yegâne çıkış kapısı olması ile açıklamak mümkündür. Ancak bu, tek açıklama biçimi değildir ve bu yazının sınırlarını aşan önemli bir konudur. Her ne ise, bu durum, Antalya’nın bu vesileyle Türk yazınına girmesine ortam hazırlamıştır. Kurtuluş Savaşı’nın en civcivli zamanında, 1921’de Darülfünun Edebiyat Şubesi talebesi Ahmet Hamdi Tanpınar’ın İstanbul’dan yaz tatilinde babasının görevli bulunduğu Antalya’ya gelmesi, buranın huzurlu ve rahat bir ortam arayanlar için ideal bir şehir olduğunu gösterir. Cumhuriyet döneminde ise İsmail Habbib Sevük, düşünce arkadaşlarından Vasıf Çınar’ın Maarif Vekilliği zamanında Maarif Eminlikleri kurulunca bir süre Antalya bölgesi Maarif Eminliği yapmıştır.

373- * *Akdeniz Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü*

374- Emel Kefeli, *Edebiyat Coğrafyasında Akdeniz*, İstanbul, 3F Yayınları, 2006, s.11 vd.

375- Bu hikâyenin güzel bir özeti ve kimi alıntılar için bkz. Cevdet Kudret, *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman*, C.1 (1859-1910): Tanzimat’tan Meşrutiyet’e Kadar, İstanbul, Dünya Yayınları, 2004, s.147-155.

İşte bundan sonra Antalya, bölgesel bir kültür merkezi olmaya başlamıştır. Çünkü bu yıllarda Antalya, çevresindeki iller içinde tek liseye sahip ayrıcalıklı bir kent durumundadır. Bunun yanında bu liman kenti, eşsiz doğasıyla yazar ve ozanlara ilham kaynağı olmuştur. Babasının görevi dolayısıyla, Alanya'dan Antalya'ya gelen ve 1924-1935 arasında burada oturan Cahit Uçuk (1909-2004), kente ilişkin ilk izlenimlerini, Büyük Mübadele ile o günkü Kaleiçi'ne gelip oturan anneannesinin bulunduğu çevreden hareketle şöyle anlatır³⁷⁶: "Sağ taraftaki duvarın dibinde kenarları taşla çevrili bir ark vardı. Şırlı şırlı seslenerek arığın içinde hiç durmadan akan suyun bir bölümü bahçe duvarındaki delikten içeri giriyordu. Su çok gür ve güçlü akıyordu. Bu akan suyla dolu ark, yol boyunca uzayıp gitmekteydi. Araba yan sokağa saptı. İki yanında bahçe kapıları olan, taş duvarlı, daracık bir yol... Antalya'nın bahçe duvarlarının üstüne taşmış yaseminlerin kokuları bütün havayı kaplamıştı. Yasemin çardaklarının ardında üstleri portakal dolu yeşil ağaçlar görünüyordu. Cahit içinden 'bir cennetten daha büyük bir cennete geldik galiba' diye düşündü. Arabanın koşumlarındaki çingiraklar, dar sokağın taş duvarlarında yankılanıyor, atların nalları da toprak yolda ses veriyordu. Hadiye'yle Şayan (annesi ile dadası) fayton arabanın körüğü altındaydılar."

Kronolojik bir sırayla bakarsak, Antalya üzerine ilk yazınsal metnin 1933 yılında Varlık dergisinin 1. ve 2. sayılarında çocukluğunu Birinci Dünya Savaşı yıllarında Antalya'da geçiren Sabri Esat Siyavuşgil (1907-1968) tarafından "Antalya Hatıraları" başlığıyla hatıra tarzında izlenimler olarak kaleme alınıp yayınlandığını görüyoruz. Bu izlenimler sekiz yaşındaki bir çocuğun sonradan yazılmış izlenimleri olarak karşımıza çıkmaktadır, ancak bunlar o kadar güçlü izlerdir ki taptaze ve birer canlı bakışla karşımızda durmaktadır. Siyavuşgil, Antalya sevgisini "Penceremden Antalya" başlıklı uzun bir Antalya şiiriyle de ifade etmiş ve bu şiiri Antalya Şiirleri seçkisinin en başında yer almıştır. Varlık'ın 1. sayısında (15 Temmuz 1933) yayınlanan Antalya günlerine ilişkin anılarını ise iskele etrafında toplamakta ve bu konuda şunları yazmaktadır³⁷⁷: "Yosun kokmayan gemi tekerleksiz arabaya benzer. Onda her şey, yeni bir ruh getirecek melteme uzanmış, sessiz, hareketsiz bekler durur. Boyası uçmuş direklerde, denizin nemli havasıyla artık ıslanmayan kiremit gibi kaskatı yelken bezlerinde; toprak renginde kurumuş bir yosun parçasını kollarının çemberinde sımsıkı -uzak bir hatıra gibi- sıkı paslı çapalarda geniş bir sıkıntı yaz uykusuna dalmıştı. Uzakta martılar, iskelenin taşlarıyla ufak kayalar arasında çığlıklarla havalanan ve son bir davranışla gözden kaybolan martılar, bu kötürüm gemile-

rin açığa kavuşan beyaz ruhları."

Varlık'ın 2. sayısındaki (1 Ağustos 1933) yazısında ise S. E. Siyavuşgil, şimdiki kentin simgesi sayılan portakal ve şelâleyi yazısının odak noktası yapmıştır. Daha doğrusu bu iki simgeye dayanarak Antalya'yı anlatmaya çalışmıştır. Onun bu yazısı ilk dönem Antalya yazılarının genel temasına uygundur. 1950'lere kadar devam eden bu tarzdaki yazıların hemen hepsi romantik bir nitelikte olup, genelde geçmişe özlem ve hasret duygusu ile yüklüdür. 1950'li yıllardan itibaren ise kaybolan değerlerin korunması karşısında duyulan üzüntü ile birlikte buna neden olan yaklaşım ve davranışlar da eleştirilmeğe başlandığı için eleştirel bir dönem de başlamıştır. Bu yazının portakal ve şelâle ile ilgili kısmından kısacık bir alıntı yapalım³⁷⁸: "Antalya bir portakala benzer. Sıcaklığın kızartıp yeşil dallara astığı öyle bir portakal ki içinde ağza bir şelâle cömertliğiyle dökülen usaresi kabuğunu çatlatıp fışkıracak gibidir. Ve portakal, koku, tat, serinlik dolu bir kâğıt fener gibi koyu yeşilliklerin bağrında ve avucumuzda atan küçük bir kalbi andırır. Meltem, bu mercan yumaklarını, bahçelerin zümrüt akışına, batan güneşler gibi kızıl ve yuvarlak taneler halinde dağıtır. Yaprığı, çiçeği ve meyvesiyle bir portakal ağacı, suyu, bulutu ve güneşiyle bir Antalya denizi kadar kıvrak ve şirindir. Omuz başlarını dalgalara gömerek ta öbür uçta batan güneşi içenler, bir portakal bahçesinin nemli halısına uzanıp yaprak fışkırtısını dinlemeğe benzer."

Bu yıllarda Antalya, Faşist İtalyan tehlikesi (Mare Nostrum) nedeniyle gerek Atatürk'ün, gerekse Kemalist yazarların dikkat alanına girmiştir. Bu konuda ilk derli toplu kitabı da Falih Rıfkı Atay, Bizim Akdeniz (1934) başlıklı yapıtıyla ortaya koymuştur. Bu yapıtında Atay, Antalya'yı bir "kasaba" olarak niteleyip, "1908'e kadar Fizan gibi bir sürgün şehri" olduğunu belirtir ve Türkiye tarihinde Antalya'nın konumunu şöyle açıklar³⁷⁹: "Burdur'la Antalya arasında, yol, kervansaray harabelerinden geçiyor. Artık bu mıntıkada Osmanlı devrini aramayınız: Cumhuriyet, Türk Akdeniz'inin bu parçasını Selçuklulardan miras almıştır, denebilir. Taş Selçuk köprülerinden hemen sonra, Cumhuriyet beton veya demir köprülerini göreceksiniz." Falih Rıfkı Atay, burayla ilgili bir başka gözlemi Nisan 1941'de yayınlanan "Bir Gezi" yazısında uzun uzadıya anlatmıştır. Falih Rıfkı gibi gezgin bir yazar tarafından Antalya'ya ilişkin bir yazının yayınlanması önemlidir. çünkü onun keskin gözlem ve düşünceleri ile Antalya'ya içerden değil dışardan bakılarak bu Akdeniz kentinin objektif bir değerlendirmesini yapmak mümkündür. Bu yazısında Falih Rıfkı Atay'ın Antalya, Aksu ve Alanya'ya ilişkin gözlemlerini görüyo-

376- Cahit Uçuk, *Bir İmparatorluk Çökerken...*, 12. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2002, s.434.

377- Bu yazının tam metni için bkz: Hüseyin Çimrin, *Yakın Geçmiş Yolculuk: Bir Zamanlar Antalya, Tarih, Gözlem ve Anılar*, 2. Baskı, Antalya Ticaret ve Sanayi Odası Yayınları, Antalya, 2002, s.514.

378- "Antalya Hâtıraları", *Türk Dili*, (Anı Özel Sayısı), C.XXV, Sayı.246 (1 Mart 1972), s.649.

379- Falih Rıfkı (Atay), *Bizim Akdeniz*, Hakimiyeti Milliye Matbaası, Ankara 1934, s.24-26.

ruz. Atay şöyle yazıyor³⁸⁰: "... Kumsal'dan, en yükseği 3450 metreye çıkan bu dağ (Akdağ), tepe, sırt ve ge- çit yığınlarının, ılık bir ekim ikindisinde, aydın ve koyu, sönüp yanan renklerine bakıyorum. Toroslar, Antalya körfezinden, bu dalgalarla Akdeniz'e kavuşuyor. Sıfır- dan üç bin metre, şehir ve liman üstünde, ezici, boğu- cu ve bunaltıcı bir ufuksuzluk hatıra getirebilir. Yatık kıyılı, dar limanlı ve yakın yüksek dağlı İskenderun'da da böyledir. Antalya'nın arkası ve bir yanı alabildiğine açıktır. Körfezi çeviren dağlar ise, hem millerce uzakta- dır, hem de alçaklı yüksekli tepeler, yaylalar, girinti ve çıkıntılarla, yüceliğini kaybetmeyen, fakat ağırlığı da duyulmayan, eşsiz bir değişkenlik gösterir. Günün he- men hiçbir saatinde, ışın-kara resim oyunlarının eksil- diği görülmez. Oralardan pınarlar saf Türk isimleri akı- yor: Akdağ, Beydağ, Çanakyaran, Deliktaş, Yanartaş, Kızılcaadağ... Türkler'in bu yalçın kayalar üstüne ne za- man konduğu pek bilinmez."

Bir başka önemli metin de Ömer Bedrettin Uşaklı'nın (1904-1946) ozan Baki Süha Edipoğlu'nun Cenup adlı şiir kitabı vesilesiyle yazdığı Antalya'ya ilişkin hatıra türündeki yazısıdır. Tanpınar'ın Konya Lisesi'nden öğrencisi olan ve hocasıyla irtibatını hiç koparmayan Hamit Macit Selekler'in yanısıra kentin en tanınmış iki şairinden birisi olan Baki Süha Edipoğ- lu (1915-1972) hakkında Ömer Bedrettin Uşaklı, oza- na ve kente ilişkin şöyle yazar³⁸¹: "Antalya... Dik ve ka- yalık sahilllerinde dinlendiğim, en tatlı gençlik yıllarımı ovalarında ve dağlarında çok defa at üstünde geçirdi- ğim nehirlerinin ve şelâlelerinin eşsiz musikisini dinle- diğim esrarlı şehir! Senin kokulu portakal bahçelerine, eşsiz güzelliklerinin derin füsünuna, şair bir evlâdının yeşil dallar ve çiçeklerle işlediği *Cenup* adlı güzel bir sanat kapısından girmek; seni, hasretine yakışır bir şiir diliyle aramak, bu ne büyük zevk!... Ben, Baki Süha'yı, bu kutlu beldenin duygulu çocuğunu tanıdığım za- man o henüz bir lise talebesi idi. Bana arasına mavi bir deniz damlası, bir şelâle yudumu, küçük bir por- takal çiçeği halinde müjdeli şiir pırıltılarıyla gelir; ha- lis bir sanat iştiağı içinde, daima daha güzele yol al- mak için durmadan uğraşırdı. Bugün onu, özlü bir şiir kitabıyla görmek benim için büyük bir sevinç kaynağı oldu. *Cenup*'ta, okuduğum şiirlerin bütünü, bana, ef- sanevi kaleleri, dökük sokakları, eski evleri, yemyeşil bahçeleri, esrarlı geceleri ve nihayet her zerresi insa- na Tanrı'nın büyüklüğünü ve esrarını düşündüren ilâhi güzellikleriyle Antalya'nın ruhunu veriyor..."

Ömer Bedrettin Uşaklı, Manavgat'ta kayma- kamlık yaparken Baki Süha Edipoğlu ile tanışmıştır. Uşaklı'nın Antalya'da kaymakam olarak bulunduğu sı-

rada, 1930'da kaleme aldığı "**Tahtacı Güzelleri**" başlık- lı şiiri hem Antalya kültürü hem de Antalya tahtacıları açısından önemli bir şiirdir. Çünkü bu güzel şiir, gözle- me dayandığı için folklorik öğeler de içerir³⁸².

Güneşi baltaların
Ucunda taşıyarak;
Buradan daha çok uzak,
Bir ormana gidiyor
Tahtacı güzelleri...
Yemyeşil ormanların
Baş tacı güzelleri...
Kırmızı, al, yeşil, mor
Fistanları rüzgârın
Elinde birer bayrak;
Gür siyah saçlar, gümüş
Paralarla karışık;
Omuzlara dökülmüş...
Çam kokusuyla dolu
Taşkın göğüsler açık;
Türkülerle gidiyor
Tahtacı güzelleri...

Kırmızı, al, yeşil, mor
Fistanları rüzgârın
Elinde birer bayrak...
Semiz katırlarıyla
Yapraklara basarak,
Ormanlardan ormana;
Türkülerle gidiyor
Tahtacı güzelleri...
Yemyeşil ormanların
Baş tacı güzelleri

Bu yıllar kentin kendi ozan ve yazarlarını bağrın- dan çıkarmaya başladığı yıllardır. Bu verimli dönem, yukarıda Uşaklı'nın metninden de anlaşılabileceği üzere, Antalya Lisesi'nde görev yapan yetkin edebi- yat adamları sayesinde açılmıştır. Bu dönemde Anta- lya, yani 1940'lı yıllarda Haşim İşcan'ın valiliği zamanın- da çağdaş bir şehir düzeyine çıkarılmaya çalışılmıştır. Bunun için de Antalya'yı Güzelleştirme ve Tanıtma Ce- miyeti kurulmuştur. Cemiyet öncülüğünde yapılan iş- ler ise Vâ-Nu'nun 1944'de yayınlanan Antalya kitabıyla bir rapor haline getirilip yayınlanmıştı. Kitabın iç kapa- ğında şöyle bir ithaf bulunur: "Bütün dünyanın yanıp yıkıldığı ve tarih yadigârı maddî ve mânevî nice kıy- metli eserlerin her tarafta yerle bir olduğu 1943-1944 yılları içinde, bu kitabın muharriri, insanlığın uğradığı felâketten müteessir bir halde, tesadüfen Antalya'yı zi- yaret etti. Evvelce bildiği bu Türk vilâyetini sırf şu harp yıllarında ümrana kavuşmuş, güzelleşmiş, ruhen yük- selmiş buldu ve Türk milletinden doğan bu iftihar edi- lecek hamleyi mensup bulunduğu neşir vasıtalar ile bizler için ruha ferah verici bir nikbinlik levhası diye belirtmekten kendini alamadı. Müellif (yazar), imtisâle (bir örneğe göre yapılmış) lâıyk bir örnek saydığı

380- Falih Rifki Atay, *Pazar Konuşmaları, 1941-1950*, Dünya Yayınları, İstanbul 1966, s.7-8.

381- Ülkü Mecmuası, C.II, Sayı.14 (16 Nisan 1942), s.19'dan nak- len İnci Enginün (haz.), "*Cenup Şiirleri: Baki Süha*; Ankara 1942", Ömer Bedrettin Uşaklı, *Bütün Eserleri*, Ankara, TDK Yayınları, 1988, s.161-164.

382- Ömer Bedrettin Uşaklı, *Bütün Eserleri*, s.25.

Antalya'nın intibalarından meydana getirdiği bu kitabını İsmet İnönü devrinin yaratıcı valisi Sayın Haşim İşcan'a hürmetle ithaf eder."

Vâ-Nu (1901-1967) bu kitabının "Bugünkü Antalya" başlığı altında, Antalya'ya "bundan oniki yıl evvel", yani 1931'de vapurla uğrayıp bir gün kaldığını belirterek, o günkü izlenimini "Allah'ın hiçbir şeyi esirgemediği bu şehir kulların en ufak bir himmetini görmediği.." şeklinde olduğunu belirtir. Ancak, yıldan yıla şehrin bayındır bir duruma geldiğine ilişkin kulağına sağdan soldan haberler geldiğini ve kentin önemli bir değişim geçirdiğini de açıklar. Haşim İşcan zamanında kurulan söz konusu cemiyet sayesinde kentin bayındırlık alanında büyük bir atılım içine girdiğini belirten yazar, bu paranın kaynağını şöyle açıklar³⁸³: "Antalya'yı güzelleştirme ve tanıtmaya cemiyeti kurulmuştur. Bunu 'valinin teşvikiyle halk kurmuş' denebilir. Hakikaten göze çarpan ve kulaktan kulağa şikâyetleri akse-den zoraki ve bıktırıcı bir iane şekli yoktur. Kendi işinin, kendi evinin, kendi sokağının, kendi mektebinin, kendi buz dolabının, kendi umumî bahçesinin süruncemede bırakılmaksızın yapıldığını gören halk, bu kurula seve seve zahîr oluyor. Kumbaraya para atarcasına, hemen her para devrinde cemiyete para teberrû ediyor. Ve paralar, koçanları makbuzlarla, bizzat Antalya halkı tarafından toplanılıyor. Böyle bir devirde bütün yapılabilen işlerin sırrı budur."

Bu dönemde Antalya'yı gezen bir aydın kişi de Mina Urgan'dır. O sırada İstanbul Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı bölümünde Halide Edip Adıvar'ın asistanlığını yapan genç-kız Mina Urgan (1915-2000), fakültesinde çalışan yabancı profesörlerden duyup hayran kaldığı Antalya hakkında, "Akdeniz'in en güzel kıyılarından biriyim. Fransız Riviarası da, İtalyan Riviarası da halt edermiş onun yanında. Engin kumsalları, dimdik yarlardan denize dökülen şelaleleri varmış. Lübnan sediri ormanları, mandalina bahçeleri varmış. Karlı Toros dağlarıyla çevriliymiş..." tarzında duyduklarına dayanarak, 1942 kışında Antalya'ya gitmek isteyince, "Sen deli misin? Ne yapacaksın Antalya'da?" kabilinden olumsuz karşılık almış, ancak tek başına gitmiştir. Dönemi için oldukça cesaretli sayılan bu seyahatinin ilk izlenimini Mina Urgan şöyle anlatır³⁸⁴: "Antalya'yı görür görmez, kentin olağanüstü güzelliği beni hemen çarptı. Yabancı profesörlerin anlattıklarında hiçbir abartma yoktu. Antalya, sahiden şahâneydi. Gelgelelim, o sırada turizm diye bir olay olmadığından, kent halkı yabancılara aşırı bir ilgi gösteriyordu. Nereye gitsem, yaşları on beşe yirmi arasında değişen sessiz bir oğlan grubu peşimden geliyordu. 'Beni

rahat bırakın!' diye bağırıp çağırmam, hattâ terbiyemi bozup küfretmem hiçbir işe yaramıyordu.

Biraz uzaklaşıyorlar, sonra gene peşime düşüyorlardı."

Bu yıllarda Antalya, Haşim İşcan'ın da verimli çalışmalarının sonunda cazip bir kent halini almış, öğretmenlerin öncelikli tercih ettikleri bir kent durumuna gelmiştir. Bu durumu o yıllarda yavaş da olsa bir gelişim içine giren turizm olgusu ve Antalya'yı tanıtmaya amaçlı yayınların artışında ve Antalya Lisesi'nin merkezi bir konumda bulunmasıyla da açıklamak mümkündür. Bu dönemde üç büyük ilimiz dışında hiçbir ilimizde birden fazla lise yoktu, hatta pek çok vilâyet merkezinde de lise yoktu. Antalya ise çevre iller içinde lisesi bulunan önemli bir merkez konumunda bulunuyordu. En önemli etken de herhalde Antalya'nın doğal güzelliği olmalıdır. Çünkü bu yıllarda Antalya doğası ve kültürüyle bozulmadan kalabilmiş birkaç yerden biridir. Örneğin bu yıllarda Antalya ve çevresinde geleneksel pehlivan güreşleri ile deve güreşleri halkın tercih ettiği kültürel bir faaliyet olarak devam ediyordu. Bütün bunlar, Antalya'nın tercih edilir bir şehir olmasını beraberinde getirmişti. Cavit Orhan Tütengil ile Sami Gürtürk arasında Antalya'ya atanmak için yaşanan tartışma buna güzel bir örnek oluşturur. Bu yıllarda Cahit (Erengan) Külebi gibi değerli bir ozanın burada edebiyat öğretmenliği yapması ve yeni yazını öğretmesi de kente önemli bir katkı olmuştur³⁸⁵.

Ahmet Hamdi Tanpınar, babasının görevi nedeniyle, 1916-1918 arasında Antalya'da bulunmuş, sultanî öğrenimini burada yapmıştır. İstanbul'da öğrenci iken, 1921'de yaz tatilini geçirmek üzere yeniden buraya gelmiş, hemen bütün eserlerine güzel Antalya, ve Akdeniz günlerinin izlerini yansıtmıştır. Tanpınar, kendisine yazılan bir mektup üzerine Antalya-lı Genç Kıza, yani Gönül Tecim adında Antalya Lisesi Edebiyat Şubesi son sınıf öğrencisine 1961 baharında yazdığı mektupta bütün sanat ve yazın görüşünü topluca açıklamıştı. Bundan başka Tanpınar'ın bu ayarda bir mektubu vardır ki bu da 1953'te Yaşar Nabi'ye yazılmıştır. Bu uzun mektupta edebiyat görüşünün oluşumunda Antalya günlerinden de uzun uzadıya bahseden Tanpınar, Antalya'ya ilk girişine ilişkin ilginç bir anısını şöyle anlatır³⁸⁶: "Çocukluğumun belki en garip hâtırası, bu seyahatin (Kerkük-Antalya) sonucudur. Teşrinievvele (Ekim 1916) doğru Antalya'ya gelirken, denizi ilk gördüğümüz yerde, ailece her zaman yaptığımız gibi, arabadan inmiştik. Ben sevincimi göstermek için havaya bir el rövelver sıktım. Annemin ölümünü bir türlü unutamayan ve yıllarca bize yanında gülmeyi men eden babam, beni tokatladi. Hakkı da

383- Vâ-Nu, *Antalya İkinci Dünya Harbinde Nasıl Güzelleşebildi?*, İstanbul, Kenan Matbaası, 1944, s.9. Bu yıllarda yayınlanan benzer bir kitap için bkz: Hulûsi Günay, *Antalya*, Antalya, Bengü Yayınları, 1945.

384- Mina Urgan, *Bir Dinozorun Gezileri*, 43. Baskı, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1999, s.92-93.

385- Sami Gürtürk, *Savaşım Sürüyor*, Silifke, 1990, s.87.

386- Yaşar Nabi (Nayır), *Dünkü ve Bugünkü Edebiyatçılarımız Konuşuyor*, İstanbul, 1976, s.46. Tanpınar'ın Antalya günleri için ayrıca şu yazımıza da bkz: M. Oral, "Tanpınar'ın Anlatı Sanatında Antalya: 'Akdeniz'e İnmenin Anlamı' Üzerinde Düşünmek", *Folklor/Edebiyat*, Nu.XII/48 (Aralık 2006), s.227-236.

vardı. Ben gerçekten, bu yolculukta gördüklerimin, duyduklarımın hepsini, hattâ annemin ölümünü bile unutmak istiyordum. Akdeniz iklimini, denizi görmüş-tüm. Yeni bir hayat başlıyordu. ... Antalya'ya gidişimi-zi de unutamam. Beyaz kireç sıvalı Anadolu evlerinin duvarlarında, camlarında akşam ışıkları vardı. Bu ışık arasında arabamızın sarsıntısı bir zaman müjdesi idi. Her taraf âdeta güneş kokuyordu. Sonradan bu yolcu-luk üzerinde çok düşündüm. Yâni Akdeniz'e inmenin mânası üzerinde..."

Ahmet Hamdi Tanpınar, 1961 baharında Anta-lyalı genç kız Gönül Tecim'e yazdığı ve edebiyat an-layışını açıkladığı o ünlü mektubunda, sanatı üzerin-de Antalya'nın bir etkisini şöyle açıklar³⁸⁷: "Antalya'ya 1916 sonbaharında geldik. Epeyce büyümüş-tüm. Tek başıma, geceleri deniz kıyısında veya kayalıklar-da, Hastahanebaşı'nda gezmek hakkım vardı. Karan-lık epeyce inip de kayaların gölgesi beni korkutana ka-dar orada kalırdım. Denizin iki manzarası beni çıldır-tırdı. Biri bu kayaların sahile bakan bir yerinde sabah ve akşam saatlerinde durgun denizin ışıyla dipteki taş ve yosunlarla aldığı manzara, biri de öğle saatle-rinde güneş vuran suyun elmas bir havuz gibi genişle-mesi. Bunlar benim muhayyilem için büyük mânâları olan şeylerdi. Bu mânâlar sâde güzel değildiler, bana bir türlü çözemediğim bir hakikati veya sırrı anlatıyor-lardı. Bir gün İstanbul'a tahsile gönderecekleri gün (Ağustos 1918) Hastahanebaşı'na giden bu manzara ile bir daha karşılaştım. Fakat büsbütün başka şekilde. Dostlarım Ali Kemahlı ile Nail'in (Konuk) evlerine gidi-yordum. Bu evle yanındaki evin arasındaki boşluktan yine güneşin bütün bir saltanat içinde dinlendiği dur-gun denizi gördüm. Hiç bir şey insana bu kadar yakın ve buna rağmen ezici şekilde güzel olamazdı. Man-zara, söylediğim gibi benim için yeni değildi. Gidece-ğim evin denize bakan herhangi bir yerinden, Nail ile dama oynadığımız taraçadan da görebilirdim. Fakat o anda yeni bir şey gibi görüyordum. Bir iki dakika bü-yülenmiş gibi bu manzaraya baktığımı hatırlıyorum. Denizin ve aydınlığın dersi miydi? Böyle olsa bile o anda zihnimde herhangi bir vuzuh yoktu. Sadece mü-him bir şey olduğunu biliyordum. Zaten gördüklerimi zihni hayatıma nakledebilecek bir bilgim yoktu. O de-virlerde bu, şiire adanmış kendimi vereceğim devir-di. Çocuk denecek bir seviyede ve sadece roman oku-mayı seven bir adamdım. Bununla beraber çözülme-si gereken psikolojik bir muamma karşısında bulun-duğumu, ve bunun, benim gördüğümle kaynaşan şey arasında halledileceğini sezdim. Bu manzaranın sırrını çözebilsem, çözersem, çözebilsem, kendim için her şeyi halletmiş olacağıma kani idim. Fakat henüz çare ve vâsitalara sâhip değildim. Bu ancak büyülenme ke-limesiyle anlatılabilecek bir histi. Fakat bu da yetmez, hakikat şu ki, üzerimde bir türlü çözemediğim bir sır,

gelecek zamana ait bir ders tesiri yapıyordu."

Bu tesir, Akdenizli olmak bilincidir ki, önemlidir. Antalya'da denizden etkilenen Ahmet Hamdi Tan-pınar, İstanbul'da edebiyat öğrencisi iken yazdığı ve "Antalya'nın denizine" diye ithaf ettiği "*Sonbahar*" baş-lıklı şiirinde bu etkiyi şöyle ortaya koymuştur³⁸⁸:

Sâhillerin yasta, ufkun bütün sis;
Deniz, bu akşam bir mâtemin mi var?
Sularında soldu son uçan nergis,
Yaza mersiye mi ufkunda rüzgâr?

Ne yorgun inliyor sahilde sesin!
Rûhunun hicranı akşamla eş mi?
Neye bir veremli hasta gibisin,
Ruhunla ızdırıp yoksa kardeş mi?
Karşı ormanlardan geçen atlı kim?
Deniz, uzaklarda yanan bir şey var.
Ufkun sükûnuna ölüm mü hâkim,
Niçin sustu demin inleyen rüzgâr?

Vahşetle tutuşan gözlerinde kin
Mevsim mi bu geçen, yoksa ölüm mü?
Yolunda can veren hüznü, bitkin
Bir gölgedir şimdi yaprak dökümü

*Hayata sırttan iskeletiyle
Son kalan dalları kırıyor eli
Sularda eriyen kan ve etyle
Ufukta çökerken yazın heykeli*

Türkler'in Akdenizli olması düşüncesi üzerin-de Yahya Kemal'le birlikte düşünülmeye başlamıştır. 1903-1912 arasında Paris'te öğrenim gören Yahya Ke-mal, Avrupalıların Rönesans'tan sonraki süreçte yap-tıkları gibi, ulusal bir edebiyat meydana getirebilmek için "Akdeniz Havzası Medeniyeti" dediği düşünceye sarıldı. Bu eğilim kendi zamanında Ömer Seyfettin gibi aydınlar tarafından küçümsenmiş ise de bizzat öncü-leri tarafından da terk edilmiştir³⁸⁹. Bir zaman için bu akım içinde bulunan Yahya Kemal'in bu konudaki dü-şüncesini Yakup Kadri, gençlik ve edebiyat anılarında şöyle özetler³⁹⁰: "Ömrünün on yılını Paris'te ve Paris'in Quartier Latin adını taşıyan bir kültür merkezinde ge-çirmiş olan o genç Türk şairinden [Yahya Kemal Beyat-lı] böyle bir şey beklenemezdi. Kaldı ki, o kendisini ve Türk milletini ne Asyalı, ne de Şarklı telakki ediyordu. 'Biz, Akdenizliyiz', diyordu. 'Bugünkü medeniyet ilk ışık-larını bu denizin kıyılarında saçmağa başlamış; insan ve insanlık tam ölçüsünü, tam değerini ilk defa burada bulmuştur. Garplılar bu hadiseye 'Yunan Mucizesi' adını

388- Mehmed Kaplan, *Tanpınar'ın Şiir Dünyası*, İstanbul Üni-versitesi Yayınları, İstanbul, 1963, s.12-13.

389- Aysun Aktaş, "*Yahya Kemal ve Nev-Yunanilik*", X. Ulus-lararası KIBATEK Edebiyat Şöleni Bildirileri (Kiev, 11-16 Ma-yıs 2005), yay.haz. Fedora Arnaut-Sergiy Grabar, Kiev, 2005, s.71-80. Bu konuda daha geniş bir açıklama için bkz: Kefeli, *Edebiyat Coğrafyasında Akdeniz*, s.45-65.

390- Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Gençlik ve Edebiyat Hatıra-ları*, İstanbul, İletişim Yay., 1990, s.116.

387- *Tanpınar'ın Mektupları*, yay. haz. Zeynep Kerman, Dergâh Yayınları, İstanbul 1992, s.245-246.

veriyorlar. Halbuki, buna bir 'Akdeniz Mucizesi' demek daha doğru olur. Zira, Yunanlılara mal edilen fikir, sanat ve medeniyet unsurlarında, Mısırlılar başta olmak üzere, Akdeniz kıyılarında yerleşmiş bütün milletlerin payı vardır. Nitekim, Yunan mitolojisinde yer almış bazı Tanrıların Âsur'dan, Gildan'dan, Hindistan'dan göçüp gelme olduklarını bizzat eski Yunanlı tarihçiler itiraf ederler. Ancak şu var ki, birer 'monstre' (.....) şeklindeki o Tanrılar Akdeniz ikliminde insani biçimlere girmiştir. Bunun gibi, Küçük-Asya denilen Anadolu'dan ve Mısır'dan sızan medeniyet unsurları da yine burada aydınlığa kavuşmuş, yine burada tam ifadesini bulmuştur. Buna göre, Akdeniz'i bütün insanî değerlerin eritilip süzülüşü bir pota telakki edersek hiç de mübalağaya düşmüş olmayız."

Yahya Kemal'in açtığı bu yoldan yalnızca tam olarak Salih Zeki Aktay ile Yakup Kadri Karaosmanoğlu gitmiş, ancak arkası gelmemiştir. Yakup Kadri, "Okun Ucundan" ve "Erenlerin Bağından" kitaplarında bu akımın izlerini Yunan'dan biraz daha gerilere, Kitabı Mukaddes hikâyelerine kadar bağlayarak "havza kültürü" fikrini kısmen devam ettirmiştir. Salih Zeki ise, Cumhuriyet'in ilk yıllarında bu tarzın tek başına temsilcisi olarak kalmıştır. Yahya Kemal'in bu yaklaşımı, üzerinde ciddi şekilde düşünülmemiş olan uygarlık ve uygarlık konusuna bir yaklaşım biçimidir. Bu konu üzerinde tarih camiasından duran başlıca kişi ise İlber Ortaylı'dır. Bu konu üzerinde edebiyat dünyasında ciddi olarak kalem oynatan bir diğer kişi de Fazıl Hüsni Dağlarca'dır. Dağlarca'nın Batı Acısı (1958) başlıklı şiir kitabında, "Akdeniz Vardı", "Akdeniz Acılıydı", "Akdeniz Güzeldi", "Akdeniz Seviyordu" ve "Akdeniz Ölümsüzdü" adlarında beş betiği vardır ve her biri Akdeniz üzerine önemli düşünce parçalarıdır. Dağlarca, Antalya'dan değil, Tarsus'tan duymuştur Akdeniz'i ve can evinden yakalamıştır. Akdeniz Acılıydı betiğinin 21. şiirinde şöyle seslenir koca ozan Dağlarca³⁹¹:

Bir orta Avrupa ilinden
Bir orta Asya iline
Babanla çocuğun buralıdır
Sen uzak düzeylerdensin
Ellerin omuzların göğsün başka dilde
Sarışın açık
Sıcaklığın için ulur kavaklardan
Ak tüylü köpekler
Eski mutluluklarda çok yaşamaktasın
Herkesten çok
Unutursun belki
Akdeniz olmasa

Fazıl Hüsni Dağlarca'nın yukarıdaki şiirinde Akdeniz'i hafızanın memleketi olarak betimlediği görülmektedir. Gerçekten de Akdeniz, gerek yazının bulunması, gerekse semavi dinlerin yayılması açısından başlıca havza olması açısından önemli bir

391- Fazıl Hüsni Dağlarca, "Akdeniz Acılıydı", **Batı Acısı**, İstanbul, Varlık Yayınları, 1958, s.29.

medeniyet merkezi olmuştur. Feridun Andaç, bir gezi kitabında Akdeniz'e ulaşmak düşünüyü Antalya örneğinde şöyle anlatır³⁹²: "Akdeniz'e ulaşmak düşü... Bu düşün kardeşi iklimlerden geçtim, coğrafyalar keşfettim ama hiçbir Akdeniz'i anlatamadı. Bir koku, bir renk, bir tat bu yer'in yeryüzündeki anlamını kavratmaya yetiyordu. Bunu arıyordum... Akdeniz'e kavuşmak, düşümde bu vardı. Her yolcu, yol gezgini gibi bu düşlerle sarmalamıştım yüreğimin tutkusunu... Akdenizliliğin tutkunu değil de yaşayanı olursanız, içinde nelerin sağalacağını görür, bilirsiniz. Bir akşamüstü, Akşam Yeli Meyhanesi'nde Akdenizli şair Metin Demirtaş'la yarenlik ettiğimizde, bunun ne anlama geldiğini daha iyi kavramıştım. Akdeniz insanı bir anı edinmenin güzelliğini sunuyordu size. Akdenizlilik, insanın insana ulaşan sıcaklığıyla başlıyordu. Bu duygularla gelip durduğum yerin anlamını kavramaya çalışıyordum. Akdeniz, bir yelin esintisinde bile gelip buluyordu beni. Akdeniz'de denizler içre yol alırsınız. Katmanlaşır gözünüzde mavinin ve yeşilin bin bir tonu. Ve Akdeniz'i yaşamak için adlandırdıklarınıza bağlanırsınız. Akdeniz, tutkuyla bağlandıklarınızdır. Akdeniz derinliktir, anlamdır, an an yaşanan yoğunluktur. Uygarlıkların buluşma noktasıdır..."

Antalya merkezli edebiyat metinlerinden biri de Refik Halit Karay'ın 2000 Yılın Sevgilisi romanıdır. Refik Halit Karay'a (1888-1964) kadar Türk hikâyesi, Nabîzâde Nâzım'ın *Karabibik* hikâyesiyle Ebubekir Hâzım'ın Küçük Paşa romanı ve Halit Ziya'nın birkaç hikâyesi dışında, İstanbul sınırları dışına çıkamamıştı. Ebubekir Hâzım Tepeyran'ın (1864-1947) 1910'da yayınlanan Küçük Paşa yapıtı, Karabibik'ten sonra köye yönelen ikinci eserdir. Ve yazarı bu romanı, "bir köylü çocuğunun muhayyel sergüzeşti" olarak tanımlar. Romanın kahramanı bir Niğde köyünden Keleş-oğlu Ali'dir. Refik Halit'in Memleket Hikâyeleri (1919) ile birlikte ise Türk hikâyesi, Anadolu'ya yönelmekle hikâye sanatımıza yeni ufuklar açılmıştır. Onun bu hikâyeleri, genç yaşta sürgün edildiği Sinop, Çorum, Ankara ve Bilecik'teki gözlemlerinden yararlanarak yazılmıştır. Yazarın bu hikâyelere Memleket Hikâyeleri adını vermesi de bu işi bilinçli olarak yaptığını gösterir³⁹³. 1954'de yayınlanan 2000 Yılın Sevgilisi romanı ise mekân olarak Side'de, zaman olarak ise Antik Side'de ve 1940'lı yıllarda geçmektedir. Bu romanında Refik Halit, "Eski Antalya" da denilen Side'ye ilk gelişini ve buraya ilişkin ilk izlenimlerini roman kahramanı Fahir'in dilinden şöyle anlatır³⁹⁴:

"1944 senesinin baharında idi; yirmi beş yaşında idim; henüz doktor çıkmıştım; doktorluk etmeye-

392- Feridun Andaç, **Babil'e Yolculuk**, Doğan Kitapçılık, İstanbul 2003, s.84-85.

393- Cevdet Kudret, **Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman**, C.II, Dünya Kitapları, İstanbul, , 2004, s.162.

394- Refik Halit Karay, **2000 Yılın Sevgilisi**, İstanbul, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, s. 77-78.

ceğimden serbesttim. Ege bölgesindeki Bergama, Efesus, harabelerini gezdikten sonra trenle Burdur'a geldim; oradan otomobille Antalya'ya indim. Nisan sonunda henüz sıcaklar basmadan bu civar baştanbaşa yeşillik ve çiçek kesilir. Hele o tarihte Mussolini'nin kof hülyası ufuktan büsbütün silinmiş olduğundan içim daha rahattı, gönlümde çiçekler açmış gibiydi. Küçüklerini bırakayım, sadece Termesus, Perge ve Aspendos harabelerinde günlerce dolaştım. Bunlar vaktiyle her biri milyondan fazla insan barındıran şehirlerdi ve meselâ Aspendos az çok ayakta duran tiyatro suyla nasıl bir geçmişe sahip olduğu hakkında seyahata kâfi bir fikir veriyordu. Gezintilerim sırasında ben tek başıma idim. Ne arkeolog, ne turist, ne de köylü ve çoban kimseye rastlamamıştım. Gerçi tamamıyla yalnız da sayılmazdım, sabahtan akşama kadar içinde, üstünde, altında dönüp dolaşan, her tarafını gözden geçiren, muhteşem anfiteatrlarda bir aşağı, bir yukarı inip çıkan, karmakarışık kitabeleri gözlük takmağalüzum görmeden okuyup anlamışçasına başlarını sallayan bir takım çevik mahlûklar oralarda benimle beraberdi: Sakallarının allâmeye benzettiği keçiler! Nihayet sıra Eski Antalya veya Selimiye isimleriyle anılan harabeye (Side'ye) geldi..."

Refik Halit Karay, Side'yi anlatırken, Side'nin Fenike, Pers, Roma, Helen dönemlerini yaşadığını, fakat Side'nin bir Müslüman devri olmadığını, zira daha önce su yollarının bozulması ve depremler yüzünden halkının burayı terk edip etrafa dağıldığını belirtir. Karay, Side'de yaşayan insanları "Akdeniz ırkından, karmakarışık unsurların halitasından" diye (s.48) betimlemekte, aslında çok eski bir deniz kenti olan Side'nin yanı başında bulunan Akdeniz için ise, "Bu deniz Akdeniz'dir ve Akdeniz hiçbir sahilde buradakinden daha güzel renkli ve kıyıları gönül açıcı şekillerle kıvrıntılı değildir" demektedir (s.79). Pamfilya sularının albenisi hakkında ise şunları yazmaktadır (s.91): "Pamfilya suları her akşam olduğu gibi gene koyu çivit renginde idi; sulara bu rengi kıyından görülmemekle beraber Toros şahikalarının verdiği söylenirdi; onların aksi, sihri idi. Bir çivit mavisine ki köpüklerin nasıl beyaz kaldığına ve sahilleri çevreleyen uzun kumsalların neden maviye boyanmadığına insan şaşardı. Hattâ balıkların bile mavi çıkması lâzımdı; öyle koyu, kuvvetli bir mavilikti, bu!"

Side'den sonra Antalya da bir romanın konusu olmuştur. Melih Özer (....-....) tarafından kaleme alınan Cennete Doğru (1962) adındaki bu roman, kitabın kapağında da belirtildiği üzere, bir "Turistik Roman"dır. Bu roman, "turistik" olduğu içindir ki, ilk 36 sayfası Antalya ve çevresini tanıtan bir bölümdür. Roman kahramanı Erdoğan bu gezisinde Antalya-Manavgat-Alanya yolu üzerindeki tarihi yerleri geziyor, oradaki güzellikleri okuyucuyla paylaşıyor. Antalya ve çevresine ilişkin folklorik malzeme de bu romanda kayıt altına alınıyor. Ancak romanda daha çok Antalya'nın doğal güzellik-

leri ön planda görünüyor³⁹⁵: "Erdoğan, hayatta bir çok yer gezmiş ve görmüştü. Seyyahatı çok sever, tabiatı çok bağılı idi. Anadolu'nun bir çok şehir ve kasabalarını dolaşmıştı, hertaraf güzeldi. Her gezen yerli yabancı insan dahi bu intibada müşterektiler. Ancak, Antalya bütün gördüklerinin üstünde bir hüviyet ve hususiyet taşıyordu. İnsan, bu tılsımlı tabiatın zengin dekoru içinde eşyanın sardığı sisten sıyrılıp ulvî ve kutsal bir mâbede girer gibi oluyordu. Bu güzellik karşısında diz çökmek, onlara koşup sarılmak, koklamak, öpmek ihtiyacı ile çırpınıyordu. Gözleri bu kadar güzel bir tablo ile karşılaşmamıştı Erdoğan'ın. Doğduğu ve yaşadığı şehir İstanbul, belki dünyanın en güzel köşelerinden biri idi. Tabii ve tarihî güzelliği, eşi bulunmayan muazzam âbideleri ile süslenmişti. Fakat buradaki güzellikler orada da yoktu."

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın yakın arkadaşı Ahmet Kutsi Tecer (1901-1967), bir grup arkadaşıyla Eylül 1958'de Antalya ve çevresine yaptığı bir halk kültürünü inceleme ve araştırma seyahati sırasında Tophane'den, arkadaşı Bedrettin Tuncel'e yazdığı bir mektupta şunları kaleme almıştır³⁹⁶: "Kardeşim, neymiş senin bu Antalya? İki gündür buradayım, beni allak bullak etti. Akdeniz işte, bütün haliyle Akdeniz. Su, hava, ışık, bitki, insanların yumuşak huyu, her şey o. Serviler, palmyeler, portakal, limon... Her şey Akdeniz'in diliyle konuşuyor. Burdur'dan buraya gelirken Kepez denilen bir mevkiden şehir ve deniz göründü. Oradan itibaren yolu asfaltlamışlar. Şehir az çok imar görmüş. Ama buraya ne yapılırsa az."

"Dün Manavgat şelâlesini, Side harabelerini ve Aspendos'u gezdim. Doğru dürüst bir müzeleri yok ya, şehirde ve Side kazı yerinde enfes parçalar var. Biz, **Halil Bedi Yönetken**'le, özel bir araba ile, İstanbul'dan yola düzüldük, buraya kadar geldik. Balıkesir, Edremit, Bergama, Soma, Bodrum, Muğla, Burdur... ve nihayet Antalya. Ne mi yapıyoruz? Halk oyunlarımızı, ama şimdiye kadar bilmediklerimizi yahut bilinenlerin yeni şekillerini arıyoruz. İşimiz çenik ü çegane. Ama çok yerde hayal kırıklığına uğradık. Yerli kültürümüz en güzel taraflarıyla çöküyor. Henüz bir Folklor Enstitüsü olsun kuramadık. Kurulsa ne olacak? Hiç olmazsa, ilmi bakımdan bu kaybolan şeylerin tespitine çalışır. Görsen, kıyafet bakımından öyle sefil bir derekeye düşmüşüz ki, insanın içi cız ediyor."

"Senin yaptığımız seyahatler ne hoştu, ne güzeldi. Bu da, genel olarak, güzel geçti diyebilirim. 'Geçti' diyorum, çünkü yarın dönüş yolu başlıyor. Hiç durmadan İstanbul'a doğru akacağız. Üç hafta oluyor evden ayrılalı, üç hafta daha gezebilirim. Ne var ki iş mevsimi gelip çattı. İmtihanlar olmasa daha kalabilirim. Bu kadar az değil. Niyetimiz, bizim halk oyunları

395- Melih Özer, **Cennete Doğru (Turistik Roman)**, İstanbul, Minnetoğlu Kitabevi, 1962, s.48.

396- **Türk Dili, (Mektup Özel Sayısı)**, Cilt.XXX, Sayı.274 (1 Temmuz 1974), s.305-306.

tesisi adına gelecek yazın bir festival hazırlamak. Bunların faydası oluyor, gelenekler dikkati çekiyor. Sanat kaynakları keşfediliyor.

"Şimdi Tophane denilen bir mevkide bir parkta oturuyoruz. Kaç gündür seyrine doyamadığım o güzelim dağlar karşımızda. Adeta Tanrısal bir opera dekoru... Günün her saatinde başka başka halleri var. Eski liman altımızda. Tekneler uyukluyor. Eylülün bu çağında hâlâ ağustos böcekleri konserlerine devam ediyor. Kaleiçi denilen eski mahalleler, ağaçlar serviler arasında eski bir kabartma gibi duruyor. Eski sur parçaları, eski duvarlar... ve masmavi bir deniz. Masmavi, uzun ve durgun..."

"Kardeşim Bedri, arkadaşlar yanı başımda, sabırsızlanıyor. 15 km mesafede bir tahtacı köyüne gidilecek, orada kadın erkek müşterek oyun görülecek.

"Antalya'da sen (Bedrettin Tuncel) ve Hamdi (Tanpınar), daima beraberimdesiniz. Sana ve bütün ev halkına muhabbetlerimi sunuyorum. Annenin ellerinden öperim."

1958, Antalya tarihinde bir dönüm noktası olmuştur. Bu yıl, Antalya'yı Tanıtma ve Turizm Deneği tarafından Mayıs'ta düzenlenen Antalya Belkıs Tiyatro ve Müzik Festivali ile Ekim'de Karaalioğlu Parkında yapılan Antalya Fuarı geleneksel bir hale gelerek, ulusal bir nitelik kazanmıştır. 1964'ten itibaren düzenlenmeye başlayan meşhur Altın Portakal Film Festivali de bu kültürel etkinlikler çerçevesinde başlamıştır. Bu festival Antalya için kültürel bir açılım olmuştur. Gerçekten, bu faaliyetlerin bir devamı olarak, dönemin Belediye Başkanı Selâhattin Tonguç zamanında, 1976'da yapılan 12. Antalya Festivali'ne ilk kez müzik, resim, yontu, ve edebiyat alanları da açılarak kapsamlı bir kültür etkinliği halini almıştır. Fakir Baykurt, Asım Bezirci, Adnan Binyazar, Erdal Öz ile Sadun Tanju'dan oluşan seçici kurulun öncülüğünde ve sinemaya yardımcı bir sanat dalı olarak düzenlenen hikâye yarışmasına ünlü/ünsüz pek çok yazar katılmıştır. Bunlar içinde Dursun Akçam, Ümit Kaftancıoğlu, Ahmet Uysal gibi dönemin tanınmış edebiyatçıları da bulunuyordu. 170 başvurunun yapıldığı bu yarışmada Dursun Akçam "Haley" ile birinci, Celâl Özcan "Top Yeri" ile ikinci, Orhan Pamuk da "Hançer" ile üçüncü olmuştur. Yalnızca on iki öykü de övgüye değer görülüp Türkiye'den Yeni Hikâyeler başlıklı bir kitapta yayımlanmıştır.

Bu yarışmaya kaç Antalyalı hikâyeci başvurduğunu bilmiyoruz, ama övgüye değer görülüp yayınlanan hikâyeler içinde Başaklar Olgunlaşırken başlıklı öyküsüyle katılan tek Antalyalı edebiyatçı ise Duran Yılmaz'dır. Ayrıca, sinema şöleni dışında edebiyat ve diğer kültürel etkinliklere halkın rağbet etmediğini, halkın katılımının oldukça sınırlı olduğunu biliyoruz. Bunlar da gösteriyor ki, bu tür kültürel faaliyetlerin kentin bütünsel olarak kalkınması ile kültürel

değişim ve dönüşümü yönünde herhangi önemli bir katkısı olduğunu söylemek zordur. Yine de, bu etkinliklerin ve edebiyat ürünlerinin Antalya kentinin bir kültür merkezi olmasında önemli etkileri olmuştur. Bu süreçte en çok tanınan kültürel etkinlik ise 1964 yılından itibaren ulusal çapta düzenlenen Altın Portakal Film Festivali'dir. Bu festival bünyesinde düzenlenen edebiyat etkinliklerinin de ulusal planda önemli konumu vardır. Bu etkinliklerin başında ise Altın Portakal Şiir Etkinlikleri gelmektedir. Bu şiir etkinliği, 1976'da düzenlenen hikâye yarışması ile eş-zamanlı olarak düzenlenmeye başladı. Bu yönüyle, Antalya'da düzenlenen bu festivalin ulusal kültür açısından önemli bir yeri vardır. Örneğin, son zamanlarda Antalya Sanatçıları Derneği (ANSAN) çatısı altında düzenlenen "öykü günleri" etkinliklerine yetkin ve seçkin edebiyatçıların çağrılıp konuşturulmasına karşın, izleyicilerin aynı düzeyde olduğunu söylemek gerçekten fazla iddialı olur sanırım. Yine de bugünkü Antalya'nın ulusal planda tanınan başlıca sanatçısı Metin Demirtaş'tır³⁹⁷.

Sonuç olarak, Osmanlı'nın son zamanlarında âdeta bir sürgün yeri olan Antalya, Cumhuriyet döneminde ise önemli bir kültür merkezi halini almıştır. Antalya'nın ulusal planda tanınmaya başlaması ise Ulusal Kurtuluş Savaşı yıllarında olmuştur. Antalya'daki ulusal nitelikteki kültürel etkinliklerin elli yıllık bir geçmişi vardır. Bu kültürel etkinliklere zemin hazırlayan ise şehrin güzelliklerini görüp ülkemiz aydınına tanıtmaya çalışan edebiyat ve kültür adamlarıdır. Edebiyatçıları, Antalya'nın ilk önce doğasından, ondan sonra mahalli kültüründen etkilenmişler, bundan sonra da bunu ulusal plana taşımaya çalışmışlardır. Antalya hakkında yazan ilk edebiyatçıları Sabri Esat Siyavuşgil, Faliş Rifki Atay, Ahmet Kutsi Tecer gibi Anadolucu aydınlarıdır. Bu ilk yazılarda Antalya'nın daha çok doğal güzellikleri betimlenmiştir. Antalya'nın bir turizm kenti olarak ön plana çıktığı 1960'lı yıllarda ise kentin folklorik zenginliği ile bu zenginliğin kayboluşu karşısında duyulan üzüntü ile birlikte kentin sahip olduğu doğal güzellikler, ikinci dönem yazılarının ana teması olmuştur. Son dönemde ise kentin bir kültür merkezi olması ile birlikte edebiyat ve popüler kültürün bir arada harmanlandığı bir söylemle karşılaşılıyor. Antalya'nın bir sürgün kentinden kültür merkezine geçmesi ise 1956'dan itibaren yapılmaya başlanan Antalya Kültür Festivali ile bunun hemen ardından Antalya Tiyatro ve Müzik Festivali (1958) sayesinde olmuştur. Bugünkü Antalya, sanat ve edebiyat çevreleriyle önemli bir kültür merkezi durumundadır.

397- M. Sadık Aslankara, "*Antalya'da 'Portakal Çiçeği Diye Bir Sokak...'*", Cumhuriyet Kitap, Sayı.882 (11 Ocak 2007), s.23. Bu yazısında Aslankara, M. Demirtaş'ın *Hazırol Kalbim* şiir kitabını tanıtıyor.

1.2. TÜRK DİLİ ve ANTALYA AĞZI

Av. Emrah ŞİMŞİR

Kültürün belkemiği olan dil; bir toplumun inançları, yaşayış biçimi, gelenekleri, kabiliyetleri ve zaafırları gibi çeşitli özelliklerini yansıtan bir ayna konumundadır. Aynı zamanda dil; bünyesinde barındırdığı atasözleri, deyimler, destanlar ve masallar ile bireylerin ve toplumların kültürel altyapısını şekillendiren ve besleyen, nesilden nesle aktararak geçmişle gelecek arasında köprü oluşturan bir bağıdır. Bir toplumun bilim, teknik ve sanata katkıları o toplumun diline de yansır; bu çalışmalar o toplumun dilindeki kelime dağarcığından da gözlemlenebilir. Kısacası dil, medeniyetin göstergesidir. Göçler, savaşlar, doğal afetler, siyasal dönüşümler gibi faktörler nedeniyle, kullanılan dil de, zaman içinde değişime uğramakta, farklılaşmaktadır. Aynı dilbirliğine mensup insanlar, bu değişimlerin neticesinde çeşitli coğrafyalara yayılarak, zaman içerisinde müşterek dillerini değişik biçimlerde konuşmaya başlarlar ki, bu yeni biçim "lehçe" adını almaktadır. Aynı lehçe içindeki bölgesel, yöresel ayrımlar ise "ağız" olarak tanımlanmaktadır. Yaşadığımız şehir Antalya, kurucusu Bergama Kralı 2. Attalos'tan bu güne Roma, Bizans, Selçuklu, Osmanlı ve nihayet Türkiye Cumhuriyeti egemenliği altına girmiş, çağlar boyunca farklı toplum ve kültürlerle ev sahipliği yapmıştır. Bu bakımdan Antalya'da Türk dili, diğer kültür ve toplumların diliyle de etkileşim içerisine girmiş; Teke Yöresi Ağız'ının bir alt dalı sayabileceğimiz, bu yöreye has Antalya Ağızı oluşmuştur.

Hızlı sanayileşme, şehirleşme, turizm ve göç olguları toplumsal kurumların çoğunu olduğu gibi dili de etkilemiştir. Bu hızlı dönüşüm neticesinde, şehirlerin kimliği diyebileceğimiz şive de giderek kaybolmakta; yerini, inceliksiz, savruk, köksüz, gelişigüzel; o şehrin dokusunu yansıtmayan konuşma biçimi almaktadır. Hal böyle olunca, yöresel söyleyiş özellikleri bu hızlı toplumsal değişimden nasibini almış, unutulmaya yüz tutmuş; adeta, eski kuşaklara has bir iletişim aracı, nostaljik bir olgu haline gelmiştir.

1980'lerin başında 170 bin nüfusa sahipken şimdilerde 1 milyonu aşan nüfusuyla Antalya, şirin ve küçük bir liman kenti hüviyetinden sıyrılarak 2000'lerde dünyaca ünlü bir turizm merkezine ve metropole dönüşmüştür. 19. yüzyılda seyyah *Charles Fellows*, Antalya'yı o güne kadar gördüğü Türk yerleşimleri içinde en derli toplu olanı olarak tarif etmiş ve "yeşille bütünleşmiş güzel bir şehir" olarak tasvir etmiştir. Aslında seyyahın bu tanımı bile, şehrimizin nereden nereye geldiği hususunda çarpıcı bir delil niteliği taşımaktadır. Günümüzde insanoğlu, kendini eğitmeden ve geliştirmeden, "merak" dediğimiz bilgi anahtarını bindiği geminin bordasından aşağı atarak hayata yelken açmış; geçmişine bakmadan, özünü ve kültürünü tanımadan, toplumunun değerlerini bilmeden, onu çepe-

çevre kuşatan olay ve olguları analiz etmeden, etkeleri zil çalan bir telaşla oradan oraya koşuşturup, yaşadığı çevreye, şehre ve diline uzak, kelimenin tam anlamıyla "yabancılaşmış", onu dünyayla bütünleştiren çatıyı gözlemleyip kavrayamadan, bakamadan ve görmeden yaşayıp giden, hakikatlerden bihaber yığınların bir parçası olunca, mirasçısı olduğumuz nesillerden devralınan dil ve söyleyiş özellikleri de sahipsizce birer birer yitip gitmektedir. Hiçbir toplumsal kurum başıboş bırakılmaya gelmediğinden, güçlü ve egemen olanın emperyalizmi, sömürdüğü kitlelerin diline de el atmakta; nüfuzu altındaki kitle iletişim araçlarıyla milli veya yerel sosyolojik kurumları (ve bu arada tabii ki dili) un ufak etmekte, silmektedir. Neticede bize has olan ve bizi temsil eden kelimeler diri diri mezara gömülmede, geriye bunların gökkubbede yalnız sadası kalmaktadır. Kaleiçi semti yerlilerinin anlatımlarından derlenen, geçmişten bugüne kullanılagelmiş, günümüzde internet ve televizyonun dejeneratif ve aşındırıcı etkisiyle çoğu unutulmaya yüz tutmuş, büyük çoğunluğu özbeöz Türkçe olan Antalya'ya has kelimelerin ufak bir dökümü aşağıda sunulmuştur.

1.2.1. Antalya'ya Özgü Bazı Kelimeler ve Karşılıkları

Abuu : Sevgi, hayret gibi hisleri anlatan cümlelerin başında kullanılan ünlem.

An : İki tarla arasındaki sınır

An kakmak : Tarla arasındaki sınır hattını bozmak

Avkalamak : Ovmak, ovalamak

Apappak : Bembeyaz.

Aydaş : Zayıf, ince, cılız çocuk.

Belertmek : Gözlerini irileştirmek.

Borana : Yoğurt ve yumurtadan yapılan yöresel bir yemek.

Buymak : Üşümek.

Cımık/Cımicık : Az, çok az miktarda.

Cimcirmek : Çimdiklemek.

Cive : Pirinç, domates, biber, fesleğen ve sarımsakla yapılan yöresel bir yemek.

Camekan : Sera

Cırmık atmak, cırmalamak : Tırnakla yaralamak

Çilemek : Serpmek

Çileştirmek : Yağmurun çiseleyerek yağması

Çıkla : Sırf, safi.

Çintmek : İnce ince doğramak.

Delbek. : Def benzeri bir çalgı.

Dıgıcık : Az miktar istemek.

Duma : Nezle, Grip, Soğuk Algınlığı.

Ebe : Nine

Ece : Ağabey

Elganim : Sakin, kötülük düşünmeyen, sevecen, mülayim ve uysal kişi

Ebişmek.. : Birinin sırtına binmek.

Endereye. : "Oraya, o tarafa" manasına gelen bir zamir.

Endeki. : "O" manasında kullanılır.

Eftiklenmek. : Huylanmak.

Ene. : Hayret ifade eden bir ünlem.

Fitçi : İnsanlar arasında laf taşıyarak geçimsizliğe yol açan kimse.

Gaari : Artık

Galesiz : Çevresinde olup biten hadiseleri umursamayan, tepkisiz kalan, gamsız

Gavlamak : Derisi soyulmak

Hangirda. : Nerede

Hapaz :Avuç dolusu

Heyye : Evet

Hışdınmak : Boş vermek

İmsık : Pısırik, pasif, uyuşuk.

İravuk : Yardımcı veya ortak.

İrgalamak : İlgilendirmek

İlenmek : Beddua etmek

Gıpçık : Yerinde duramayan, haylaz çocuk.

Kayası mısın : "Keyfimin kahyası mısın?" cümlesinin dönüşmüş halidir, "işime ne karışıyorsun " manasına gelir.

Katmak. : Özellikle bu yörede çay ve su doldurmak fiillerinin yerine kullanılır.

Kavurga.. : Patlamış mısır.

Matuflamak : Bunamak.

Mobal boynuna : Vebali boynuna, günahı boynuna

Mostra : İşe yaramaz

Naal : Nasıl

Nekbet.. : Suratsız, sevimsiz, gıcık, huysuz, asabiyeti yüzüne vurmuş olan kimse.

Oku / (Okuluk) : Düğüne çağrılacak kimselere gönderilen davetiye mahiyetindeki hediye.

Ödü sıdmak : Çok korkmak.

Öndüün : Önceki gün.

Palaspandiras : Apartopar, yeterince hazırlanmadan

Samıt : Konuşma ya da duyma engelli kimse

Senit : Yufka ekmeği, bazlama, börek açmak için kullanılan; yer sofralarında üzerinde yemek de yenen yuvarlak ve ayakları olan ahşap ev gereci.

Sinlenmek. : Saklanmak, gizlenmek.

Şırmak. : Ezmek.

Tııldamak : Bir yerden bir başka yere hızlıca gitmek -gidivermek-.

Tingedek düşmek : Şaşırp irkilmek

Tüngümek : Hoplayıp zıplamak.

Urba. :Giysi.

Ünnemek :Seslenerek çağırmak.

Yamşalamak : Bir kimsenin söyleyişini alaya alarak taklit etmek.

Yeğni : Hafif/Kendini Bilmez

Yel : Romatizmal Ağrılar

KAYNAKÇA

AKSAN Doğan, Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim, TDK Yayınları, 1. Cilt, AÜ Basımevi, Ankara 1979, s:65

AKSAN Doğan, a.g.e. , s:13

KÖKEN Cavit, Adelye Ağlıyor, 1999, s:5

Antalya İl Kültür Turizm Müdürlüğü, Antalya Turizm Envanteri, 1997, s:18

ÇİMRİN Hüseyin, Bir Zamanlar Antalya, 1.Cilt, s:77

2. EDEBİ ŞAHSİYETLER

(Bkz.) Konu ile ilgili olarak, kitabımızın 2.Cildindeki "IX. ANTALYA KENTİNİN YETİŞTİRDİĞİ/ ANTALYA'DA YAŞAMIŞ OLAN/YAŞAYAN MEŞHUR ŞAHSİYETLER" bölümünden ayrıntılı olarak faydalanılabilir.

